

Szolyvai Emlékparkbizottság

**A KIVÉGZETT, LÁGEREK BEN ELHUNYT
KÁRPÁTALJAI MAGYAR KÉPVISELŐK
(1945–1949)**

Bródy András és társainak emlékkönyve

Kárpátaljai Magyar Könyvek
264.

Sorozatszerkesztő és felelős kiadó: Dupka György

A rendezvényt és a kiadvány megjelenését
a Gulág Emlékbizottság támogatta

Készült a Szolyvai Emlékparkbizottság műhelyében
dr. Dupka György és dr. Zubánics László összeállításában.
A közölt tanulmányok tartalmáért a szerzők a felelősek.

© dr. Dupka György, dr. Zubánics László, 2017
© A szerzők. 2017

Felelős szerkesztő: **Marcus Gergely**
Borító, műszaki szerkesztő: **Dupka Zsolt**
Korrektúra: **Kövy Márta**
A könyv elektronikus változata:
www.kmmi.org.ua (Adattár, könyvek)

Nyomdai munkák: Shark Kft.

ISBN 978-963-9814-96-7
ISSN 1022-0283

Szolyvai Emléparkbizottság

**A KIVÉGZETT, LÁGEREKBEN
ELHUNYT KÁRPÁTALJAI MAGYAR
KÉPVISELŐK (1945–1949)**

Bródy András és társainak emlékkönyve

Szerkesztette:

dr. Dupka György, dr. Zubánics László

INTERMIX KIADÓ

Ungvár – Budapest

2017

TARTALOM

Zubánics László. Előszó. Rekviem egy soha meg nem valósult autonómiáért.....	7
Dupka György. Kárpátalja erőszakos szovjetizálása, a táborokba hurcolt, kivégzett képviselők, felsőházi tagok, szenátorok, tragikus sorsa a koncepciós perek tükrében (1944–1953)	11
Botlik József. Ruszin vagy ukrán? Bródy András és Volosin Ágoston/Avgusztin politikai pályájának összevetése	55
Korszun Alekszej. Bródy András és Avgusztin Volosin politikai rehabilitálásának folyamatáról.....	91

FÜGGELÉKEK

Bródy András, a csehszlovák parlament képviselője által kidolgozott törvénytervezet Podkarpatszka Rusz autonómiájáról	99
Bródy András levele Horthy Miklóshoz, a Magyar Királyság kormányzójához (1938 júniusa)	109
Bródy András kihallgatásának jegyzőkönyve (1944. december 6.)	115
Bródy András kihallgatása folytatásának 1944.december 15-én keletkezett jegyzőkönyve.....	121
Belicskó Kárpát-Ukrajna állambiztonsági főnökének a Bródy elleni vádemelésről szóló rendelete (1945. június 12.).....	122
Bródy András kihallgatása folytatásának a vádemelés napján keletkezett jegyzőkönyve (1945. június 12.).....	123
Bródy András kihallgatása folytatásának a vádemelés után keletkezett jegyzőkönyve (1945. június 13.).....	124
Bródy András kihallgatása folytatásának a vádemelés után keletkezett jegyzőkönyve (1945. június 14.).....	126
Lvov őrnagy, az ukrán NKVD nyomozati osztályának vezetője elrendelte Bródy ellen a pótlólagos vádemelést. Az iratot helyettese, Goron százados készített elő (1945. október 24.).....	127

A megyei bíróság esti ülésének jegyzőkönyve (1946. május 4.).....	128
A megyei bíróság reggeli kihallgatási ülésének jegyzőkönyve (1946. május 6.)	131
Az esti ülés jegyzőkönyvének részletei (1946. május 6.).....	140
A reggeli ülés jegyzőkönyvének részletei (1946. május 7.).....	142
Az ülés jegyzőkönyvének folytatása (1946. május 7.).....	151
Az ülés jegyzőkönyvének részletei (1946. május 7.).....	155
A reggeli ülés jegyzőkönyvéből (1946. május 8.).....	158
Az esti ülés jegyzőkönyvéből (1946. május 8.).....	158
A területi ügyészség közleménye a magyar parlament volt képviselői ellen indított büntetőjogi felelősségre vonásról (1945. április 23.).....	160
A területi bíróság közleménye a magyar parlament volt képviselői ellen indított büntetőjogi felelősségre vonásról (1945. április 23.).....	160
Andráskó területi ügyész, állami vádló beszéde a tárgyaláson (1944. május 23.).....	161
Bródy Andrásné a megpróbáltatásokról, hányattatásokról, szenvedésekről (1990. szeptember 27.)	169
Ismertető az NKVD és a SZMERS által meghurcolt tragikus sorsú kárpátaljai (magyar nemzetiségű, ruszin, ukrán, senátorokról, képviselőkről, felsőházi tagokról	171
Zakarpatszka Ukrajina Rendkívüli Bírósága testületének bírái, apparátusának tagjai, az NKVD nyomozói, vádlói.....	207
Eseménykrónika (1924–2016)	213
Fotóalbum az emlékkereszt felszenteléséről és felavatásáról.....	265
Felhasznált irodalomjegyzék	271

ELŐSZÓ

Rekviem egy soha meg nem valósult autonómiáért

Az első világháborút lezáró Párizs környéki békeszerződések végérvényesen felosztották az egykori Osztrák-Magyar Monarchia területét, amely következtében Európa politikai térképén korábban soha nem látott formációk jöttek létre. Ezek között volt Kárpátalja is (igaz, nem ezen a néven) – Északkelet-Magyarország négy vármegyéjéből, illetve azok nagy részéből jött létre mesterséges kreálmányként –, amelyet a győztes hatalmak a Csehszlovák Köztársaságnak juttattak. Az erről szóló saint-germaini békeszerződés kikötötte, hogy „a szövetséges nagyhatalmak és a Csehszlovák Köztársaság között 1919. szeptember 10-én Saint-Germainben megkötött békeszerződés alapján, szem előtt tartva a csehszlovák állam egységét, elismerik a Kárpátoktól délre lakó orosz nép jogát önállóságára, az általa belakott területen széles körű autonómiát biztosítanak.”

Az autonómia mint politikai fogalom már nem volt ismeretlen a helyi közösségek előtt, hiszen a Károlyi-kormány Rutén vajdaság címszó alatt már foglalkozott a kérdéssel. Sajnos a világháború viszontagságai lehetetlenné tették a törvény valóra váltását. A Csehszlovák Köztársaság keretében tovább folytatódtak az autonómia törekvések. Számos autonómiatervezet született, többek között Bródy András, Podkarpatszka Rusz első miniszterelnöke tőlából. A prágai kormány csupán 1938 őszén, az első bécsi döntést követően biztosított korlátozott autonómiát a vidéknek, ez azonban nem tudta megakadályozni a bomlást.

Az Augusztin Volosin által Huszton kikiáltott Podkarpatszka Ukrajna mindössze egyetlen napot létezett, 1939. március 15–16-án a magyar hadsereg megszállta Kárpátalja hegyvidéki részeit is. Teleki Pál miniszterelnök indítványára 1940. július 23-i dátummal megszületett *A Kárpátaljai vajdaságról* szóló törvénytervezet, amely sajnos a háborús helyzet, illetve Teleki későbbi öngyilkossága miatt csak papíron maradt. A csehszlovák-szovjet megállapodás

és a második világháborút lezáró békeszerződések Kárpátalját a Szovjetunió-
nak, ezen belül Ukrajnának juttatták, s ezzel az autonómiával foglalkozó gon-
dolatok egészen a XX. század utolsó évtizedéig elcsendesedtek.

Ezt a kötetet a tisztánlátás igénye, a vidék magyar és nem magyar múltja
tabutémái, történelmi tudatot meghatározó kérdések iránti "szomszúság" hoz-
ta létre. Olyan témákat, illetve olyan személyekkel kapcsolatos információkat
feszegetnek a szerzők és a szerkesztők, amelyekről Kárpátalján még ma sem
ildomos beszélni. A hősokeket is külön kategóriába sorolják: vannak a mi hőse-
ink és vannak a ti hőseitek! Sajnos a "mi hőseink" kategóriához még nagyon
messze állunk, akárcsak az indulatoktól mentes történelemszemlélettől. Még
napjainkban is elfogadott, hogy minden másként gondolkodó áruló is egy-
ben, pedig, ha az események mögé nézünk, akkor gyakorlatilag minden XX.
századi kárpátaljai közszereplő (legyen az magyar, ruszin, ukrán) egy-egy kül-
földi hatalom járszalagján futott önként vagy kényszer hatására.

Éppen ezért teljességgel indokolt, megalapozott, magától értetődő és ter-
mészetes az igény az elfogulatlan, a romantikus/hazafias történelemszemléletet
elvető megközelítés iránt, hiszen még ma is a kárpátaljai média, illetve a (ál)
tudományosság képviselői az itt fölmerült kérdésekkel kapcsolatban az elhall-
gatás vagy a dezinformálás stratégiáját alkalmazzák, mondván, hogy amiről
nem beszélünk, az nem létezik, azaz – ne létezzen! Pedig létező problémák-
ról, illetve személyekről beszélünk. Jelentős társadalmi igény is mutatkozik a
tisztánlátásra, azonban napjainkban egy-egy személy vagy korszak megítélé-
sében annak van igaza, aki azt hangosan bizonygatja. Ha valaki esetleg meg-
kérdőjelezi ennek tényszerűségét, máris "hazaárulót" kiáltanak, s az illetőt
könnyen "máglyára" küldik írásaival együtt.

A magyar történetírás a kárpátaljai ruszinságot, mint a "gens fidelissimát",
a leghűségesebb nemzetet emlegeti, s a két nép együttélését a mesék világában
egészen a teremtésig vezetik, ahol a magyarok a gabonát bőven termő síksá-
got, a ruszinok pedig a fákat adó hegyeket kapták. Ha azonban túlnézünk
nemzeti mitológiánk peremén, azt látjuk, hogy a XIX–XX. század forduló-
ja gyakorlatilag szakítópróbája lett a népek együttélésének, s Magyarország
legszegényebb régiójának népe nem saját szülőföldjén, hanem az Újvilágban
látta boldogulásának lehetőségét. Ezen a nyomorúságon próbált meg segíteni
az Egán Ede nevével fémjelzett felvidéki akció, amely csak részben tudta or-
vosolni a problémát.

Az első világháborút követően a régiót a történelem ide-oda dobálta a
szomszédos államok között, azonban minden kormány csak ámitotta és ki-

használta az itt élő embereket. Be kell vallanunk, hogy mind a Csehszlovák Köztársaság, mind pedig a Magyar Királyság kötelékében az itt élők másodrendű polgároknak érezték magukat. Ezt támasztják alá azok a dokumentumok, amelyekben a kárpátaljai politikusok időről időre számon kérik az egykori ígéreteket.

A kötet szerzői és szerkesztői megpróbálták tárgyilagosan vizsgálni az 1938–1945 közötti eseményeket, illetve a különböző politikai irányvonalak képviselőinek szerepét ezekben a folyamatokban. Két politikai irányvonal (Bródy András és Augusztin Volosin) küzdelmét látjuk, majd nevető harmadikként (Ivan Turjanica) egy új kurzus rendezkedett be tartósan Kárpátalján. A harmadik irányvonal győzelmével bekövetkezett az előbbieket teljes felszámolása, illetve vezetőinek megsemmisítése. Azonban a történelmi megítélés továbbra sem egyértelmű: a hitleri Németországgal együttműködni kívánó Augusztin Volosinból Ukrajna hőse lett, a magyar Országgyűlésbe behívott Bródy Andrást pedig árulónak tekintik. Pedig mindketten Kárpátalja jövőjéért küzdöttek, s mindketten a sztálini terrorgépezet áldozatai lettek. Akkor mi a különbség közöttük?

Sajnos az ukrán történetírás az 1938–1945 közötti időszakot továbbra sem képes elfogulatlanul kezelni. Pedig a tudományos vizsgálódás attól fogva, hogy ideológiai erőszakhoz adja a nevét, nem nevezhető tudományosnak, mivel lealacsonyítja magát egy politikai röpirat szerepkörének a betöltéséhez. Ez a folyamat törik meg mindannyiszor, amikor megjelenik egy-egy ilyen kötet, hiszen általuk az elhallgatott kárpátaljai múlt egyes részdarabjai idővel összefüggő képpé állhatnak össze – egy igazi dagerrotípiává, amely nemcsak megszépíti, hanem bemutatja a régió múltját, és utat mutat a jövőbe is.

Bródy András személyével és politikai életútjával először az egyetemen találkozhattam, amikor 1988-ban a Hungarológiai Központ megnyitóján hallottam idősebb ungváriaktól, hogy ez az épület korábban a Bródy-család villája volt. Később, a rendszerváltozás korában (1991) számos publikáció látott napvilágot munkásságáról, amelyeket mi, diákok is tanulmányozhattuk. Ugyanebben az évben találkoztam ifj. Bródy Andrással is, aki tehetséges grafikusként a Színház téren készített portrékat az érdeklődőknek (a rólam készült szénrajzot ma is őrzöm).

1995-ben kerültem Beregszászra, ahol előbb tanárként, majd újságíróként helyezkedtem el, közben kutatásokat folytattam a Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban. Itt ismerkedtem meg Valerij Razgulovval, aki Bródy peranyagát tanulmányozta. Később, amikor elindította a Kárpáti Panoráma című ukrán

nyelvű lapot, megkeresett, hogy nem vállalnám-e el a magyar nyelvű kiadás szerkesztését, illetve tanulmányainak magyar nyelvre való fordítását. Első honoráriumomat Lehoczky Tivadar Bereg vármegye monográphiája című háromkötetes munkájának reprint változatában kaptam (Váradi-Sternberg János bízta meg Valerij Razgulov). Nagy lelkesedéssel láttam hozzá az újság szerkesztéséhez, az anyagok többsége fordítás volt, később 1-2 oldalnyi magyar nyelven készült írás is bekerült a Panorámába.

A közelmúltban irattáramban böngészve találtam rá azon anyagok másolatára, amelyeket Bródy András perével kapcsolatban készítettem. Átlapozva döbrentem rá, hogy 22 évvel ezelőtti fordítói stílusom számos kívánni valót hagy maga után, pedig már akkor is törekedtem az irodalmi fordítás szabályainak betartására. Aki fordított orosz/ukrán szövegeket, az tudja, hogy milyen nehéz a megfelelő szórend betartása. Sokszor nem voltam tisztában a különféle fogalmakkal, a nevek magyar nyelvű használatával, ezért sokat kellett olvasnom. Akkoriban még nem állt rendelkezésemre az internet végtelen világa, azért Magyarországon megjelent könyvekből, folyóiratokból kellett tájékozódnom. S kirajzolódott előttem egy ember életének utolsó pár hónapja, amelyben megpróbálták rávenni, hogy önmagát bűnösnek vallja egy olyan ügyben, amelyben végtelen volt. Mert hogyan lehet hazaárulást elkövetni egy olyan ország ellen, amely nem a hazád, s amelynek még csak polgára sem vagy...

Bródy András nem volt szent, de nem is volt áruló. Olyan ember volt, aki mindenekelőtt népe sorsát, jólétét nézte előrevalónak, s ezért próbált meg tenni a maga eszközeivel. Elmenekülhetett volna, de ő maradt, s vállalta a mártíromságot is. Ezért is kell tisztelnünk: következetességéért, bátor kiállásáért, szülőföldjéhez való ragaszkodásáért...

2016-ban magyarországi kutatók szociológiai felmérést készítettek Kárpátalján, amely során magyar és ukrán válaszadóknak az alábbi kérdést tették fel: „Mit tekint Ön hazájának?” A magyar válaszadók 62 százaléka, az ukrán válaszadók pedig 50 százaléka azt a választ adta, hogy „Kárpátalját”. Véleményem szerint a maga idejében Bródy András is ezt a választ adta volna, s valószínűleg ez a választása volt mártíromságának valódi oka is.

Nyugodjon békében!

Gut, 2017. január 21.

dr. Zubánics László történész

DUPKA GYÖRGY, PHD

KÁRPÁTALJA ERŐSZAKOS SZOVJETIZÁLÁSA, A TÁBOROKBA HURCOLT, KIVÉGZETT KÉPVISELŐK, FELSŐHÁZI TAGOK, SZENÁTOROK, TRAGIKUS SORSA A KONCEPCIÓS PEREK TÜKRÉBEN (1944–1953)

1. A települések „átvilágítása”, ideológiai „ellenségek” felkutatása

Alig fejeződött be 1944. november 18. és 1945 januárja között a magyar és német közösség ellen indított etnikai tisztogatási akcióorozat (amely során a szolyvai gyűjtőtáborba internálták, majd a szovjetunióbeli munkatáborokba irányították a katonaköteles magyar férfiakat, illetve jótételi munkára hurcolták a német nőket és férfiakat), felső hatósági utasításra a szovjet katonai hatóság máris megkezdte a települések lakosainak teljes „átvilágítását”. A 4. Ukrán Front parancsnoksága jóváhagyásával ezt az akciót is az NKVD¹ és a SZMERS² különleges egységei hajtották végre, amelybe bevonták a helyi népi milícia, a partizánok operatív csoportjait, a települési néptanácsok vezetőit és a kommunistákat is. Közös összefogás révén hajtóvadászatot indítottak a kárpátaljai magyar parlamenti képviselők, felsőházi tagok, kormánytisztviselők és más hatósági személyek ellen, akik Kárpátalján a „*megszálló hatóságok vezető szerveit*” képviselték; a listán szerepeltek még a a magyar csendőrség, rendőrség (titkos) tagjai, akik úgymond „*elárulták a kommunisták által képviselt lakosság érdekeit*”, „*titkosügynökök, kémek, jobboldali pártvezetők*” stb.

¹ Az NKVD, lásd a fogalomtárban

² SZMERS, lásd a fogalomtárban

Az elrejtözött, megszőkött katonaköteles férfiak, a magyar tisztviselők, közalkalmazottak, községi bírók, képviselők, egyesületi és pártvezetők felkutatása/begyűjtése 1945 végéig tartott. 1945 januárjától maga Mocsalov állambiztonsági őrnagy, a 4. Ukrán Front hátországparancsnoka mellett működő, a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó osztály vezetője a feletteseinek tett jelentéseiben a gyűjtőtáborokban fogvatartott kárpátaljai polgári személyeket következetesen mint „*letartóztatottakat*” vagy mint „*hadifoglyokat és internáltakat*” nevezte meg, „*akiket a front katonai tanácsának parancsára tartóztattak le*”. Ezzel a kijelentésével önkéntelenül is rámutatott az akció valódi kezdeményezőire, azokra a katonai- és pártvezetőkre, akik az 1944. november 26-ra kitűzött munkácsi kongresszust és a vidék szovjetizálását nyugodt körülmények között kívánták lebonyolítani.

A szovjet vezetés számára fontos volt a munkácsi fórum megtartása, hiszen ezzel a színjátékkal ország-világ előtt legitimációt szerettek volna szerezni a történelmi eseményeknek – azaz Kárpátalját nem a „*szuronyok árnyékában*” kikényszerített jóváhagyással, hanem „*valós*” népakarat útján (amelyet annak kinyilvánítói egy Manifesztumban is megfogalmaztak) csatolták a Szovjetunióhoz, ezen belül Ukrajnához. Az idő bebizonyította, hogy a „*szolyvai túszerdrama*” súlyos politikai hibának és fölösleges biztonsági intézkedésnek tekinthető, annak kiötlői és megvalósítói (Sztálin, Berija, Petrov hadseregtribornok, Mehlisz vezérezredes, Iván Turjanica kárpátaljai pártvezér, Fagyejev NKVD-vezérőrnagy, Ruszin és Tkanko partizánparancsnokok stb.) a hatályos nemzetközi jogértelmezésben is háborús bűnösöknek tekinthetők, s ma valószínűleg népirtás vádjával a hágai nemzetközi törvényszék előtt állnának.

A nevezett szovjet katonai és pártvezetők által előre eltervezett etnikai tisztogatásnak is nevezhető „*túszerdrama*” ezek halálával végződött. Az elhurcoltak hozzátartozói ezekben az években levelekkel, beadványokkal ostromolták a hatóságokat, követelték, hogy engedjék haza a férfiakat a Szovjetunió hadifogolytáboráiból. A túlélők közel 70 százalékának hazatérésére 1947-ben került sor. Böven akadnak olyanok is, akik miután túléltek az internálást, hazatértek, később azonban koncepciók perbe fogták őket. Nekik az osztályrészük már az éltélteket fogva tartó GULÁG-táborok lettek. Erre a sorsra jutott a feketeardói K. L. túlélő is, aki teljes nevét nem kívánta felfedni címünkre beküldött levelében: „... *A sok ezerből harminc-egynéhányan érkezünk meg azok közül, akik útnak indultunk. Azért a nyolc hónapért soha nem kértem jóvátételt. Nem is kérhettem 1946-ban, 1947-ben már kuláklistán szerepeltem. Pár év múlva pedig – noha mindenemet, amim volt, beadtam a*

*közösbe, még egy kecském sem maradt –, kuláklágerbe vittek. Sztálin halála után szabadultam csak ki onnét...*³

A hazatért internáltak újbóli átvilágítására is sor került. Ennek tudható be, hogy sokan kétszer is megjárták a sztálini lágereket, börtönöket. A letartóztatottakat az ungvári börtönbe hurcolták, ahol a szovjet titkosszolgálat nyomozói, vallató tisztjei megkezdtek a sorozatos kihallgatásokat. A GULÁG-on⁴ kiprobált kínzásokkal csikartak ki számukra fontos vallomások, a kihallgatási jegyzőkönyvek válogatott módszerek bevetésével készültek el – később ezek szolgáltak alapul a koncepciók perек elindításához. Mindezt félelemkeltési szándékkal cselekedték, hogy megtörjék a lakosság hangadói-nak maradék ellenállását is.

Az 1944. december 18-án Ungváron kiadott dekrétum és Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála közötti időszakban Kárpátalján mindenki bűnösnek számított, aki a Csehszlovák Köztársaság, Kárpát-Ukrajna, de különösen a Magyar Királyság és a Szálasi-rezsim idején bármilyen hivatalt, állami vagy egyházi tisztséget töltött be, illetve vállalt el. Lágerekbe hurcolták a hitűkhöz hű római, illetve görögkatolikus, református papokat, országgyűlési képviselőket, a magyarbarát ruszin intelligencia vezéreit. A több hullámban történő tisztogatás a kollektivizálás idején sem csitult el, emberek százait forgatták ki javakból, sokakat Szibériába száműztek.

A november 26-ától teljes hatalmi joggal felruházott Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa egyéb rendelkezései mellett bosszúhadjáratot indított a korábbi polgári világ valamennyi olyan tisztségviselője ellen, akik a kommunista ideológiát nem fogadták el, vagy nem támogatták azt. A szovjet szakértők tanácsára „a nép nevében ítélkező” vérbíróságokat állítottak fel. A településeken a népi milíciákon kívül Népi „*Druzsínákat*”⁵, körzeti őrsoportokat szerveztek. Tagjai csak átvilágított, megbízható lakosok lehettek, majd feleskették őket Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa szolgálatára, a Kárpátontúli Ukrajna Népbizottsága I. kongresszusán, 1944. november 26-án Kárpátontúli Ukrajnának Szovjet-Ukrajnával való újraegyesüléséről és a Csehszlovák Köztársaság kötelékéből való kilépésről elfogadott *Kiáltványra* (Manifesz-

³ K.L. túlélő levele, 2 lap. // SZEpb archívuma. (1992. február 30).

⁴ GULÁG/Gulág névhez kapcsolódó lágerrendszer több mint 40 000 munkatáborból állt, ahol egyidőben 10–12 millióan raboskodtak – 1934 júliusától nevezték el GULÁG-nak, magyarul: Lágerek Állami Főhatóságának, amely Moszkvában székel, az ottani állambiztonsági szervek központi épületéből irányították, a hírhedt Lubjanka téri palotából.

⁵ 23. sz. Dekrétum. - *Viznik Narodnoji Radi Zakarpatszkoji Ukrajini*. 1944. december 30-ai szám.

tumra). Valamennyi őrjára bejegyzett csoport a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa mellett megalakult központi parancsnokságnak volt alárendelve.

1.1. *A Rendkívüli Bíróság létrehozása*

A szovjet szakértők javaslatára Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa létrehozta a Rendkívüli Bíróságot, amely Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának 1944. december 18-án kelt dekrétuma alapján sokak tragédiáját okozta. Ez a különleges bíróság – a Néptanács nevében – bárkit elítélhetett, aki a csehszlovák vagy a magyar rendszerben valamilyen pozíciót betöltött, függetlenül viselkedésétől, tetteitől stb. Ügyvédi védelem nélkül hoztak önkényes ítéleteket, büntetésként joguk volt 10–25 évig terjedő fegyházat vagy vagyonelkobzással járó főbelövést kiszabni. Ítélete pedig „*nem fellebbezhető meg*”. Ez a „*vérbíróság*” a civilizált társadalmi joggyakorlat legelemibb követelményének sem felelt meg, s jelentősen megtizedelte Kárpátalja magyar, ruszin és más nemzetiségű intelligenciáját.

A dekrétum Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának Visznik című közlönyében⁶ jelent meg. A 22. számú dekrétum magyar fordítását először az 1993-ban kiadott dokumentum-gyűjteményünkben közöltük⁷. A *22. sz. dekrétum Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa Rendkívüli Bíróságának létrehozásáról* rendelkezik, amelyet a Néptanács nevében I. I. Turjanica, a ZU Kárpátontúli Néptanácsának elnöke, helyettesei: P. P. Szova, P. V. Lintur, tagok: I. M. Vas, J. I. Ivasko, M. V. Moldavcsuk, M. V. Cuperjak, S. L. Weisz, Sz. V. Boreckij, I. J. Kercsa, H. I. Ruszin, I. J. Kerecsanyin, F. I. Csekan, D. M. Tarahonics, Sz. I. Borkanyuk, I. I. Kopolovics, V. M. Teszlovics saját kezűleg írt alá. (A dekrétum szövegét a Függelékben közöljük).

1. 2. *A Rendkívüli Bíróság „hóhérai”*

Kik voltak a Rendkívüli Bíróság tagjai? 1944 decemberében Ivan Turjanica, a ZU Kárpátontúli Néptanácsának elnöke hithű sztálinistákat nevezett ki a főhatóságok élére, így lett Vas Ivan a belügy és állambiztonság elnöke, dr. Sztefan Boreckij az igazságügyi főhivatal elnöke. A Néptanács 1944. december 18-án nyilvánosságra hozta azt a szabályzatot is, amely meghatározta a

⁶ *Visznik Narodnoji Radi Zakarpatszkoji Ukrajini*. 1944. december 30-i szám. (22. sz. dekrétum a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa Rendkívüli Bíróságának létrehozásáról)

⁷ „*Sötét napok jöttek...*” *Koncepciók perek magyar elitéljjeinek emlékkönyve 1944-1955*. DUPKA GYÖRGY közreadásában. – Budapest-Ungvár: Intermix Kiadó, 1993. – 121-123. pp. //Lásd a közlőny ukrán eredetijének másolatát is: Uo. 144–145. pp.

rendkívüli bíróság tevékenységi körét. Dr. Sztefan Boreckij, az igazságügyi megbízott főügyészé Ivan Andrászkót, helyettesévé Vaszil Mitrjukot nevezte ki. Az igazságügyi referensekkel (dr. Reizman László, Gennagyij Dobrjukov, Mihajlo Popovics, Viktor Bunyin) együtt ezek a személyek állították össze az NKVD helyi vezetőivel közösen a hírhedt „*Rendkívüli Bíróság*” testületét.

Ivan Turjanica a kinevezéseket 1945. január 17-én írta alá. A teljhatalmú bizottság elnöke: Vaszil Ruszin partizánparancsnok, alelnöke: Mihajlo Kalinov, titkár: Mihajlo Kampov. További tagok: Oleksza Logojda, Ivan Lednej, Jevgen Zsupán, Jurij Tokár.

A közlönyből azt is tudjuk, hogy 1945. január 24-től kik is voltak a politikai bírósági perek „*forgatókönyveinek*” szerzői: (dr. Mihajlo Varga, dr. Mihajlo Brascsajko, Vaszil Mitrjuk, dr. Augusztin Hegedűs, dr. Vaszil Petricsko, dr. Vaszil Nemescsuk, dr. Anton Bora, Jevgenyij Bohut). Ezek a bírósági forgatókönyvek az NKVD és a SZMERS nyomozótisztjei által készített, a letartóztatott személyektől kicsikart vallomásokot tartalmazó jegyzőkönyvekre épültek.

1945 áprilisától az NKVD „delegáltjaiként” nem kárpátaljai származású igazságügyi szakértőket neveztek ki a koncepciók perek lebonyolítására. Ivan Andrászkó főügyész helyettese az államvédelmisképviselőként Jurij Golubovszkij és Petro Ribacsenko lett, a belügyi főosztályra az NKVD jelöltjei közül Petro Cupricsenko és Oleksza Cserednyicsenko került.

A Néptanács 1945. január 22-től „*hivatalosan*” is átadta az NKVD-nek Kárpátalja valamennyi börtönét és fogdáját. Ezt követően a szovjet megtorló szervek „futószalagon” szállították a vádlottakat, akik felett a Rendkívüli Bíróság tagjai ítéleztek.

1.3. Az első halálos ítéletek kiszabása

Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül közöljük az elítéltek névsorát (azokét, akiket időközben a hozzátartozók kérésére rehabilitáltak is, illetve akikről információkkal, adatokkal rendelkezünk). A magyar, ruszin, német, ukrán, zsidó, szlovák, lengyel és más nemzetiségű értelmiség képviselői a letartóztatásukig lakhelyükön éltek, mint magyar állampolgárok. Voltak közöttük parlamenti képviselők, felsőházi tagok, megyei, körzeti és települési tisztviselők, közjegyzők, különböző társadalmi szervezetek vezetői, földbirtokosok, vállalatvezetők, bankárok, akiket a Rendkívüli Bíróság „*háborús bűnösöknek*” nyilvánított, s akiknek sorsa fölött igazságtalanul „*pálcát tört*” a szovjet hatóság.

Már 1945 telén beütemezték az első perek tárgyalásai, illetve megszülettek az első ítéletek. Az első „*golyó általi halálbüntetés kiszabása, az érintett vagyonának elkobzása*” dr. Fenczik István (Nagylucska, 1892. október 13. – Ungvár, 1946. június 3-14.), görögkatolikus teológiai tanár, országgyűlési képviselő nevéhez kapcsolódik. Ártatlansága tudatában ő sem menekült el, így 1945 novemberének végén letartóztatták. Kínvallatásával, kivégzésével félelmet, rettegést keltettek a pravoszláv hitre nehezen áttérő görögkatolikus közösségek soraiban. Ezekben a napokban már nyilvánvalóvá vált, hogy a szovjet hatóság fel akarja számolni a görögkatolikus egyházat, híveit be akarja olvasztani a pravoszláviába. Vértörvényes bírái pravoszláv püspöki címet ajánlottak fel dr. Fenczik Istvánnak, aki ezt a számára megalázó ajánlatot elutasította, inkább a vértanúságot vállalta. Ruszin Vaszil, jogi végzettség nélküli volt szovjet partizánparancsnok által vezetett Rendkívüli Bíróság „*hazaárulás*” vádjával halálra ítélte Fencziket. Az „*ungvári börtönben végeztek vele 1945. március 30-án, állítólag egy Maruszja nevű börtönőr lötte tarkón*”⁸. Hasonló sorsra jutott Demjanovich (Demjánovics) Péter (Nagyberezna, 1869. július 17. – Ungvár, 1945. április 21.) kanonok, görögkatolikus esperes, a magyar parlament örökös felsőházi tagja, rahói lakos is. Vádiratának kiagyalói szintén súlyos lelki traumát kívántak okozni paptársainak, hitközösségének is. Még 1944 decemberében tartóztatták le Mandzuk Miklós nagybocskói születésű rahói tanító feljelentése alapján, aki azt állította, hogy neki a rahói esperes szó szerint ezt mondta: „*Minden kommunistát fel kellene akasztani*”. A bíróságon is megerősített kijelentés elegendő volt a halálos ítélet meghozatalához. A „*kommunista párt éber koronatanúját*” később tanfelügyelői álláshoz juttatták a rahói eljárásban. A Rendkívüli Bíróság 1945. április 13-án rövid tárgyaláson golyó általi halálra ítélte a vádlottat, mint hazaárulót. Bendász Dániel egyháztörténészről tudjuk, hogy „*Demjánovics már halálra volt ítélve, amikor megbetegedett, de hogy ne kivégzés nélkül haljon meg, 1945. április 21-én, nagypénteken a halálos ágyán, haldoklás közben lötték agyon. Állítólag egy Maruszja nevű börtönőr végzett vele az ungvári börtönben*”⁹. Kivégzéséről két hónap múlva a korabeli sajtó is hírt adott¹⁰.

⁸ BENDÁSZ ISTVÁN-BENDÁSZ DÁNIEL: *Helytállás és tanúságtétel. A munkácsi görögkatolikus egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai.* – Ungvár-Budapest: Galéria-Écriture, 1994., 29. p. Megjegyzendő, hogy a szerzőpáros a bírósági ítélet és a kivégzés dátumát tévesen közölte, mivel a Rendkívüli Bíróság 1946. június 3-14. között ítélte halálra. Csak ezt követően végezték ki. Lásd: Реабілітовані історією. Закарпатська область. Книга перша ВАР «Видавництво» Закарпаття». Ужгород, 2003., 701-702. p.

⁹ BENDÁSZ ISTVÁN-BENDÁSZ DÁNIEL: 1994., 29. p. Megjegyzendő: Demjánovics atyát nem április 21-én, hanem április 23-án végezték ki. Lásd: Реабілітовані історією. Закарпатська область. Книга перша. ВАР «Видавництво» Закарпаття». Ужгород, 2003., 308. p.

¹⁰ *Zakarpatszka Ukrajina*, 66. sz., 1945. június 7.

Ugyanez a népbíróóság tárgyalta külön Illiczky Sándor (Feketeadó, 1889. január 30. – Tomszk, 1947 ?) görögkatolikus kanonok, székeskáptalani nagyrépost ügyét, aki felsőházi tagként a magyar országgyűlést szintén nem követte Sopronba. Őt azért tartóztatták le, mert a görögkatolikus egyház nagytekintélyű hitvédelmezője volt, és bátor kiállásával gátolta a pravoszláv egyház erőszakos terjesztését. Életrajzírói szerint a helyi hatalom képviselői „megkísérelték rábeszélni az orosz pravoszláv vallásra való áttérésre, de ezt kategorikusan elutasította, ezért a KGB emberei 1946-ban letartóztatták és mesterien összefabrikált vádak alapján 20 évi „katorgá”-ra (kényszermunka, rabszolgamunka) és vagyonelkobzásra ítélték”¹¹.

A 69 éves Földesi Gyula (Szobránc, 1875–1944?) országgyűlési képviselőt 1944. november 18-án tartóztatták le, az ungváriakkal együtt a szolvyai lágerbe került, túlélte a táborban kitört flekktífuszt is, egy menetoszloppal a szabari gyűjtőtáborba indították, ahol az NKVD képviselői múltját feltárták, kollaboráns-váddal külön vizsgálati fogságban tartották¹². A kihallgatások idején alkalmazott kínzásokba belehalt, az itteni lágertermetőben névtelen tömegsírban nyugszik.

Kárpátontúli Ukrajna Rendkívüli Bírósága Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának 1944. december 18-ai határozata alapján 1945–1946 között több száz, főleg magyar állampolgárságú hazafit ítélt el hamis vádak alapján. 1989–1990 között többségüket rehabilitálták¹³.

1. 4. Életbe léptetett ukrán hatályos törvények

Az 1946. január 22-én a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége által hozott rendelet¹⁴ a mintegy tizenhárom hónapig létező Kárpátontúli Ukrajna jogi státusát felszámolta, Kárpátontúli területté (oblaszty) szervezték át, Ungvárt jelölték ki a 13 körzetből álló megye központjává. Két nap múltán, január 24-én lázas sietséggel összehívták az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsának Elnökségét, amelynek ülésén elfogadott rendelet¹⁵ értelmében január

¹¹ BENDÁSZ ISTVÁN-BENDÁSZ DÁNIEL: 1994., 50. p.

¹² ПОП, ІВАН: *Єнциклопедія Подкарпатської Русі*, 2001., 381. p.

¹³ Реабілітовані історією. Закарпатська область. Книга друга. ВАТ «Видавництво» Закарпаття». Ужгорода, 2004., 589-594. p.

Lásd még: a Kárpátaljai Megyei Rehabilitációs Bizottság tagjaként a névsort magyarul is nyilvánosságra hoztuk, lásd: „Sötét napok jöttek...” *Koncepciók perek magyar elítélteinek emlékkönyve 1944-1955*. DUPKA GYÖRGY közreadásában. – Budapest-Ungvár Intermix Kiadó, 1993., 125-130. p.

¹⁴ *Радянська Україна*. 1946. 26 січ. N-19.

¹⁵ *Радянська Україна*. 1946. 26 січ. N-19.

25-től Kárpátalja területén hivatalosan is életbe léptek az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság törvényeit.

Mindkét rendelet egyidőben a *Ragyanszka Ukraina* című hivatalos közlönyben jelent meg. Az utóbbi rendelet alapján már gőzerővel folyt Kárpátontúli Ukrajna Rendkívüli Bíróság legnagyobb „ideológiai kirakatperének”, Bródy András és társai ügyének előkészítése, amelynek politikai megrendelője ezúttal is az NKVD volt.

A fentebb említett kijevi rendelet hatályba léptetése után a Rendkívüli Bíróságot a későbbiek folyamán szovjet mintára átalakították, a továbbiakban a Kárpátontúli Megyei Bíróság Büntető Tanácsa néven folytatta működését. Ez a grémium is a sztálini megtorló gépezet útmutatásai szerint járt el. A Bródy-per nyilvános lefolytatása mellett azért döntöttek, hogy teljesen megfélemlítsék a kárpátaljai magyarság és a ruszinok értelmiségét, a szovjet hatalomhoz hű szolgálalekké változtassák őket.

2. Kárpátaljai országgyűlési képviselőket ért megtorlások

2.1. *Akik nem követték az országgyűlést Sopronba*

Az eddigi publikációk is megerősítik, hogy a Magyar Országgyűlésnek 1939–1944 között Felvidékről, Kárpátaljáról azok a köztisztelőben álló személyiségek (a helyi lakosság által megválasztott csehszlovák országgyűlési szenátorok, nemzetgyűlési vagy tartománygyűlési képviselők) lettek a tagjai, „*akiket a magyar királyi miniszterelnök indítványára az országgyűlés mindkét házának határozatával az országgyűlés képviselőházába meghív¹⁶, s „bizonyos szűrőn” átmentek.*

A nevezett kárpátaljai képviselők sokrétű tevékenységének elemzésétől eltekintünk, mivel azzal a két világháború közötti korszakkal számos kutató foglalkozott, így bőséges a szakirodalma és a publikációk száma. Közülük is kiemelkednek Botlik József munkái¹⁷, amelyek részletesen bemutatják

¹⁶ Lásd az idevonatkozó, az 1938. évi XXXIV. törvénycikket a Magyar Szentkoronához visszacsatolt felvidéki területek az országgal való egyesítéséről címmel 1938. november 13-án hirdették ki. Ennek 2-3. paragrafusa intézkedett a Felvidék országgyűlési képviselőteréről. Ezt a törvénycikket a „visszacsatolt Kárpátaljára” is vonatkoztatták. Az ezzel kapcsolatos módosításokat 1939-ben fogadták el.

¹⁷ Lásd: BOTLIK JÓZSEF: *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok 1918-1945.* Nyíregyháza, 2005., *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján II. A Magyarországhoz történt visszatérés után 1939-1945.* Nyíregyháza, 2005., *Eccestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX-XX. századi történetéhez.* Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2000., *Hármas kereszt alatt. Görögkatolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1946-1997).* Hatodik Síp Alapítvány Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1977. stb.

a kárpátaljai ruszin és magyar képviselők, felsőházi tagok, más tisztviselők tevékenységét. Minket az érdekel, hogy az 1938–1944 között hivatalosan is nyilvántartott magyar országgyűlés kárpátaljai képviselői, felsőházi tagjai közül (azokat, akik nem követték az országgyűlést Sopronba) kiket és milyen mértékben érintett a sztálini retorzió.

Az „1939: V. és VI. tc. alapján behívott” 26 mandátummal rendelkező felvidéki képviselők között 7 kárpátaljai volt, akik az Egyesült Magyar Párt (Egyesült Keresztényszocialista és Magyar Párt) tagjának vallották magukat:

Egry Ferenc (Kisgejőc, 1864.január 21. – Hatvan, 1945.február 26.), földbirtokos, harangöntő, magyar pártpolitikus, szenátor (képviseelő¹⁸, a közgazdasági és közlekedési, illetve a naplóbíráló bizottság tagja);

Dr. Hápka Péter (dr. Kökényesy Péter), 1885 – Lengyeltóti, 1961.) ügyvéd, magyar pártpolitikus (képviseelő¹⁹, az igazságügyi bizottság tagja);

Hokky Károly (Abaújszépi, 1883 – Cleveland, 1971.) tanügyi főtanácsos, magyar pártpolitikus, a Kárpátaljai Magyar Nemzeti Tanács elnöke (képviseelő²⁰, a naplóbíráló, oktatási bizottság tagja);

Dr. Korláth Endre (Botfalva, 1881.március 10. – 1946.június 3.) ügyvéd, nyugalmazott főispán, magyar pártpolitikus, (képviseelő²¹, a külügyi, közigazgatási bizottság tagja) ;

Ortutay Jenő (Tarna, Ung m., 1889.május 3. – Ábesz, 1950.december 24.) görögkatolikus főesperes, szentszéki tanácsos, Beregszász város főbírója, polgármestere, magyar pártpolitikus, (képviseelő²², a társadalompolitikai, pénzügyi, közgazdasági és közlekedési bizottság tagja);

R. Vozári Aladár (Munkács, 1895–Budapest, 1946?) lapszerkesztő, közíró, nyugalmazott tanügyi tanácsos, kormányfőtanácsos, magyar pártpolitikus, (képviseelő²³, a véderő, pénzügyi, mentelmi bizottság tagja);

Csuha Sándor (Szobránc, 1897–1945?) földbirtokos, magyar pártpolitikust szintén (képviseelő²⁴, a külügyi bizottság tagja) a kárpátaljaiak csoportjába is sorolhatjuk, mivel a Keresztény Szocialista Pártnak vezetőségi és végrehajtó-bizottsági tagjaként „*Ungvár társadalmi életében is élénk szerepet játszik*”.

¹⁸ Országgyűlési Alm. 1939-1944., 165. p.; http://www.ogzk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/a1939_44/130.htm (2013)

¹⁹ Országgyűlési Alm. 1939-1944., 186. p.

²⁰ Országgyűlési Alm. 1939-1944., 189-190. p.

²¹ Országgyűlési Alm. 1939-1944., 225-226. p.

²² Országgyűlési Alm. 1939-1944., 272-273. p.

²³ Országgyűlési Alm. 1939-1944., 367-368. p.;

²⁴ Országgyűlési Alm. 1939-1944., 155. p.

Hápka Péter magyar pártpolitikus (képviselő, az igazságügyi bizottság tagja) técsői ügyvéd szintén „kárpataljai meghívott képviselő” volt, aki főleg Técsőn „a máramarosi magyarság érdekében” tevékenykedett, és mint „járásí miniszteri biztos működött országgyűlési képviselővé történt meghívásáig.”²⁵ Horváth Lajos is megerősíti, hogy 1939. június 30-án „kárpataljai képviselőként vonult be a mo.-gyűlésbe”²⁶. Vezetéknévét Hábka Péter formában is leírták²⁷. Számunkra furcsa, hogy a *Kárpatalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra* című, ukrán és magyar nyelven nemrég megjelent nagy monográfiában az „1.2. magyar felvidék kontra ruszin Kárpatalja” és a „Kronológia 1938–1944” című fejezetben (összeállítói: Fedinec Csilla, Oficinszkij Román) nevét kihagyták a felvidéki behívott képviselők felsorolt listájából²⁸, viszont az egyik szerző, Oficinszkij Román a „2.3. A véleményező és indítványozó bizottság szerepe” című alfejezetben említést tesz arról, hogy a kárpataljai kormányzói biztos mellett 1939. december 3-tól működő 8 tagú véleményező és indítványozó bizottság egyik tagja Hápka Péter (Técső) parlamenti képviselő volt²⁹. Az említett nagymonográfia anyagai alapján 2011-ben megjelentetett *Kárpatalja évszámokban 1867–2010*. c. ukrán-magyar kétnyelvű kiadványban is lemaradt Hápka Péter técsői parlamenti képviselő neve³⁰.

A ruszin képviselők külön csoportba tömörültek. Bródy András kezdeményezésére 1939. július 22-én Ungváron megalakult a Ruszin Országgyűlési Képviselők Klubja. Az Országgyűlési Almanach szerint a „Magyar-Orosz Képviselők Parlamenti Klubja” 10 mandátummal rendelkezett³¹. Ezeket a mandátumokat azok kapták, akiket „az 1939: V. és VI. tc. alapján behívott képviselők”-nek nyilvánítottak:

Bencze György (Bilke, 1885 – 1946, Szibéria) gazdálkodó, tímármester, tartományi képviselő, az ungvári hitelszövetkezet központi igazgatóságának tagja, az AFSZ³² vezető autonómista politikusa, az ilosvai járás miniszteri biz-

²⁵ Országgyűlési Alm. 1939-1944., 186. p.

²⁶ Horváth Lajos, 2002., 170. p.

²⁷ Lásd: FEDINEC CSILLA: *A kárpataljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*. – Galánta-Dunaszerdahely: Fórum Intézet, Lilium Aurum Könyvkiadó, 2002., 344. p.

²⁸ Lásd: *Kárpatalja 1919–2009 kultúra, politika, történelem*. Főszerkesztő: FEDINEC CSILLA, VEHES MIKOLA. Argumentum, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest, 2010., 163. p., és a 195. p. A monográfia ukrán nyelvű változata is megjelent Ungváron (Uzshorod, Poligrafcentr „Lira”, 2010., 716. p.).

²⁹ *Kárpatalja 1919–2009 kultúra, politika, történelem*. 2010., 174. p.

³⁰ *Kárpatalja évszámokban 1867–2010*. Ukrán-magyar kétnyelvű kiadvány. (Szerzői közösség: VEHES MIKOLA, MOLNÁR D. ISTVÁN, MOLNÁR JÓZSEF, OSZTAPEC JURIJ, OFICINSZKIJ ROMAN, TOKAR MARIAN, FEDINEC CSILLA, CSERNICKÓ ISTVÁN). Studia Regionalistica sorozat. Uzshorod, Vidavnicтво UzšNU „Hoverla”-Kiadó, 2011., 85-86. p.

³¹ Országgyűlési Alm. 1939-1944., 99. p.

³² AFSZ – Autonóm Földműves Szövetség

tosaként működött országgyűlési képviselővé történt meghívásáig. A hitélet terén kifejtett buzgalmaért a pápa Nagy Szent Gergely-renddel tüntette ki³³;

Boksay János (Huszt, 1874–1940. április) plébános, kanonok, kerületi eszperes, szentszéki tanácsos, autonómista politikus, (képviselő³⁴, a mentelmi, oktatási bizottság tagja);

Bródy András (Bereg megye, Beregkövesd/Kivjzsd/Kamenszkoje, 1895. július 2. – Ungvár, 1946. december 7.) görögkatolikus újságíró, autonómista politikus, Podkarpatszka Rusz miniszterelnöke (képviselő³⁵, a külügyi, pénzügyi, közjogi, földművelésügyi bizottság tagja);

Demkó Mihály (Bodzásújlak, 1894. szeptember 13. – Ungvár, 1946. december 7.) tanító, író, autonómista politikus, pénzügyminisztériumi miniszteri tanácsos, Kárpátalja kormányzói biztosának gazdasági tanácsadója (képviselő³⁶, a gazdasági, pénzügyi, véderő, földművelésügyi bizottság tagja);

Fenczik István dr. (NagyLucska, 1892. október 13. – Ungvár, 1946. április 14.?, más iratban 1945.március 30.) görögkatolikus teológiai tanár, autonómista politikus, kárpátorosz miniszter, politikus (képviselő³⁷, az igazságügyi bizottság tagja);

Földesi Gyula (Szobránc, 1875–1947?) ungvári nyomdász, könyvkiadó, autonómista politikus (képviselő³⁸, a gazdasági, zárszámadást vizsgáló bizottság tagja);

Hajovics Péter, (Máramaros megye, Danilova, 1896 – 1940. április) asztalos-bútorgyáros, autonómista politikus, gazdasági szakértő (képviselő³⁹);

Homicskó Vladimír (Ungcsertés, 1879–?) fogorvos, autonómista politikus, a Központi Orosz Nemzeti Tanács főtitkára, (képviselő⁴⁰, a társadalompolitikai, könyvtári és múzeumi bizottság tagja);

Spák Iván (Alsókaraszló-Zaricsa, 1900–1980) újságíró, autonómista politikus, az AFSZ lapjának, a *Ruszkije Visztyinek* 1933-tól felelős szerkesztője, (képviselő⁴¹, a jegyző, naplóbíró, közigazgatási bizottság tagja);

³³ Országgyűlési Alm. 1939-1944., 130. p.

³⁴ Országgyűlési Alm. 1939-1944., 99. p.

³⁵ Országgyűlési Alm. 1939-1944., 141-143. p. Az itt közölt Bródy-életrajzban tévesen szerepel a születési helyként megjelölt Ungvár. A téves adatot átvették más forráskiadványok, publikációk is, pl.: Magyar politikai és közigazgatási compass (1919-1939). Szerkesztette: MADARÁSZ ELEMÉR. Kiadja: a Magyar Politikai és Közigazgatási Compass (1919-1939) Kiadóvállalat, Budapest, 1939., 362-363. p., a HORVÁTH LAJOS: Kárpátalja képviselete a magyar országgyűlésben 1938-1945. Tarsoly Kiadó, Budapest, 2002., 165. p.

³⁶ Országgyűlési Alm. 1939-1944., 160. p.

³⁷ Országgyűlési Alm. 1939-1944., 169-171. p.

³⁸ Országgyűlési Alm. 1939-1944., 173-174. p.

³⁹ Országgyűlési Alm. 1939-1944., 185. p.

⁴⁰ Országgyűlési Alm. 1939-1944., 191. p.

⁴¹ Országgyűlési Alm. 1939-1944., 307. p.

Zsegora Ödön (Gyertyánliget, 1895–1946, Szibéria) autonómista politikus, vasutas (képviselő⁴², a közgazdasági és közlekedési bizottság tagja).

1942 februárjában⁴³ a három megüresedett helyre (Boksay János és Hajovits Péter 1940 áprilisában elhunyt) a következőket hívták be Kárpátaljáról a képviselőházba: Riskó Bélát, Buday Istvánt (Huszt), valamint a Técső nagyközséget képviselő Hápká Pétert, akit később Kökényesy Péterként jegyeztek⁴⁴ (Horváth Lajos pontosítása szerint 1942. február 9-én „foglalta el helyét Kárpátaljáról vitéz Kökényesy Hápká Péter”⁴⁵). Hármójuk közül a legismertebb a kövesligeti Riskó Béla autonómista politikus volt, aki 1923-ban Kurtyák Ivánnal együtt alapították az AFSZ-t, illetve az 1924. március 16-án megtartott első csehszlovák parlamenti választásokon szenátori mandátumhoz jutott⁴⁶. 1939. július 7-én Perényi Zsigmond kárpátaljai kormányzói biztos felterjesztésére⁴⁷ a belügyminiszter a máramarosi közigazgatási kirendeltség élére Riskó Béla ügyvédet nevezte ki. A huszti Buday István jogászként részt vett 1939–1940-ben a Kárpátalja önkormányzatáról szóló törvényjavaslat kidolgozásában.

Az „*élet hosszigan kinevezhető felsőházi tagok*”⁴⁸ száma kárpátaljaiakkal is gyarapodott: 1939. június 1-jén Horthy Miklós kormányzó a felsőház örökös tagjává nevezte ki a feketeadói születésű Illiczky Sándor⁴⁹ (Feketeardó, 1889. január 30. – Tomszk, 1947 ?) görögkatolikus kanonokot, székeskáptalani nagyprépostot (1939 végén a Kárpátalja kormányzói biztosa mellé nevezték ki főtanácsadónak), a Zemplén megyéből Ungvárra elszármazott dr. Kaminszky József⁵⁰ (Zemplén megye, Rákóc, 1878–1944. november 8.?) jogászt, a Központi Orosz Nemzeti Tanács elnökét (Ungvár thj. város és Ung vármegye törvényhatósági bizottságának tagja), valamint Sztojka Sándor⁵¹ (Karácsfalva, 1890 – Ungvár, 1943. május 21.) munkácsi görögkatolikus megyéspüspököt.

1943. január 1-től „*a visszatolt kárpátaljai területéről*” felsőházi tagként hívták be a parlamentbe Demjánovich (Demjánovics) Péter Pál⁵²

⁴² Országgyűlési Alm. 1939-1944., 375-376. p.

⁴³ Lásd: FEDINEC CSILLA: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*. Fórum Intézet, Liliom Aurum Könyvkiadó, Galánta-Dunaszerdahely, 2002., 387. p.

⁴⁴ *Magyarország Közhivatalainak Cím- és Adattára*. 1942: i. m. 18-25. p.

⁴⁵ HORVÁTH LAJOS: *Kárpátalja képviselői a magyar országgyűlésben 1938-1945*. Tarsoly Kiadó, Budapest, 2002., 38. p.

⁴⁶ HORVÁTH LAJOS, 2002., 130. p.

⁴⁷ HORVÁTH LAJOS, 2002., 336. p.

⁴⁸ Lásd: az 1926: XXII.tc 23. paragrafusát. A visszatolt felvidéki és kárpátaljai területek esetében ezt megerősítette az 1938. évi XXXIV. törvénycikk is.

⁴⁹ Országgyűlési Alm. 1939-1944., 566-567. p.

⁵⁰ Országgyűlési Alm. 1939-1944., 568. p.

⁵¹ Országgyűlési Alm. 1939-1944., 412. p.

⁵² HORVÁTH LAJOS: *Kárpátalja képviselői a magyar országgyűlésben 1938-1945*. Tarsoly Kiadó, Budapest, 2002., 166. p.

(Nagyberezna, 1869.július 17. – Ungvár, 1945. április 23 (más iratban április 21.): tb. kanonokot, görögkatolikus esperest, rahói lakost, Kricsfalussy-Hrabár Péter⁵³ (Kolodnye,1890–Ungvár, 1946. november 7.), nyugalmazott csendőrezredest, majdánkai lakost (1943-ban költözött Ungvárra) és Ganyó István uradalmi igazgatót, szobránci lakost⁵⁴. Felsőházi póttagnak nevezték meg Ivancsó István főesperest, Kampó József⁵⁵ (Beregszász, 1897.május 30.-Beregszász, 1986.február 24.) szentszéki tanácsost, tiszteletbeli esperes, beregszászi parochust, a Magyar Nemzeti Tanács elnökét, az ilosvai származású dr. Boksay Gyula körorvost, autonómista politikust, aki 1941. szeptember 14-én Szerednyén megalakította a Kurtyák Iván Közművelődési Egyesületet (amelynek elnöke is lett). A sajtóközlemény szerint az egyesület „a kárpátaljai őslakos ruszin kulturális törekvéseket lesz hivatva ápolni és terjeszteni”⁵⁶.

1939-től felsőházi tag volt Tomcsányi Vilmos Pál, Kárpátalja 1942. január 5-én kinevezett kormányzói biztosa is, de nem a régió képviseltében (1959-ben hunyt el Budapesten).

1942. december 12-én Bereg vármegye törvényhatósági bizottságának rendkívüli közgyűlése az országgyűlés felsőházába bori Horváth István magyar királyi gazdasági főtanácsost, Benda Kálmánt, a Bereg Vármegyei Vízszabályozó és Ármentesítő Társulat igazgató főmérnökét, beregszászi lakost választották. Két póttag volt: vitéz Simonkay Gyula magyar királyi gazdasági főtanácsos, a Latorca Gazdasági és Ipari Részvénytársaság vezérigazgatója, munkácsi lakos és Balogh Sándor, nyugalmazott református elemi iskolai igazgató, beregszászi lakos⁵⁷.

Össességében 25 olyan magyar parlamenti képviselőről, felsőházi tagról és élethossziglan kinevezett felsőházi tagról tudunk, akik nem követték az országgyűlést Sopronba. Ebből következik az a feltevés, hogy egy részük Kárpátalján maradt, a másik részük nyomtalanul eltűnt a háború forgatagában. Akik sorsuk beteljesedését szülőföldjükön várták be, azokat a későbbiek folyamán a SZMERS és az NKVD alegységei begyűjtötték és ártalmatlanná tették őket. Egyesek neveit felfedezhetjük a különböző kihallgatási jegyzőkönyvben, bírósági perben, rehabilitációs anyagokban stb.

⁵³ HORVÁTH LAJOS: 2002., 176. p.

⁵⁴ HORVÁTH LAJOS: 2002., 38. p.

⁵⁵ *Magyar politikai és közigazgatási compass (1919-1939)*. Szerkesztette: MADARÁSZ ELEMÉR. Kiadja: A Magyar Politikai és Közigazgatási Compass (1919-1939) Kiadóvállalat, Budapest, 1939., 489-490. p.

⁵⁶ Lásd: FEDINEC CSILLA: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*. Fórum Intézet, Liliom Aurum Könyvkiadó, Galánta-Dunaszerdahely, 2002., 381. p.

⁵⁷ BOTLIK JÓZSEF: *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján II. A Magyarországhoz történeti visszatérés után 1939-1945*. Nyíregyháza, 2005., 126-127. p.

Az utókor kutatóinak, túlélőinek, az áldozatok hozzátartozóinak is az az egybehangzó véleménye, hogy Bródy András és képviselőtársai különösen végzetes hibát követtek el, amikor úgy döntöttek, hogy nem hagyják el Kárpátalját. Horváth Lajos a magyar országgyűlés kárpátaljai képviselőiről írott könyvében is említést tesz arról, hogy a ruszin honatyák „1944 okt. első felében összegyűltek Munkácson a Pál-hegyen, Demkó Mihály szőlőjében, a pincében. Ekkor úgy döntöttek, hogy nem mennek Budapestre, ahol az országgyűlés ülésezett, hanem bevárják sorsukat, a szovjet megszállást. Ennek a kollektív elhatározásnak alapja az volt, hogy erkölcsi és politikai értelemben is büntetlennek tudták magukat”⁵⁸. Mindezt Pogány Andrásné, született Demkó Tatjana szóbelileg közölte Horváth Lajossal, amikor 1966-ban meglátogatta őt az Országházban, a levéltárban⁵⁹. Marina Gyula görögkatolikus teológus és kormánybiztos is furcsállta a ruszin képviselők döntését, úgy tűnik, ő több információval rendelkezett a sztálini megtorló gépezetről, ezért inkább Amerikát választotta. Ott megírt emlékiratában meg is jegyzi: „Imádkoztunk és terveztünk! Imánkba befoglaltuk az otthonmaradottak sorsának jobbrafordulását (...) Mindenki igyekezett mielőbb kijutni – ha csak lehet – Amerikába!”⁶⁰

2. 2. Kihallgatások

Ifj. Bródy András adatközléseiből tudjuk, hogy édesapja némi szimpátiát táplált a Szovjetunió iránt. Levéltári anyagokkal, újabb tényközlő publikációkkal is igazolható, hogy Horthy Miklós kudarcba fulladt kiugrási kísérlete arra ösztönözte, hogy 1944. október elején Grabár Olegén és Mihajlo Babidoricson keresztül Turja Paszikán felvette a kapcsolatot Olekszandr Tkanko⁶¹ alezreddessel, az egyesített Zakarpattya partizánosztagnak parancsnokával és Szamijlo Marinyenko törzsparancsnokkal. Erre az útjára elkísérte Demkó Mihály képviselőtársa és H. Csekan és I. Kercsa összekötők. Bródy négy feladatkörben vállalt közreműködést, illetve lehetősége szerint segítette a partizánokat: élelemmel, öltözéssel és egyéb eszközökkel. Azonban ezt a misszióját az előre kiszámíthatatlan háborús körülmények leblokkolták.

Ugyanakkor továbbra is vakon bízott a képmutató szovjet demokráciában, miközben fogalma sem volt a szovjethatalom személyiségellenes jellegé-

⁵⁸ HORVÁTH LAJOS: 2002., 97. p.

⁵⁹ HORVÁTH LAJOS: 2002., 149. p.

⁶⁰ MARINA GYULA: *Ruténsors - Kárpátalja végezte*. Patria Publishing Co.Ltd., 1977., 216. p.

⁶¹ MARINYENKO, JEVGEN: *Operacija „Turja Paszika”* (55 évig titkosítva volt). – Uzsgorod, 1999. június 26. N-21. 11. p.,

ról, a kommunista diktatúra lényegéről, a sztálini megtorló intézményekről. Saját becsületességére, ártatlanságára épülő naivitása társaival együtt az életébe került. A szovjet front közeledtével Bródy András családjával együtt 1944 októberében a kelet-szlovákiai Lokárd közelébe húzódott, „*bár a magyar hatóságok felajánlották, hogy repülővel Svájcba menekítik. Lokárból gyalog ment Ungvárra, a város határában páncélosból a szovjetek rálöttek, sebesülten fegyhazi kórházba került.*” Az előrenyomuló szovjet hadsereg előőrs-egységeinek katonái 1944. november 3-án Jarok/Árok községben vették őrizetbe Bródy Andrást, Ungvárra szállították, ahol mint sebesült, elsősegélyben, majd 19 napon át kórházi kezelésben részesült.

A SZMERS vezetői 1944. november 22-én egyik alegységüknek parancsba adták, hogy tartóztassák le Bródy Andrást és országgyűlési képviselőtársait, továbbá kezdjék el a kihallgatásokat. A képviselőt a szovjet biztonsági szolgálat tisztjei hivatalosan november 25-én⁶² tartóztatták le. Folickij alezredes, a 4. Ukrán Front 2. sz. SZMERS nevezetű alegység második csoportjának parancsnoka áttanulmányozta Bródy András személyi dossziéját⁶³. Az életrajzi adatok, a felsorolt tevékenységek, megnevezett tisztségek alapján, illetve 1938. októberétől kifejtett parlamenti képviselői és „*magyarpárti politikai tevékenységét*” figyelembe véve, elrendelte a Büntető Törvénykönyv 100. cikkelye alapján Bródy András vizsgálati fogságba helyezését. Ezt a parancsot jóváhagyta saját szignójával Meserjakov alezredes, a 4. Ukrán Front 2. sz. SZMERS nevezetű alegység parancsnoka, valamint Kovalcsuk vezérezredes, a 4. Ukrán Front kémelhárításának parancsnoka. Ezen az iraton Bródy következő megjegyzése olvasható: „*A jelen rendeletet 1944. november 25-én tudatták velem*”⁶⁴.

Az első kihallgatására 1944. december 4-én, az utolsóra pedig 1946. január 16-án került sor. Bródy András első kihallgatását Maglevanij alezredes, a 4. Ukrán Front SZMERS 4. sz. alegységének parancsnokhelyettese vezette. Ennek kezdete 18.00 óra, megszakítva december 6-án 6 óra 12 perckor⁶⁵.

⁶² *Карпатська Україна. Документи і матеріали, хроніка подій, персоналії. Упорядники: ДОВГАНІЧ О.Д., КОРСУН О.М., ПАІГРЯ О.М. Ужгорода 2009., 35. p.*

⁶³ Ezt a dokumentumot, más okmányokat és a Bródy-per jegyzőkönyvét először a két nyelven Beregszászban megjelenő *Kárpáti Panoráma* című független lap közölte 1995–1996 közötti számaiban, amelyet RAZGULOV, VALERIJ főszerkesztő rendezett sajtó alá, egyes részletekhez saját kommentárokat fűzött, amelyet magyarra ZUBÁNIC LÁSZLÓ fordított. A közölt dokumentumok elsődleges forrása: a Kárpáton túli Állami Levéltár, Ungvár, a peranyag a 148–423-as számon, a vádirat F. 2558., op. 1., 359. számon van archivizálva. HORVÁTH LAJOS: *Kárpátalja képviselete a magyar országgyűlésben 1938-1945.* Tarsoly Kiadó, Budapest, 2002-ben megjelent könyvében utal arra, hogy a *Bródy András és társainak pere Ungváron* című fejezet (97-141. p.) Razgulov, Valerijtól kapott dokumentumokon alapszik (lásd: 149. p.)

⁶⁴ HORVÁTH LAJOS: *Kárpátalja képviselete a magyar országgyűlésben 1938-1945.* Tarsoly Kiadó, Budapest, 2002., 97. p.

⁶⁵ HORVÁTH LAJOS: 2002., 97. p.

Bródy András kínvallatása 1944. december 15-én folytatódott, ez volt a második nap⁶⁶. Ungváron kihallgatták még Bródyt 1944. december 30-án, 1945. január 30-án, június 13-án, június 14-én és 1946. január 16-án is.

Vajon miért késleltették a vádemelést? Erre csak egy lehetséges magyarázat van az ukrán történészek szerint is, hogy bevárták a Kárpátalja hovatartozásáról szóló szovjet-csehszlovák szerződés megkötését, a két fél általi ratifikálását. Helyénvaló az a feltevés is, hogy a szovjet szakszolgálatnak Bródyval tervei voltak, fel akarták használni a csehszlovák-szovjet diplomáciai játéokban, de nemcsak őt, hanem az ebben az időben Moszkvában raboskodó Agusztin Volosint is⁶⁷. Az újraegyesülés után azonban mindkét politikus életben tartása okafogyottá vált. Ezt követően kaphatott Moszkvából utasítást Belicsko, Kárpátontúli Ukrajna állambiztonsági főnöke, aki 1945. június 12-én aláírta az első vádemelési parancsot, amelyben elrendeli, hogy „*Bródy András Ivanovics ellen, mint Kárpát-Ukrajna népének érdekeit eláruló és az SZSZKSZ ellenségeként, emeljének vádat*”⁶⁸.

1945. június 12-én a vádemelés napján ismét kihallgatták Bródyt. A SZMERS nyomozóinak fizikai és lélektani nyomására egy hat pontból álló vádemelést írt alá. Ebben elismerte, hogy „*burzsoá-nacionalista politikus*”, „*bűnös*” és „*népáruló*”. A bírósági tárgyaláson visszavonta, és „*tagadta saját vallomását*”, amelyet korábban a kényszer hatása alatt tett, és tényekkel támasztotta alá ártatlanságát. Ezt követően 1945. június 13-án újra kihallgatták⁶⁹. Az 1945. június 14-ei kihallgatáson a nyomozó hatóság arra törekedett, hogy „*leleplezze*” Bródynak magyar ügynöki voltát, aki kategorikusan visszautasította a vádat, mondván: „*Soha nem voltam a magyar felderítés ügynöke*”⁷⁰.

1945. július 6-án Kijevbe szállították, ahol az USZSZK NKGB nyomozati osztályán további kihallgatásoknak vetették alá. Lvov őrnagy, az USZSZK NKGB nyomozati osztályának vezetője október 24-én elrendelte Bródy ellen a második, pótlólagos vádemelést, amelyet helyettese, Goron százados készített elő, aki megvizsgálta a 148425. sz. nyomozati anyagot és megállapította, hogy Bródy András kárpátukrajnai lakos, 1923-ban Demkó Mihállyal és más személyekkel együtt megalapította az Autonóm Földműves Szövetség burzsoá-nacionalista pártot, amelynek vezetőjeként harcolt Kárpát-Ukrajna

⁶⁶ HORVÁTH LAJOS: 2002., 105. p.

⁶⁷ ФЕДАКА, СЕРГИЙ: *Андрій Бродий. Між Росією и Угорщиною*/Szergej Fedáka: Andrij Brodij: Miza Roszjeju i Ugorscsinoju. In: *Ужгород/Узгород*, 2001. грудня /december 22. N-50 (150).

⁶⁸ HORVÁTH LAJOS: 2002., 106. p.

⁶⁹ HORVÁTH LAJOS: 2002., 108. p.

⁷⁰ HORVÁTH LAJOS: 2002., 110. p.

kommunista pártja és a Szovjetunió ellen, továbbá „*kommunista rendszert becsmérő cikkek*” írt, továbbá azért harcolt, hogy Kárpát-Ukrajna magyar fennhatóság alá kerüljön, aki a magyar fasiszta parlament tagja lett, aki részt vállalt a fasiszta törvények megvitatásában és elfogadásában. „*Számitásba véve azt, hogy a Bródy A. elleni 1945. június 12-i vádemelésben nincsenek megnevezve Ukrajna azon törvényei, melynek alapján a vádlottat bűnösnek találtuk, elrendelem: a USZSZK büntetőtörvénykönyvének 126. és 127. cikkelye alapján emeljenek vádat Bródy András Ivanovics ellen az 54-4. és 54-11. cikkelyek szerint. Az elítéltet értesítsék a rendeletről*”⁷¹. A nevezett cikkelyek szovjetellenességet kifejtő nemzetközi burzsoázia támogatása, a szovjet rendszer megdöntésére való törekvés és más ideológiai vonatkozású koholt vádak takarnak, amelyek alapján elindították a bírósági tárgyalásokat.

2. 3. Lejárató kampány a sajtóban, népgyűléseken

Az NKVD kijevi vizsgálati fogságából a meggyötört, megkínzott Bródyt visszaszállították az ungvári börtönbe. A vádemelési forgatókönyv is elkészült. A bírósági pert megelőzően az ideológiai front harcosai Bródy András és képviselőtársai ellen lejárató sajtókampányt szerveztek. A *Zakarpatszka Pravda* és magyar tükörfordítása a *Kárpáti Igaz Szó* 1946 áprilisában két aláírás nélküli szerkesztőségi információt közölt, egyebek mellett arról tájékoztatja a lap olvasóit, hogy a nyomozószervek és az ügyészség befejezte a vizsgálatot a „*fasiszta magyar parlament*” volt képviselőinek bűnös népellenes tevékenysége ügyében: büntetőjogi felelősségre vonják „*Bródi Andrij Ivánovics, Demkó Michajlo Ivánovics, Spák Iván Georgijovics, Bence György, Kricsfalussy-Hrabár Endre, Ortutay Jenő, Zsegora Ödön, Riskó Béla*”⁷² személyeket az USZSZK idevonatkozó büntetőtörvénykönyve alapján.

A másik tudósításban felhívják az olvasók figyelmét arra, hogy „ez év május 4-én Uzshorodon a Tisztek Házának termében a területi bíróság nyílt tárgyalást tart az „*Autonomnij Zemlerobszkij Szozuz*” népellenes párt volt vezetőinek bűnös tevékenysége ügyében”⁷³.

A lap következő számaiban több részből álló cikksorozat jelent meg olyan beharangozó szalagcímmel, hogy „*Népbíróság előtt Bródy, Demkó, Spák, Bence, Ortutay, Riskó, Kricsfalussy-Hrabár Endre és Zsegora a kárpáti*

⁷¹ HORVÁTH LAJOS: 2002., 110-111. p.

⁷² A területi ügyészségen. In: *Kárpáti Igaz Szó*. 1946. IV. 23.

⁷³ A területi bíróságtól. In: *Kárpáti Igaz Szó*. 1946. IV. 23.

kviszlingeek, a magyar-német fasizmus bérencei.” Különböző lejárató jelzőkkel illették őket: „Bródy és kutyái”, „szadista gyarmatosítók tanácsadói”, a „Horthy udvar hivatalos képviselői”, a „vatikán katolikus örültjei”. Ők „azok, akik a tiszta hegyi levegőnket az ellenségeskedés, árulás, sovinizmus és egyházi fanatizmus miazmáival mérgezték meg, akik Júdás pénzen kereskedtek szülőföldjünkkel és megfeszítették édes testvérüket - nem fognak könyörületben részesülni...”⁷⁴ Ennek a sorozatnak a szerzői Patrusz A. Karpatszki és Ginyevszkij O. voltak. Az utóbbi szerző álnév mögé bújó NKVD-és ügynök. (Patrusz A. Karpatszki (Tereblya, 1917. március 29. – Kijev, 1980. április 19.), az ismert kárpátaljai ukrán költőt és prózaírókat az NKVD később „csehszlovák ügynöki” tevékenysége miatt letartóztatta, majd 25 évre ítélte el. A Bródyékát lejárató költő-újságíró büntetését a Komi Autonóm Köztársaságban ülte le. 1956. október 26-án rehabilitálták⁷⁵.) A lap szerkesztői a magyarság ellen hangoló propagandaanyagokat is közöltek. Ilyen jellegű „A német-magyar megszállók által a kárpáti területen elkövetett gaztettek” felsorolását tartalmazó cikk is⁷⁶. A kárpátaljai sajtókiadványok közül a Zakarpatszka Pravda és a Kárpáti Igaz Szó teljes terjedelemben közölte „Andráskó területi ügyész, állami vádló beszédét”, amely a május 23-ai tárgyaláson hangzott el⁷⁷.

2. 4. Nyilvános tárgyalás megszervezése, ítélethozatal a legnagyobb „kirakatperben”

Bródy András és képviselőtársainak nyilvános tárgyalását az ungvári Uránia moziban (jelenleg Tisztek Háza) szervezték meg. A XX. század eleji Kárpátalja legnagyobb és leghosszabb, 21 napig tartó kirakatpere volt ez, amely 1946. május 4-én kezdődött és május 25-én fejeződött be.

Egyedül Bródy ügyének kivizsgálása 187 napig tartott, a vizsgálati idő alatt áttanulmányozták több mint 25 éves politikai múltját. Csak olyan anyagok alapján vádolták, amelyek az újságokban, részben az *Orosz Hírlap* szerkesztése és kiadása alatt jelentek meg. Ezenkívül azzal is vádolták, hogy mint az Autonóm Földműves Szövetség vezetője harcot folytatott a kommunista párt ellen, majd a magyarok szolgálatába állt és népe ellen politizált stb. A több napos perben Bródy „kemény harcot vívott Kárpátontúli Ukrajna megyei bíróságának

⁷⁴ A Kárpáti terület árulói a vádlottak padján. In: *Kárpáti Igaz Szó*. 1946. V. 5.

⁷⁵ HLANTA, I. V.: *Literáturne Zakarpattyja u XX. sztolitti*. Bibliograficnij pokazcsik., Uzsgorod, Zakarpatyje Kiadó, 1995., 539-540. p.

⁷⁶ A területi rendkívüli bizottság munkája. In: *Kárpáti Igaz Szó*. 1946. V. 7.

⁷⁷ A nép ellenségei a bíróság előtt. In: *Kárpáti Igaz Szó*. 1946. V. 23.

elnökével, Ruszin Vaszillal és megyei ügyészével, Andrásró Ivánnal”. Bizonyítják ezt a bírósági dokumentumok, köztük a megyei bíróság 1946. május 4-i esti ülésének jegyzőkönyve, az 1946. május 6-i délelőtti ülésének jegyzőkönyve, az 1946. május 6-i esti ülésének jegyzőkönyve, az 1946. május 7-i délelőtti ülésének jegyzőkönyve, az 1946. május 7-i délutáni ülésének jegyzőkönyve, az 1946. május 7-i esti ülésének jegyzőkönyve, az 1946. május 8-i délelőtti ülésének jegyzőkönyve, az 1946. május 8-i esti ülésének jegyzőkönyve.

Az enyhítő körülményeket, ártatlanságát alátámasztó bizonyítékokat sorra elhallgatták, hogy azok ne befolyásolják a halálos ítélet meghozatalát.

Bródy András és társai ellen 1946. május 25-én fejezték be a büntetőeljárást. A bírósági eljárás során 23 tanút hallgattak meg. A vádlottak mellé hatóságilag kirendelt védőügyvédek (Tudovsi, Krizsanovszkij) is elismerték védenccik bűnösségét, bár enyhítésért folyamodtak. A vérbírák a Bródyék ellen indított bünvádi eljárás négykötetes nyomozati anyaga alapján mondták ki a „*megrendelt*” ítéletet. Iván Andrásró területi ügyész, mint állami vádló tíz oldalnyi gépelt szöveget meghaladó vádbeszédet tartott, amelynek szövegét „*felső utasításra*”, „*tömegpropaganda célzattal*” kötelezően lehozták a megyei lapok ukrán, orosz és magyar nyelven is.

Az állami vádló ezenkívül külön-külön mindegyik vádlott „*fejére olvas-ta*” és jellemezte az általuk elkövetett politikai bűnöket, majd ismertette a 7 pontba csoportosított „*politikai vádakat*” is: „*A vád teljes mértékben bebizonyítottnak látja, hogy Bródy, Demkó, Ortutay, Zsegora, Spák, Riskó, Bence, Kricsfalussy-Hrabár mint a magyar parlament képviselői, valamint Bródy, Riskó, Demkó, Zsegora és Spák vádlottak, akik az Autonóm Földműves Szövetség magyarbarát pártjának vezető tagjai voltak, ellenséges érzületeket tanúsítottak a kárpátukrán nép és a Szovjetszövetség ellen és a kárpátukrán nép elnyomására törekedve:*

1.) *Kárpát-Ukrajna dolgozóinak nemzeti újjászületését gátló aktív tevékenységet fejtettek ki, és a kárpátukránoknak az ukrán és a nagyorosz néptől való elkülönítésének eszméjét hirdették.*

2.) *Különböző formában propagandát folytattak a Szovjetszövetség ellen, és harcot folytattak a kárpátukránoknak Szovjet-Ukrajnával való egyesülése ellen.*

3.) *Mint az imperialista Magyarország ügynökei, előkészítették Kárpát-Ukrajnának a szentistváni magyar koronához való visszatérését.*

4.) *A magyar reakció megbízásából a magyarbarát érzületű uniátus papsággal együtt magyarosították Kárpát-Ukrajna lakosságát, és erre a célra rendszeresen felhasználták a magyar kormány és a Vatikán pénzügyi támogatását.*

5.) 1938 végén és 1939 elején elkövetett provokációikkal előidéztek Kárpát-Ukrajna fegyveres megszállását és teljes meghódítását; a tömegterrort, a fosztogatásokat, a gyilkosságokat a kultúra megsemmisítését, a parasztság nyomorbataszítását és a terület elpusztítását.

6.) A magyar parlamentben kifejtett gyakorlati tevékenységük során minden eszközzel támogatták a demokráciaellenes erőket újabb háborút szító politikájukban, és agitáltak a Szovjetszövetség elleni háború érdekében.

7.) Tevékeny részt vettek a fasiszta fajelmélet gyakorlati megvalósításában, törvényhozás útján, a zsidó lakosság megsemmisítésében, vagyonának elrablásában és személyesen meggazdagodtak a zsidóktól elkobzott vagyonokból.

Kricsfalussy-Hrabár azonkívül, mint a magyar csendőrség magas rangú tisztje, tevékenyen részt vett a magyar köztársaság megbuktatásában, Kárpát-Ukrajna megszállása után pedig megszervezte a csendőrséget a huszti, volovei, rahovói és tyacsevói körzetekben, kivégzéseket fogantatosítva az ukrán lakosság között.

Mindezekért a vádlott által elkövetett bűncselekményekért alkalmazni kell az USzSzK büntetőtörvénykönyve 54/4 és 54/11. pontjait.⁷⁸

Andráskó állami vádló beszéde végén befejezésül a következőket mondta: „Sokat szenvedett népünk előtt idegen a bosszú érzése, azonban népünk mélyen hisz az igazság eszméjében. Mindezek a vádlottak – bűnösök, bűnük nagy, azonban nem egyedülálló. Kérem a bíróságot, hogy Riskó, Ortutay, Zsegora, Spák és Bencze ellen szabjon ki ítéletenként 10 évig terjedő szabadságvesztést, és mondja ki vagyonuk elkobzását és politikai joguktól való megfosztásukat. Bródy, Demkó és Kricsfalussy-Hrabár ellen pedig – a szociális védelem legmagasabb mértékét – az agyonlövétést alkalmazza, vagyonelkobzással együtt. A három utolsó vádlott – a történelmi gáztett ocsmányabb hordozója, átkozott Káin, a kárpátukrán nép tudatos sírásója – hadd haljon meg most a nép és a bíróság akaratából, ocsmány árulókhoz illő szégyenteljes halállal.(Taps.)⁷⁹”. Ebből a leközölt bírósági tudósításból is azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az ungvári Tisztek Házában elhangzott Andráskó-beszédet csakis megszűrt, odatoborzott, bosszúra éhes kommunista-közönség tapsolhatta meg, aki az ideológiai propaganda hatására kórusban kívánta Bródy halálát.

A felülmúlhatatlan és párját ritkító vádbeszéd után a Kárpátontúli Területi Népbíróság a hivatalos elvárásoknak megfelelően jogi mérlegelés és megfelelő jogi bizonyítékok nélkül „népellenes tevékenység, hazaárulás, a magyarok javára folytatott kémkedés, fasiszta bérenc, vatikáni ügynök, amerikai kém” hal-

⁷⁸ Kárpáti Igaz Szó, 1946. V. 23.

⁷⁹ Kárpáti Igaz Szó, 1946. V. 23.

mozott politikai törvénysértések elkövetésében találta jogsértőnek és „golyó általi halálbüntetést”, teljes vagyonelkobzást szabott ki az első rendű vádlottakra: Bródy Andrásra, Demkó Mihály és Kricsfalussy-Hrabár Endre/András magyar parlamenti képviselőkre. Horváth Lajosnak téves az az állítása, hogy Bródy Andrást „kötél általi halálra ítélték”.⁸⁰ Azért nem felel meg a valóságnak, mert az ítélet-végrehajtási jelentésben „golyó általi agyonlövés” van feltüntetve.

Ebben a perben a Kárpátontúli Területi Népbíróóság a másodrendű vádlottakat: Riskó Béla, Ortutay Jenő, Zsegora Ödön, Spák Iván és Bencze György politikai bűnösöket⁸¹ 10 évig terjedő szabadságvesztésre, vagyonelkobzásra, politikai joguktól való megfosztásra ítélte el⁸². Kiszabott büntetésüket a szibériai GULÁG-munkatáboraikban vagy a Donbázon kellett letölteni.

A nemzetközi joggyakorlatban is példátlan esetnek könyvelhető el ez a bírósági eljárás, hogy Az USZSZK büntetőtörvénykönyve 54/4. és 54/11. paragrafusok cikkelyeire épülő ítélet meghozatala alatt a bíróság nem vette figyelembe azt a körülményt, hogy sem a vádlottak, sem a felettük ítélkezők „nem voltak a Szovjetunió állampolgárai, így nem tartoztak szovjet joghatóság alá”. A sztálinisták és a helyi kommunisták szervezte etnikai tisztogatások, letartóztatások idején is a lakosok magyar állampolgárok voltak, mert ebben az időben még Kárpátalját nem csatolták Ukrajnához, a fegyverek árnyékában kikiáltott, illegitim Kárpátontúli Ukrajna, a csehektől elcsalt szovjet gyarmat-ország résznek számított.

Egyetértünk Horváth Lajos ama véleményével, hogy „a szovjetek nem ismerték el Bródy és társai jogát, hogy Kárpátalját képviselhessék a magyar országgyűlésben, mert oda nem választások révén kerültek. Vagyis a szovjet hódítók nem fogadták el az 1939:VI. magyar törvényt az 1939–1944 közötti időszakra, pedig Kárpátalja nemzetközileg, még a Szovjetunió által is elismerve, Magyarország része volt, következésképpen területén a magyar törvényhozás volt illetékes és volt érvényben”⁸³.

2. 5. Kivégzések, száműzések

A golyó általi halálról hozott ítéleteket Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa, 1946-tól az USZSZK Legfelsőbb Tanácsának elnöksége hagyta jóvá. Az íté-

⁸⁰ HORVÁTH LAJOS: 2002., 141. p.

⁸¹ *Kárpáti Igaz Szó*, 1946. V. 23.

⁸² DUPKA GYÖRGY: *Kárpátaljai magyar GULÁG-lexikon. Lefejezett értelmiség 1944-1959*, Intermix Kiadó, Budapest-Ungvár, 1999., 17. old.

⁸³ HORVÁTH LAJOS: 2002., 104. p.

letet Ungváron, a KGB pincéjében 1946. december 7-én hajtották végre⁸⁴. A szemtanúk egybehangzó visszaemlékezése szerint az ítélet végrehajtója egy Maruszja nevű nő volt, aki áldozataival tarkónlövessel végzett. A sorok szerzője 1999-ben ismerkedett meg az akkor Munkácson élő Mészáros Sándorné volt politikai fogollyal, aki személyesen ismerte a hírhedt hóhérnőt, s aki a GULÁG lágereiben szerzett élményeit 2000-ben megjelentetett Emlékiratban dolgozta fel. Leírja, hogy a KGB ungvári börtönében, vizsgálati fogsága idején egy „KGB-uniformisba öltözött nővel” ismerkedett meg, mint később kiderült, „ez a nő a hírhedt Kuruc Mária volt, akkoriban az őrszemélyzet felettese és egyben a börtön hóhérja. Mindenki csak „Maruszjá”-nak hívta. Kis termete ellenére erőes, dörgő hangja minden rabban páni félelmet keltett. A más rabok számára oly félelmetesnek tűnő „Maruszja” nekem valószínű jótevőm volt, hiszen mindenben igyekezett segítségemre lenni, ahol csak tehetett, hogy könnyebben viselhessem el a börtönélet gyötrelmeit. Ez a különös bánásmód magyarázatot érdemel. Amint később Maruszjától megtudtam, ő volt a húga a Turjaremetén működő Ilku Zoltán főjegyző sógorom (a nővérem férje) segédjegyzőjének, aki 5 apró gyermekével és súlyosan beteg feleségével igen nehéz körülmények között tengődött. A nővérem híres volt a jóságáról. Amikor Maruszja bátyja megtudta, hogy le vagyok tartóztatva, megkérte, hogy nekem mindenféleképpen legyen segítségemre, még a börtön szabályok megszegése árán is...” Mészáros Sándorné tőle tudta meg, hogy „16 éves kora óta állandóan ki volt téve a sorozatos szenvedéseknek, a súlyos börtönbüntetéseknek és erőszaknak. Ellenkezése dacára kényszerítették rá a hóhérságot, amivel felettesei véres tevékenységüket leplezték. Bátyja csak évek múlva szerzett tudomást húga „melléktevékenységéről”, aminek az lett a vége, hogy többé nem ismerte el testvérének”⁸⁵.

A túrjaremetei Kuruc Mária ítéletvégrehajtó kezéhez mintegy félszáz kivégzett jeles személyiség (köztük kárpátaljai magyar, német, ruszin, ukrán) vére tapad⁸⁶.

⁸⁴ MARINYENKO, JEVGEN: *Operacija „Turja Paszika”* (55 évig titkosítva volt). – Uzsgorod, 1999. június 26.N-21., 11. p., *Карпатська Україна. Документи і матеріали, хроніка подій, персоналії. Упорядники: ДОБГАНІЧ О.А., КОПСУН О.М., ПАГІРЯ О.М. Ужгорода, 2009., 702. p.*

⁸⁵ MÉSZÁROS SÁNDORNÉ: *Erbabolt éveim a Gulágon*. Emlékirat. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2000., 16-18. p.

⁸⁶ Amikor e sorok írója egyetemista volt, az 1970-es évek elején katonaruhában, teljesen megbomlott elmével naponta, többször látta az ungvári korzón. Az egykori KGB-pribékre a 25 évre elítélt, a kolimai táborn is megjárt Fedák László hívta fel a figyelmet, aki szintén az ungvári raboskodása idején szenvedte el tőle kegyetlenkedéseit. A hozzátartozóikat elvesztő ungváriaknak az volt a mély meggyőződése, hogy a sok ártatlanul meggyilkolt vértanú kísértő árnya vitte a teljes örületbe.

A mártírhalált halt Bródy András kivégzésének időpontja máig vitatott és bizonytalan. Egymásnak ellentmondó adatok találhatóak a szakirodalomban⁸⁷. Ugyanez figyelhető meg egyes ruszin, ukrán kiadványokban is⁸⁸. A Pop-lexikonban Bródy kivégzésének időpontjáról két kérdőjeles dátum is szerepel. „1946. november 7. és 1946. június 12.”

Horváth Lajos Bródy-kutató is egymásnak ellentmondó adatokat közöl a kivégzés időpontjáról és eltemetésének helyéről. Könyvének 166. oldalán olvasható: „Kivégezték 1946. nov. 7-én ismeretlen helyen”. A 141. oldalon már úgy fogalmaz: „a halálra ítélték kivégzésének időpontja máig bizonytalan, valószínűleg 1946. november 7-én (Gergely-naptár szerint), azaz a nagy októberi szocialista forradalom kitörésének évfordulóján.”

Az NKGB fél évvel később értesítette a hozzátartozókat az ítélet végrehajtásáról és a temetés helyéről, amely tömegsírba 27 halottat temettek. Ez feltehetően az ungvári Kapos utcai sírkertben történt⁸⁹. A szerző a feltevéseit Valerij Razgulovnak, a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár egykori munkatársának, a Bródy András Honismereti Társaság alapító-tagjának, vezetőjének az 1990-es években elkezdett kutatásaira alapozza, aki rendszeresen közölt tényfeltáró cikkeket az általa szerkesztett kétnyelvű *Kárpáti Panoráma* c. lapban Bródy Andrásról, „A 148423-as sz. ügyirat” címen. E témában összefoglalt kutatásait könyv alakban is megjelentette⁹⁰.

Razgulov a *Kárpáti Panoráma* című lap 1997. július 25-i számában közölt *Megtalálták Bródy András sírját* című írása alapján a következő események foglalhatók össze. A Bródy-kutató „egyik cikkére figyelt fel Korop (Krafcsik) Erzsébet ungvári lakos, akinek édesapja a Bródy Andráséval szomszédos cellában raboskodott. Krafcsik Adolf úgy tartotta a kapcsolatot a külvilággal, hogy egy zománcozott edény aljára írt üzeneteket... A családnak küldött egyik írás arról szólt, hogy egy bizonyos Karapa József nevű embert, Bródy Andrást és még két foglyot agyonlőttek. Az edény aljára odairta az elhantolás vélt időpontját is.” Krafcsik Erzsébet Karapa lányaival együtt elrejtőzött az egyik közeli ház erkélyén a Kapos utcán és szemtanúja volt, amint elmondása szerint – „hajnali 3 és 4 óra között egy tehergépkocsi érkezett a temetőbe, amelyről egy nagy ládát emeltek le a kísérők. A ládából négy holttestet vettek ki és ástak

⁸⁷ A Bródy-családtól eredeztető a téves közlés, hogy „Kivégezték 1946. nov. 7-én...” Ez a pontatlan adat a további fontosabb forrásmunkákban is szerepel: BOTLIK-DUPKA: *Ez hát a hon...*1991., 57. p., „Sötét napok jöttek...” *Koncepciók perek magyar elítéltejei...*1993., 131. p., DUPKA GYÖRGY: *Kárpátaljai magyar Gulag-lexikon*, 1999., 22. p., Horváth Lajos a kivégzés időpontjáról, az eltemetés helyéről szintén eltérő adatokat közölt.

⁸⁸ ПОП, ІВАН: *Енциклопедія Подкарпатської Русі*, 2001.,106. p.

⁸⁹ HORVÁTH LAJOS: 2002., 166. p., 141. p.

⁹⁰ РОЗГУЛОВ В.: *Белая книга. Ужгорода*, 1999.

el.⁹¹A lányok megjelölték ezt a helyet és a Karapa család egy év múlva síremléket állított oda.

A Razgulov-cikkekben közöltekre először Kulin Zoltán újságíró, tv-szerkesztő reagált a *Kárpátaljai Szemle* 1997/8. számában közzétett írásával⁹¹, aki mint írja 1997 augusztusában felkereste budapesti lakásán Bródy András fiát és megkérte, hogy a szemtanúval, Krafcsik Erzsébettel, valamint a cikk szerzőjével, Valerij Razgulovval látogassák meg a vélt sírhelyet. Ez meg is történt, a Karapa-síremléken 1946.VI.11. dátum szerepel. Ifj. Bródy András szerint az elhalálozás eme időpontja csak Karapa József esetében fogadható el. A birtokában lévő és családjának nemrég megküldött NKGB hivatalos igazolás adataiban 1946. december 7-e szerepel halála időpontjaként. Ezt támasztja alá a halotti bizonyítvány is. A vele készített interjúban kifejti, hogy „*Szerintem a legjobb az lenne, ha egy olyan határozatot hoznának, amely megtiltaná a temető felszámolását. Támogatókat kell keresni, akik adakoznának egy emlékmű felállításához. Nemcsak édesapámról van szó, hanem arról a 27 emberről is, aki jeltelen sírokban nyugszik az ungvári Kapos utcai temetőben.*”⁹²

Az ungvári Kapos utcai temetőben a kivégzettek titkos elhantolásának tényét a kárpátaljai Megyei Rehabilitációs bizottsághoz 1990 júniusában eljuttatott „*Ügyészi jelentés*” is megerősíti, amelyben A. J. Bondarenko, a terület ügyésze, 3. rangfokozatú állami jogtanácsos az „*Ukrán Államvédelmi Bizottság rendelkezésére álló okiratok szerint*” azt a megállapítást rögzítette írásban, hogy csak „*Egyes személyeket végeztek ki különböző időben, a területi bíróság ítéletei alapján (összesen 48 személyt). A kivégzések egyik szemtanújának a szavai szerint a holttesteket az ungvári Kapos utcai temetőben, a régi sírok között hantolták el (éjszaka, titokban), a sírhantok megjelölése nélkül. A megtorlások áldozatainak a temetkezési helyeit hivatalosan mindmáig nem tárták fel.*”⁹³

Bródy kivégzésének pontos idejét Botlik József 2006-ban Bródy-publikációjában tisztázta, pontosította⁹⁴. Mint írja „*a birtokában lévő, Ungvár Város Végrehajtó Bizottságának Anyakönyvi Hivatala által kiadott két halotti bizonyítvány (kelt 1978. december 7-én, száma I-FM 322849; illetve 1992. január 28-án, száma I-FM 471985) szerint Bródy András 1946. december 7-én szenvedett mártírhalált. Az 1978-as okirat a halál okát és az elhalálozás*

⁹¹ KULIN ZOLTÁN: *Hírlapi kacsá: megtalálták Bródy András sírját!* In: *Kárpátaljai Szemle*. 1997., 8. sz. 23. p.

⁹² *Kárpátaljai Szemle*. 1997., 8. sz. 23. p.

⁹³ „*Sötét napok jöttek...*” *Koncertiós perek magyar elítéltei...*, 1993., 143. p., Lásd még: *Рабінімовані історією Закарпатська область*. Книга друга. ВАТ «Видавництво» Закарпаття». Ужгород, 2004., 589-594. p.

⁹⁴ BOTLIK JÓZSEF: *Ruszin vagy ukrán? Bródy András és Volosin Agoston/Augusztin politikai pályájának összevetése*. In. „*A magyar-ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fűbér foltok?*” Nemzetközi tudományos konferencia anyagai (2010. február 26.). Ungvár-Budapest, KMMI-Intermix Kiadó, 2011.

helyét még nem közölte, az 1992-es kivonat már igen: „golyó általi halál a bíróság ítélete szerint”, a kivégzés helye: Ungvár. Halálának 1946. november 7-i téves adata onnan eredhet, hogy az Ungvári Városi Kommunális Szolgáltatások Hivatala ifjabb Bródy András kérésére 1989. június 30-án, 165. szám alatt igazolást adott ki, amely szerint „édesapja meghalt, és 1946. november 11-én az Ungvár városi Pobeda [Kapos] utcai temetőben temették el”. Az igazolás sajátos „szovjet” irat, amely nem közli a halálozás idejét és helyét, az elhantolásét viszont igen. A szerző ezért a két halotti bizonyítvány megegyező, „1946. december 7-i dátumát tekinti a mártírhálál valós időpontjának, amelynek helye Ungvár.”⁹⁵

2. 6. Bródy-kortársak, jeles személyiségek sorsa

A fentebb említett ügyészi jelentés alapján vélhető, hogy a jeles személyiségek közül az ungvári Kapos utcai temetőben nyugszik a 62 éves Benda Kálmán felsőházi tag is. A Beregi Árvízmentesítő Társulat főmérnökét 1944 őszén beregszászi lakásán tartóztatták le hazaárulás vádjával. A szovjet 8. légi hadsereg háromtagú rögtönítélő hadbírósa koholt vádak alapján halálra ítélte, s 1945. január 25-én Ungváron kivégezték, beregszászi házat elkobozták, családja kénytelen volt Magyarországon menedéket találni. Beregszász egyik krónikásának megfogalmazása szerint: „Ő volt a sztálini terror első és sajnos nem utolsó beregszászi áldozata.”⁹⁶ A beregszászi Vérke-parti öregdiákok emléktáblát avattak Benda Kálmán tiszteletére szülőháza falán.

Ortutay Jenő egykori parlamenti képviselő 1950. december 24-én Ábeszben (Komi ASZSZK) halt meg, jeltelen sírban nyugszik⁹⁷. A hálás utókor 1990 augusztusában a beregszászi temetőben leánya sírjánál emléktáblát állított az egykori lelkésznek és polgármesternek. Ilniczky Sándor ismeretlen körülmények között halt meg Tomszkban. Haláláról csak annyit tudunk, hogy egy évig sem bírta a rabszolgamunkát, 1947-ben életének 58., papi működésének 33. évében a szibériai Tomszkban „gyanús körülmények közt halt meg”⁹⁸.

1946. május 4–25. között a Rendkívüli Bíróság⁹⁹ Bencze Györgyöt (Bilke, 1885– Szibéria, 1946?) 10 évi, Zsegora Ödönt (Kobilecka Poljana,

⁹⁵ Lásd a kivégzés dátumát: *Реабілітовані історією. Закарпатська область. Книга друга*. ВАТ «Видавництво» Закарпаття». Ужгород, 2004., 589. p.

⁹⁶ CSÁNÁDI GYÖRGY: *Sorsfordító évek sodrásában. Fejezetek beregvidék történelmi múltjából*. PoliPrint, Ungvár, 2004., 165. p.

⁹⁷ BENDÁSZ ISTVÁN - BENDÁSZ DÁNIEL: 1994., 82. p.

⁹⁸ BENDÁSZ ISTVÁN - BENDÁSZ DÁNIEL: 1994., 50. p.

⁹⁹ Az országgyűlési képviselőket 1991-ben rehabilitálták, erről közöl adatokat az alábbi forráskiadvány:

1893- Szibéria, 1946?), 8 évi, Riskó Béla (Drahovo/Kövesliget, 1865 – Szibéria, 1946?) 5 évi, Spák Ivánt (Zaricsja, 1900 – Szibéria, 1946-1980) 8 évi javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte, az országgyűlési képviselők sorsa máig ismeretlen. A GULÁG valamelyik láger-börtönében pusztultak el.

A szovjet biztonság emberei nem kímélték a nyugdíjas állami tisztviselőket sem. Fekésházy Zoltán¹⁰⁰ (Botfalva, 1881 – Lemberg, 1946?) jogász, Bereg és Ugocsa vármegyék alispánját, aki 1942-ben nyugdíjba ment, 64 éves korában, 1945 tavaszán Beregszászban letartóztatták, koholt vádak alapján a Különleges Bíróság 1946. január 21-én 10 évi kényszermunkára ítélte. Egy beregszászi rabtársa szerint valahol Lemberg közelében az elítélteket szállító vonaton halt meg, sírhelye máig ismeretlen¹⁰¹. 1991-ben rehabilitálták¹⁰².

Mészáros Sándorné tanítónőt és családját rettenetesen meghurcolták, erdész férjét, Mészáros Sándort 1945-ben hamis vádak alapján letartóztatták, elítélték, a donyecki bányában halt meg. A szovjet terror áldozata lett fivére, Murányi Miklós, Romzsa Tódor görögkatolikus püspök irodaigazgatója, 64 éves apja, Murányi Iván görögkatolikus lelkész is a „*vérezgő rezsim vitte sírba*”: infarktust kapott, amikor megtudta, hogy közeli jó barátját, dr. Harajda Ivánt, a *Literaturna Negvilja* (Irodalmi Hét) c. folyóirat főszerkesztőjét letartóztatása után az egyik éjszakai kihallgatás alkalmával agyonverték.

2. 7. Az elítéltek, a hozzátartozók utóélete

A bírósági végzéssel Bródy családját kilakoltatták villájukból. Az épület az Ungvári Állami Egyetemhez került. Az 1966-ban alakult Magyar Filológiai Tanszék a 80-as években hungarológiai intézet létrehozását kezdeményezte; kérésüket a két ország megfelelő minisztériuma felkarolta¹⁰³. Azt is kiharcolták, hogy az intézet Podkarpatszka Rusz első miniszterelnökének, Bródy Andrásnak egykori villájában nyerjen elhelyezést, amelynek teljes felújítása a Magyar Népköztársaság Művelődési és Oktatási Minisztériuma támogatásá-

---

Реабілітовані історією. Закарпатська область. Книга перша. ВАТ «Видавництво» Закарпаття». Ужгород, 2003., 181., 332., 602., 762. p.

¹⁰⁰ *Magyar politikai és közigazgatási compass (1919-1939)*, Szerkesztette: MADARÁSZ ELEMÉR, Budapest, é. n., 413. p.

¹⁰¹ CSANÁDI GYÖRGY: *Régi beregszásziak*. Beregszász, 2001., 15. p.

¹⁰² Lásd: Реабілітовані історією. Закарпатська область. Книга перша. ВАТ «Видавництво» Закарпаття». Ужгород, 2003., 700. p.

¹⁰³ *Az Ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye*. Összeállította LIZANEC PÉTER és HORVÁTH KATALIN, Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993., 22. p.

val valósult meg. Az intézet felavatására 1989. november 10-én került sor. A Szovjet Hungarológiai Központ nevét a rendszerváltás után az UNE Hungarológiai Intézet névre változtatták. Az épület felavatásánál jelen volt a Bródy család képviselője, ifj. Bródy András is, aki a sajtónak nyilatkozva jelentette ki, hogy az esemény hatására az egyik szeme sírt, a másik nevetett. A család megnyugvással vette tudomásul, hogy az épület mostani funkciója nem sérti a vértanúhalált halt apa emlékét, mert a nyelv és irodalom kutatóműhelyében magyar ügyet szolgálnak az itt dolgozók is.

Bródy Andrásné férje kivégzése után még 9 évig nem kapott munkát. A széles nyilvánosság előtt csak 1990-ben mert megszólalni. Az első vele készített interjú a *Kárpáti Igaz Szóban* jelent meg, amelyben felelevenítette azokat a megpróbáltatásokat, hányattatásokat, szenvedéseket, megaláztatásokat, amiben neki és családjának, András fiának, illetve Mária lányának része volt. Erről így vallott: *„Akárcsak férjem, én is, még a legnehezebb órákban is bíztam az igazságban, férjem tisztaságában, becsületességében, őszinteségében. Még akkor is, amikor egy novemberi, őszi, esős, hideg napon piciny gyermekimmel együtt egy szál ruhában kiűztek a családi házból. Hittem és bíztam akkor is, amikor sehol sem volt maradásom, sehová sem vettek fel munkára, mert a „nép ellenségének” felesége voltam. Akkor szembetaláltam magam a gyávasággal, az emberi gyarlósággal, a képmutatással. Sohasem szerettem és nem is vártam el azt, hogy valaki méltóságos asszonyomnak szólítson, de az egyszerű emberi tiszteletet, az együttérzést, ami mindig is megvolt bennem és családom minden tagjában mások iránt, szerettem volna, ha mi is megkapjuk felebarátainktól. Nagyon fáj, amikor azok a „barátok”, akik még nem is olyan régen lépten-nyomon férjem kegyeit keresték, hirtelen megváltoztak, elfordultak, cserbenhagytak. De voltak jó emberek, akik nem féltek szóba állni velünk, s bármennyire furcsa, még a sokat szidott „Hivatalban” is, és minden huzavona nélkül teljesítették törvényes kéréseimet. Így volt az legutóbb is, amikor unokámmal együtt a Németországban élő édesanyámhoz akartam utazni, de közben az útlevelem határideje lejárt. Gyorsan elrendezték az utazáshoz szükséges okmányaimat.*

Nagyon fáj az is, amikor a „jóakarók” arra akartak rábeszélni, hogy gyermekeimet adjam be az állami intézménybe. De a hozzátartozóim is nehezítettek rám, hogy Andrással és Marikával együtt nem utaztam el külföldi rokonainkhoz, nem fordítottam hátat Kárpátaljának, amely miatt végső soron oly sokat kellett szenvednem. Sokan nem tudták ugyanis megérteni, hogy nem tehettem ilyen lépést, hiszen mindig bíztam abban, akárcsak férjem, aki utolsó leheletéig

*hú maradt szülőföldjéhez, hogy az igazságra egyszer fény derül. Sajnos, erre nagyon sokat kellett várnom*¹⁰⁴.

Magyarországon az elsők között a Rubicon című történelmi magazin 1990. májusi száma hozott le Tóth István¹⁰⁵ megfogalmazásában egy rövidke írást Bródy Andrásról „*A reálpolitikus halála*” címmel. A történelmi magazin hivatkozik a *Zakarpatszka Pravda* 1946. május 26. számában leközölt „*Megbüntették a nép ellenségeit*” című törvényszéki beszámolóra. A lap az *Autonóm Földműves Szövetség* nevű „*Pre-magyar-fasiszta*” szervezet volt vezetőinek peréről tudósít. Ugyanebben az évben Skultéti Csaba készített mélyinterjúkat ifj. Bródy András¹⁰⁶, aki édesapjáról, a ruszin autonómia elkötelezett hívének életéről, tevékenységéről beszélt.

Ifj. Bródy András festőművész, grafikus Ungvárott angoltanár volt. Jelenleg Magyarországon él, közreműködik a ruszin közösségek, a Kárpátaljai Szövetség kulturális programjaiban.

Bródy legközelebbi sorstárását, Demkó Mihályt, felesége szülése után két héttel Dávidházáról vitték el, lányának a Tatjana nevet még ő választotta. Munkácsi családi lakásukat elkobozták (jelenleg óvoda működik benne), földönfutóvá váltak. Úgyszólván elüldözték őket Kárpátaljáról, Magyarországon telepedtek le. Azóta Demkó Tatjana (Pogács Andorné) édesapja emlékének elkötelezett ápolója.

2.8. Rehabilitáció, a mártírok emlékének megörökítése, emlékkonferenciák

Az 50-es, 60-as, sőt a 70-es években Bródy András és társai nevét nem volt szabad kiejteni; aki ezt nyilvánosan megszegte, büntetés várt rá. A kor történészei is csak negatív szöveggörnyezetben írták le a Bródy-per elítélteinek vezetéknevét. Például V. I. Ilko ungvári történész 1975-ben írt tanulmányában¹⁰⁷ a következő jelzőkkel illette őket: „*fasisztabarát lakájok*”, „*a horthysta rendszer leghűségesebb kiszolgálói*”, „*kémek*”, „*a magyar burzsoá-nacionalista pártok ún. vezérei*”, „*az Autonóm Földműves Szövetség és az Orosz Néptanács aktivistái*”, „*magyarbarátok*”, akik „*bhelyet kaptak a magyar parlament mindkét képviselőházában. Józsolgálataikért a*

¹⁰⁴ Részlet FAZEKAS ELEMÉR: *Ki volt Bródy András?* c. cikkéből. In: *Kárpáti Igaz Szó*, 1990. szeptember 27.

¹⁰⁵ TÓTH ISTVÁN: *A reálpolitikus halála*. In: *Rubicon*, 1990/5.

¹⁰⁶ SKULTÉTI CSABA: *Akinek a ruszin autonómia volt az álma*. Beszélgetés ifj. BRÓDY András¹⁰⁶ apjáról. –In: *Hitel*, 1990., 13. sz.

¹⁰⁷ ILKO V. I.: *A fasiszta leigázás évei (1939-1944)*. In: *A boldogság felé. Kárpáton túl vázlatos története*. (Szerzői munkaközösség). Kárpáti Könyvkiadó. Uzshorod, 1975., 128-146. p.

horthysták ügynökeiket busásan jutalmazták”, „szovjetellenes rágalombad-járatot folytatók” stb.

A 80-as évek végén kibontakozó gorbacsovi „glasznoszty” egyik fontos intézkedése volt „a 30-40-es években és az ötvenes évek elején a represszió áldozataivá vált, s azóta rehabilitált személyek jogainak és érdekeinek érvényesítése”, ennek a társadalmi igénynek a kielégítésére hozták létre az országos, a köztársasági, a megyei és járási szinteken a rehabilitációs bizottságokat. Ehhez hasonló bizottság szervezése indult be Ungváron a megyei tanács és a megyei végrehajtó bizottság égiszében¹⁰⁸.

Ezt a politikai légkört kihasználva az 55 évig titkosított anyag körüli csendet ifj. Bródy András törte meg, aki édesapja ügyében 1988 őszén rehabilitációs kérelmet nyújtott be Moszkvában a Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságához, ahonnan kérelmét Kijevbe, majd Ungvárra továbbították. 1989. december 22-én az ungvári területi ügyészség írásban közölte vele: úgy tekintik, hogy apja koncepciós per áldozata lett, az ő szavaikkal: „indokolatlanul büntetett személynek” nyilvánították¹⁰⁹.

A Bródyt és társait érintő büntetés jogtalanságát csak később mondták ki. 1991. december 27-én a kárpátaljai megyei ügyészség N-1135-89 szám alatt arról értesítette ifj. Bródy Andrást, hogy apját rehabilitálták. Ukrajna főügyészségének Kárpátontúli Megyei Ügyészsége 1991. dec. 30-án adta ki Demkó Mihály „rehabilitációs igazolását” is.

Hogyan zajlott le az 1989-ben elindított rehabilitációs folyamat Bródy és társai, illetve Volosin és társai ügye kapcsán? Kik működtek közre és milyen következtetésekre jutottak?

Minderről az első ungvári Bródy-konferencián nyíltan számolt be Alekszej Korszun hadtörténész, a KGB kényszernyugdíjaztatott ezredese, a Kárpátaljai Területi Rehabilitációs Bizottság tagja. Mint mondta, az ifj. Bródy András által benyújtott kérvény először hozzá jutott el és a „glasznoszty” szellemében fogott hozzá munkatársaival a Bródy-ügyirat áttanulmányozásához. Előzetesen konzultált az SzSzkSzk Legfelsőbb Tanácsának kárpátaljai képviselőivel, egyeztetett a központi állambiztonsági szervek egyes alegységeivel. A kívánt siker elérése érdekében a Bródy ellen indított bűnvádi eljárás négykötetes levéltári aktájának tanulmányozásába bevonták az állambiztonság megyei főosztályának legkiválóbb nyomozóit – V. H. Burinyint, O. D.

¹⁰⁸ *Eseménykrónika*. Dokumentumok, tények, események az 1944. évi internálásra vonatkozóan – 1965-1992. In: *Egyetlen bűnök magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944-1946)*. DUPKA GYÖRGY közreadásában. Ungvár-Budapest, Patent-Intermix, 1993., 247. p.

¹⁰⁹ BOTLIK JÓZSEF – DUPKA GYÖRGY, 1991., 57. p.

Pohoriljakot, akik J. I. Rátocska, a megyei ügyészség segédjének közreműködésével egy igazolás formájában elkészítették a szükséges következtetéseket ebben az ügyben, ami hivatalos alapjául szolgált az egykori miniszterelnök politikai rehabilitációjának megkezdéséhez.

Annak érdekében, hogy az ügy ügyészségi, többek között a kijevei köztársasági ügyészségen történő áttekintése során elkerüljék a lehetséges „*érzelmi töltetet*”, valamint az ügy politikai összetevőire való hivatkozást (ugyanis éppen ezeken alapult az 1946 májusában hozott halálos ítélet az egy ügyben szereplő Bródy András, Demkó Mihály és Kricsfalussy-Hrabár Endre ellen), elhatározták, hogy teljes egészében elhatárolódnak ezektől, a Bródy aktájában oly gyakran emlegetett összetevőktől („*a kárpátukrán nép árulója*”, „*rágalmazó*”, „*Budapest ügynöke*” stb.) és csak az ügy vezetésére vonatkozó processzuális követelményekre összpontosítanak, ahogy azt a törvény is előíranyozza.

Valóban, Bródyt és más személyeket (összesen 7 főt) azzal vádolták, hogy összejátszottak a magyar hatalommal, néPELLenes törvényeket hoztak, részt vettek a kárpátaljai lakosság elleni megtorló akciókban, antikommunista és szovjetellenes propagandát folytattak. Ezt mind Bródy, mind pedig az ügyben szereplő más személyek is határozottan visszautasították. A bűnvádi eljárás során sem hoztak fel bizonyítékokat, amelyek alátámasztották volna a vádakát. Végeredményben az elítéltek vonatkozásában indított eljárást nyilvánvaló okok miatt a büntény hiányában beszüntették.

Így például a bírósági határozatban indokolatlanul és többek között a törvénnyel ellentétben leszögezték, hogy a Bródy és a többi elítélt által Kárpát-Ukrajna területén folytatott „*árulói tevékenység*” következtében súlyos büntényeket követtek el a vidék lakossága ellen, milliós összegű anyagi kár keletkezett. A bírósági ítéletet nem támasztották alá adatokkal (azok csak a nyomozók spekulációin alapultak), az elítélteket nem hallgatták meg ezzel kapcsolatban. Így például nem határozták meg konkrétan, ki, mikor és milyen módon hajtotta végre ezeket a büntényeket, és mekkora volt az okozott anyagi kár. Ráadásul ezeket a részleteket egyáltalán nem tekintették át az előzetes nyomozás során. Mindez együttvéve világosan bizonyította, hogy a bíróság túlhaladta az ügy szereplői ellen benyújtott vádakát, megfosztva az elítélteket a védelemre vonatkozó törvényes joguktól. Sőt, a Bródy ügyében elítéltek közül senki nem nyilatkozta, hogy politikai tevékenységük a Szovjetunió ellen irányult volna.

Az előzetes nyomozás és a bírósági eljárás során meghallgatott 23 tanú igazolta Bródy és a többiek politikai és társadalmi tevékenységét a csehszlovák és

a magyar kormány idején, tagságukat az Autonóm Földműves Szövetségben és más pártokban, valamint a magyar parlament képviselőjeként végzett tevékenységüket. Senki a tanúk közül nem adott olyan közvetlen és konkrét valamót, amely alátámasztotta volna az elítélteknek a Szovjetunió elleni bűnös tevékenységét. Ellenkezőleg, a tanúk vallomásai és más, az ügyben szereplő anyagok adatai szerint az Autonóm Földműves Szövetség, amelynek közel 7 ezer tagja volt, célul tűzte ki a földművelők életkörülményeinek javítását, a gazdasági kérdések megoldását, Kárpát-Ukrajna kulturális autonómiáját a Csehszlovák Köztársaság, később pedig Magyarország kötelékében. Az Autonóm Földműves Szövetség nem fizikai, hanem ideológiai harcot folytatott politikai opponenseivel, hivatalos párt volt, és országa törvényeinek betartása mellett működött. A Szovjetunió társadalmi és állami rendjének felszámolása nem szerepelt a párt céljai között.

Maga az ítélet azt tükrözi, hogy az ügyben szereplő Bródy András, Demkó Mihály, Kricsfalussy-Hrabár Endre, Bencze György, Ortutay Jenő, Spák Iván, Mehera és Risko nem konkrét bűntényekért kerültek elítélésre, hanem politikai meggyőződésükért és a társadalomban betöltött szerepükért. Párttagságuk ténye sem számíthatott bűnténynek.

Minden elítéltet azzal vádoltak, hogy ők mint a magyar parlament képviselői támogatták a magyar kormánynak a Szovjetunió elleni háború kérdésében végrehajtott politikáját, megszavazták a háborús költségvetéseket és a zsidó lakosság ellen irányuló törvényeket. Végeredményben ennek tényét nem igazolták a bírósági eljárás során, a bíróság pedig nem a konkrét tények és bizonyítékok figyelembe vételével hozta meg ítéletét, hanem csak a parlamenti képviselők jogi státusára támaszkodva.

Ugyancsak bizonyítást nyert, hogy a bíróság elegendő indok nélkül ítélte el Bródyt, Demkót, Bencét, Spákot és Meherát a *Podkarpatszki Ruszinok Népi Egyesülése* nevű párt 1944-ben való megszervezéséért, ugyanis ez az epizód az előzetes nyomozás során nem szerepelt vádként, és nem képezte a nyomozás tárgyát.

Ezenkívül Demkó törvénytelenül lett elítélve *A földművelői kalendárium* kiadásáért, amelyben állítólag rágalmozó, az SzSzKSz és a Szovjetunió Kommunista Pártja ellen irányuló cikkeket közöltek. A fentebb említett kalendáriumot nem vonták be a vizsgálatba, nem tanulmányozták, az előzetes nyomozás során pedig ezzel kapcsolatban nem vádolták a kiadót.

A bíróság alaptalanul vádolta Kricsfalussy-Hrabárt a szovjethatalom 1919. évi leverésével Erdélyben, valamint azzal, hogy 1930-ban Horthy kormányzó

védelmének élén állt, csendőrségi részlegeket hozott létre, részt vett a kommunisták, „a kárpátukrán nép patriótái” üldözésében, szárnysegédi posztot töltött be, részt vett a Ruszin-Magyar Párt szervezésében, a költségvetés jóváhagyásában a Szovjetunió elleni háború céljaira. Az előzetes nyomozás során Kricsfalussy-Hrabár Endre tevékenységének ezen epizódjai nem szerepeltek a vádiratban, és vádlottként sem került felelősségrevonásra. Ily módon bizonyítást nyert, hogy a bíróság túllépte a számára benyújtott vádirat kereteit, amivel durván megsértette a törvényt és a vádlott jogait.

Az ügyirat anyagai nem tértek ki arra sem, hogy Kricsfalussy-Hrabár Endre, miközben 1939-ben csendőrparancsnoki posztot töltött be, nem követte el azokat a bűntényeket, amelyekkel vádolták a Kárpátaljai Megyei Bíróság (a Különleges Bíróság jogutódja) 1946. május 4–25-i ítéletében.

Az ítélet meghozatala során a bíróság nem vette figyelembe azt a körülményt sem, hogy Bródy és az ügyben szereplő többi személy nem voltak a Szovjetunió állampolgárai, így nem tartoztak a szovjet bíróság joghatósága alá. Kricsfalussy-Hrabár letartóztatásáig magyar állampolgár volt, Budapesten élt, és felelősségre vonása a magyar hatóság kompetenciájába tartozott volna.

Ezeket a következtetéseket tartalmazta az az 1989. november 9-i keltezésű igazolás, amely alapját képezte a Bródy és a vele egy bűnvádi eljárásban szereplő más személyek rehabilitációs ügyének.

Összességében véve a kárpátaljai megyei bíróság nem számolt több olyan tényezővel, amelyek felhasználhatóak lettek volna az elítéltek büntetésének enyhítésénél, sőt, figyelembe sem vette azokat. Példának okáért azt a tényt, hogy 1944 októberének elejétől Bródy András és Demkó Mihály aktívan együttműködött Olekszandr Tkankónak a perecsenyi járásban működő partizáncsoportjával; hogy éppen Bródynak köszönhetően sikerült megóvni a megsemmisítéstől számos ipari és gazdasági objektumot, kórházat és a vidéken működő erőművet; hogy az ő közbenjárása révén nem telepítették ki az ipari kádereket és szakképzett munkaerőgárdát. A partizánügynökökkel együttműködve Bródy hozzájárult a magyar parancsnokságnak a Népi Gárda létrehozására irányuló elképzelési megvalósításának semlegesítéséhez, ugyanis éppen a gárda feladata lett volna a partizánok elleni harc. Egy hónapon át Bródy látta el Tkanko partizáncsapatát élelmiszerral, felszereléssel, eszközökkel.

Bár Bródy hivatalos rehabilitációjára csak 1991-ben került sor, de az ennek a célnak az elérése érdekében 1989-ben indított intézkedéssorozat, 1990 decemberében a köztársasági ügyészségnek a nyomozás felügyeletével megbízott osztályvezetőjének kényszerű bocsánatkérése az ide vonatkozó határozat

meghozatala közben tanúsított huzavona miatt – mindezek a tények bizonyítékként szolgáltak Ukrajna demokratikus fejlődésének visszafordíthatatlanságára, valamint felgyorsították a szovjet totalitárius rezsim bukását.

Míg Bródy és Demkó tragikus sorsa ismertté vált egyből a bírósági per után, Sz. Boreckijről és H. Csekanról, a *Zsivij Sztruminy* („Élő folyam”) illegálisban működő csoport tagjairól – akik közvetítőként szerepeltek köztük és a partizáncsoport között – a nyilvánosság csak a 90-es évek végén rehabilitációjuk után szerezhetett tudomást, mint olyanokról, akiket az NKVD szervei ítélték el Bródyval és társaival szinte egy időben. Homály fedí I. Kercsa, a *Zsivij Sztruminy* egy másik tagjának hirtelen halála körülményeit. A csapat egyetlen tagja, akinek sikerült elkerülni a megtorlásokat, Olekszandr Hrabár volt, aki idejében emigrált Csehszlovákiába.

Ami pedig az 1945. május 15-én Prágában a SZMERS szervei által letartóztatott és ugyanazon év júliusában a moszkvai lefortovói börtönben, a nyomozás során elhunyt Agusztin Volosint illeti, az ő rehabilitációjára csak 1991 szeptemberében került sor¹¹⁰.

A fentebb idézett Korszun-előadásra reagálva, „*Ruszin vagy ukrán?*” tette fel a kérdést Botlik József az előadása elején a 2010 februárjában megrendezett ukrán-magyar történész konferencián. „*Ma már, a 21. század első évtizedének a végén erre nem lehet vagylagos választ adni. Mind Bródy, mind Volosin egyaránt fontos személyiségei mind a magyar, mind az ukrán történelemnek. Mindegyikük a helyi, kárpátaljai szláv lakosság felemelkedéséért küzdött ruszin, illetve ukrán szellemi alapon. Kettős identitásuk, görögkatolikus hitük következtében ezért váltak a magyar–ukrán megbékélés sarkalatos, összekötő alakjaivá. Emiatt különösen fontos, hogy az ukrán történetírás végre szakítson az 1938/1939–1944 közötti időszak újbóli kárpátaljai magyar korszak negatív megítélésével, a „fasiszta leigázás évei” idejétmúlt, tudománytalan, előítéletekkel teli szölamával, és Bródy személyének a megbélyegzésével*”¹¹¹.

A Szovjetunió megszűnése, Ukrajna függetlenségének kikiáltása után felgyorsultak a rehabilitációs folyamatok. Ennek egyik generálója volt az 1991. április 17-én elfogadott az Ukrán SzSzK-nak a „*Politikai megtorlások áldozatainak rehabilitálásáról Ukrajnában*” című törvénye, amelynek 1. cikkelye ér-

¹¹⁰ KORSZUN ALEKSZEJ: *Bródy András és Agusztin Volosin politikai rehabilitálásának folyamatáról*. In. „*A magyar–ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fehér foltok*”. Nemzetközi tudományos konferencia anyagai (2010. február 26.). Ungvár-Budapest, KMMI-Intermix Kiadó, 2011.

¹¹¹ BOTLIK JÓZSEF: *Ruszin vagy ukrán? Bródy András és Volosin Ágoston/Avusztin politikai pályájának összevetése*. In. „*A magyar–ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fehér foltok*”. Nemzetközi tudományos konferencia anyagai (2010. február 26.). Ungvár-Budapest, KMMI-Intermix Kiadó, 2011.

telmében rehabilitálásban részesültek mindazok, akiket politikai bűnösként fiktív vádakkal ítélték el.

2. 9. Emlékhelyek

A Szolyvai Emlékparkbizottság a szolyvai emlékfalra felvéselte a sztálinisták által meghurcolt, elítélt, illetve kivégzett mártír „országgyűlési képviselők, felsőházi tagok” névsorát. Itt olvasható a koncepciós perek által elítélt Bródy András, Bencze György, Demjánovics Péter Pál, Demkó Mihály, dr. Fenczik István, Ilniczky Sándor, Kricsfalussy-Hrabár Endre, Ortutay Jenő, Spák Iván, Zsegora Ödön, Földesi Gyula képviselő neve is¹¹².

2016. április 24-én Tiszabökényben az Árpád-házi Szt. Erzsébet és a Mártírok templomának falán került felállításra Bencze György és egyben a mártír magyar képviselők emléktáblája. Kezdeményezője a Péterfalván élő Bencze-család, illetve unokája Bencze Ernő vállalkozó, a helyi önkormányzat képviselője.

2016. december 7-én, 70 évvel ezelőtt végezték ki Bródy Andrást és több képviselőtársát, ebből az alkalomból a Szolyvai Emlékparkban ukrán és magyar nyelven felvéselt nevekkel lett felavatva és felszentelve az elhurcolt és kivégzett magyar országgyűlési képviselők, felsőházi tagok emlékkeresztje (alkotója Mihail Beleny szobrász).

Bródy pályájáról eddig nem készült átfogó munka, sem magyar, sem pedig ukrán nyelven. Arról tudomásunk van, hogy Botlik József *A ruszin nép mártírja. Bródy András (1895–1946)* címmel már hozzálátott monográfiát írni, amelyből az Ungváron jegyzett *Együtt*¹¹³ című folyóirat részletet is közölt. 2010-ben dr. Botlik József történész azt is kezdeményezte, hogy a ruszin mártíroknak, képviselőknak Budapest V. kerületében a magyar parlament közelében a helyi ruszin önkormányzat támogatásával emléktáblát állítsanak. A lap közli a munkácsi Matl Péter kiváló szobrász által tervezett emlékmű maktettjéről készült felvételt is. Az engedélyeztetés azóta is tart¹¹⁴.

2. 10. Nemzetközi tudományos konferenciák

Bródy András örökségként ránk hagyott életműve még nincs teljesen feldolgozva. Ezért fontos azon emlékkonferenciák megrendezése is, ahol a Bródy-

¹¹² DUPKA GYÖRGY: „Keresztek fel a svom...” Szolyvai emlékkönyv 1944-1959. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2004., 98. p.

¹¹³ BOTLIK JÓZSEF: *A miniszterelnöki bársonyszéktől a börtönig. Bródy András politikai pályája 1938. október – 1939. február közt.* In: *Együtt* (Ungvár), 2006. 1. sz., 88-89. p.

¹¹⁴ *Ruszin Világ*, 1910.1-3., április. www.ruszinvilag.hu/pdf/2010aprilis_melleklet.pdf (2013)

kutatók megosztják egymás közt kutatási eredményeiket, illetve továbbgondolkodásra késztető tanulmánygyűjtemények jelennek meg.

Az első szakmai fórumnak minősíthető a legutóbbi beregszászi ukrán-magyar történész konferencia: 2010. február 26-án a beregszászi Európa-Magyar Házban a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet *Nemzetiségi politikai és határ menti regionális együttműködés a Kárpát-medencében* témakörben nemzetközi tudományos konferenciát szervezett *A magyar-ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fehér foltok”* címmel¹¹⁵.

Az eszmecserén magyar és ukrán történészek vettek részt. Előadást tartott: *Ruszin vagy ukrán? Bródy András és Volosin Ágoston/Avgusztin politikai pályájának összevetése* címmel Botlik József PhD., a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar docense; *Bródy András és Volosin Avgusztin/Ágoston politikai rehabilitálásának folyamatáról* címmel Alekszej Korszun történész, a Rehabilitált Történelem Kárpátaljai Emlékkönyv szerkesztőbizottsága kiadói csoportjának vezetője; *A Rongyos Gárda harcai Kárpátalján 1938–1939* címmel Bicsák Péter, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar doktorandusza; *Szlovákia és Kárpátalja 1938–1939-ben. Hasonlóságok és különbségek* címmel Bánszki Hajnalka, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar doktorandusza; *Kárpátalja problematikája az ukrán felszabadító mozgalom képviselői és a magyarországi katonai-politikai körök közötti tárgyalások tükrében (1943-1944)* címmel Olekszandr Pahirja, a Kijevi Sevcsenko Nemzeti Egyetem doktorandusza és mások.

Zubánics László levezető elnök indítványára a jelenlévők megemlékeztek a kommunizmus üldözöttjeinek napjáról. A konstruktív vitákkal telített eszmecserén több kérdésben közeledtek mindkét fél részéről a vélemények és álláspontok (főleg a Bródy- és a Volosin-ügy történelmi megítélésében) is. A magyar és ukrán történészek támogatták azt az indítványt, hogy a konferencia anyaga ukránul és magyarul könyvalakban is kiadásra kerüljön, és legalább öt évente hasonló fórumot szervezzenek.

Az eredményesnek mondható konferencia után két olyan nagymonográfia¹¹⁶ is megjelent, amely Kárpátalja 1919–2010 közötti múltjával foglalkozik. Az egyiket a Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Köz-

¹¹⁵ *Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet Hírlevele*, 2010. II. évf. 6. (24.) szám. www.kmmi.org.ua/books?menu_id=9...id... (2013)

¹¹⁶ Lásd: *Kárpátalja. Kárpát-medence Régiói 11.* Szerkesztette: BARANYI BÉLA. A monográfia az MTA Regionális Kutatások Központja és a Dialóg Campus Kiadó sorozata. Pécs-Budapest, 2009., 541. p., *Kárpátalja 1919–2009 kultúra, politika, történelem.* Főszerkesztő: FEDINEC CSILLA, VEHES MIKOLA. Argumentum, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. Budapest, 2010., 640. p. A monográfia ukrán nyelvű változata is megjelent Ungváron (Uzshorod, Poligrafcentr „Lira”, 2010., 716. p).

pontja jegyzi, amely Baranyi Béla szerkesztésében látott napvilágot. Ebbe a munkába bevonták a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola 13 kutató-tanárát is. Brenzovics László történész a Kárpátalja történetével foglalkozó fejezet 2. alfejezetének szerzője¹¹⁷, furcsamód kihagyta az 1944–2009 közötti tárgyszerűen megírt korrajzából a kárpátaljai értelmiséget sokkoló Bródy-per elemzését, a parlamenti képviselő és társainak letartóztatásáról, elítéléséről, tragikus sorsáról egyáltalán nem tesz említést. Nem tér ki Volosin és társainak NKVD-s üldözésére, likvidálására sem.

Emellett az eddigi legnagyobb kétnyelvű (magyar, ukrán) monográfia 2010 végén jelent meg, amelynek megszületésében többek között szerepet vállalt a Magyar Tudományos Akadémia Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete (Fedinec Csilla főszerkesztésével), az Ungvári Nemzeti Egyetem Politikai Regionalizmus Kutatóintézete (Vehes Mikola főszerkesztésével). A könyvnek összesen 26, többek között budapesti, kijevei, ungvári és beregszászi szerzője van. A szakszerűen megírt monográfia már megjelenése után éles szakmai vitákat váltott ki az ukrán és magyar történészek körében. Ebben a monográfiában a fentebb tárgyalt korszak, pontosabban a III. fejezet gazdája Oficinszkij Román ukrán történész, az UNE Ukrajna történelme tanszék professzora. Külön alfejezetet szentelt „*Alternativa. Ellenzéki mozgalom*” címmel korrektil, tömören és tárgyilagosan fogalmazta meg véleményét a szovjet totalitárius rendszer kárpátaljai bevezetéséről, említést tett a fontosabb közéleti és egyházi személyiségek elleni megtorlásokról és meggyilkolásokról. Kiemelte azokat, akik „*rejtélyes körülmények között*” (Avgusztin Volosin, Kárpáti Ukrajna elnöke, Romzsa Tódor görögkatolikus püspök) haltak meg. Véleménye szerint a szovjethatalom különös kegyetlenséggel számolt le „*Podkarpatszka Rusz (Kárpáti Ukrajna) 1938-1939-es időszaka két kormányának tagjaival*”. Mint írta: „*Az első miniszterelnököt, Bródy Andrást 1946 decemberében lötték agyon Ungváron. A másik miniszterelnök, Volosin Avgusztin 1945 júliusában halt meg Moszkvában, miután a kihallgatások alkalmával megkínózták. Az első kormány tárca nélküli miniszterét, Fenczik Istvánt szintén agyonlőtték.*”¹¹⁸ Oficinszkij megjegyezte Bródyval kapcsolatban, hogy 1991-ben bűncselek-

¹¹⁷ BRENOVIC LÁSZLÓ: 2. *Kárpátalja történetének korszakai és gazdasági-társadalmi helyzete*, 2. 5. *Kárpátontúli Ukrajna, 1944. október-1945. június*, 2. 6. *Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Kárpátontúli területe, 1945. június-1991. augusztus*. In: *Kárpátalja. Kárpát-medence Régiói 11*. Szerkesztette: BARANYI BÉLA. A monográfia az MTA Regionális Kutatások Központja és a Dialóg Campus Kiadó sorozata. Pécs Budapest, 2009., 75-95. p.

¹¹⁸ OFICINSZKIJ ROMÁN: 2. 6. *Alternativa. Ellenzéki mozgalom*. –In: *Kárpátalja 1919–2009 kultúra, politika, történelem*. Főszerkesztő: FEDINEC CSILLA, VEHES MIKOLA. Argumentum, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. Budapest, 2010., 225-226. p.

mény hiányában az őt elítélő szovjethatalom rehabilitálta, „ugyanakkor „kol-laboráns” múltja miatt a kommunizmus bukása után is mellőzött maradt, s nem részesült posztumusz ukrán állami kitüntetésben.” Ezzel a kijelentéssel kapcsolatban nem rejtjük véka alá véleményünket, a regnáló ukrán hatalom Avgusztin Volosin esetében megbocsátó volt, mert német múltja felett szemet hunyt, 2002 márciusában Volosin posztumusz megkapta az *Ukrajna hőse* címet. A szerző megnevezte a nyolc-nyolc évi kényszermunkára ítélt Volosin-kormány minisztereit (Bacsinszky Edmund, Pereveznik Jurij, Dolinay Mikola, Klocsurak Sztepan), továbbá Bródyn kívül a halálra ítélt képviselőtársait (Demjanovich Péter Pál, Fenczik István, Demkó Mihály, Kricsfalussy-Hrabár Endre), valamint az 5-től 20 évig terjedő börtönbüntetésre ítélt magyar parlamenti képviselőket (Bence György, Zsegora Ödön, Ilniczky Sándor, Ortutay Jenő, Riskó Béla, Földesi Gyula, Spák Iván), akik a donbázi szénbányákban rabszolgamunkát végeztek, vagy a szibériai lágerekben raboskodtak. Megjegyzendő, Oficinszkij az általa ismertett neveket nem a teljesség igényével közölte. Viszont kihangsúlyozta, hogy számos „tanú, közreműködő megérte az államfordulat (1991) utáni időszakot, azonban soha senkit nem vontak felelőségre az emberiség ellen elkövetett bűncselekményekért”.

3. Az ukrán nemzeti vonal felszámolása

A rendszerváltás, pontosabban 1989–1991 előtt Bródy András politikai rehabilitációja fontos történelmi jelentőségű kérdés volt a vidék társadalmá, a történelmi igazságtalanságokat feltáró kutató számára is. Bródyék rehabilitációja a „*dominóelv*” alapján ledöntötte a bolsevik történetírás valamennyi hazug állítását. A kommunista diktatúra áldozatait becsmérő, a bolsevik eszmeiséget képviselő szovjet-ukrán történészek, és e tárgykörben megírt tanulmányaik egyszerre hiteltelenné váltak, a történelem süllyesztőjébe kerültek. Ez a siker lehetővé tette Avgusztin Volosin/Volosin Ágoston, az Ukrán Nemzeti Egyesülés, Kárpát-Ukrajna elnökének, a sojzm egykori képviselőjének és a Volosin-minisztérium valamennyi tagjának, a mozgalomban résztvevő ukrán hazafiaknak a rehabilitációját is, akik közül számos személyiséget, mint „*a nép ellenségét*”, a megyei Rendkívüli Bíróság 1945–1946 közötti ítélete értelmében végeztek ki, illetve küldtek javító-munkatáborokba.

A ruszofil, magyarbarát Bródy-politikai vonalával és az ukrainofil, németbarát Volosin-politikai vonalával azonosuló, egymás ellen is küzdő mindkét csoport tagjai külön-külön, saját maguk kialakított politikai játékszabály sze-

rint akarták megvalósítani célkitűzésüket. Az is közös vonás bennük, hogy az általuk képviselt kárpátaljai soknemzetiségű nép autonómiájáért és boldogulásáért harcoltak, keresték a kitörési lehetőséget az adott politikai formációk között. A második világháború fő „kártyakeverői” közben mindkét csoportot politikai perifériára szorították, megtűrték, nem tekintették őket potenciális partnernek, a döntési lehetőségekből kizárták, politikai javaslatokat sorra lesöpörték. Végezetül a „*Jaj a legyőzötteknek!*” elv alapján a kommunista diktatúra sem tekintette őket partnereinek. Sokan személyes példát mutattak azzal, hogy nem menekültek el a front elől, bár megtehették volna, de ártatlanságukat hangoztatva maradtak népükkel, aki ellen nem követtek el „*háborús bűnöket*”. Mindezt alátámasztja Bródy András nyílt és bátor vallomása is, amely elhangzott az ungvári bírósági tárgyaláson, a halálos ítélet meghozatala előtt: „*Amennyiben féltem volna, s bűnösnek éreztem volna magamat, minden lehetőségem megvolt, hogy elhagyjam Kárpátontúli Ukrajnát, és elrejtőzzem, de nem mentem el, mert nem éreztem magamat bűnösnek. Ami pedig „a politika a megtévesztés művészete” mondatomat illeti, más munkáimban azt írtam, hogy a politika, ez a legnehezebb művészet. Nincs mit félnem, hiszen amit tettem, azt a nép érdekében tettem, lelkiismeretemtől irányítva. Ennél többet nem tehettem*”¹¹⁹.

Számos publikáció tárgya a szovjet rezsim által likvidált Bródy és Volosin közötti párhuzamok, különbözőségeik megvonása. Egy biztos, hogy Benes sem tudta és nem akarta megmenteni Volosint, mert érdekeit már Moszkvához kötötte, pedig Volosin azért nem menekült tovább és maradt Prágában, hogy meggyőzze Beneséket arról, hogy Karpatszka Ukrajna autonóm formációként Csehszlovákia kötelékében maradjon.

A szovjet „körözölista” élén előkelő helyen szerepelt Avgusztin Volosin /Ágoston (Kelecsény, 1874.április 17. – Moszkva, 1945.július 11.) görög-katolikus teológus, kanonok, pedagógus, ukrainofil politikus, szerkesztő, aki előbb csehszlovákiai parlamenti képviselő, az Ukrán Nemzeti Tanács elnöke, majd Kárpáti Ukrajna elnöke volt. Az elképzelések szerint Karpatszka/Kárpáti Ukrajna létrehozása/függetlenné nyilvánítása a német vazallus Ukrajna megteremtésének szolgált volna kiinduló bázisul, „*amelybe az oroszországi ukránokon kívül a lengyelországi, a romániai ukránok és a kárpátaljai rutének is beletartoztak volna. Így lett Kárpátalja a pángermán és a pánszláv vetélkedés „Erisz-almá”-ja. Mindezt bizonyítja a német külügyminisztérium 1938. október 6-án kelt, s Hitlerhez fölterjesztett memoranduma. „Egy független Kárpát-*

¹¹⁹ HORVÁTH LAJOS: 2002, 166. p., 141. p.

*Ukrán állam külső támogatás nélkül a jelen időkben aligha lenne életképes. E megoldás előnye mégis az lenne, hogy egy jövőbeni Nagy-Ukrajna magját itt teremtenénk meg vele... Mindenesetre autonómiát kell követelni Kárpát-Ukrajna számára, a nemzeti önrendelkezési jog jelszavával, és ebben a kérdésben valószínűleg nem lesznek véleményeltérések. Az Autonóm Ukrajnának Magyarország felé való orientálódását végleg ki kell zárni. Ezt a megoldást kívánná egyformán Magyarország és Lengyelország. Ezzel közös lengyel-magyar határ jönne létre, ami megkönnyítené egy németellenes blokk kialakulását. Katonai szempontból a Weermacht főparancsnoksága is ellenzi a lengyel-magyar határt.*¹²⁰

Azonban Volosinek tervének megvalósítását a magyar kormány a 2. bécsi döntésre hivatkozva megakadályozta, utasítására a magyar honvédség 1939. március 16-án, délután fél ötkor Husztot is elfoglalta és feloszlatta a sojzmot. A Volosin-kormány Romániába menekült. Volosin rövid berlini tartózkodása után a Cseh-Morva Protektorátusban, Prágában telepedett le, ahol a német bábkormánytól 4000 korona nyugdíjat kapott, és egy ukrán újságot adott ki.

Közben 1944. augusztus 18-ra a 4. Ukrán Front kidolgozta a Kárpátok-Ungvár hadműveleti tervet, amely magába foglalta Kárpátalja elfoglalását is, ezzel párhuzamosan a SZMERS Főparancsnoksága hozzálátott az *Ukrán Nemzeti Egyesületek*, az UNO (Ukrajninszke Nacionalnaja Objednanje, UNO/Ukrán Nemzeti Egyesülés, UNE) párt tagjai, Kárpáti Ukrajna (1938–1939) vezető politikusai felkutatásával, letartóztatásával kapcsolatos akcióterv elkészítéséhez¹²¹.

Mégis miért rendelte el a SZMERS kémelhárító szervezete a letartóztatásokat? Erre kimerítő választ ad az SZSZKSZ Minisztertanácsa mellett működő Állambiztonsági Bizottság Nyomozati Főosztály 1. ügyosztály 3. alosztály vezetőjének „szigorúan titkos” jelzéssel ellátott Igazolása¹²², amely számunkra is ismert tényeket közöl arról, hogy a Magyarországhoz, majd Csehszlovákiához tartozó Kárpátalján különböző burzsoá-nacionalista szervezetek léteztek, ezek közül mérvadó szervezetnek számított az Ukrán Nemzeti Egyesülés, a *Prosvita* nacionalista szervezet, a *Plaszt* ifjúsági nacionalista szervezet és a Szics-Gárda fegyveres testület. Ezek a szervezetek jelentős mennyiségű szovjetellenes és nacionalista jellegű kiadványokat jelentettek meg, az ukrán lakosság körében burzsoá-nacionalista propagandát folytattak. Az 1938-as bécsi döntés után Kárpátalján burzsoá-nacionalista kormányt hoztak létre,

¹²⁰ BOTLIK JÓZSEF-DUPKA GYÖRGY: Ez hát a hon..., 1991, 45. p.

¹²¹ A KGB Kárpátaljai Területi Főosztály archívuma, fond 5., 138. sz. ügyirat.

¹²² KTÁL/DA30 ф./fond 2558, on./leírás 1.cnp./ügyirat 5386., apk./lap 287-288.

amelynek Agusztin Volosin a vezetője, ugyanebben az évben az ukrán nacionalisták kezdeményezték az úgynevezett Kárpáti Szics állampárt, az Ukrán Nemzeti Egyesülés létrehozását. A Volosin-kormány a fasiszta Németország felé orientálódó OUN támogatásával Hitlernek felajánlotta saját szolgálatát a Szovjetunió elleni harcban, szovjetellenes agitációt folytatott, a Szovjetunióval szimpatizálókat terrorizált.

Ennek az elsődleges dokumentumnak az alapján lépett akcióba a szovjet kémelhárítás. Kárpátalja elfoglalása után a szovjet büntetőszervek a fentebbi rendelet szellemében jártak el. A SZMERS és az NKVD helyi vezetői a csoportok, pártok, szervezetek tagjainak leszámolásában, a lakosság megszürésében, az etnikai tisztogatás megszervezésében, az úgynevezett „nép ellenségeinek” felkutatásában, azonosításában, Kárpátalja csehektől történő elcsalásában megbízható, helyi ismeretekkel rendelkező partnerekkel rendelkeztek. Munkájukat odaadón segítette a Sztálinhoz és pártjához hű Iván Turjanica, Kárpátalja kommunista vezére és hívei. A Turjanica-csapat „*belső körének*” tagjait az NKVD Moszkvában képezte ki. A kárpátaljai származású kommunista bosszúálló az ukrán nemzeti mozgalom, az ukrainofilek elfogott vezetőit is likvidáltatták, „*sokan veszítették életüket a nyomozás során az állambiztonsági minisztérium, illetve a SZMERS kémelhárító szervezet kénzókamráiban, egyeseket pedig úgynevezett szökési kísérlet közben vagy más körülmények között lőttek agyon*”¹²³. Az első nagy fogásuk 1944. november 16-án volt, amikor A.Voront, az UNO párt főtitkárát sikerült kézre keríteniük. A többszörös kínvallatásnak meg lett az eredménye – áldozatukból „kiszedték” pártjának és Kárpáti Ukrajna vezetőinek, valamint más illegalitásban ténykedő nemzeti ukrán szervezetek aktivistáinak neveit, laccímeit. Ugyanez év novemberében Huszton előállították¹²⁴ Julij Brascsajkot, Karpatszka Ukrajna pénzügy- és kommunikációs miniszterét, ez év decemberében Dmitro Klimpust, a Szics-Gárda parancsnokát és fivéreit, Vaszil Klimpust, Ivan Klimpust, Edmund Bacsinszkij belügyminisztert, Fedor Revajt, az UNO egykori elnökét és más funkciót betöltő tagokat.

A szlovákiai Mezőlaborcon „*borgukra akadt*” V. I. Bircsak irodalmár, valamint Sz. P. Juszkiv rahói ügyvéd. A SZMERS „*opercsoport*” markából kicsúszott Julij Revaj /Révay Gyula miniszterelnök, külügyminiszter, Stefan Avgusztin, a Karpatszka Ukrajna sojzmjának elnöke, Sztepan Roszoha, a

¹²³ Alekszej Korszun, a KGB kényszernyugdíjazott ezredese, a Kárpátaljai Területi Rehabilitációs Bizottság tagja: Bevezető sorok a kárpátaljai magyarok emlékkönyvéhez. In: „*Keresettek fel a sírom...*” Szolvyai emlékkönyv 1944-1959. Intermix Kiadó, Ungváry-Budapest, 2004., 36. p.

¹²⁴ KTÁL/ΔA30 φ./fond 2558, on./leírás 1.crp./ügyirat 1678., apr./lap 29-32.

Szics-Gárda legfelsőbb parancsnokságának tagja, Volodimir Komarnickij, a Karpatszka Ukrajina autonóm kormány kabinetfőnöke, a propagandaosztály vezetője, akik titokban nyugatra távoztak. Ugyancsak elkerülte a letartóztatást Vaszil Grendzsa-Donszkoj, aki Pozsonyban élt és dolgozott.

Bródyék esetéhez hasonlóan Volosin munkatársait is az USZSZK büntető törvénykönyvének az 54-1. „a”-tól az 54-14. paragrafusig terjedő cikkelyei alapján „*ellenforradalmi célzatú*” tevékenységgel vádolták meg. Érdekes tudni, hogy a „*volosinisták*” esetében kik voltak a kihallgató tisztek. Íme néhány név. A SZMERS kárpátaljai központi parancsnokságának nyomozói: Vajndorf, Marcsenko, Polievics, Szosznovij, Saprackij, Szolovjov. Az NKVD kárpátaljai főosztályának nyomozói: Balasz, Vaszilevszkij, Vinokurov, Gavrilov, Gurjev, Zudov, Akszonov, Pacula, Petrenko, Sznyeszarenko, Uvin, Fjodorov, Hrolovics és mások. A Rendkívüli Bíróság elnökei: Voronkevics, Milajev, Murasin, Nyikolajev, Prohorenko, Romanyenko, Ruszin, Tokár, Solom és mások.

1945. május 15-én Sibajlov, a SZMERS kémelhárítás kapitánya akció-csoportjával Prágában felkereste a Pidlipki út 12. szám alatti házat, ahol Avgusztin Volosint, a Karpatszka Ukrajina elnökét letartóztatta¹²⁵. Többek között elkobozták tőle a „*Prezidija urjadu Pidkarpatszkoji Ruszi*” (Pidkarpatszka Rusz minisztériumának Elnöksége) feliratú körpecsétet, majd rövidesen Moszkvába szállították. Az első kihallgatásra május 22-én került sor. Volosint Vajndorf őrnagy, a SZMERS Nyomozati Főosztályának nyomozója hallgatta ki. Összességében 8-szor hallgatták ki: 1945. május 22-én, 24-én, június 5., 9., 12., 14., 19. és június 20-án. A SZMERS szovjet kémelhárítási szervezet minden igyekezete meghiúsult, mert mégsem lett a Volosin-ügyből Bródy-perhez hasonló bírósági tárgyalás. Számításuk nem jött be, mivel a 71 éves beteg aggastyán a moszkvai NKVD leförtövi börtönében halálos beteg lett. 1945. július 11-én félbehagyták kihallgatását és átszállították a butirszki börtön rabkórházába, életét megmenteni már nem tudták –1945. július 19-én, 15 óra 20 perckor „*szív-paralízisben*”¹²⁶ elhunyt. Földi maradványait előre kitervelt szándékkal nyomtalanul eltüntették. Hasonlóan cselekedtek a kárpátaljai NKVD ítélet-végrehajtói is: a kivégzett Bródyt és társait az ungvári Kapos utcai temetőben titokban, jelöletlen helyen hantolták el. Azóta is sikertelenül folyik a két mártír sírhelyének felkutatása. Mindkét politikust 1991-ben rehabilitálták.

¹²⁵ *Карпатська Україна. Документи і матеріали, хроніка подій, персоналії.* Том 1. Упорядники: ДОВГАНІЧ О.Д., КОРСУН О.М., ПАПІРЯ О.М. Ужгород 2009., 39. p.

¹²⁶ VEGES M. M., TURJANICA V. V., CSAVARGA I. M.: *Szmerty prezidenta.* – Uzsgorod, 1995., 28. p., Volosin Avgusztin. Tvorі. – Uzsgorod, Grandzsa, 1995., 17. p.

Volosin halála után a Prágában letartóztatott Sztepan Klocsurak gazdasági és védelmi, Jurij Pervuznik igazságügyi, Mikola Dolinay egészségügyi minisztert Pardubicébe vitték, majd repülőgéppel 1945. május 20-án a moszkvai Ljubjankára, május 22-én a lefortói börtönbe szállították, ahol a miniszterek ellen összevont bünvádi eljárást indítottak és összesített fabrikált vádakkal elítélték őket.

1945. május 28-án szintén Prágában fogták el Vaszil Romancsukot, a Szics-Gárda körösmezői instruktorát, az egykori huszti rendőrfőnököt, akit szintén 1944. június 1-jén Moszkvába szállítottak. 1946. február 27-én a kárpátaljai megyei bíróság 9 év börtönbüntetésre ítélte¹²⁷.

Az SZSZKKSZ NKVD Rendkívüli Tanácsa 1945. december 26-án Sztepan Klocsurakot, gazdasági és védelmi minisztert, Jurij Pervuznikot, igazságügyi minisztert a szovjetellenes nacionalista szervezetekben való részvételért¹²⁸ 8–8 évi kényszermunkára ítélték, Vorkuta egyik táborába vitték őket.

Mikola Dolinay, egészségügyi minisztert szintén az SZSZKKSZ NKVD Rendkívüli Tanácsa 5 évi kényszermunkára ítélte el hasonló vádak alapján. Marija nővére azonnal beadvánnyal fordult M. Sz. Hruscsovhoz, amelyben arra kérte, hogy mentse fel a büntetés letöltése alól, mivel testvérét ártatlanul vádolták meg. Azonban kérelmét a SZMERS kémelhárítási főosztályának vezetője 1946. május 6-án elutasította. Büntetésének letöltése után 1950. március 1-jén szabadult és visszatért Prágába.

A Volosin-kormány elítélt tagjai: Jurij Pervuznik, Mikola Dolinay és Sztepan Klocsurak szabadulásuk után, 1955 és 1957 között, miután – nem ismerték el szovjet állampolgárságukat – Csehszlovákiába repatriáltak¹²⁹.

Dmitrij (D. I.) Klimpus, a Szics-Gárda egykori parancsnoka sem úszta meg a felelősségre vonást, akit 1944. december 8-án tartóztattak le, kihallgatása idején az ellene felhozott vádakot visszautasította. Az 1945. január 21-én hozott rendelet értelmében ügyét lezárták, és az NKVD Donyeck megyei Jenakijevo város melletti kényszermunka-táborba szállították¹³⁰. Szabadulása után ügyészégi rendelettel Dmitrij (D. I.) Klimpust, valamint Iván és Vaszil testvérét újra letartóztatták, mindhármuk ügyéről négy kötetnyi nyomozati anyagot gyűjtöttek össze. A rehabilitációs bizottság nem talált a szovjetelle-

¹²⁷ ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 75837 фп. - Арк. 39.

¹²⁸ KTÁL/30ДА ф./fond 2558. - Он./leírás 1. - Спр./ügyirat 5369. Арк./lap 12.

¹²⁹ OFICINSZKIJ, ROMÁN: 2.6. *Alternatíva. Ellenzéki mozgalom*. In: *Kárpátalja 1919–2009 kultúra, politika, történelem*. Főszerkesztő: FEDINEC CSILLA, VEHEZ MIKOLA. Argumentum, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. Budapest, 2010., 226. p.

¹³⁰ KTÁL/30ДА ф./fond 2558. - Он./leírás 1. - Спр./ügyirat 3742. Арк./lap 94.

nes tevékenységükről semmilyen konkrét bizonyítékot, ettől függetlenül az SZSZKSZ NKVD Rendkívüli Tanácsa kémnek nyilvánította, és mint aki szovjetellenes nacionalista csoportosulásban vett részt, 8 évi kényszermunkára ítélték¹³¹.

V. I. Bircsák irodalmárt ügyészségi határozat nélkül 1945. szeptember 9-én jogtalanul tartóztatták le, majd csak munkácsi vizsgálati fogsága idején adtak ki ellene utólagos dátumozással elfogatási parancsot. 1946. január 11-én a Rendkívüli Bíróság mint burzsoá-nacionalistát 20 évi kényszermunkára ítélte és a közügyek gyakorlásától 5 évre eltiltotta¹³².

1949. augusztus 11-én ugyancsak Prágában tartóztatták le Sz. P. Juszkiw rahói ügyvédet, a Proszvita szervezet elnökét, a *Nacija* újság felelős szerkesztőjét. Az általa jegyzett újság Kárpáti Ukrajna egyik hivatalos lapja volt. Az SZSZKSZ NKVD Rendkívüli Tanácsa 1949. július 19-én 10 évi kényszermunkára ítélte. A Mordvin Autonóm SZSZK Javasz város melletti Dubravni táborba hurcolták. 1955. augusztus 12-én szabadult. 1989. április 26-án rehabilitálták¹³³.

A szovjet titkosszolgálat egyik elemző jelentése adatokat közöl arra vonatkozóan, hogy a Szics-Gárda és az Ukrán Nemzeti Egyesülés tagjainak és hozzátartozóinak ügyeivel a magyar kémelhárítás is foglalkozott. Adatokat gyűjtöttek azokról a szicsgárdistákról is, akik szovjetellenes tevékenységet fejtettek ki, akiket ráadásul az illegális szovjet szakszolgálat helyi képviselői is megfigyelés alatt tartottak. Guzsva, Kárpáti Ukrajna huszti körzetének NKVD osztályvezetője feljebbvalóinak megküldött jelentésében utal arra, hogy a magyar kémelhárítás különféle nyomásgyakorló eszközöket vetett be a „szicsék” ellen, akik közül sokan meghaltak a magyarokkal folytatott harcokban, mégis sokan vannak, akik részt vesznek a szics-mozgalomban; legalább 10 hangadó van köztük, akik aktivizálódtak. Az „operatív-listájukon” összesen 750 szicsgárda tag szerepel, akik kisebb-nagyobb ügyeket leszámítva, nem aktivizálódtak, nem fejtenek ki ellenséges tevékenységet¹³⁴.

A SZMERS mint front mögötti szovjet kémelhárítási szervezet 1944 novemberében és 1945 júniusában között Kárpátalján, Szlovákia egyes településein, Prágában operatíván tartóztatta le Kárpáti Ukrajna, illetve a Volosin-kormány tagjait, elsősorban A. Volosin elnököt, J. Brascasjko, F. Revai, Sz. Klocsurák, J. Perevuznyik, M. Dolinaj, E. Bacsinszkij, A. Voron minisztertársait és más

¹³¹ КТÁL/ЗОДА ф./fond 2558. - Оп./leírás 1. - Спр./ügyirat 3740. Арк./lap 344.

¹³² КТÁL/ЗОДА ф./fond 2558. - Оп./leírás 1. - Спр./ügyirat 3740. Арк./lap 7-8.

¹³³ КТÁL/ЗОДА ф./fond 2558. - Оп./leírás 1. - Спр./ügyirat 5386. Арк./lap 48-49.

¹³⁴ ГДА СБУ. - Ф. 13. - Спр. 372. Т. 5. - Арк. 455.

magas rangú vezetőket; az akció nem, illetve alig keltett visszhangot a kárpátaljai polgárok körében. Aki tudomást szerzett a történekről, az a hallgatást választotta, ha eljárt a szája, a besúgók feljelentést tettek és máris vitték a rögtönítélő bíróság elé.

A. D. Krugljakov, Ungvár egykori komendánsa, városparancsnoka visszaemlékezése szerint Volosin nevét nem volt szabad kiejteni, örökre el kellett felejteni. Ez vonatkozott a SZMERS és az NKVD tisztikarra is, akiknek az volt a feladatuk, hogy különös kegyetlenséggel kell leszámolniuk a szovjetellenes erőkkal, Kárpátalja népe közül ki kellett szűrni az autonómistákat, a ruszinofil magyarbarát, az ukranofil németbarát, a ruszin-ukrán csehszlovák barát, valamint a ruszin-ukrán Amerika-barát orientációjú politikát teljes meggyőződésből folytató politikusokat. Továbbá ki kellett vonni a közéletből a neves személyiségeket, a Vatikán-barát papokat és az európai polgári-keresztény értékeket felvállaló követőiket, a másként gondolkodó értelmiséget, mindazokat, akik csak gondolatban is akadályozni merték Kárpátalja Szovjetunióhoz való csatolását.

A szovjethatalom megtorló gépezete az etnikai tisztogatások befejeztével Kárpátalja szláv népét belekényszerítette egy nagy cirkuszi játékba, amelyhez a szovjetbarát irányvonalat megtestesítő Turjanica és kommunista társai statisztáltak. A katonai-politikai vezetés a szovjet impérium területszerző politikáját álarc mögé bújtatta, a kommunista demokráciát eljátszó szemfényvesztésnek számított a cseheket kiszorító Kárpátontúli Ukrajna és Néptanácsának létrehozása, úgymond a nép évszázados óhaját teljesítve egyesítették Podkarpatszka Ruszt a Szovjetunióval. Utólag elmondhatjuk, hogy ezen céljukat békésebb eszközökkel, retorziók nélkül is elérhették volna.

Az NKVD és a SZMERS-jelentésekből kitűnik, hogy Sztálin katonai ellenőrző területet látott Kárpátaljában, ezért sürgette a hadizsákmánynak tartott terület anektálását. A jövőbe látó katonai stratégiák a második világháború után katonai támaszpontok telepítését tervelték ki. Geopolitikailag is alkalmasnak tartották a területet majdani szovjet hadjáratok előkészítésére és elindítására (lásd: a 1956-os forradalom Kárpátaljáról szervezett katonai vérbefojtását, az 1968-as „*prágai tavaszt*”). Innét könnyebben lehet majd ellenőrizni a fél Európára kiterjedő szovjet befolyási övezetet.

RUSZIN VAGY UKRÁN? Bródy András és Volosin Ágoston/Avgusztin politikai pályájának összevetése¹³⁵

Kárpátalja 20. századi történetének két meghatározó alakja Bródy András és Volosin Ágoston/Avgusztin. Politikai és művelődési pályájuk az első világháború végétől, 1918-tól több mint negyedszázadon keresztül 1945 nyaráig párhuzamosan haladt. Eközben 1938 októberében keresztződött, amikor a következetesen ruszin kormányzati autonómiát követő kárpátaljai miniszterelnökkel Bródyval szemben, a kormányfőként őt váltó Volosin éles fordulattal, kárpátukrán önálló államiságot igyekezett megvalósítani az akkor még Cseh-Szlovákiához tartozó Podkarpatská Rus területén. Most következnek a két életpálya taglalása és összevetése.

Bródy András 1895. július 2-án született a Beregszásztól északkeletre kb. 25 km-re elhelyezkedő Beregkövesd¹³⁶ községben (Bereg vármegye, Ilosvai járás). Vallása görögkatolikus.¹³⁷ Édesanyja, Mereszi Ilona ruszin nemzeti-ségű volt, a szomszédos Beregpálfalváról származott. Édesapja, Bródy János magyar, aki falusi tanítóként működött. A politikus a magyar forrásokban Bródy (időnként Bródi) András, ritkán Endre,¹³⁸ a ruszin nyelvűekben Броди, Андрей, a két világháború közötti, majd a későbbi kárpátaljai sajtóban, könyvekben Бродий, Андрей vagy Бродій, Андрий. Szülőháza a beregkövesdi főutcán (jelenleg 67. szám) állt, amelyet az épület omladozó állapota miatt az új tulajdonos az 1990-es évek végén lebontott. Egy új hajlék

¹³⁵ A tanulmány az előadás szerkesztett, lábjegyzetekkel bővített anyaga.

¹³⁶ A születési helyet hibásan (Ungvár) közli a következő hivatalos kiadvány: Országgyűlési Almanach az 1939–44. évi országgyűlésről. Szerk. Haeffler István. Budapest, 1940., 141. old. E téves adatot azóta több könyv, tanulmány átvette.

¹³⁷ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban MOL.). K 148. 1153. csomó. 26. p.

¹³⁸ 1918 előtt nem tettek éles különbséget az András és Endre keresztnév között. Lásd később, Bródy tartalékos hadnagyi kinevezését.

építését kezdte meg a telken, amelynek évekkel ezelőtt még csak a falai álltak. A valahai Bródy-porta mellett helyezkedik el a hajdani görögkatolikus paplak, évtizedek óta ebben működik a község orvosi rendelője.

A későbbi politikai elemi iskolai tanulmányait 1901-től a szülőfalujában végezte a görögkatolikus felekezeti tanodából abban az időben átszervezett állami iskolában. Az 1908-1909-es tanévben már az Ungvári Kir. Görög Kath.(olikus) Kántor-Tanítóképző-Intézet Felsőnépiskola II. osztályának a tanulója, s az általános osztályzata 4-es rendű volt. Az intézmény értesítő évkönyve szerint a családi neve: Bródi. A következő közlönyökben hol az utóbbi módon, hol y-nal írták a vezetéknevét. Éveken keresztül végzős korukig egyik csoporttársa Demkó Mihály¹³⁹ (Демко, Михаил, 1894–1946), aki később, 1939–1944 között ugyancsak a magyar parlament képviselője, és Bródyhoz hasonlóan, a kárpátaljai szovjet kommunista diktatúra első időszakában együtt vértanúságot szenvedett, amikor mindkettőjüket kivégezték.

Az 1909–1910-es tanévben Bródy (most így!) András a tanítóképző intézet I. osztályának hallgatója.¹⁴⁰ A következő, 1910–1911-es tanévben második, miközben a testvérbátyja, Bródi János ugyanekkor a tanítóképző IV. osztályos diákja, aki a szorgalmi év végén, 1911 júniusában rendes tanító-képesítői vizsgát tett.¹⁴¹ (Bródy János / Бродий, Иван az 1933-tól az Autonóm Földműves Szövetség elnökségi tagjaként, Kárpátalja önkormányzatának megadásáért küzdött.) Az 1911–1912-es tanévben már III. éves tanítójelölt, Bródy András is önként jelentkezett és vett részt (Demkó Mihállyal együtt) a tanítóképzőben az ekkor már második alkalommal megszervezett ifjúsági céllövészeti tanfolyamon. A két felső évfolyam (III. és IV. évesek) összesen 59 hallgatója közül 45-en jártak az oktatásra, ahol a céllövészetre fejenként 60 gyutacs- és 30 élestöltényt kaptak. A tanfolyamot ünnepséggel zárták.¹⁴²

Az 1912–1913. tanév értesítője is részletesen beszámolt a tanítóképző életéről. A Damaszcéni Szent Jánosról elnevezett Ifjúsági Önképzőkör (titkára Demkó Mihály) tisztségviselői között nem találtuk Bródy And-

¹³⁹ Az Ungvári Kir. Görög Kath.(olikus) Kántor-Tanítóképző-Intézet Értesítője az 1908–1909-iki tanévről. Ungvárott, 1909. Nyomatott az „Unio Könyvnyomda Részvénytársaság” Könyvnyomdájában. 64. old.

¹⁴⁰ Az Ungvári Kir. Görög Kath.(olikus) Kántor-Tanítóképző-Intézet Értesítője az 1909–1910-iki tanévről. Ungvárt, 1910. Nyomatott az „Unio Könyvnyomda Részvénytársaság” Könyvnyomdájában. 63. old.

¹⁴¹ Az Ungvári Kir. Görög Kath.(olikus) Kántor-Tanítóképző-Intézet Értesítője az 1910–1911-iki tanévről. Ungvár, 1911. Nyomatott az „Unio Könyvnyomda Részvénytársaság” Könyvnyomdájában. 69., 71., valamint 83. old.

¹⁴² TORBICS Mihály intézeti gyakorló- és tornatanár: Jelentés az 1911–12. tanévi Ifjúsági Céllövészeti Tanfolyamról. In: Az Ungvári Kir. Görög Kath.(olikus) Kántor-Tanítóképző-Intézet Értesítője az 1911–1912-ik tanévről. Ungvár, 1912. Nyomatott az „Unio Könyvnyomda Részvénytársaság” Könyvnyomdájában. 76–77., 85. old.

rás nevét, de feltételezzük, hogy irodalom- és művészetszeretete miatt tagja lehetett a csoportnak. Az Ifjúsági Zenekör működéséről az értesítőben Dudinszky István tanár tett jelentést, amelyben megemlítette, hogy a férf- és vegyeskar tagjai között volt, mint „I. tenor: Bródi András IV. éves”, aki egyúttal a zenekar tagjaként is szerepelt. Végzős tanévében tanítójelöltünk 51 diáktársával együtt ismét részt vett a céllövészeti tanfolyamon. Fontos adalékként megemlítjük, hogy az 1912–1913-as tanévben a IV. éves tanítójelöltek osztályfőnöke – Bródyé, Demkóé is – Volosin Ágoston volt. Végül az értesítő tanítóképesítéséről közölt jelentése szerint az 1913. június végén tartott szóbeli „vizsgálatokat” követően, a 24 tanítójelölt közül 17-en szereztek képesítő oklevelet: köztük Bródy András és Demkó Mihály.¹⁴³ Bródyt ezután Nagybocksó községbe nevezték ki elemi iskolai tanítónak, ahol egy esztendeig oktatta a falusi gyerekeket.

Az első világháború kitörése után bevonult katonának, és 1915 szeptemberétől négy évig a galíciai (keleti) harctéren küzdött az eredetileg szatmárnémeti állomáshelyű magyar kir. szatmári 12. honvéd gyalogezredben. A német nyelvű kitüntetési javaslat szerint ekkori szolgálati beosztása hadapród (kadét, tisztjelölt), őrségparancsnok. Az előterjesztés szerint Bródy, a Karpilowka helységtől északra az 1915. október 8. és 11. között zajlott küzdelmek során az ismétlődő járőrharcokban kitűnő vitézséggel harcolt katonái élén. Az összecsapások közben az „előrenyomuláshoz és a harchoz nagyon értékes adatokat szerzett”, amiért ez év november 11-én Bronz Vitézségi Érmét kapott.¹⁴⁴

Bródy András nyolc hónappal később, 1916. június 12-én ugyancsak az említett szatmári 12. honvéd gyalogezred 6. századának egyik szakaszparancsnokaként ismét hősies helytállást tanúsított. Ekkor Duchcze helységtől délre egy ellentámadás során „bámulatba ejtő eréllyel és példamutató bátorsággal indult rohamra, és az ellenséget állásaiból – annak súlyos veszteséget okozva – bátran kiverte, és fejvesztett menekülésre kényszerítette. Ehhez járult még egy egészen különleges érdem, két gyorstüzelő löveg zsákmányolásával és a siker véglegessé tételével”.¹⁴⁵ A kemény összecsapásban Bródy megsebesült. Újabb hőstettéért ez év július 21-én I. osztályú Ezüst Vitézségi Éremmel (Nagyezüst) tüntették ki. Röviddel ezután, 1916. augusztus elsejei hatállyal

¹⁴³ Az Ungvári Kir. Görög Kath.(olikus) Kántor-Tanítóképző-Intézet Értesítője az 1912–13. tanévről. Ungvár, 1913. Nyomatott az „Unio Könyvnyomda Részvénytársaság” Könyvnyomdájában. 71., 79., 80., 90., 97., 109. old.

¹⁴⁴ Hadtörténelmi Levéltár (Budapest, a továbbiakban. HL). 1. világháborús legénységi kitüntetési javaslatok, 238592. szám.

¹⁴⁵ HL. 1. világháborús legénységi kitüntetési javaslatok, 82473. szám.

tartalékos hadnaggyá léptették elő.¹⁴⁶ (Negyedszázad múltán Bródy András, a Magyar Kir. Honvédség tartalékos főhadnagya volt.¹⁴⁷) Frontszolgálatáért megkapta az előjogokkal járó, az új uralkodó, IV. Károly (1916–1918) által 1916. december 13-án alapított Károly Csapatkeresztet is.

A harctérről történő hazatérése és leszerelése után Bródy András 1918-ban beiratkozott a Budapesti Tudományegyetem¹⁴⁸ jogi karára. Ezután visszatért az elszakított Kárpátaljára, Munkácsra, ennek azonban a pontos időpontját nem ismerjük. Arról viszont vannak adataink, hogy már a háború utolsó szakaszában – talán hosszabb-rövidebb szabadságai idején – a *Humorlexikon* szócikke szerint 1917. december 6. és 1918. október 23. között Bródy – Endre keresztnévvel – a Munkácson kiadott „szatirikus heti riportlap”, a *Tyukodi-pajtás* szerkesztője. Munkatársak, írók: Bródy Endre, Demkó Mihály, aki Bródy osztálytársa volt az ungvári görögkatolikus tanítóképző intézetben, valamint György Ferenc, Káldor Miklós és Vozári Dezső. Rajzoló: Katrics József.¹⁴⁹

Az idézett lexikonnak azonban ellentmond, hogy e sorok írója az Országos Széchényi Könyvtárban megtalálta a szatirikus heti riportlap első évfolyamának első számát (!), amely az előbb említettnél jóval később, 1920. március 20-án jelent meg. Ennek címlapja – *Tyukodi Pajtás* (sic!) – szerint a felelős szerkesztője Ydorb Bandi. Az anagramma vezetéknev feloldása: Bródy. A szombatonként kiadott kisalakú újság belső fejlécén a következő olvasható: „Szerkesztik: György Ferenc, Káldor Miklós, Zámory Géza, Hartstein László”, tehát felerészben mások (kivételek a rajzoló), mint akiket a *Humorlexikon* felsorolt. A lap 1920. október 9-ig látott napvilágot. Az egyes számok ára 1,50 csehszlovák korona, illetve „Magyar pénzben 3 korona”.¹⁵⁰ A szerkesztőség Munkácson, a Pannonia könyvkereskedésben működött.

A szatirikus hetilap megszűnése után, 1921 és 1924 között Bródy, az ugyancsak Munkácson megjelent *Kárpáti Futár* című napilap egyik szerkesztője.¹⁵¹ Közben, 1923-ban átvette a Podkarpatszka Ruszi Földműves

¹⁴⁶ A Magyar Kir. Honvédelmi Minisztérium, honvédség és csendőrség Névkönyve az 1917. évről. Hivatalos kiadás. Budapest, 1917. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. 108. old. (A Névkönyvben, az említett szatmári 12. gyalogezred tisztjeként Bródy keresztnéve Endre!)

¹⁴⁷ *Honvédségi Közlöny*, 1940. november 9. (35. szám), 398. old.

¹⁴⁸ A Budapesti Tudományegyetem 1921-ben vette fel alapítója, Pázmány Péter (1570-1637) esztergomi érsek nevét.

¹⁴⁹ HUMORLEXIKON. Szerk. Kaposy Miklós. Budapest, 2001., Tarsoly Kiadó. 330. p.

¹⁵⁰ *Tyukodi Pajtás / Tyukodi-pajtás*, I. évf. 1. szám. 1920. március 20. 1. old.

¹⁵¹ A *Kárpáti Futár* 1919–1920-ban szünetelt, 1921-ben újbóli kiadásakor a fejlécén a 18. évfolyamot tüntette fel. Ebből arra következtettünk, a lap 1920 elején indult, és hétfő kivételével mindennap megjelent. Felelős szerkesztője Demkó Mihály. In: HALÁSZ Marianna: A kárpátaljai lakosság mindennapjai a korabeli magyar sajtó anyagai alapján az 1920-as években. – *Fórum Társadalomtudományi Szemle* (Somorja), XI. évf. 2009. 3. szám. 82. old.

Szövetség Ungváron megjelenő hivatalos lapjának, a Карпато-русский Вѣстникъ-nek ('Kárpátorosz Közlöny'), majd 1924-ben az Autonóm Földműves Szövetség hetilapként megjelenő Русський Вѣстникъ ('Ruszin Közlöny') című lapjának a szerkesztését is, az újság ez évi 33. számától.

Volosin Ágoston (Волошин, Августин) 1874. március 17-én született a Kárpátok gerincén elhelyezkedő Toronyai-hágótól délnyugatra kb. 30 km-re fekvő Kelecsény községben (Máramaros vármegye, Ökörmezői járás). Édesanyja magyar, Zombory Emma,¹⁵² a szláv forrásokban Zombori Emília (Зомбори, Эмилия vagy Емилия). Édesapja Volosin János, ruszin származású, ekkor kelecsényi görögkatolikus lelkész. A gyermek Volosin a szülőfalujában végezte el az elemi iskolát, ezután 1883–1892 között az ungvári magyar tannyelvű gimnáziumot látogatta. Teológiai tanulmányait a Budapesti Tudományegyetemen kezdte, és 1896-ban az ungvári papi szemináriumban fejezte be. Ugyanebben az évben megnősült, a felesége Petrik Irén, az államfordulat után a Kárpátaljai Nőszövetség egyik alapító tagja. Volosin Ágostont 1897. március 22-én szentelték görögkatolikus lelkésszé, és Ungváron a ceholnyai templom görögkatolikus káplánja lett.¹⁵³ Ezt követően 1899–1900-ban Budapesten fizika–matematika szakos tanári diplomát szerzett. Időközben, 1899-ben – mivel az ungvári görögkatolikus tanítóképzőt magasabb szintre, az addigi 3 évfolyamú intézményből 4 évfolyamúra emelték – a kultuszminisztérium Volosin Ágostont a képezde tanárává nevezte ki.¹⁵⁴

Ebben az időben, a 19–20. század fordulóján a galíciái és az oroszországi ukrán nemzeti mozgalom sikereinek a hatására Kárpátalján az addig meghatározó ruszin nemzeti értelmiség köreiben megjelent az ún. ukranofil, azaz ukránbarát irányzat, amely 1938–1939 fordulóján mindössze öt hónapig politikai hatalmat gyakorol majd Kárpátalján. A szellemiség legismertebb három képviselője: Zsatkovics K.(álmán) György (Жаткович, Юрий Калман 1855–1920) etnográfus, történész és lapszerkesztő; Sztripszky Hiador (Hijador, Jador; Стрипский, Гиядор 1875–1946) bibliográfus, etnográfus, irodalomtörténész; Volosin Ágoston, aki közülük a legnagyobb ívű pályát futja be.

Volosin tankönyvírói munkássága a 20. század első éveiben indult. Budapesten 1905-ben jelent meg ábécés- és olvasókönyve a ruszin népiskolák számára, amely „Azbuka” vagy „Csitanka” rövidítésekkel vált közzismertté. Ungváron 1907-ben adta ki a *Gyakorlati kisorosz* (Ruthén) *nyelvtan* című

¹⁵² MOL. Mikrofilm. Doboz szám: 8919., 24. old. (467/1942. biz. számú irat)

¹⁵³ МИШАНИЧ, Олекса: Життя і творчість Августина Волошина. Ужгород, 2002. стр. 6. (old.)

¹⁵⁴ MOL. K 26. 1902–XXXI–1134. szám. 103. old.

munkáját. Ugyanitt látott napvilágot 1909-ben újabb műve, a *Kis Biblia a gör. kath. népiskolák első osztályai számára*. Az Ungvári Kir. Görög Kath. (olikus) Kántor-Tanítóképző-Intézet 1910–1911. tanévről szóló Értesítő, tantárgyakat ismertető része említi meg, hogy a Ruthén nyelv oktatásánál „Volosin Ágoston Gyakorlati kisorosz (Ruthén) nyelvtana’ és Volosin ‘Csitanka’ – tankönyveit használták”.¹⁵⁵ Az előbbi tanítóképző igazgatójának 1912-ben nevezték ki, amely tisztséget 1938-ig töltötte be. Közben 1903-tól 1918-ig szerkesztője a *Hayka* (‘Tudomány’) című folyóiratnak, amelyet az államfordulat után, 1920-ban átszerveztek és *Свобода* (‘Szabadság’) elnevezéssel havilapként jelent meg 1938-ig.¹⁵⁶

Politikai pályája 1918 őszén, a történelmi Magyarország idegen kezű felbomlasztása idején indult. A budapesti ún. őszirózsás forradalom győzelmének napján, október 31-én megalakult az Ungvári Nemzeti Tanács. A tervek ellenére nem jött létre az Ung Vármegyei Nemzeti Tanács, ezért néhány nap múlva nyolc új taggal – köztük Volosin Ágostonnal – egészítették ki a város nemzeti tanácsát, amely az Ung vármegye feletti joghatóságot is átvette.

A ruszin értelmiség egy csoportja Gebé Péter (Гебей, Петр 1864–1931) munkácsi görögkatolikus kanonok (a későbbi püspök) és Volosin Ágoston kanonok (aki ekkor az ungvári görögkatolikus tanítóképző igazgatója) vezetésével előzetes tárgyalásokat folytatott. Itt Volosin azt hangoztatta: „a [rutén] nemzeti tanácsra azért van szükség, hogy az ukránok, románok és tótok [szlovákok] anektáló törekvésével szemben az összes ruténség egy táborba tömörüljön”.¹⁵⁷ Négy nap múlva, november 9-én az Ungváron tartott népgyűlésen megalakult a magyarbarát irányzatú 35 tagú Magyarországi Ruthének Néptanácsa, más néven Ungvári Ruthén Ráda. A megnyitót Volosin tartotta, aki többek között kijelentette: a rutén nép tiltakozik azon külföldről irányított törekvések ellen, amelyek ősi hazájától akarják elszakítani. Ezt követően megválasztották a néptanács vezetőségét, a testület titkára Volosin lett. Ezután magyar és rutén nyelven felolvasták a néptanács, Volosin által kidolgozott négy pontból álló programját, amelyet a gyűlés résztvevői elfogadtak. 1. Ragaszkodás Magyarország területi integritásához. 2. Mindazon jogok követelése, melyeket a demokratikus Magyarország a nem magyar ajkú népeknek megadni szándékozik. 3. Görögkatolikus autonómia. A ruténség

¹⁵⁵ Az Ungvári Kir. Görög Kath.(olikus) Kántor-Tanítóképző-Intézet Értesítője az 1910–1911-iki tanévről. Ungvár, 1911. Nyomatott az „Unio Könyvnyomda Részvénytársaság” Könyvnyomdájában. 16. old.

¹⁵⁶ МИШАНИЧ, ОЛЕКСА, 2002. стр. 10-11. (old.)

¹⁵⁷ DARÁS Gábor: A Ruténföld elszakításának előzményei (1890–1918). Budapest, 1936., 98. old.

szellemi és anyagi színvonalának emelésére szociálpolitikai reformok.¹⁵⁸ A néptanács táviratot küldött Károlyi Mihály (1875-1955) miniszterelnöknek, amelyben leszögezte: „a magyarországi ruthén nép ragaszkodik ősi hazájához, Magyarországhoz és annak területi integritásához. Egyúttal tiltakozik minden olyan törekvés ellen, mely a magyarországi ruthének[et] a magyar hazától elszakítani kívánja, vagy amely a haza egységét veszélyezteti”.¹⁵⁹

Az ungvári Magyarországi Ruthének Néptanácsa (később Magyarországi Ruszinok Nemzeti Tanácsa) és a Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye Papi Tanácsa kívánságai alapján jelent meg december 25-én az Országos Törvénytárban *A Magyarországon élő ruszin (ruthén) nemzet autonómiájáról* szóló 1918. évi X. néptörvény.¹⁶⁰ A dekrétum a ruténeknek a belbiztosítás, az igazságszolgáltatás, a közoktatás, a közművelődés, a vallásgyakorlat és a nyelvhasználat terén önrendelkezési jogot biztosított, és kimondta: Máramaros, Ugocsa, Bereg és Ung vármegyék rutén lakta részeiből „Ruszka-Krajna [’Ruszin Tartomány’] néven autonóm jogterület [kormányzóság] alakítottak”. A X. néptörvényt budapesti, december 21-i (!) keltezéssel, a Károlyi Mihály vezette magyar kormány tagjainak az aláírásával rutén-ruszin nyelven is megjelentették „Народный законъ числа 10. про самоуправу руського народу живущого на Угорщини” címmel.¹⁶¹

A ruszin terület legfőbb kormányzati szerve a budapesti székhelyű Ruszka-Krajnai Minisztérium lett, amelynek élére december 30-án mint „a ruszin ügyek” minisztere, Szabó Oreszt (Сабов, Оресст 1867–1944), a Munkács székhellyel megalakult Ruszka-Krajnai Kormányzóság élére – kormányzói rangban – Stefán Ágoston (Стэфан, Штейфан, Августин 1877–1945) került.

Az ungvári székhelyű Magyarországi Ruszinok Nemzeti Tanácsának elnöke, Szabó Simon (Сабов, Симеон 1863–1929) a hatályba lépett X. néptörvény alkalmából december 26-án küldött táviratában „a ruszin nép nevében hálás üdvözlétét és köszönetét tolmácsolja a magyar nemzetnek”. A sürgönyben az elnök egyben jelezte, hogy „további tárgyi és személyi ügyek megtárgyalása és javaslatok tétele végett kiküldött bizottság 31-ére Budapestre utazik”.¹⁶² A küldöttség a tanács titkárának, Volosin Ágostonnak a

¹⁵⁸ DARÁS Gábor, 1936., 98-99. old.

¹⁵⁹ MOL. Mikrofilm. Doboz szám: 7052. 11. cím. XVII–XVIII. tétel. 230. számú távirat.

¹⁶⁰ MOL. Mikrofilm. Doboz szám: 7052. 8. cím. X. tétel. 1918. december 24. (6570/M. E. I. számú irat.)

¹⁶¹ Державний Архів Закарпатської Області (ДАЗО, Ужгорода) / Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL, Ungvár, a továbbiakban: KTÁL–ДАЗО). Фонд / Fond 59. опис / tétel 1. одиниця зберігання номер / ügyiratszám 1.

¹⁶² MOL. Mikrofilm. Doboz szám: 7052. 8. cím. X. tétel. 1084/1918. számú irat.

vezetésével ment Ungvárról a fővárosba. Ruszin elkötelezettségét és a magyar államhoz való hűségét addig következetesen hangoztató Volosin azonban a hivatalos tárgyalásai mellett másnap, 1919. január elsején titokban megbeszéléseket folytatott a budapesti csehszlovák konzullal, Milan Hodžával, a Csehszlovákiával való megegyezés lehetőségeiről.¹⁶³ Közben december 29-én, Ungváron megalakult a radikális Függetlenségi- és 48-as Párt (közismert nevén Károlyi-párt) helyi szervezete, és egyik alelnökének Volosint választották.

A csehszlovák haderő hamarosan, 1919. január 12-én bevonult Ungvárra, ahol még működött a Magyarországi Ruthének Néptanácsa. E ráda titkára továbbra is Volosin Ágoston volt, aki január elejétől azonban már a rutén lakta terület Csehszlovákiához való csatolásának az egyik lehangosabb népszerűsítője lett. (Ruszka-Krajna nagyobb részén a magyar közigazgatás tovább működött, és a rutén autonómia kiépítése a fenti körülmények ellenére, ha vontatottan is, de előrehaladt.) Február elsején Ungvárra érkezett Tomáš G. Masaryk csehszlovák államelnök személyes megbízottja, Ferdinand Písecký kapitány, aki (többek között) Szabó Simonnal és Volosin Ágostonnal folytatott tárgyalásokat. Felszólította őket, hogy a rádát felhasználva, kezdjenek széles körű hangulatkeltést a Ruténföldnek Csehszlovákiához való csatolásáért.¹⁶⁴ (Három nap múlva a Magyarországi Ruthének Néptanácsa megváltoztatta nevét, és Ungvári Ruthén Tanácsként működött tovább.) Ungváron április 17-én megalakult az Orosz (Ruszin) Klub (Русський Клуб), amelynek elnökévé Volosint választották.

Az ungvári, a máramaroszigeti és az eperjesi rutén néptanácsok képviselői 1919. május 8-án az ungvári Vármegyeháza épületében a megszálló csehszlovák hatóságok által bevezetett rendkívüli állapot és a katonai diktatúra körülményei között ültek össze. A nyomaték érdekében az épületet felfegyverzett cseh légionárius katonaság vette körül. A Volosin Ágoston elnökletével tartott ülésen a küldöttek a fenti három néptanácsból megalakították a Központi Orosz (Ruszin) Nemzeti Tanácsot (Центральна Руська Народна Рада). A felszólalók széleskörű ruténföldi autonómiát, a had-, a pénz-, illetve a külügy kivételével teljes önállóságot, Volosin pedig görögkatolikus egyházi autonómiát és rutén egyetemet követelt. A gyűlés végül kimondta Ruszinföld Csehszlovákiához való „önkéntes” csatlakozását, amelyet 14 pontba foglaltak. Ezek közül az elsőben kijelentették: „A ruszinok a Cseh-Szlovák-

¹⁶³ DARÁS Gábor, 1936., 111. old.

¹⁶⁴ BOTLIK József: Hármass keresztt alatt. Görögkatolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997). Budapest, 1997.,225. old.

Ruszin Köztársaságban független államot alkotnak”. Lényegében területi autonómiával egybekötött kulturális autonómiát, Ungvár székhellyel önálló nemzetgyűlést, valamint teljes belügyi, nyelvi, iskolai és egyházi önállóságot igényeltek a 14 pontos dokumentumban.¹⁶⁵ A Központi Orosz (Ruszin) Nemzeti Tanács elnökének egyik alelnökévé Volosin Ágostont választották. A tanácskozás határozatát egy Volosin vezette, népes meghatalmazott küldöttség vitte Prágába, ahol azt átnyújtotta Tomáš G. Masaryk köztársasági elnöknek. (A későbbi történelekből jól érzékelhető, hogy Ruténföld csatlakozása után a csehszlovák hatalomnak valójában már nem volt szüksége a központi orosz tanácsra, mert e ráda legközelebb csak 1921 decemberében ült össze Volosin Ágoston elnökletével.)

Csak hosszú hónapok múlva, 1919. november közepén adták ki Kárpátalja alkotmánylevelét, az ún. *Generálný Statutumot* (*Általános Szabályzatot*), amelyben először jelent meg a vidék új cseh neve a Podkarpatská Rus, illetve a Rusínsko. A statutum alapján Kárpátalja kormányzójának a cseh Jan Breichát, az ekkor létrehozott öttagú kormányzó- vagy igazgatótanács egyik tagjává Volosin Ágostont nevezték ki.¹⁶⁶ A kormányzótanács és a tényleges hatalmat birtokló Ján Breicha között azonban hamarosan ellentétek támadtak, amely annyira elmérgesedett, hogy a direktórium 1920. február 19-én lemondott. Volosin ezt követően tovább folytatta politikai pályáját, hamarosan az 1920. március 19-én, Ungváron megalakult Orosz (Ruszin) Néppárt (Руська Народна Партия) elnökévé választották. Ez év augusztusában a csehszlovák hatóságok által hivatalosan elismert kárpátaljai pártok között Volosin szerveződését is ott találjuk, immár Földműves Párt (1921-ben már Podkarpatszka Ruszi) elnevezéssel, amely tevékenyen részt vett a politikai életben.

Közben 1919. december 30-án Ungváron első ízben tanácskoztak ukranofil értelmiségiek, közöttük Volosin, valamint ukrán emigránsok arról, hogy a halicsi (galíciai) ukrán kultúregyesület, a Просвита ('Felvilágosodás') mintájára egy hasonló társaságot alakítanak. Erre végül 1920. május 9-én Ungváron került sor. A magát közművelődési egyesületnek valló szervezet célja újságok és könyvek kiadása, továbbá olvasó-, színjátszó körök, ének- és zenekarok, gazdakörök szervezése a városokban és a falvakban.¹⁶⁷ A

¹⁶⁵ CSOMÁR Zoltán: Ungvári magyarok a cseh megszállás alatt. In: Ungvár és Ung vármegye. Szerk. Csíkvári Antal. Budapest, 1940., 55-56. old.

¹⁶⁶ Encyclopedia of Rusyn History and Culture. Paul Robert Magocsi and Ivan Pop editors. Toronto–Buffalo–London 2002., 86. old.

¹⁶⁷ МИШАНИЧ, Олекса, 2002., стр. 12. (old.)

Proszvitához csatlakozott ruszinok tudatosan ukránoknak vallották magukat, és a fejlett ukrán nyelvvél szemben műveletlennek tartották azt a nyelvet, amelyet a kárpátaljai nép akkor beszélt. Az előbbiekhöz kapcsolódik, hogy Volosin kezdeményezésére négy év múlva, 1924 októberében Ungváron egy ukrán irányzatú *Pedagógiai Társaság*ot hoztak létre a nyelvi kérdéssel való tudományos foglalkozásra, pedagógiai folyóirat és könyvek kiadására. A társaság elnökének Volosin Ágostont választották.

A két évtizeddel későbbi kárpátukrán miniszterelnököt kezdettől Батько-ként, azaz „Atyácska”-ként is emlegették, aki 1923-tól 1939 elejéig már a kárpátaljai Keresztény Néppárt (Християнська партія) elnöke volt. Közben 1925–1929 között a csehszlovák nemzetgyűlés képviselője. Az 1920-1930-as években több kárpátaljai újság, folyóirat munkatársa, szerkesztőségi tagja, illetve szerkesztője. Például: Русин (‘Ruszin’, 1920–1923), Благовістник (‘Üdvhírnök’, 1922–1938), Підкарпатська Русь (‘Kárpátaljai Rusz’ 1923–1938), Учительський голос (‘Tanítók Hangja’, 1929–1939), Українське слово (‘Ukrán Szó’, 1932–1939). Eközben 1922 és 1938 között a Proszvita (melynek elnökhelyettese Volosin volt), évenként kiadott tudományos gyűjteményét is szerkesztette.

Bródy András politikai pályája 1920-ban indult a Kárpátaljai Földműves (Paraszt) Szövetség (Подкарпатський Хальборобський Союз) soraiban, amely ez év június 10-én Ungváron nyilatkozatban tette közzé követeléseit.¹⁶⁸ Bár nem szerepelt az alapítók között a neve, más forrásból tudjuk, hogy az előbbi évtől a földműves szövetség [nagy]szőlősi járási titkára lett.¹⁶⁹ Bródy később az ifjúsági mozgalomba is bekapcsolódott. Munkácson 1922. április 23-án ruszin fiatalok egy csoportja új szervezetet hozott létre Карпато-руський Орель (‘Kárpátorosz /Ruszin/ Sas’) elnevezéssel, ahol Bródy előterjesztése alapján fogadták el az Orel alapszabályát. Ezt követően megválasztották a 25 tagú vezetőséget, amelynek élére Bródy András került.¹⁷⁰ A ruszinok tömörülését „kitalált hazugságokkal” támadta Volosin Ágoston lapja, a Свобода (‘Szabadság’), amelyre Bródy András válaszolt a Kárpát-oroszló Kézilyben.¹⁷¹

Egy hónap múlva, május 25-én a Munkács közelében elhelyezkedő Nagylucska községben az Egyesült Oroszló (Ruszin) Pártok nagygyűlést tartottak,

¹⁶⁸ A Kárpátaljai Földműves Szövetség alakulása. In: *Ruszinok Magyar Hírlap* (Ungvár), 1920. augusztus 18. (I. évf. 10. szám), 2. old.

¹⁶⁹ RAZGULOV Valerij: A 148423-as számú ügyirat [1. rész.]. In: *Kárpáti Panoráma* (Beregszász), 1995. augusztus 30. (1. szám), 8. old.

¹⁷⁰ *Карпато-руський Вестник*, 14. мая 1922. május 14. стр. 2. (old.)

¹⁷¹ *Карпато-руський Вестник*, 14. мая 1922. / május 14. стр. 2-3. (old.)

ahol felszólalásában Bródy indítványozta, hogy hívják vissza a pártot vezető központi bizottságot. S adják át a hatalmat egy új testületnek, amely továbbbítja a ruszinok panaszait a Népszövetséghez.¹⁷² Az egyesült pártok június 5-én Beregrákos községben rendeztek Kárpátalja autonómiájáért vívott harccal kapcsolatban tömeggyűlést, amelynek a jegyzőkönyv-vezetője Bródy volt.¹⁷³

Az élete végén vértanúságot szenvedett ruszin közéleti személyiség az 1923–1924. évi pártmozgalmak idején emelkedett a politika élvonalába. A Kárpátaljai Paraszt Szövetség és az Autonóm Ruszin Földműves Párt 1924. január 26-án Huszt nagyközségben tartott közös gyűlésén kimondta a két párt egyesülését. Az így létrejött Autonóm Földműves Szövetség (Автономный Земледельский Союз) hamarosan a *csebek alatti* Kárpátalja legjelentősebb pártjává növekedett. A párt ügyvezetőjének Kurtyák Ivánt¹⁷⁴ (János; Куртякь, Иванъ 1888–1933), politikai főtitkárának Bródy Andrást, szervező főtitkárának Demkó Mihályt választották. Kurtyák hatalmas szervezőmunkával hamarosan ütőképessé, és Kárpátalja autonómiája kivívásáért legerőteljesebben küzdő erővé tette a pártot, és eközben 1924–1933 között a csehszlovák parlament képviselője volt. A hatalmas termetű és testi erejű politikus 1933. január 2-án, a nagyszülősi kórházban mérgezési tünetek között, 45 éves korában meghalt.¹⁷⁵

Utóda Bródy András, a párt addigi politikai főtitkára, aki később az 1935. évi választások alkalmával az Autonóm Földműves Szövetség listavezetőjeként jutott be a csehszlovák nemzetgyűlésbe. A képviselői helyét egyébként már két évvel korábban, Kurtyák halála után – annak mandátumát megkapva – elfoglalta. Bródy, már az első beszédében – Eduard Beneš külügyminiszter beszámolójára válaszolva – nagy visszhangot keltve kijelentette: „Kárpátalja [Csehszlovákiához történő] önkéntes csatlakozásáról szóló állítás történelmi misztifikáció, mert Kárpátalja orosz [ruszin] nemzeti tanácsa ezt az állítólagos önkéntes csatlakozást [mint írtuk] csehszlovák szuromyok fedezete mellett tette meg 1919. május 8-án. A kárpátaljai népakarat nem nyilvánulhatott meg szabadon, a nép erről az elhatározásról nem tudott és éppen ezért a csehszlovákok nem hivatkozhatnak a népakarat megnyilvánulására”.¹⁷⁶ Ehhez hozzáfűzzük: elegendő katonai erő híján Kárpátalja te-

¹⁷² *Карпато-руський Вєстникъ*, 4. юнія 1922. / június 4. стр. 6. (old.)

¹⁷³ *Карпато-руський Вєстникъ*, 11. юній (sic!) 1922. / június 11. стр. 2. (old.)

¹⁷⁴ Encyclopedia of Rusyn History and Culture. 2002., 247. old.

¹⁷⁵ ДЕМКО, Михаль: † Иванъ Куртякь. Іп: Земледельскій калєндарь на годъ 1934. Ужгород. 1935. Книгопечатня Юлія Федєшїя. стр. 36–41. (old.)

¹⁷⁶ Országgyűlési Almanach, 1940., 141. old.

rületének Csehszlovákia csak az egyharmadát tudta 1919 tavaszán birtokba venni, a kétharmadát a román hadsereg foglalta el.

Kurtyák János politikai örököséként Bródy András tovább küzdött Podkarpatszka Rusz autonómiájának kivívásáért. E célok érdekében szorosan együttműködött az ellenzéki kárpátaljai magyar pártszövetséggel és a Szlovákiának szintén autonómiát követelő, a cseh központosító törekvésekkel élesen szembehelyezkedő Andrej Hlinka vezette Szlovák Néppárttal.¹⁷⁷ Az 1930-as évek elején már egyre nyomasztóbb volt Kárpátalján a cseh közigazgatás túlsúlya, a magyar és a ruszin őslakosság szinte teljes kirekesztése a tartomány életének irányításából. Bródy 1933 decemberében a prágai parlamentben elhangzott beszédéből idézzük a következő adatokat: az ungvári Kárpátaljai Országos Hivatal elnöke és alelnöke cseh nemzetiségű, a hivatal osztályfőnökei közül 7 cseh, 2 menekült (emigráns) orosz, 1 menekült ukrán és 2 rutén. A kárpátaljai területen a jegyzők közül 163 cseh, 11 ukrán emigráns, 3 orosz, 42 rutén és 29 magyar. Az egyéb közigazgatási tisztviselők között 497 cseh, 20 ukrán, 12 orosz, 85 rutén és 44 magyar. A pénzügyi igazgatás 1375 tisztviselőjéből csak 164 őslakos. A 19 vámhivatal főnökei kizárólag csehek. Az államvasutak főnökei és mérnökei közül 26 cseh, 4 magyar, egy ukrán, illetve orosz, és egyetlen rutén sincs. A vasúti hivatalnokok közül 77 cseh, 17 tót (szlovák), 41 magyar, 6 rutén és 3 ukrán. A postai tisztviselők 85 %-a cseh stb., stb.¹⁷⁸ A következő évben Bródy a kárpátaljai ruszinok képviselőletében részt vett Genfben a nemzetiségi kisebbségek 1934. szeptember elsején megnyitott kongresszusán.

A kárpátaljai cseh hatóságok kezdettől fogva gyanakvással tekintettek az autonómiáért következetesen küzdő Autonóm Földműves Szövetségre. A rendőrség 1935 márciusában Kárpátalja-szerte házkutatásokat tartott a párt tagjainál. Bródy András nemzetgyűlési és Demkó Mihály országos választmányi képviselők a történetek miatt élesen tiltakoztak Antonin *Rožypal*nál (Рожипаль, Антонинъ), a Kárpátaljai Országos Hivatal elnökénél.

Kárpátalja történelmében először 1936. november 26-án ültek közös tárgyalóasztalhoz a ruszin, a nagyorosz és az ukrán irányzat képviselői, hogy egységes állásfoglalásban követeljék Podkarpatszka Rusz autonómiájának a megadását a csehszlovák kormányzattól, amelyet az már több mint másfél évtizede nemzetközi szerződésekben is vállalt, de nem valósított meg. Az Ungváron tartott tanácskozás résztvevői november 28-án egyhangúlag elfo-

¹⁷⁷ BOTLIK József, 1997., 246. old.

¹⁷⁸ *Kárpáti Magyar Hírlap* (Ungvár), 1933. december 29.

gadták a Központi Orosz (Ruszin) Nemzeti Tanács autonómia-tervezetét. A javaslatot aláíró vezetőségi tagok között Bródy és Volosin neve is olvasható. A tanács képviselői – Bródy András, Brascsajko Mihály (Бращайко, Михайло 1883–1969) és Kaminszky József (Каминский, Йосиф 1879–1944) – a tervezetet 1937. március 8-án nyújtották át Milan Hodža csehszlovák miniszterelnöknek. A prágai kormány a javaslatot elvetette.¹⁷⁹ Az autonómia-tervezet a jóváhagyás évében nyomtatásban is megjelent.¹⁸⁰

Közben a csehszlovák nemzetgyűlés képviselőházában a tanfelügyelői fizetésekről szóló 1937. március 6-án folytatott vitában felszólaló Bródy András kijelentette: az 1919. szeptember 10-én aláírt békeszerződés és a csehszlovák alkotmány értelmében az iskolaügyekre vonatkozó törvényhozás a kárpátaljai autonóm szojm (nemzetgyűlés) joga. Eszerint a prágai parlament nem hozhat olyan iskolai törvényt, amelynek hatálya Kárpátaljára is kiterjed. A következő évben, 1938 júniusában Gerovsky Aleksei, az amerikai ruszinok képviselője kezdeményezésére Kárpátalján megalakult az ún. Orosz Autonóm Blokk az Autonóm Földműves Szövetség és az agrárpárt csehszlovák parlamenti képviselőiből, amelynek egyik vezető tagja Bródy András volt. Az utóbbi politikus pártja szeptember 6-án hagyta jóvá a blokk megalakulását, és határozatban követelte a földműves szövetség és az agrárpárt együttműködését szabályozó 7 pont betartását, a szojm-választások kiírását, a kárpátoroszi autonóm terület alkotmányának megadását, Podkarpatszka Rusz tartományi határainak kijelölését. Az ülésen Bródy felvetette, hogy a ruszinságnak együtt kellene működnie a kárpátaljai magyarsággal és a zsidósággal. A politikus másnap megjelent sajtónyilatkozatában kijelentette: „Podkarpatszka Ruszban az egész őslakosság meg van győződve arról, hogy ha az év végéig nem érjük el a legszélesebb körű autonómiát, azt sohasem kapjuk meg. (...) Podkarpatszka Rusznak jóvátételt kell kapnia a húsz év alatt elszenvedett gazdasági veszteségeiért. (...) A kárpátorosziok [az 1918 előtti] horvát[országi] minta szerint követelik az önkormányzatot”.¹⁸¹ Alig egy hónap múlva, október 2-án Bródy Kárpátalja hovartartozásával kapcsolatban népszavazást követelt az egyik budapesti újságban.¹⁸²

¹⁷⁹ FEDINEC Csilla: A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944. Galánta–Dunaszerdahely, 2002, 256., 262. old.

¹⁸⁰ Az Orosz Központi Nemzeti Tanács törvényjavaslatja az autonóm Podkarpatszka Rusz alkotmányáról. Az Orosz Központi Nemzeti Tanács megbízásából kiadta Bródy András. Munkács, 1936., Welber nyomda. 56 old.

¹⁸¹ *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1938. szeptember 7.

¹⁸² *Budapesti Hírlap*, 1938. október 2.

1938 októberében a két politikus pályája összefonódik. Október 5-én a felvidéki Zsolna városában Jozef Tiso vezetésével megalakult az autonóm szlovák kormány. Az ünnepi eseményen Kárpátalját többek között Bródy András és Volosin Ágoston képviselte. Három nap múlva, október 8-án Ungváron együttes ülést tartott a Volosin vezette Első Központi Ukrán Nemzeti Tanács (Перша Українська Центральна Народна Рада) és a Központi Orosz (Ruszin) Nemzeti Tanács, s javaslatot tett a Podkarpatszka Rusz ruszin autonóm kormánya tagjaira. Miniszterelnök Bródy András, az egyik miniszter Volosin Ágoston. A két tanács tagjaiból megalakították Podkarpatszka Rusz Nemzeti Tanácsát, amely emlékiratot adott ki. Ebben kimondta, hogy a cseh-szlovákiai összes ruszin lakta terület egyetlen törvényes képviselőjének tartja magát, ahol a hatalmat azonnal át kell adni a Bródy vezette autonóm kormánynak.¹⁸³ Ugyancsak október 8-án Budapesten tartott újabb rendkívüli ülésén a magyar kormány kimondta: a cseh-szlovákiai volt magyar területeket „nem történelmi, hanem etnikai alapon” követeli vissza.¹⁸⁴ Kárpátalján pedig tartsanak népszavazást a vidék hovatartozásáról.

Két évtizedes hitegetés után, 1938. október 11-én a csehszlovák kormány határozatot hozott Podkarpatská Rus három tagjának a kinevezéséről, egyikük Volosin Ágoston államtitkári rangban. Prágában az esti órákban a kárpátaljai autonóm kormány többi tagját is jóváhagyták. A terület hivatalos neve: Podkarpatszka Rusz Minisztertanácsa. Élére Bródy András, a ruszin irányzat vezéralakja, az Autonóm Földműves Szövetség elnöke került, akit tisztségére egyöntetűen ajánlott a Központi Orosz (Ruszin) Nemzeti Tanács elnöksége s Kárpátalja valamennyi csehszlovák nemzetgyűlési képviselője és szenátora. Bródy hivatali beosztása: miniszterelnök, a cseh-szlovák szövetségi kormány „podkarpatszka ruszi ügyekben illetékes minisztere” – korabeli rövidítéssel: a „kárpátorosz ügyek minisztere”¹⁸⁵ –, valamint iskolaügyi miniszter. A Bródy-kormányban államtitkárként Volosin Ágoston az egészségügyi és szociális ügyeket irányította, aki hamarosan, október 18-án lemondott az ungvári görögkatolikus tanítóképző igazgatói tisztségéről.

Közben a kárpátaljai kabinet tagjai október 12-én Ungvárra érkeztek, ahol bemutatkozó beszédében Bródy kijelentette: mindent megtesznek annak érdekében, hogy egységes, szabad államban egyesítse a ruszin lakta területeket a Poprád folyótól a Tiszáig. Eközben Fenczik István (Фенцик,

¹⁸³ BOTLIK József: Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján. I. köt. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok 1918–1945. Nyíregyháza, 2005, 250. old.

¹⁸⁴ MOL. K 27. Minisztertanácsj jegyzőkönyvek, 1938. október 8.

¹⁸⁵ MOL. K 148. 1153. csomó. 26. old.

Степан 1892–1945) tárca nélküli miniszter Eperjesre utazott, hogy Szlovákia és Podkarpatszka Rusz nyugati határának a kialakításáról tárgyaljon.¹⁸⁶ A kárpátaljai kormány ezt követően három alkalommal – október 15-én, 18-án és 22-én – ült össze Bródy elnökletével, és hozott fontos döntéseket. Közben 21-én a miniszterelnök egy napra Budapestre utazott, ahol a magyar kormánnyal folytatott tárgyalásokat.

A Prágában október 25-én tartott cseh-szlovák-ruszin közös minisztertanácsi ülésen többek között arról döntöttek, hogy a Cseh-Szlovákiával szembeni területi vitákban német–olasz döntőbírótság hozzon határozatot, népszavazásról nem lehet szó. Bródy az előbbiekkal kapcsolatban azt javasolta, hogy a cseh-szlovák–magyar és a szlovák–ruszin határrendezés ügyét kapcsolják össze.¹⁸⁷ Erre a cseh-szlovák igazságügyi miniszter azt indítványozta, hogy Bródyt fosszák meg nemzetgyűlési képviselői mentelmi jogától, és fogják perbe. A ruszin miniszterelnököt „hazaárulás” vádjával másnap, október 26-án letartóztatták, és Prágában a pankráci börtönbe zárták. Még ezen a napon az új kárpátaljai kormányfőnek Volosin Ágostont nevezték ki, aki egyben az igazságügyi tárcát is megkapta, de hozzá tartoztak az egyházi és a gazdasági ügyek is. Az átalakítással az addig ruszin irányzatú kárpátaljai kormány teljesen ukrán szellemiségűvé vált. Volosin még október 26-án délután 16 óra 40 perckor Ungvárról telefonon keresztül letette a hivatali esküt Jan Syrový tábornok, cseh-szlovák miniszterelnöknek.¹⁸⁸

Az új kárpátaljai kormányfő, Volosin ezt követően kijelentette: egyetért az Első Központi Ukrán Nemzeti Tanács határozati pontjaival, amelyek ragaszkodnak Kárpát-Ukrajna néprajzi egységéhez, sérthetetlenségéhez, annak határaihoz, és következetesen elutasítják a népszavazást. Az ukrán tanács említett határozatának első pontja nem ellenezte azt, hogy Kárpátalja magyarlakta területeit Magyarországhoz csatolják, de a ruszinlakta területen ellenezte a népszavazást. S kinyilvánította, hogy a cseh-szlovák állam, szövetségi felépítésének a híve. Ungvárra csak három nap múlva, október 29-én érkezett meg Prágából a hivatalos értesítés arról, hogy a szövetségi kormány leváltotta tisztségéből Bródy Andrást, és az autonóm országrész, Podkarpatszka Rusz miniszterelnökének Volosin Ágoston addigi államtitkárt nevezte ki. Ettől kezdve Kárpátalja legfőbb végrehajtó, valamint törvényhozó, illetve rendelet-

¹⁸⁶ Нариси історії Закарпаття. Том II. 1918-1945. Редакційна колегія, відп. ред. І. Гранчак. Ужгородський Державний Університет Інститут Карпатознавства, Закарпатська Обласна Організація Товариства Охорони Пам'яток Історії та Культури. Ужгород, Видавництво „Закарпаття”. 1995., стр. 278-279. (old.)

¹⁸⁷ Нариси історії Закарпаття. Том II. 1995., стр. 282-283. (old.)

¹⁸⁸ Нариси історії Закарпаття. Том II. 1995., стр. 282-283. (old.)

alkotó szerve az Első Ukrán Központi Nemzeti Tanács volt, amelynek vezéről így szólt az ukrán tanács november elsején kiadott, Pidkarpattya ukrán népéhez című felhívása: „Népünk sorsa Pidkarpattyán nemzeti újjászületésünk atyjának, Volosin Avgusztin atyjának kezébe adatott”.¹⁸⁹

A ruszin szellemiségű Bródy-kormány 1938. október 11-i megalakulása-kor bevezetett podkarpatszka ruszi kormányzati autonómia időszaka 1939. március 15-ig, a hegyvidéki Kárpátalja Magyarországgal való újraegyesülése kezdőnapjáig tartott. E mindössze öt hónap négy jól elkülöníthető szakaszra bontható. Az első 1938. október 26-ig tartott, amikor megalakult az ukrán irányultságú Volosin-kormány, és megkezdte a második időszakot. Amikor a november 2-i első bécsi döntéssel levált a déli magyarlakta területsáv és Ungvár, Munkács és Beregszász városokkal visszatért Magyarországhoz, a kárpátukrán kormány székhelyét Ungvárról Huszt városába helyezték át. A Volosin Ágoston miniszterelnök vezette hatalom elsősorban a november 9-én megalakult Kárpáti Szics Népi Védelmi Szervezet (Організація Народної Оборони Карпатської Січі, ОНОКС), közismert nevén a Kárpáti Szics vagy Szics-Gárda fegyveres erejére támaszkodott. Segítségével fokozatosan egyre inkább függetlenítette az autonóm országrészt a prágai szövetségi kormányzattól, és egy önálló kárpátukrán állam kiépítésére törekedett. Kormányja egyik első intézkedéseként már október 29-én feloszlatta a magyar, a ruszin, az orosz és más pártokat, egyesületeket, valamint számos újság megjelenését betiltotta.

A cseh-szlovák képviselőház november 19-i ülésén fogadták el a két társország autonómiatörvényét, amelyet az alkotmányba iktattak. Ezzel „létrejött a II. Csehszlovák Köztársaság új ideiglenes alkotmánya és véget ért a húsz éves prágai centralizmus”.¹⁹⁰ A Podkarpatszka Rusz autonómiájáról szóló alaptörvényt később, csaknem egy hónap múlva, december 16-án a 328. szám alatt hirdették ki Cseh-Szlovákia Törvénytárában. Az autonómiatörvény hatályba lépése előtt négy nappal, december 12-én a Volosin-kormány elrendelte, hogy e naptól Kárpáti Ukrajnában a hivatalos nyelv, valamint az iskolai oktatás nyelve az ukrán. Hivatalos nyelvként az ukránt egyébként korábban, november 25-én egyszer már bevezették. Feltehető, hogy azért került sor az intézkedés megismétlésére, mert végrehajtása sok helyen vontatottan haladt, illetve a ruszin érzelmű lakosság ellenállásába ütközött.¹⁹¹

¹⁸⁹ FEDINEC Csilla, 2002., 295. old.

¹⁹⁰ MOL. K 28. 89. rétel. 1940–P–17 541. szám.

¹⁹¹ BOTLIK JÓZSEF, 2005., I. köt. 263. old.

A Volosin-rendszer a gazdasági és szociális bajokon fokozódó terrorral igyekezett segíteni, amelynek fő eszköze a Szics-Gárda volt. A kormányfő november 18-án kiadott rendeletére (наказ) Rahótól északra (több mint 1300 méter magasan) a Dömény/Dumen-havasokban,¹⁹² valamint másutt is istállószerűen kiépített internálótáborokat állítottak fel, amelyek a 20 fokos hidegben is fűtetlenek voltak. Ezekbe a következő hetekben több ezer ellenzéki ruszin és magyar személyt hurcoltak.

November 22-én Prágában a csehszlovák nemzetgyűlés jóváhagyta a Podkarpatszka Rusz autonómiájáról szóló alkotmánytörvényt, amely bevette az ún. törvényerejű autonómiát. Ekkor kezdődött az országrész történetének a harmadik szakasza, amely a 32 tagú kárpátukrán nemzetgyűlés, a szojm tagjainak a megválasztása napjáig, 1939. február 12-ig tartott. Közben 1938. december 30-án Volosin Ágoston miniszterelnök az autonóm országrészre nyilvánított Podkarpatszka Rusz elnevezését Kárpáti Ukrajnára (Карпатська Україна) változtatta.

A Volosin Ágoston miniszterelnök által irányított 1939. januári-februári országgyűlési (szojm-i) választási hírverés élesen támadta a magyarbarátnak tartott ruszin politikai vezetőket. Mindenekelőtt Bródy András – a politikus a szavazás előtti napon, február 11-én szabadult ki cseh-szlovák államelnöki amnesztiával a csehországi, Prága melletti Pankrác börtönéből –, Fenczik Istvánt és Demkó Mihályt, akiket „magyar ügynök”-ként, „magyar bérenc”-ként jelenítettek meg a választási falragaszokon. Mindez a magyarság ellen is irányult. Például: „Magyar bérencsek: Fencik, Demkó átváltak magyarokká! A mi [pravoszláv] ünnepeinket egyesítették a katolikussal. (...) Le a magyar bérencekkel!”¹⁹³ Egy röplap: „*A magyarok megsemmisítették az ünnepeinket. A magyarok egyesítették az ünnepeinket a pápistával. (...) a mi szent templomainkat is elvették az embereinktől. Ne higgyetek a magyar banditáknak!*”¹⁹⁴ A következő szórólap felső részén látható fénykép a nyomtatott aláírás szerint 1914-ben készült a máramarosi Toronya községben. A fotón egy akasztási jelenet látható. A Máramaros vármegyébe akkor betört cári orosz csapatokhoz átállt ruténok közül a magyar katonai hatóságok hazaárulásért többeket kivégeztek. Ezt a tényt használta fel negyedszázad múltán a kárpátukrán választási hangulatkeltés. A szöveg: „Így akasztották a magyarok a mi embereinket az 1920-as évek előtt. (...) Ugyanezt tennék

¹⁹² ВЕГЕШ, Микола М.: Карпатська Україна (1938-1939). (Соціально-економічний і політичний розвиток). Ужгородський Державний Університет Кафедра Історії України. Ужгород, 1993., стр. 77. (old.)

¹⁹³ MOL. K 28. 271. tétel. 1939–P–15 601. szám. 112. old.

¹⁹⁴ MOL. K 28. 271. tétel. 1939–P–15 601. szám. 115. old.

most is velünk. (...) Ilyen akasztófát készített nekünk Bródy és Fencik. Le velük!”¹⁹⁵ Az 1939. február 12-én tartott szojm-választáson az egy hónappal korábban létrehozott egyetlen politikai párt, az Ukrán Nemzeti Egyesülés (Українське Національне Об'єднання) 32 jelöltjére – a listát Volosin vezette – lehetett szavazni, akik a voksok 92,4%-át szerezték meg. Ezzel lezárult Kárpáti Ukrajna történetének harmadik szakasza, és február 13-án megkezdődött a negyedik korszak, amely március 15-ig, a Volosin-kormány uralmának a végéig tartott.

Egy hónap múlva, március 14-én a kora hajnali órákban a Szics-Gárda megtámadta a huszti kormányépületet, a csendőrséget, a postát, a vasútállomást és több cseh katonai létesítményt, hogy fegyvereket szerezzen. Másrészt, hogy megbuktassa a Volosin-kormányt, amelyet „puhasággal vádolt a csehek vonatkozásában”, és átvegye a hatalmat. A támadást a cseh katonaság és csendőrség nehéztüzérség bevetésével visszaverte, és délben megadásra kényszerítette a szics-gárdistákat.¹⁹⁶ Miután Jozef Tiso bejelentette az önálló Szlovák Köztársaság megalakulását, a mindössze öt hónapig tartó korszak végkifejleteként március 14-én este 20 órakor Volosin Ágoston miniszterelnök rádióbeszédben kihirdette Kárpáti Ukrajna állami önállóságát.

Március 15-én a kora hajnali órákban a kárpátukrán kormány táviratot adott át H. Hoffmann huszti német konzulnak, aki azt Berlinbe, a német külügyminiszternek továbbította. A Volosin által aláírt sürgöny szövege a következő volt: „Kárpáti Ukrajna kormánya nevében tájékoztatjuk Önt, hogy kihirdettük önállóságunkat a Harmadik Birodalom védelme alatt”.¹⁹⁷ Volosin egyidejűleg utasította a kárpátukrán csendőrséget, hogy fegyverezze le a Szics-Gárdát. Március 15-én délután 3 óra 20 perckor ült össze először (és utoljára) Huszton a szojm, amely Volosin Ágostont államelnökké választotta, és törvényben mondta ki Kárpáti Ukrajna függetlenségét.¹⁹⁸ A szojm ülése közben március 15-én délután érkezett meg Husztra a Magyar Kir. Külügyminisztérium távirata, amely felszólította a Volosin-kormányt, hogy feltételek és harc nélkül adja meg magát. Eközben a magyar katonai alakulatok egy része az Ung és a Latorca folyók völgyében már a Kárpátok gerincéhez közeledett, illetve a Tisza mentén tört előre.

¹⁹⁵ MOL. K 28. 271. tétel. 1939–P–15 601. szám. 111. old.

¹⁹⁶ ВЕГЕШ, Микола М.: 1993., стр. 78. (old.)

¹⁹⁷ СТЕРЧО, Петро Ю.: Карпато-Українська держава. До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919-1939 роках. Львів, 1994. стр. 213. (old.)

¹⁹⁸ Нариси історії Закарпаття. Том II. 1995., стр. 316-317., 332. (old.)

Amikor a magyar honvédség csapatai március 16-án birtokba vették a kárpátukrán fővárost, Husztot, véget ért a Volosin-kormány uralma. A március 15. és 17. közötti három napig tartó hadművelettel Kárpátalja hegyvidéki területe 20 évi idegen, csehszlovák megszállás után 1939. március 17-én újraegyesült Magyarországgal, amelyhez 1919 előtt egy ezredéven keresztül tartozott.¹⁹⁹

Közben a Huszt felé vonuló magyar csapatok elől március 15-én este Volosin Ágoston Nagybocksóra utazott. Másnap délben Stefán Ágoston és néhány kormánytisztviselő kíséretében Máramarosszigetnél román területre lépett segítséget várva a román kormánytól. Nagyvárad, Kolozsvár, Arad és Temesvár után Jugoszláviába, Belgrádba, majd Zágrábba menekült. Áprilistól Bécs, Pozsony, Berlin, majd Prága következett.

Volosin és társai szlovák fővárosban való tartózkodásáról így számolt be az a bizalmas jelentés, amelyet Budapestre, a Magyar Kir. Honvéd Vezérkar Főnökének küldtek. „Pozsonyban van Volosin Ágoston, továbbá Stefán Ágoston, Révay Gyula volt miniszterek és időnként megjelenik Pozsonyban Klocsurák István is, aki inkább Prágában tartózkodik. Ezeknek a volt minisztereknek lakása a pozsonyi Blaha szállóban van. A miniszterek közvetlen társaságában élnek a következő szicsvezérek: dr. Roszocha, Rohács, Román, továbbá Milej volt rendőrigazgató (...) Mindezen személyek bőségesen rendelkeznek pénzzel, amit Husztról vittek magukkal, miután kifosztották a különböző hivatalos pénztárakat. / Ugyancsak Pozsonyban [van] egy csapat diák is [a] tanáraik vezetésével. Ezek főleg [nagy]bereznai, [nagy]szőlősi és részben perecsenyi középiskolások, akiket [a] tanáraik cipeltek magukkal és most a Vörös Kereszt oltalma alatt a Duna-kaszárnyában vannak elhelyezve. / Azok a kisebb tisztviselők és tanítók, akik Volosinékkal együtt menekültek és nem volt pénzüik, részben Bécsbe kerültek. (...) egy másik rész pedig az autót építésénél testi munkát végez napi 3 márka fizetésért. Ez utóbbiaknak igen rossz a sorsuk, mert nem bírják, és a fizetés nem elegendő a megélhetéshez. Több ízben kértek segítséget Volosintól, de Volosin környezete ügyel arra, hogy a vezérek pénzéből másnak ne jusson egy fillér sem. Ennek megfelelően igen elkeseredett hangulat uralkodik úgy a diákok, mint a munkára fogott kistisztviselők között”.²⁰⁰

Közben Teleki Pál (1879–1941) miniszterelnök április 27-én szigorúan bizalmas átíratot és egy levéltervezetet küldött jogi véleményezésre Tasnádi-

¹⁹⁹ Lásd bővebben: BOTLIK József, 2005., I. köt. 321-330. old.

²⁰⁰ MOL. K 28. 59. tétel. 1939–T–17 259. számú irat. 4-5. old.

Nagy András (1882–1956) igazságügy-miniszterhez „Volosin Ágoston visszatérése Magyarországra” tárgyában, amelyet a magyar kormány a volt kárpátukrán kormányfőhöz szándékozott intézni. Az iratból azt is megtudtuk, hogy már ezt megelőzően Volosin kérésére – feltehetően 1939. március-április fordulóján – a magyar külügyminisztérium a volt miniszterelnök védelmével kapcsolatban, rendelkezést intézett a magyar hatóságokhoz.

A Teleki Pál által átküldött levél teljes szövege a következő: „Nagyméltóságú / Dr. Volosin Ágoston / volt miniszterelnök úrnak, / *Wien.* / Kegyelmes Úr! / Illés József egyetemi tanár, orszgy. [országgyűlési] képviselő úr tájékoztatott engem annak a levélnek a tartalmáról, amelyet folyó évi április hó 16-i kelettel Bécsből öhozzá intézni méltóztatott. / Úgy látom Excellenciádnak aggályai vannak abban a tekintetben, elegendő védelmet nyújt-e az a Nyílt Rendelvény, amelyet Nagyméltóságod óhajára a M. [Magyar] Kir. Külügyminisztérium a magyar hatóságokhoz intézett az esetre, ha Magyarországra vissza méltóztatik térni. / *Aggályainak eloszlatása céljából – bár Nagyméltóságod ellen sem polgári, sem a katonai hatóságok részéről bünvádi eljárás nincsen folyamatban – a magyar királyi kormány nevében biztosítom Excellenciádat, hogy Magyarország területére való visszatérése esetére semminemű bántódás érni nem fogja, személyes szabadságában sem rendészeti, sem bünvádi, sem más úton nem fog korlátoztatni a Podkarpatska Rus / majd később Karpatska Ukraina/ néven a volt Cseh-Szlovákiához tartozott területen kifejtett politikai tevékenysége, vagy a magyar törvények szerint esetleg bűncselekménynek minősülő olyan cselekménye vagy nyilatkozata miatt, amely a fent említett területnek 1939. március havában a magyar csapatok által történt visszafoglalása, illetőleg Nagyméltóságodnak Magyarország területére való visszatérése előtti időre esik, és amely cselekmény vagy nyilatkozat a Magyarország és a volt Cseh-Szlovákia állam vagy annak egyes részei között fennállott politikai feszültséggel, a volt Cseh-Szlovákia vagy egyes részei államjogi viszonyainak vagy az államhatárok rendezésével összefüggésben állott. / Fogadja Nagyméltóságod őszinte tiszteletem kifejezését.”²⁰¹*

Volosin Ágoston ügyében május 2-án Pataky Tibor miniszterelnökségi államtitkár megbeszélést tartott a Magyar Kir. Igazságügyminisztériumban. A tárca másnap, május 3-án kelt válaszirata szerint az igazságügyiminiszter hozzájárult a volt kárpátukrán miniszterelnökhöz intézendő levél elküldé-

²⁰¹ MOL. Mikrofilm. Doboz szám: 8919. A beadvány száma: 648. biz. M. E. II. 1939. [Miniszterelnökség, II. Ügyosztály], 6. old. (Az igazságügyiminisztériumi iraton: „Bi. 1228. I. M. szám. Érkezett: 1939. IV. 27.) – Kiemelés tőlem: B. J.

séhez azzal a feltétellel, hogy a Magyarország területére visszatérő Volosin mellé a magyar határ átlépésekor kíséretet rendelnek ki. Ez biztosítja azt, hogy „*semmiféle hatósági tényező se akadályozza meg őt abban, hogy megállapított tartózkodási helyére utazzék s ott megtelepedjék, mert ily intézkedés nélkül a tervezett levél ellenére is megtörténhetnék, hogy valamely (...) hatósági közeg őt feltartóztatja, szabad mozgásában megakadályozza, sőt talán le is tartóztatja, ami azután politikai vonatkozásban nem kívánatos következményekhez vezetne*”.²⁰² Pataky Tibor államtitkár a fentiekkel kapcsolatban tartott, említett megbeszélésen kijelentette, hogy a szükséges intézkedéseket megtette. Ugyancsak bizalmas átiratban Pataky rövidesen arról értesítette az igazságügyiminisztert, hogy a Volosin Ágostonhoz intézendő levél tartalmáról szóbeli jelentést tett Horthy Miklós (1868–1957) kormányzónak. Egyben azt is közölte: „*Az említett levél berlini követünk útján 1939. május 30-án fog rendelkezési helyére [azaz Volosin Ágoston kezébe] juttatni*”.²⁰³ Végül kérte az igazságügyiminisztert, hogy a „levél tartalmával kapcsolatban” tegye meg a tárcája körébe eső intézkedéseket. Ez napokon belül meg is történt. A miniszterelnökség újabb átiratának szövege bizonyítja, hogy a berlini magyar nagykövet már eljuttatta Teleki Pál miniszterelnök idézett levelét Volosin volt kárpátukrán kormányfőhöz. Közben az Igazságügyiminisztérium is intézkedett. „Szigorúan bizalmas!, sajátkezű felbontásra” minősítésű iratban a következőkre utasította a Kárpátalja területére is illetékes kassai és debreceni királyi főügyészt, illetve az irányításuk alatt álló Kassai, Ungvári, Beregszászi és Sátoraljaújhelyi Kir. Ügyészségek elnökeit. „*Ha dr. Volosin Ágoston Kárpátalja volt miniszterelnöke ellen a kir. ügyészségnél esetleg bűnvádi feljelentés tétetnék, arról tegyen hozzám azonnal jelentést s rendelkezésemig a feljelentés tárgyában a kir. ügyészség minden intézkedés megtételétől tartózkodjék*”.²⁰⁴

Teleki Pál miniszterelnök és az államfő Horthy Miklós kormányzó is hozzájárult ahhoz, hogy Volosin Ágoston szabadon visszatérhessen Magyarországra. Ezenkívül biztosítókat kapott arra is, hogy a magyar hatóságok semmiféle eljárást nem indítanak ellene. A volt kárpátukrán kormányfő mégsem élt a magyar kormányzat nagylelkű ajánlatával, amely teljes amnesztiát jelentett volna számára.

Volosin már menekülése, említett úti állomásai közben is – többnyire álnéven – élénk levelezést folytatott magyarországi, illetve kárpátaljai

²⁰² MOL. Mikrofilm. Doboz szám: 8919. Iratszám: Bi. 1228/1. I. M., 9-10. old. (Az igazságügyiminisztériumi iratborítékon: „Az ügy tárgya: dr. Volosin Ágoston magyarországi visszatérése”).

²⁰³ MOL. Mikrofilm. Doboz szám: 8919. Iratszám: 897. biz. / 1939., M. E. II., 2-3., 5. old.

²⁰⁴ MOL. Mikrofilm. Doboz szám: 8919. Iratszám: 897. biz. / 1939., M. E. II., 11. old.

személyekkel. Például 1939. április 2-án a horvátországi Fiume közelében fekvő híres fürdőhelyről, Cirkvenicáról (helyesen: Crikvenica) juttatott el közleményt a Magyar Távirati Irodához, amelyben kijelentette: „*egyetlen fillér állami pénzt sem vittem el*”. A közleményt április 5-én Kozma Miklós (1884–1941), az MTI elnöke (később Kárpátalja kormányzói biztosa) egy levél kíséretében átküldte Ullein-Reviczky Antalnak (1894–1955), a külügyi sajtóosztály vezetőjének. „*Először is elhiszem neki, hogy a hat milliót nem lop-ta el, de azon csak nevetni lehet, hogy ő a folyó hónapra nem vette fel a fizetését. Az pedig mégis csak szemtelenség, Kárpát-Ukrajna elnökének írja alá magát. Ezért a cím használatért tegnap a [magyar] rádióban meg is támadtattam. Még nagyobb szemtelenség, hogy állami pecsétje felhasználásával, amelyet magával vitt, velünk levelezik, mint elnök, amikor a mi csapataink verték ki őt és hordáját. (...) most magyar területre vissza akar térni, annak egyetlen oka, hogy remek cca. [circa = körülbelül] hatszáz holdnyi, főleg szőlőből álló birtokát, amelyet, mint maradék birtokot a csehektől kapott a múlt ősszel hozzánk csatolt területen, szeretné visszaszerezni*”.²⁰⁵

A volt miniszterelnök politikai tárgyú leveleket is küldött – ezeket az ungvári rendőrhatalóság figyelte – többek között Földessy Gyula (1875–194?) országgyűlési képviselőnek és Sztojka Sándor (Стойка, Александр; 1890–1943) munkácsi görögkatolikus püspöknek. „Nevezettekkel is álnéven. [A] Sztojka püspökkel való levelezés legfőképpen az általa alapított árvaházra és banktartozásra vonatkozik. Azonban kiérzik a levelezésből az a szívélyes viszony, amellyel kölcsönösen viseltetnek egymás iránt”.²⁰⁶ A főpapnak az egyik alkalommal, 1939 májusában arról panaszkodott, hogy a magyar sajtó meg-rágalmazta: Karpatszka Ukrajina összeomlásakor Romániába való menekü-lésekor hatmillió korona állampénzt vitt magával. Éppen a püspök lapja, a *Negyilja* írt erről, amelyet egyes magyar lapok átvettek.²⁰⁷

A volt kárpátukrán miniszterelnök később is leveleket intézett kárpátal-jai politikuskokhoz és ottani, más személyiségekhez. Volosin Ágoston 1939. június 14-én Prágában keltezte azt a levelezőlapot, amelyet – természetesen magyar nyelven – Földessy Gyulának küldött: „Mi újság nálatok? Írj! (...) Mindenki vár valamit. (...) Tanácskozás vagy – zivatar. Mi van a bankkal? Én megtettem a magamét Berlinben is és itt is. / Beszélj Andorral, hogy tiltsa be a huszti bankfiók vezetőjének az olyan visszaélését, hogy az én testvéreim-

²⁰⁵ MOL. K 479. Kozma-iratok. 28. csomó. 3. dosszié. 203-204. old.

²⁰⁶ MOL. Mikrofilm. Doboz szám: 8919. Iratszám: 467/1942. biz. (Határvidéki Magyar Kir. Rendőrkapitányság Ungvár) 24. old.

²⁰⁷ MOL. K 479. Kozma-iratok. 28. csomó. 3. dosszié. 191. old.

nek az én privát betétemből nem akar kiadni semmit. / Isten Veletek! / Ölel Volosin”.²⁰⁸

Az előbbiekkal kapcsolatos a magyar kormányzat jóváhagyásával hozott újabb kedvező döntés Volosin Ágoston számára. A prágai székhelyű Angol–Prágai Bank kezelésében a Podkarpatska Bank huszti fiókjában 500 USD és 2862,37 kanadai dollár volt letétben Volosin részére, aki e pénzről „Kárpátalja felszabadításáig [1939. március 17-ig – B. J.] nem rendelkezett, csak a felszabadulás után kezdte követelni a dollár összeget. / A Kárpátaljai /Podkarpatska/ Bank huszti fiókja Volosin támasztott követelésének elbírálását a Magyar Nemzeti Bank [budapesti] főintézetéhez tette át, mely intézet 1939. augusztus 22-én azt a döntést hozta, hogy az említett prágai pénzügyintézetnél lévő dollár követelés Volosinnak [a] rendelkezésére bocsátható. (...) Nem akarom a Magyar Nemzeti Bank döntését kritizálni, de azért különösnek tartom azt, hogy amikor Volosin 1939. július 20-i levelében maga is beismeri, hogy a dollár összegnek ’játékonysági rendeltetése’ volt, így ezen játékonysági gyakorlás csakis Kárpátaljára vonatkozhatott, nem pedig az emigrációban lévő egyénekre. Szerény véleményem szerint Volosin a Magyar Nemzeti Bank támogatásával az itteni ruszinság ’támogató, jótékony célú’ pénzét ellopta”.²⁰⁹ A természetes módon kétnyelvű nyomtatványt használó Kárpátaljai Bank/Подкарпатський Банк huszti fiókja augusztus 30-án a dollár kifizetését szabaddá tette, amely összeget Prágában, az Angol–Prágai Banknál szeptember 8-án Volosin felvette.

A volt kárpátukrán miniszterelnök nemcsak a menekülése, hanem a prágai letelepedése után is, a világháború végéig rendszeresen levelezett kárpátaljai személyiségekkel, a szülőföldjén maradt nővérével, Olgával, valamint több nőismerősével, de azokat nem a saját nevükre, hanem másoknak címezte. Például az ungvári rendőrhatóság 1942. november 3-án kelt jelentése szerint „Turjanica Ferenc álnéven is folytat levelezést, de a határvidéki kapitányság [a] kézírását már ismeri, és így módjában áll az álnevek alatt írt levelekről is megállapítani, hogy azok Volosin Ágoston saját kezeírása. (...) Kimondottan politikai tartalmú levelezést folytat[ott] Dr. Brascsjákó Gyulával Huszton, azonban ezen levelezése újabban teljesen megszűnt. (...) Ugyancsak szívélyes, meghitt viszonyról tesz tanúságot az a levelezés is, amelyet a Kárpátaljai Tudományos Társulattal folytat”.²¹⁰

²⁰⁸ MOL. K 28. 463. tétel. 1939–L–17 502. szám. 2. old.

²⁰⁹ MOL. K 28. 267. tétel. 1939–T–19 964. számú irat. (Magyar Kir. Miniszterelnökség II/A. osztály.) 3. old.

²¹⁰ Helyesen. Kárpátaljai Tudományos Társaság / Подкарпатское Общество Наук. A hivatalosan kétnyelvű, magyar–ruszin egyesület, „amelynek célja fejleszteni a kárpátaljai ruszinok nemzeti nyelvét és a helyi nemzeti

A jelentés szerint Volosin „újabbán a családi levelezést beszüntette, s azt helyette a nála tartózkodó nővére, Volosin Ilona folytatja, ugyancsak az említett álnevek alatt, sőt nevezett Turjanica Ferenc helyett többször, Baranyik Mária nevét is használja. Turjanica Ferenc bizalmas értesülés szerint gépkocsivezető, és Baranyik Mária pedig háztartási alkalmazott Prágában Volosinnál”.²¹¹

A Prágába költözött Volosin Ágoston már 1939 nyarán összekötötte sorát az ottani Ukrán Szabad Egyetemmel, ahol a professzorok kollégiuma a pedagógiai tudományok professzorává választotta. Különbféle pedagógiai tantárgyakat oktatott, több tankönyvet állított össze, és egy ukrán nyelvű lapot is szerkesztett. Az 1940-1941. tanévben a filozófiai fakultás dékánhelyettese.²¹² Prága a második világháború idején a Német Birodalom fennhatósága alatt álló Cseh-Morva Protektorátus központja volt, ahol a németeket kiszolgáló cseh-morva bábkormánytól Volosin havonta 4000 cseh korona nyugdíjat kapott.²¹³ 1945 elejétől a prágai ukrán egyetem rektora lett.

Most visszatérünk Bródy András politikai pályájának a további vázolására 1938. október 26-ától, amikor (mint írtuk) a cseh-szlovák hatóságok letartóztatták, és Prágában a pankráci börtönbe zárták. November 12-én, tiltakozásul fogva tartásáért, éhségstrájkot kezdett a fegyházban, és emiatt rabkórházba került.²¹⁴ Másnap Ungváron tízezer fős lelkes tömeg, magyarok és ruszinok fáklós felvonuláson követelték a politikus szabadon bocsátását, a ruszin nép önrendelkezését, és az ezeréves magyar–lengyel határ visszaállítását a Kárpátok gerincén.²¹⁵ Másfél hónap múlva, 1938. december 31-én Volosin Ágoston miniszterelnök beadványt küldött Prágába a cseh-szlovák szövetségi Igazságügy-minisztériumhoz, amelyben kifejezésre juttatta: egyetért Bródy szabadlábra helyezésével, de csak akkor, ha a volt kormányfő azonnal távozik Cseh-Szlovákiából.

A kárpátaljai közvélemény folyamatosan figyelemmel kísérte a pankráci börtönben raboskodó Bródy sorsának alakulását. Amikor 1939. január 22-én Ungváron új társadalmi tömörülésként megalakult a Magyar–Ruszin Sző-

---

irodalmat”, Kozma Miklós kárpátaljai kormányzói biztos kezdeményezésére 1941. január 26-án alakult meg Ungváron. In: *Исторія подкарпатурської літератури. 1942., Книгопечатня О. О. Василянъ в Унгвар. 63. old.*

²¹¹ MOL. Mikrofilm. Doboz szám: 8919. Iratszám: 467/1942. biz. (Határvidéki Magyar Kir. Rendőrkapitányság Ungvár) 24. old.

²¹² МИШАНИЧ, Олекса, 2002. стр. 26. (old.)

²¹³ HORVÁTH Lajos: Kárpátalja képviselete a magyar országgyűlésben 1938–1945. Budapest, 2002., 180. old.

²¹⁴ *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1938. november 13. 1. old.

²¹⁵ *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1938. november 15. 1. old.

vetség, az egyik díszelnökének Bródyt választották. A szervezet a magyar–ruszin testvériség gondolatának ápolását, a kulturális kapcsolatok erősítését tűzte ki célul.

A Bródy András által egy később, saját kezűleg kitöltött hivatalos irat szerint a kárpát-ukrajnai választások előtti napon, február 11-én szabadult ki a pankráci börtönből.²¹⁶ Ezt követően fogadta Emil Hácha köztársasági elnök, majd kormányköltségen a Tátra-hegység egyik üdülőhelyére utazott gyógykezelésre. Március 5-én érkezett Ungvárra, ahol hatalmas ünneplő tömeg fogadta. Tíz nap múlva, március 15-én Bródy négy szemközti találkozón a ruszinság jövőjéről tárgyalt Budapesten Teleki Pál miniszterelnökkel, aki később, március 25-én Ungvárra érkezett, majd onnan kárpátaljai körútra indult Bródy, valamint kormánytisztviselők kíséretében. Teleki útközben elhangzott beszédeiben a magyar–ruszin történelmi sorsközösséget, a politikai és lelki kiengesztelődést, a közelmúlt összeütközéseinek feledése fontosságát hangsúlyozta.

1939 tavaszán számos újság foglalkozott Kárpátalja leendő önkormányzatával, Bródy lapja, a Руський Въстникъ ('Ruszin Közlöny') április 2-i számában írt a kérdésről. Április 11-én Bródy rövid kárpátaljai körútra indult, és több helyen tartott gyűlést, ahol a ruszin nemzeti egységre szólította fel a hallgatóságot, s a magyar és a ruszin nemzet összefogását hirdette. Az ő vezetésével vonult be és foglalta el helyét 1939. június 30-án a Magyar Országgyűlés Képviselőházában Kárpátalja tíz behívott képviselője,²¹⁷ akik általában Bródy-pártjának, az Autonóm Földműves Szövetségnek vezetőségi tagjai, illetve körzeti vagy helyi irányítói voltak. Bródy röviddel később, július 22-én Ungváron megalakította a Ruszin Országgyűlési Képviselők Klubját, amely emlékiratot nyújtott be Teleki Pál miniszterelnöknek az autonómia, valamint Szlovákia ruszinlakta területeinek Kárpátaljához csatolása ügyében. A Magyar Országgyűlés Felsőházába június 30-án Horthy Miklós kormányzó két kárpátaljai tagot nevezett ki: Kaminszky Józsefet, a Központi Orosz Nemzeti Tanács elnökét és Ilniczky Sándort (Ильницкий, Александр; 1889–1947) görögkatolikus nagyprépostot, Kárpátalja kormányzói biztosának miniszteri rangú főtanácsadóját. Sztojka Sándor munkácsi görögkatolikus püspök, mint főpap, a tisztsége által lett kárpátaljai tagja a Felsőháznak.

²¹⁶ MOL. K 148. 1153. csomó. 26. old. Más – helytelen – adat szerint Bródyt február 15-én bocsátották szabadon. Lásd például: FEDINEC Csilla, 2002. 315. old.

²¹⁷ Kárpátalja tiszaháti, döntően magyarlakta területét Ungvár, Munkács, Beregszász városokkal, amelyek az 1938. november 2-i bécsi döntéssel egyesültek újra Magyarországgal, további hét hónapja képviselte a Magyar Országgyűlésben.

Időközben, 1939. június 28-án Horthy Miklós államfő báró Perényi Zsigmond (1870-1946) koronaörte, a Magyar Országgyűlés Felsőházának tagját nevezte ki Kárpátalja élére kormányzói biztosnak. A belügyminiszter ugyanezen a napon nevezte ki a Kárpátaljai Kormányzói Biztosság három, az Ungi, Beregi és a Máramarosi Közigazgatási Kirendeltségének (a székhelyük Ungvár, Munkács, illetve Huszt) a vezetőit és helyetteseiket, valamint a tisztviselői kart.²¹⁸ Ezt megelőzően, június 22-én jelent meg a 6200/1939. M. E. számú kormányrendelet, amely 1939. július 7-étől a Kárpátaljai Kormányzói Biztosság közjogi egységében a hegyvidéki rutén lakta területen bevezette a kétnyelvű közigazgatást. A jogszabály 11. §-a előírta: „A kárpátaljai területen az állam hivatalos nyelve a magyar és a magyar-orosz”.²¹⁹ Az utóbbi névhasználat gyorsan rögzült, néhány hónap múlva, 1939 őszétől azonban a magyar-orosz helyett újra elterjedt a latin eredetű „rutén” elnevezés, mert Lengyelország német és szovjet katonai lerohanása, majd feldarabolása után, szeptember 27-étől hazánk éppen Kárpátalján határos lett a Szovjetunióval. A magyar kormányzat ezért visszatért a rutén névformához.²²⁰

Az említett 6200/1939. M. E. számú magyar kormányrendelet mint alapjogszabály 1939. július 7-étől 1944 októberéig, Kárpátalja szovjet katonai megszállásáig volt érvényben. Az előbbi kormányrendeletre mint jogforrásra hivatkoztak a kétnyelvű közigazgatás további elemeit kiépítő belügyi és más szakigazgatás (pénzügyi, mezőgazdasági, iskolaügyi stb.) miniszteri rendeletei. A kárpátaljai hatályú miniszteri rendeleteket két nyelven tette közzé hetenként a terület hivatalos lapja, a *Kárpátaljai Közlöny* / Подкарпатський Вѣстникъ. A kettős nyelvhasználat megvalósítását jelentette az is, hogy a polgári közigazgatás 1939. július 7-i megindulását követő három héten belül sok tízezer példányban 68 különböző iratminta készült magyar és magyar-orosz/rutén nyelven, két hasábon megjelenítve. „A kormányzói biztos melletti külön fordítóosztály működik”.²²¹ Nemcsak a kárpátaljai hivatalos közlöny kiadására, hanem a rutén nyelvű hivatalos nyomtatványok, a különféle tájékoztatók és kiadványok gyors és pontos elkészítésére már július végén Ungváron külön állami nyomdát létesítettek. A kétnyelvű közigazgatás legfontosabb elemei: kétnyelvű (latin és cirill betűs) nyomtatványokkal történő

²¹⁸ *Belügyi Közlöny*, 1939. július. 6. (30. szám.), 807-808. old.; MOL. K 774–1939: 10-49., 56. old.

²¹⁹ *Belügyi Közlöny*, 1939. július 6. (30. sz.), 768-773. old. – A magyar-orosz (ухропуський) néprév a magyarországi ruszin értelmiségiek szóhasználatában már a 17. században feltűnt.

²²⁰ MOL. K 28. 3. tétel. 2-6. old. (1939-L–16 517. számú irat.)

²²¹ SÓTONYI Gábor: Kárpátalja közigazgatása. In: *Közigazgatásunk nemzetközi kapcsolatai*. Szerk. Mártonffy Károly. Budapest, 1941., 621-622. old.

hivatalos ügyintézés és szabad nyelvhasználat; kétnyelvű kinevezési okiratok használatának a bevezetése; kétnyelvű feliratok a középületeken (településközpontok, vasúti állomások, hivatalok, intézmények, iskolák, egyesületek stb.); kétnyelvű postabélyegzők, levelezőlapok, ragjegyek, pénzesutalványok stb.; a rutén nyelv oktatása az óvodáktól az egyetemig; görögkatolikus egyházi önkormányzat. A magyar kormányzat támogatásával 1941. január 26-án, Ungváron létrehozták a kétnyelvű Kárpátaljai Tudományos Társaságot – Подкарпатське Товариство Науки, amely 1944 végéig összesen 92 tudományos, tudományos-népszerűsítő és szépirodalmi kötetet jelentetett meg rutén nyelven, ezenkívül számos napi, heti és havi lapot, folyóiratot adott ki.²²²

A magyar korszak magyar–rutén/ruszin kétnyelvű kárpátaljai közigazgatásának a vizsgálatára a korábbi szovjet és az ukrán történetírás nem fordított és jelenleg sem fordít figyelmet. Továbbra is a több évtizedes, előítéletekkel terhes beidegződéseit, főként „a magyar fasiszta megszállás időszakát hangoztatja”. Lásd például a független Ukrajna kikiáltása után négy évvel kiadott, és főként az Ungvári Állami Egyetem „tudós professzorai” által írt művet, amelyet többször idéztünk. Bár a kötet 2. oldalán közölt tartalmi összefoglaló szerint „új felfogás szerint vizsgálták Kárpát-Ukrajna történetét”, ennek ellenére a könyv jól érzékelhetően egyoldalú, a vulgármarxista-leninista szovjet szemlélet egyeneságú folytatója. A tárgyilagosság hiányát, a tények tudatos elhallgatását jelzi, hogy a könyv dolgozatunkkal kapcsolatos fejezete meg sem említi a 6200/1939. számú magyar kormányrendeletet, amely Kárpátalján bevezette a kétnyelvű hivatalos magyar és magyar-orosz/rutén nyelvű köz- és szakigazgatást. A szóban forgó fejezet alcíme ezt a korszakot úgy mutatja be, mint „az elnyomás új intézményeinek a megszervezése”-t.²²³

A könyv egy rövid alfejezetben elemzi Bródy és mások autonómia követeléseit, az ezzel kapcsolatos magyar sajtóvitát, és szól a Kárpátaljai Vajdaság önkormányzatával kapcsolatos törvényjavaslatról is, amelyet 1940. augusztus elején Teleki Pálnak vissza kellett vonnia az Erdély kérdésében feszült magyar–román viszony miatt.²²⁴ Az ukrán történetírás azt már elhallgatja, hogy Teleki törvényjavaslata törvénybe iktatta volna azt a kétnyelvű közigazgatást, amelyet a többször idézett 6200/1939. számú kormányrendelet már megteremtett. A kétnyelvűséget elrendelő előbbi jogszabály természetesen módon to-

²²² Kárpátalja újbóli, 1939 és 1944 közötti magyar korszakának kétnyelvű köz- és szakigazgatását főként levéltári források alapján igen részletesen feldolgozta: BOTLIK József: Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján. II. köt. A Magyarországhoz történt visszatérés után 1939–1945. Nyíregyháza, 2005. 9-58. old.

²²³ Нариси історії Закарпаття. Том II. 1995., стр. 2., 467. (old.)

²²⁴ Нариси історії Закарпаття. Том II. 1995., стр. 467-473. (old.)

vábbra is érvényben maradt Kárpátalja 1944. októberi szovjet katonai megszállásáig. A kétnyelvű feliratokat, valamint a kétnyelvű köz- és szakigazgatás hivatali nyomtatványait a Vörös Hadsereg pusztította el, illetve tiltotta be! A könyv e fejezetének további alfejezetei teljesen elvesznek a részletekben, számos jelentéktelen ügyet felnagyítanak (például valamelyik faluban egyes levonték nem mentek el az oktatásra), és azokat erőteljes antifasiszta harc-ként ábrázolják. A kötet, a tényeket jelentősen eltúlozva, jogosnak tünteti fel a partizánok tevékenységét.²²⁵ Ez utóbbiak is azt tanúsítják, hogy az ukrán történetírás még napjainkban sem szakított a szovjet történetírás előítéletével és beidegződéseivel.²²⁶ Az 1997-ben kiadott *Ukrajna emlékkönyvében*, a *Kárpátalja a második világháború küszöbén és éveiben* című bevezető fejezet témákra vonatkozó alcímei: „*A horthysta megszállás fojtó szorításában*”, „*Harc illegálisban a megszállók ellen*”, „*Harcba szálltak a népi bosszúállók*”,²²⁷ azaz a partizánok.

Az ukrán történetírás következetesen a kárpátaljai illegális kommunista mozgalom, majd a szovjet repülőgépekről a kárpátaljai hegyekbe ledobott kommunista partizánosztogok kíméletlen üldözéséről beszél. Ezzel igyekszik megalapozni Kárpátalja 1938/1939–1944 közötti „*magyar fasiszta okkupációjá*”-val kapcsolatos, előítéletekkel terhes, alaptalan vádjait. Miközben a tárgyilagos történészek között közismert, hogy a második világháború idején a genfi konvenciók²²⁸ a gerillákra (partizánokra) nem vonatkoztak. Azok ugyanis nem számítottak hadviselő félnek, ezért törvényen kívüli helyzetben lévőeknek tekintették őket. A genfi konvenciók előbbi cikkelyei a második

²²⁵ Нариси історії Закарпаття. Том II. 1995., стр. 494–533. (old.)

²²⁶ Ennek a szemléletnek az alapműve az Ungváron 1973-ban megjelent *Út a boldogság felé*. Kárpátontúl vázlatos története [Шляхом до щастя. Нариси історії Закарпаття.] című kötet, amely 1974-ben díszoklevelet nyert Moszkvában a Szovjet Ismeretterjesztő Társulat országos tudományos-ismeretterjesztő irodalmi pályázatán. A következő évben, 1975-ben Ungváron magyar nyelven is kiadták: *A boldogság felé*. Kárpátontúl vázlatos története. Uzshorod, 1975. Kárpáti Könyvkiadó. A témákra vonatkozó fejezetcím: „A fasiszta leigázás évei (1939–1944)”, alcímei: „A fasiszta megszállók uralma alatt, 128. old.; A tömeges harc kezdete, 132. old.; Az illegális- és a partizánmozgalom”, 138. old.

²²⁷ *Ukrajna Emlékkönyve*. Kárpátontúli terület. 1. (köt.) Szerk. biz. elnöke Kerecsanin, Vaszil M. Ungvár, 1997., Kárpáti Kiadó. 27., 32., 42. old. – A kötet az egy évvel korábbi orosz nyelvű mű magyar fordítása. Az eredeti kötet: Книга памяти Украины. Закарпатская область. [Том.] 1. Ред. кола. председатель Керечанин, Василий М. Ужгород, Издательство „Карпаты”. 1996. стр. 648. E kötetben az idézett alcímek orosz nyelven: В тисках гортистой оккупации (стр. 27.), Борьба подпольщиков против оккупантов (стр. 32.), Шли в бой народные мстители (стр. 42.)

²²⁸ Genfi katonai konvenciók: így nevezik azokat az egyezményeket, amelyek a svájci kormány kezdeményezésére, elsősorban a háborúk áldozatainak (sebesültek, betegek, hadifoglyok, polgári lakosság) védelmére jöttek létre a 19. század második felétől a Genfbe összehívott nemzetközi konferenciákon. Lényegük a hadviselés szabályainak a rögzítése, mindenekelőtt a „hadviselő fél” fogalmának a meghatározása, amelyet az 1907. évi értekezleten fogadtak el. A Magyar Országgyűlés 1936-ban a genfi egyezményeket törvény formájában Magyarország számára is kötelezőnek nyilvánította ki.

világháború alatt is érvényesek voltak, és előírták: „tilos mérgeknek, mérgezett fegyvernek [a] használata, az orgyilkos módra való ölés (...) a békeköveti lobogóval vagy katonai jelvényel, [az egyen]ruhával való visszaélés”.²²⁹ Az előbbiekből következik, hogy a második világháború éveiben a Kárpátalján működő, szovjet területről repülőgépeken érkezett s ejtőernyővel ledobott vagy az államhatáron átszivárgott kommunista partizánokkal szembeni legszigorúbb magyar hatósági fellépés – a helyszínen való felkoncolás is! – nem volt büntett, teljesen jogszerű volt, mert nem sértette meg a genfi konvenciókat. A partizánok idegen, ellenséges erőknek számítottak, akik nem a saját országukban tevékenykedtek. Ugyanez vonatkozik a kárpátaljai helyi ruszin, hucul, ukrán, magyar és zsidó lakosokból verbuválódott csoportokra, vagy személyekre is – akik a gerillákkal korábban is ápoltak kapcsolatot, vagy azok ejtőernyős ledobása után csatlakoztak hozzájuk –, mert magyar állampolgárként kapcsolódtak be az illegális mozgalomba. Külföldiek, idegen állampolgárok által vezetett, és messzemenően nem a magyar nemzeti érdekeket szem előtt tartó partizáncsoportokhoz álltak, amivel kimerítették a hazaárulás büntetét.

A kommunista szervezkedés másik formája a kémkedés volt. Ezt az illegális tevékenységet az alábbi szellemben ábrázolja a szovjet historiográfia hagyományait töretlenül folytató mai posztkommunista ukrán történetírás a kárpátaljai antifasiszta harcosokat járásenként és településekként szócikkekben megörökítő, már idézett *Ukrajna emlékkönyve* című sorozat „kárpátontúli” kötetében. „A harc egyik aktív formájaként katonai felderítő és illegális csoportok működtek. 1939 és 1941 júniusa között több csoport kémkedett itt a Szovjetunió javára. Ezek tagjai helyi antifasiszták voltak, akik önkéntesen segítettek a szovjet határőröknek gyűjteni az adatokat a magyar hadseregről és a Kárpátokban épülő erődítményekről. Ezek a csoportok jelentős munkát fejtettek ki a volóci, nagybereznai, ökörmezői, huszti, técsői és rahói járásban.” A Latorca völgyében, Volócon és Munkácson tevékenykedő „csoport azt a feladatot kapta, hogy szerezzék meg Magyarország, illetve Kárpátalja vasúti hálózatának részletes térképét, a vonatok menetrendjét, adatokat gyűjtsenek a határ felé tartó alakulatokról, okmányúrlapokat, tiszti és csendőri egyenruhát szerezzenek”.²³⁰ A magyar hatóságoknak ezért a helyzetnek megfelelő, a nyugalmat, a törvényes rendet fenntartó külön intézkedéseket kellett hoznia, és felszámolnia az ellenséges, illegális mozgalmakat. A korábbi szovjet-ukrán,

²²⁹ *Révai Nagy Lexikona*. IX. kötet. Budapest, 1913., 282. old.

²³⁰ *Ukrajna emlékkönyve*. 1997., 32-33. old.

és napjaink ukrán történetírása természetesen elhallgatja a „népi bosszúállókkal” kapcsolatos sarkalatos genfi konvenciókat.

Még 2002-ben is az előbbiekhöz hasonló szemléletet képviselt Avgusztin Volosin politikai életrajzának a szerzője, O. Misanics: Kárpáti Ukrainát „a gyűlölet erői több mint öt évre a magyar-fasiszta megszállók kezébe adták”.²³¹

Mivel a 6200/1939. számú említett magyar kormányrendelet megvalósította Kárpátalja kétnyelvű köz- és szakigazgatását, Bródy András parlamenti és parlamenten kívüli tevékenysége elsősorban népe politikai megszervezésére, érdekeinek a védelmére, szellemi, gazdasági és szociális felemelésére irányult. Közben a ruszin népnek „egy egészséges népi egységbe” történő összefogására irányult. Törekvéseinek néhány fontos állomása képviselői éveiből. 1939 augusztusában az előbbiek megvalósítására alapította meg a Ruszin Nemzeti Szövetséget, amely kinyilvánította, hogy nem folytat pártpolitikát. A tömörülés tagjai elsősorban ruszin parlamenti képviselők, valamint ruszin származású közéleti személyiségek voltak.

A Ruszin Országgyűlési Képviselők Klubja nevében Bródy 1940. július 16-án arra kérte Hóman Bálint (1885–1951) vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy ne szüntessék meg a Bilke községben működő gimnáziumot. Tíz nap múlva, július 31-én Perényi Zsigmond (1870–1946) kárpátaljai kormányzói biztos is támogató választ adott a minisztérium leiratára. Közbenjárására a gimnáziumot nem szüntették meg, az intézmény 1940 szeptemberétől polgári iskolaként működött tovább.²³² (Csak megjegyezzük: 1938. október 24–27. között Bródy András kárpátaljai miniszterelnök, egyben iskolaügyi miniszter rendelkezésére költöztették a Beregszászi Gimnázium ruszin osztályait Bilkére.)

A magyar kormányzat nemzet- és nemzetiségpolitikája Kárpátalján gyakran engedékenyebb, megértőbb volt a rutén népcsoport tagjaival, mint a többségi magyarsággal szemben. Ezt mutatta a kisebb-nagyobb politikai vétségek kezelése is, amelyekre a legtöbb esetben csekély büntetéseket szabtak ki. A tárgyalt korszakunkban Horthy Miklós kormányzó Kárpátalja Magyarországgal történt 1939. márciusi újraegyesülése után a nemzeti megbékélés jegyében több alkalommal hirdetett ki államfői közkegyelmet. Ezért volt eredményes Bródy András 1942. november 26-án tartott parlamenti felszólalása, amikor védelmébe vette a kommunista és az ukrán propaganda által megtrévesztett, és államellenes szervezkedésbe keveredett 317 ruszin parasztfiatal

²³¹ МИШАНИЧ, Олекса, 2002. стр. 26. (old.)

²³² FEDINEC Csilla, 2002., 359. old.

és diákok. A hatóságok leleplezték őket, és a bíróság összesen 300 egynehány esztendő börtönt rótt ki rájuk. Ez a vonatkozó törvényekhez viszonyítva igen enyhe büntetésnek számított, hiszen fejenként csak kb. egy évet kaptak. Az elítélt ruszin ifjak 1939 tavaszán a cseh hadsereg által Kárpátalján elhagyott fegyvereket gyűjtötték össze, majd rejtegették és szervezkedtek az államhatalom ellen. Közülük sokan átszöktek az akkori magyar–szovjet határon, „de vissza is jöttek, mert látták, hogy mi van ott – mentegette őket Bródy előbbi parlamenti felszólalásában. – Meggyőződtek arról, hogy ott százszor nyomorúságosabb élet vár reájuk és visszajöttek. (...) Komoly, érett, meggondolt férfi egy sincs közöttük. (...) Én a magas kormánytól amnesztiát kérek minden politikai elítélt részére Kárpátalján.”²³³

Egy hónap múlva, december 6-án Horthy Miklós kormányzó újra amnesztiát gyakorolt, amelyről a Sztojka Sándor görögkatolikus püspök által Kállay Miklós (1887–1967) miniszterelnöknek küldött 1942. december 8-i táviratából értesültünk. „Főméltóságú kormányzó urunk magas névnap i amnesztiája a kárpátaljai ruszin szülők százainak szerzett határtalan örömet. Miniszterelnök úrnak (a) jóakarató támogatásáért az egész ruszin nép háláját tolmácsolja Sztojka Sándor munkácsi megyéspüspök”.²³⁴ Az előbbivel kapcsolatos Tomcsányi Vilmos Pál (1880–1959) kárpátaljai kormányzói biztos december 28-án írott levele Pataky Tibor miniszterelnökségi államtitkárhoz. A levélből kiderül, hogy a magyar hatóságok „az ukrán szervezkedés miatt elítélt, majd kegyelemben részesített középiskolai tanulókat”²³⁵ is megvédett fiataloknak tekintették, és ügyüket ennek alapján bírálták el.

Röviddel Magyarország német katonai megszállása után Jaross Andor (1896–1946) belügyminiszter 1944 március utolsó napjaiban kiadott rendeleteivel sorra feloszlatta a különböző pártokat,²³⁶ de nemzetpolitikai okokból hónapokkal később mégis engedélyezték a Bródy-párt megalakulását. Vincze András altábornagy, Kárpátalja kormányzói biztosa egyben a kárpáti hadműveleti terület kormánybiztosa július 28-án a feliratban közölte Sztójay Döme (1883-1946) miniszterelnökkel: „Bródy András országgyűlési képviselő bejelentette hozzám, hogy a 'Kárpátaljai Ruszinok Autonóm Pártja' működését megkezdte”. Vincze András a párt, szervezeti felépítéséről is tájékoztatta hivatali felettesét. Központi titkársága Budapesten az Akadémia utca 17., fő-

²³³ Képviselőházi Napló, 1942. XVI. köt. Budapest, 1942. Athenaeum Könyvnyomda. 283-284. old.

²³⁴ MOL. K 28. 96. tétel. 48. old. (1942–D–30 082 számú irat.)

²³⁵ MOL. K 28. 115. tétel. 273-274. old. (1944–P–15 424. számú irat.)

²³⁶ КТÁЛ–ДА3О. Фонд / Fond 91. опис / tétel 1. одиниця зберігання номер / ügyiratszám 918. стр. 1-8. (old.)

titkársága Ungváron a Szent István út 7., a két megyei titkársága Munkácson az Árpád vezér út 20., illetve Huszton a Schmidt utca 12. szám alatt.²³⁷

A Vörös Hadsereg közeledésekor, 1944. október derekán Bródy András és Kárpátalja többi parlamenti képviselője, társuk, Demkó Mihály szőlőjében Munkácson, a Pál-hegyen találkoztak. Úgy döntöttek: mivel nem követtek el semmilyen bűnt, nem menekülnek el. A szülőföldjükön maradnak, és az új helyzetben is a legjobb tudásuk szerint szolgálják népüket, a ruszinságot.²³⁸ Bródy ezt követően a családjával – a feleségével és két kisgyermekével – az Ungvártól kb. 12 km-re fekvő Lakárd községbe húzódott, bár a magyar hatóságok felajánlották számára, hogy repülőgéppel Svájcba menekítik. A felesége kérte, hogy éljenek a lehetőséggel, Bródy azt válaszolta: „*Nem, én ezt a bűnt nem követem el, nem hagyom el népem és hazám. Nem tettem semmi rosszat, a nemzetemet szolgálom*”. Felvette a kapcsolatot az Ungvárt elfoglalt szovjet katonai parancsoksággal, ahol azzal bíztatták: „Te csak maradj, nem lesz semmi bántódásod!”²³⁹

A családját biztonságban érezte Lakárd faluban, ahonnan fehér kendővel a kezében lépve az országútra, gyalog indult el Ungvárra. A város határában egy szovjet harcokcsiból rálöttek, és súlyosan sebesülten a fegyházi kórházba szállították. A Kárpátalját megszállt 4. Ukrán Front SZMERS alegységének parancsnoka 1944. november 22-én elrendelte Bródy letartóztatását. Csak 13 nap múlva, december 5-én vezették első ízben kihallgatásra.²⁴⁰ Ezt követően hosszú hónapokon keresztül kihallgatták. A börtönben kegyetlenül megkínózták, a körmét kirángatták. A róla itt készült utolsó fényképe egy meggyötört, szakállas, álmatlanságtól begyulladt szemű, végzetesen elcsigázott öreg férfit ábrázol, tanúsítva a fogság hosszú hónapjainak borzasztó lelki és testi gyötrelmeit.

Bródy ellen 1945. június 12-én emeltek vádat. Bírósi tárgyalásra ekkor még nem került sor, mert ez év október 24-én Kijevben az ukrán NKVD nyomozati osztálya elrendelte a pótlólagos vádemelést. A volt ruszin miniszterelnök, majd magyar parlamenti képviselő ellen újabb félév múlva, 1946. május 4. és 25. között folytatta le a pert nyilvános tárgyaláson a Kárpátaljai Területi Népbírósi az Ukrán SZSZK Büntetőtörvénye 54. §-a 4., 6., 10.,

²³⁷ MOL. K 28. 105. tétel. 1944–P–24 450. szám. 106. old.

²³⁸ HORVÁTH Lajos, 2002., 167. old.

²³⁹ ORTUTAY Mária: Minden rendkívüli, sikeres férfi mögött ott áll egy igazi nő. A Bródy-család igaz története. Interjú ifj. Bródy Andrással. – In: *Ruszin Világ / Русинський Світ*, VII. évfolyam. 72. szám, november 2009 / річник VII. число 72., новембер. Стр. 4. old. (Ruszin Világ melléklet * № 59 * Русинський Світ прилога)

²⁴⁰ RAZGULOV Valerij, 1995. (1. rész), 8. old.

11. és 13. cikkelyei alapján. Az ítéletet május 25-én hirdették ki, és Bródyt „népellenes tevékenység, hazaárulás, a magyarok javára folytatott kémkedés, fasiszta bérenc, vatikáni ügynök, amerikai kém” koholt vádakkal, koncepció per keretében golyó általi halállal és teljes vagyonekobzással büntették. A Bródy-perben ítélték el a Magyar Országgyűlés további négy parlamenti képviselőjét is.

Bródy András mártírhalálának az időpontjáról eltérő, egymásnak ellentmondó adatok találhatóak a szakirodalomban. A szerző birtokában lévő Ungvár Város Végrehajtó Bizottságának Anyakönyvi Hivatala által kiadott két halotti bizonyítvány (kelt 1978. december 7-én, száma I-FM 322849; illetve 1992. január 28-án, száma I-FM 471985) szerint Bródy András 1946. december 7-én szenvedett mártírhalált. Az 1978-as okirat a halál okát és az elhalálozás helyét még nem közölte, az 1992-es kivonat már igen: „golyó általi halál a bíróság ítélete szerint”, a kivégzés helye: Ungvár. Halálának 1946. november 7-i téves adata onnan eredhet, hogy az Ungvári Városi Kommunális Szolgáltatások Hivatala ifjabb Bródy András kérésére 1989. június 30-án, 165. szám alatt igazolást adott ki, amely szerint „édesapja meghalt, és 1946. november 11-én az Ungvár városi Pobeda [Kapos] utcai temetőben temették el”. Az igazolás sajátos „szovjet” irat, amely nem közli a halálozás idejét és helyét, az elhantolását viszont igen. A szerző ezért a két halotti bizonyítvány megegyező, 1946. december 7-i dátumát tekinti a mártírhalál valós időpontjának, amelynek helye Ungvár.²⁴¹

Több mint négy évtized múlva a szovjet hatóságok Bródy Andrászt először de facto nem rehabilitálták, 1989-ben csupán „indokolatlanul elítélt személy”-nek nyilvánították, a mentesítésére csak 1993-ban került sor. Ennek ellenére az immár két évtizede független Ukrajna történései nem szakítottak a szovjet korszak beidegződéseivel, Bródy András politikai pályáját a szovjet korszakbeli szemlélettel teljesen azonosulva, továbbra is megbélyegzik. Tevékenységét, pályáját nem kutatták, ezért életműve napjainkban is szinte ismeretlen. 1945 után – ha egyáltalán szóltak róla – csak magyar-fasisztának emlegették. Népét, a ruszinságot és a magyarságot meghurcolták, a ruszin identitást hatóságilag betiltották, a sok évszázados ruszin–magyar testvériséget erőszakosan felszámolták. A hatóságok a több évszázados és az 1944-1945-ös újabb impériumváltozásig igen szoros ruszin–magyar szellemi kapcsolatok tényeit is igyekeztek eltüntetni, illetve ukránnak minősíteni és

²⁴¹ BOTLIK József: A miniszterelnöki bársonyszéktől a börtönig. Bródy András politikai pályája 1938. október – 1939. február közt. In: Együtt (Ungvár), 2006. 1. sz. 88-89. old.

kisajátítani. Kárpátalja 1938/1939 és 1944 közötti újbóli magyar korszakát a korábbi szovjet/ukrán és a jelenlegi ukrán történetírás (mint írtuk) kategorikusan „a fasiszta magyar leigázás évei”-nek minősíti, elsősorban a kommunista szervezkedések, a partizánok, kémcsoportok elleni kemény magyar hatósági fellépésért. Miközben a rutén/ruszin nép – nem utolsó sorban Bródy András tevékenységének is köszönhetően – olyan kétnyelvű önkormányzatot kapott a magyar kormányzattól, amelynek a tizedével is megelégedne napjainkban a kárpátaljai magyarság.

Most visszatérünk Volosin Ágoston pályájának utolsó szakaszára. Amikor a szovjet csapatok Prágához közeledtek, a családtagjai arra kérték, hogy meneküljön velük Nyugatra, amire nem volt hajlandó. Az NKVD először 1945. május 14-én tartóztatta le, ekkor még csak az Ukrán Szabad Egyetem Rektori Hivatalának és az irattárnak a kulcsait vették el tőle, majd szabadon engedték. Másodszor május 21-én fogták el, ekkor Prága Szmihov elnevezésű kerülete egyik házában a pincéjébe zárták. Innen később Moszkvába, a lefortovói börtönbe szállították, ahonnan átvitték a butirszki fegyházba, ahol 52 napot töltött. A vallatások, a fizikai és morális megpróbáltatások következtében 1945. július 19-én elhunyt, életének 72. évében. Nyughelye napjainkban is ismeretlen.²⁴²

Fél évszázados megbélyegzés után már 1990-1991-ben Kárpáti Ukrajna Szics-Gárdájának veteránkorú túlélői kezdték meg Volosin és rendszere rehabilitálását a Huszt melletti Vörös-mezőn, Ökörmezőn és Volosin szülőfalujában, Kelecsényben tartott megemlékezésekkel.²⁴³ Alig egy évtized múlva, 1999-ben már hivatalosan, egy hétig tartó állami ünnepségsorozattal emlékeztek meg Kárpátalján az „önálló Kárpát-Ukrán állam” kikiáltásának 60. évfordulójáról. A központi rendezvényt a Huszt melletti Vörös-mezőn tartották, ahol felavatták, majd lelkészek felszentelték az elesett szics-gárdisták emlékművét. Közben egyes kárpátaljai ukrán történészek (főként az Ungvári Állami Egyetem oktatói) már évek óta, az 1991-től független Ukrajna elődjeként igyekeztek elfogadtatni Avgusztin Volosin országát és rendszerét a kijevi legfelsőbb vezetéssel. A 60. évfordulón emlékkiállítás és tudományos konferenciát rendeztek az ungvári egyetemen. Ungváron és Huszton sportversenyekkel, irodalmi és műsoros estekkel, a témának szentelt színházi előadásokkal ünnepelték a jubileumot.

²⁴² МИШАНИЧ, Олекса, 2002. „стр 26-27. (old.)

²⁴³ ВЕГЕШ, Микола М.: 1993., lásd: képmelléklet.

Ukrajna államelnöke, Leonyid Kucsma 2002. március 15-én kiadott 257. számú ukázából: „Az ukrán államiság megszilárdításáért vívott harcban betöltött kiemelkedő szerepéért Volosin Avgusztin Ivanovicsnak, aki Kárpáti Ukrajna elnöke volt 1939-ben, posztumusz az Ukrajna Hőse címet adományozom, és az Állami Érdemrenddel kitüntetem”.²⁴⁴ A legmagasabb ukrán állami kitüntetés posztumusz odaítélésével megtörtént Volosin és rendszere, a Szics-Gárda teljes rehabilitációja. Ettől az évtől kezdve sorra jelennek meg a Volosin életével és munkásságával kapcsolatos könyvek, tanulmányok és más közlések, ezenkívül megsokasodtak a Kárpáti Ukrajnával foglalkozó visszaemlékezések, sajtócikkek is, és vaskos kötetben kiadták Volosin válogatott műveit is.²⁴⁵

A Kárpátaljai Megyei Tanács és a Területi Állami Közigazgatás hivatalos napilapja, a *Новини Закарпаття* például 2006-ban a következő címet adta az ünnepegekről szóló tudósításnak: *Kárpáti Ukrajna. Győzelem – az élet árán, és a dicsőséggel övezett feltámadás.*²⁴⁶ Az írásban (mint minden évben) felelevenítették a Szics-Gárda hősie harcát, és Avgusztin Volosin kiemelkedő történelmi szerepét. A Huszt melletti Vörös mezőn álló emlékműnél tartott koszorúzásról így számoltak be: *A mi történelmünk Vörös mezője.*²⁴⁷ Közben sorra napvilágot láttak a Volosin-féle állam történetét különböző szempontból feldolgozó művek, és többek között megjelent (az általunk is idézett) O. Misanics tollából Volosin politikai életrajza. Bródy pályájáról eddig nem készült átfogó munka sem magyar, sem pedig ukrán nyelven.

Miközben mindkettejükben közös, hogy csaknem fél évszázadig megbélyegzettek voltak. Bródy a ruszinsága, Volosin az ukránsága miatt esett áldozatul a kommunista diktatúrának. A sors fintora, hogy Bródy hivatalos rehabilitálási folyamata indult előbb, 1988/1989 fordulóján fia, ifjabb Bródy András kemény, kitartó harcával, az illetékes hatóságokkal szemben. Küzdelme sikerrel járt. Volosin Ágoston személyének igazolására, jóvátételére csak fokozatosan, egy évtized fordulataival került sor. Először az amerikai ukrán emigráció kezdeményezte, majd a Szics-Gárda túlélői, rehabilitálási folyama-

²⁴⁴ A posztumusz kitüntetést facsimilében közli; МИШАНИЧ, Олекса, 2002., стр. 3. (old.)

²⁴⁵ ВОЛОШИН, Августин: Вибрані твори. Ужгород, ВАГ Видавництво „Закарпаття”. 2002., стр. 528. – A kötet 4. oldalán megjelent annotációból idézünk: „Kárpát-Ukrajna elnökének, aki forrón óhajtott a szeretett ukrán népének a megtisztelő helyet a civilizált nemzetek családjában, és úgy értékelte Kárpát-Ukrajnát, mint első lépést az önálló Ukrajna felé”.

²⁴⁶ Карпатська Україна. Подві – ціною в життя і воскресіння овіяне славою. In: *Новини Закарпаття* [Ungvár], 14 березня 2006., [március 14.] стр. 1., 3. (old.) № 33-34. (szám.)

²⁴⁷ Красне Поле нашої історії. In: *Новини Закарпаття* [Ungvár], 18 березня 2006., [március 18.] стр. 2. (old.) № 35-36. (szám.)

tát az államhatalom végezte el, amelynek csúcsa 2002-ben az Ukrajna Hőse kitüntetés posztumusz adományozása lett. Bródy eközben továbbra is megbélyegzett maradt.

Ruszin vagy ukrán? Tettük fel a kérdést az előadásunk/dolgozatunk elején. Ma már, a 21. század első évtizedének a végén erre nem lehet vagylagos választ adni. Mind Bródy, mind Volosin egyaránt fontos személyiségei mind a magyar, mind az ukrán történelemnek. Mindegyikük a helyi, kárpátaljai szláv lakosság felemelkedéséért küzdött ruszin, illetve ukrán szellemi alapon. Kettős identitásuk, görögkatolikus hitük következtében ezért váltak a magyar–ukrán megbékélés sarkalatos, összekötő alakjaivá. Emiatt különösen fontos, hogy az ukrán történetírás végre szakítson az 1938/1939–1944 újbóli kárpátaljai magyar korszak negatív megítélésével, a „fasiszta leigázás évei” idejétmúlt, tudománytalan, előítéletekkel teli szólásával, és Bródy személyének a megbélyegzésével.

KORSZUN ALEKSZEJ

BRÓDY ANDRÁS ÉS AVGUSZTIN VOLOSIN POLITIKAI REHABILITÁLÁSÁNAK FOLYAMATÁRÓL

Ukrajna és Magyarország képviselőinek soron következő, a Kárpát-medencében folytatott nemzetközi együttműködési programja keretein belüli, többek között a közös ukrán-magyar nemzetpolitika múltja és jelene egyes problémás kérdései tanulmányozásával foglalkozó találkozója mindenekelőtt arról tanúskodik, hogy ezek a problémás kérdések mindmáig léteznek, másodsorban pedig arról, hogy a felek által szerzett tapasztalat és elért kölcsönös megértés lehetővé teszi az ehhez hasonló párbeszédék folytatását, reális alapul szolgálva a tudományos és pozitív eredmények eléréséhez országaink érdekében.

Ami pedig a történelmi múltunkból fennmaradt ún. „fehér foltokat” illeti, el kell mondani, hogy az utóbbi két évtized során a kárpátaljai tudományos kutatók, Kárpátalja magyar közössége vezető személyiségei — Dupka György és Dupka Edit, Fodó Sándor, Tóth Mihály, Kovács Miklós, Kiszely Tihamér, Bornemissza Eszter, Dalmay Árpád és mások — részvételével, a megyei állami vezetés és a vidék társadalmának támogatásával nyilvánosságra hozták Ukrajna és Oroszország állami levéltárai korábban szigorúan titkosnak vélt dokumentumainak jelentős részét, ami lehetővé tette az újkori történelem egyes problémás kérdéseinek újszerű megvilágítását.

Ilyen például a Podkarpatszka Rusz – Kárpát-Ukrajna szovjetizálásának folyamata: ez a korszak akkor vette kezdetét, amikor a szovjet hadsereg bevonult Kárpátaljára és végbement a területnek Szovjet-Ukrajnával való a szovjet politikai vezetés forgatókönyve szerinti „újraegyesülése”. Ugyanezen időszakban kerültek napvilágra az NKVD precedens nélküli és tartalmát tekintve brutálisan cinikus akciójának körülményei is, amely során 1944

novemberében-decemberében a vidék magyar és német nemzetiségű férfilakosságának jelentős részét (több mint 30 ezer személyt) fogolytáborokba zártak, ahol többségük a betegségek, éhezés és az embertelen körülmények következtében elpusztult.

Számos dokumentális anyag került publikálásra, amelyek feltárják a szovjet katonai parancsnokság és a helyi hatalmi szervek a helyi német lakosságuk ugyanezen év november-decemberében az NKVD-táborokba történő kitelepítését segítő intézkedéseinek lényegét. A deportálást arra az alaptalan vádra hivatkozva hajtották végre, hogy „valamennyien ellenségesen viselkednek a Vörös Hadsereggel szemben és kémtevékenységet folytatnak”. Olyan levéltári dokumentumokat kutattak fel és hoztak nyilvánosságra, amelyek feltárják azon helyi német nemzetiségű lakosság maradékának 1944 decemberében – 1945 januárjában végrehajtott ún. mozgósításának és internálásának lényegét, akik egészségi állapotuk szerint alkalmasak voltak munkát végezni a Szovjetunió hátszágában, valamint a SZMERS katonai felderítés szervei által 1945 januárjában-márciusában végrehajtott katonai hadművelet (a vidék lakosságát, nemzetiségére való tekintet nélkül tömegesen letartóztatták és izolálták „az NKVD speciális táborai” a Donyecki megye Jenakijevo és Horlivka városai) anyagait.

Az utóbbi időben a kárpátaljai tudósoknak alkalmuk nyílt Ukrajna Biztonsági Szolgálatára és egyéb állami levéltárakban őrzött rendkívül fontos dokumentumok tanulmányozására. Ezek fényt derítenek a szovjethatalom szerveinek a Kárpát-Ukrajna kiemelkedő személyiségei elleni megtorló intézkedésekre (a szovjet csapatok kárpátaljai bevonulásától kezdve egészen a Szovjetunió fennállásának utolsó pillanatáig).

A Kárpátaljai Állami Megyei Közigazgatási Hivatal határozatának megfelelően a hivatal szervezői-kiadói osztálya minden évben sajtó alá rendezi azokat a dokumentális kiadványokat, amelyek a vidékünk történelmének legdrámább korszakával, az 1938–1946-os évekkel foglalkoznak. Ide tartozik például A történelem által rehabilitáltak című könyv két kötete, amely felsorolja a közel 8 ezer rehabilitált kárpátaljai lakos (a szovjet rezsim egykori politikai fogolyai) nevét; az Ukrajna Emlékkönyve két kárpátaljai vonatkozású kötete és a többkötetes Ukrajna gyászkönyve. E kiadványok tartalmazzák azon kárpátaljaiak ezreinek nevét, akik életüket veszítették a második világháború keleti és nyugati frontjain, a különböző európai országok börtöneiben, táborokban és gettóiban. Napvilágot látott több Kárpát-Ukrajna fennállásával kapcsolatos levéltári okmánygyűjtemény is: Rögös út Ukrajna

felé, Kárpátaljai szökevények az SzSzKKSz-ben. 1939–1941, Kárpát-Ukrajna: levéltári dokumentumok és anyagok stb.

Le kell szögezni, hogy a 30–40-es évek politikai körülményeinek elemzése során, amelyeknek gyakorta tragikus következményei voltak a vidék lakossága számára és nem kerülték el annak egyetlen nemzetiségi közösségét sem, a kárpátaljai kutatók egyetlen alkalommal sem bocsátkoztak a múlt eseményeinek vulgáris, avagy előítéletek által vezérelt megvilágításába, egyes személyeknek nemzetiségi hovatartozásukból eredő becsmérlésébe.

Valószínű, hogy a történelmi múlt helyreállításának folyamata objektív és igazságos megközelítésének példaértékű esete a Kárpátalján és Magyarországon jól ismert politikai vezetők — Bródy András, az Autonóm Földműves Szövetség egykori pártvezérének és Avgusztin Volosin, az Ukrán Nemzeti Egyesülés, Kárpát-Ukrajna elnökének – rehabilitációja, akiket a szovjet szervek ítélték el a háború utáni időszakban mint „a nép ellenségeit”. Mindketten a Podkarpatszka Rusz szülöttei, kiemelkedő személyiségek, az általuk irányított politikai pártok tekintélynek örvendő vezetői voltak, akik hazájuk legmagasabb szintű vezetői posztjait töltötték be. Figyelembe véve a lakosság túlnyomó részének nyelvi és vallási hasonlóságát, népeiknek a múltban gyökerező szokásait és hagyományait, mindketten törekedtek népük egységének megőrzésére, következetesen harcoltak annak az idegen nyelvű közösségtől való elkülönüléséért. Mindeközben tisztában voltak azzal, hogy a szomszédos országok környezetében lehetetlenné válik népük önálló létezése, és annak megőrzése csak az országon belüli autonómia révén érhető el. Teljesítették népükkel szembeni polgári kötelezettségüket. Mindkettőjüknek szinte egy időben azonos sorsuk volt — a szovjethatalom áldozataivá váltak, amely nem kívánta egyiküket sem maga mellett látni, még csak vazallusi minőségében sem. Mint Podkarpatszka Rusz – Kárpát-Ukrajna egykori politikai tényezőit, nevüket besározta és évtizedekre kikerültek a kollektív emlékezetből.

Az egyetlen dolog, amiben különböztek, az a személyes politikai nézeteik voltak: egyikük ruszofil nézeteket vallott, Magyarországra orientálódva, ugyanis éppen ezzel az országgal hozta összefüggésbe vidéke jövőjét; a másik — ukraínofil volt, aki Németország segítségével remélte biztosítani Kárpát-Ukrajna területiális függetlenségét, idővel pedig a majdani független állam szerves részévé tenni a kárpátorosz népet. Az is érthető, miért éppen Németországtól várta a segítséget: abban az időben éppen ez az ország volt Európa legerősebb, legtekintélyesebb állama, amelynek politikai támogatását több ország szeretne volna a magáénak tudni, vagy vele esetleg politikai szövetségre

lépni. Nem volt kivétel e tekintetben sem Magyarország, sem a Szovjetunió, sem pedig Kárpát-Ukrajna.

Képes volt-e Bródy András előre látni tetteinek konkrét következményeit, miközben szorgalmazta az „ezeréves történelmi Magyarország” határainak helyreállítását egy politikai szempontokból instabil időben, vagy tisztában volt-e Avgusztin Volosin a Kárpát-Ukrajna egysége megőrzésébe, illetve a független Ukrajna Németország segítségével történő kiépítésébe vetett reményei kétségességével? Retorikus kérdések ezek. Természetesen, visszatekintve megfogalmazhatunk néhány észrevételt Bródy András vagy Avgusztin Volosin politikájával kapcsolatban, de célszerű-e ezt tenni, amennyiben előítéletek nélkül szeretnénk cselekedni — ezt a kérdést már önmagunknak, a kortársaknak kell címezni...

Hőseink tevékenysége értékelésének éppen ez az elvű megközelítése képezte a rehabilitációjukra irányuló intézkedések alapját 1989-ben, még a Szovjetunió fennállása idején. Említést érdemel, hogy abban az időben Bródy András politikai rehabilitációja igen fontos kérdés volt a vidék társadalma számára. Siker esetén lehetővé tette volna Avgusztin Volosinnak, de Sztepan Fencziknek, az Orosz Nemzeti-Autonóm Párt vezetőjének, a magyar parlament egykori képviselőjének rehabilitációját is, akit a megyei bíróság 1946. június 3–14-i ítélete értelmében végeztek ki mint „a nép ellenségét”.

Ahhoz, hogy apellálni tudjanak az ügyészégi szerveknél Bródy András rehabilitációja ügyében, meg kellett győződni arról, milyen mértékben volt érdekelve ebben Bródy családja, többek között az akkoriban Budapesten élő fia, András; neki személyesen kellett volna kezdeményezni a jogvédő szerveknél édesapja rehabilitációjának kérdését. A kérdésben több személyes találkozóra is sor került Ungváron.

Ugyanakkor a Bródy rehabilitációjával kapcsolatos intézkedések előzőleg „konzultációk” szintjén az SzSzKSz Legfelsőbb Tanácsának képviselőjére való hivatkozással egyeztetésre kerültek a központi állambiztonsági szervek egyes aleggységeivel: Magyarországon és más szocialista országokba való utazásai során valóban zajlottak megbeszélések e vonatkozásban.

A kívánt siker elérése érdekében a Bródy ellen indított bünvádi eljárás négykötetes levéltári aktájának tanulmányozásába bevonták az állambiztonság megyei főosztályának legkiválóbb nyomozóit — V. H. Burinyint, O. D. Pohoriljakot, akik J. I. Ratocska, a megyei ügyészség segédjének közreműködésével egy igazolás formájában elkészítették a szükséges következtetéseket

ebben az ügyben, ami hivatalos alapjául szolgált az egykori miniszterelnök politikai rehabilitációjának megkezdéséhez.

Annak érdekében, hogy az ügy ügyészségi, többek között a kijevei köztársasági ügyészségen történő áttekintése során elkerüljék a lehetséges „érzelmi töltetet”, valamint az ügy politikai összetevőire való hivatkozást (ugyanis éppen ezeken alapult az 1946 májusában hozott halálos ítélet az egy ügyben szereplő Bródy András, Demkó Mihály és Kricsfalussy-Hrabár Endre ellen), elhatározták, hogy teljes egészében elhatárolódnak ezektől, a Bródy aktájában oly gyakran emlegetett összetevőktől („a kárpátukrán nép árulója”, „rágalmozó”, „Budapest ügynöke” stb.), és csak az ügy vezetésére vonatkozó processzuális követelményekre összpontosítanak, amint azt a törvény is előírnyozza.

Valóban, Bródyt és más személyeket (összesen 7 főt) azzal vádoltak, hogy összejátszottak a magyar hatalommal, népellenes törvényeket hoztak, részt vettek a kárpátaljai lakosság elleni megtorló akciókban, antikommunista és szovjetellenes propagandát folytattak. Ezt mind Bródy, mind pedig az ügyben szereplő más személyek is határozottan visszautasították. A bűnvádi eljárás során sem hoztak fel bizonyítékokat, amelyek alátámasztották volna a vádakot. Végeredményben az elítéltek vonatkozásában indított eljárást nyilvánvaló okok miatt a büntény hiányában beszüntették.

Így, például, a bírósági határozatban indokolatlanul, és többek között a törvénnyel ellentétben, leszögezték, hogy Bródy és a többi elítélt Kárpát-Ukrajna területén folytatott „árulói tevékenység” következtében súlyos büntényeket követtek el a vidék lakossága ellen, milliós összegű anyagi kár keletkezett. A bírósági ítéletet nem támasztották alá adatokkal (azok csak a nyomozók spekulációin alapultak), az elítélteket nem hallgatták meg ezzel kapcsolatban. Így, például, nem határozták meg konkrétan, ki, mikor és milyen módon hajtotta végre ezeket a büntényeket és mekkora volt az okozott anyagi kár. Ráadásul, ezeket a részleteket egyáltalán nem tekintették át az előzetes nyomozás során. Mindez együttvéve világosan bizonyította, hogy a bíróság túlhaladta az ügy szereplői ellen benyújtott vádakot, megfosztva az elítélteket a védelemre vonatkozó törvényes joguktól. Sőt, a Bródy ügyében elítéltek közül senki nem nyilatkozta, hogy politikai tevékenységük a Szovjetunió ellen irányult volna.

Az előzetes nyomozás és a bírósági eljárás során meghallgatott 23 tanú igazolta Bródy és a többiek politikai és társadalmi tevékenységét a csehszlovák és a magyar kormány idején, tagságukat az Autonóm Földműves Szövetségben

és más pártokban, valamint a magyar parlament képviselőjeként végzett tevékenységüket. Senki a tanúk közül nem adott olyan közvetlen és konkrét vallomást, amely alátámasztotta volna az elítélteknek a Szovjetunió elleni bűnös tevékenységét. Ellenkezőleg, a tanúk vallomásai és más, az ügyben szereplő anyagok adatai szerint az Autonóm Földműves Szövetség, amelynek közel 7 ezer tagja volt, célul tűzte ki a földművelők életkörülményeinek javítását, a gazdasági kérdések megoldását, Kárpát-Ukrajna kulturális autonómiáját a Csehszlovák Köztársaság, később pedig Magyarország kötelékében. Az Autonóm Földműves Szövetség nem fizikai, hanem ideológiai harcot folytatott politikai opponenseivel, hivatalos párt volt és országa törvényeinek betartása mellett működött. A Szovjetunió társadalmi és állami rendjének felszámolása nem szerepelt a párt céljai között.

Maga az ítélet azt tükrözi, hogy az ügyben szereplő Bródy András, Demkó Mihály, Kricsfalussy-Hrabár Endre, Bencze György, Ortutay Jenő, Spak Ivan, Mehera és Riskó nem konkrét bűntényekért kerültek elítélésre, hanem politikai meggyőződésükért és a társadalomban betöltött szerepükért. Párttagságuk ténye sem számíthatott bünténynek.

Minden elítéltet azzal vádoltak, hogy ők, mint a magyar parlament képviselői, támogatták a magyar kormánynak a Szovjetunió elleni háború kérdésében végrehajtott politikáját, megszavazták a háborús költségvetéseket és a zsidó lakosság ellen irányuló törvényeket. Végeredményben ennek tényét nem igazolták a bírósági eljárás során, a bíróság pedig nem a konkrét tények és bizonyítékok figyelembe vételével hozta meg ítéletét, hanem csak a parlamenti képviselők jogi státusára támaszkodva.

Ugyancsak bizonyítást nyert, hogy a bíróság elegendő indok nélkül ítélte el Bródyt, Demkót, Benczét, Spákot és Meherát a Podkarpatszki Ruszinok Népi Egyesülése nevű párt 1944-ben való megszervezéséért, ugyanis ez az epizód az előzetes nyomozás során nem szerepelt vádként és nem képezte a nyomozás tárgyát.

Ezenkívül Demkó törvénytelenül lett elítélve „A földművelői kalendárium” kiadásáért, amelyben állítólag rágalmozó, az SzSzKSz és a Szovjetunió Kommunista Pártja ellen irányuló cikkeket közöltek. A fentebb említett kalendáriumot nem vonták be a vizsgálatba, nem tanulmányozták, az előzetes nyomozás során pedig ezzel kapcsolatban nem vádolták a kiadót.

A bíróság alaptalanul vádolta Kricsfalussy-Hrabárt a szovjethatalom 1919. évi leverésével Erdélyben, valamint azzal, hogy 1930-ban Horthy kormányzó védelmének élén állt, csendőrségi részlegeket hozott létre, részt vett a kom-

munisták, „a kárpátukrán nép patriótái” üldözésében, szárnysegédi posztot töltött be, részt vett a Ruszin-Magyar Párt szervezésében, a költségvetés jóváhagyásában Szovjetunió elleni háború céljaira. Az előzetes nyomozás során Kricsfalussy-Hrabár Endre tevékenységének ezen epizódjai nem szerepeltek a vádiratban, és vádlottként sem került felelősségrevonásra. Ily módon bizonyítást nyert, hogy a bíróság túllépte a számára benyújtott vádirat kereteit, amivel durván megsértette a törvényt és a vádlott jogait.

Az ügyirat anyagai nem tértek ki arra sem, hogy Kricsfalussy-Hrabár Endre, miközben 1939-ben csendőrparancsnoki posztot töltött be, nem követte el azokat a bűntényeket, amelyekkel vádolták a kárpátaljai megyei bíróság 1946. május 4–25-i ítéletében.

Az ítélet meghozatala során a bíróság nem vette figyelembe azt a körülményt sem, hogy Bródy és az ügyben szereplő többi személy nem voltak a Szovjetunió állampolgárai, így nem tartoztak a szovjet bíróság joghatósága alá. Kricsfalussy-Hrabár letartóztatásáig magyar állampolgár volt, Budapesten élt és felelősségrevonása a magyar hatóság kompetenciájába tartozott volna.

Ezeket a következtetéseket tartalmazta az az 1989. november 9-i keltezésű igazolás, amely alapját képezte a Bródy és a vele egy bűnvádi eljárásban szereplő más személyek rehabilitációs ügyének.

Összességében véve a kárpátaljai megyei bíróság nem számolt több olyan tényezővel, amelyek felhasználhatóak lettek volna az ítélték büntetésének enyhítésénél, sőt, figyelembe sem vette azokat. Példának okáért azt a tényt, hogy 1944 októberének elejétől Bródy András és Demkó Mihály aktívan együttműködtek Olekszandr Tkankónak a perecsenyi járásban működő partizáncsoportjával; hogy éppen Bródynak köszönhetően sikerült megóvni a megsemmisítéstől számos ipari és gazdasági objektumot, kórházat és a vidéken működő erőművet; hogy az ő közbenjárása révén nem telepítették ki az ipari kádereket és szakképzett munkaerőgárdát. A partizánügynökökkel együttműködve Bródy hozzájárult a magyar parancsnokságnak a Népi Gárda létrehozására irányuló elképezései megvalósításának semlegesítéséhez, ugyanis éppen a gárda feladata lett volna a partizánok elleni harc. Egy hónapon át Bródy látta el Tkanko partizáncsapatát élelmiszerral, felszereléssel, eszközökkel.

Bár Bródy hivatalos rehabilitációjára csak 1991-ben került sor, de az ennek a célnak az elérése érdekében 1989-ben indított intézkedéssorozat, a köz társasági ügyészség a nyomozás felügyeletével megbízott osztályvezetőjének kényszerű bocsánatkérése az ide vonatkozó határozat meghozatala közben

tanúsított huzavona miatt 1990 decemberében — mindezek a tények bizonyítékkul szolgáltak Ukrajna demokratikus fejlődése visszafordíthatatlanságára, valamint felgyorsították a szovjet totalitárius rezsim bukását.

Míg Bródy és Demkó tragikus sorsa ismertté vált egyből a bírósági per után, Sz. Boreckijról és H. Csekanról, a Zsivij Sztruminy („Élő folyam”) illegalitásban működő csoport tagjairól, akik közvetítőként szerepeltek köztük és a partizáncsoport között, a nyilvánosság csak a 90-es évek végén, rehabilitációjuk után szerezhetett tudomást, mint olyanokról, akiket az NKVD szervei ítélték el Bródyval és társaival szinte egy időben. Homály fedi I. Kercsa, a Zsivij Sztruminy egy másik tagja hirtelen halálának körülményeit. A csapat egyetlen tagja, akinek sikerült elkerülni a megtorlásokat, Olekszandr Hrabar volt, aki idejében emigrált Csehszlovákiába.

Ami pedig az 1945. május 15-én Prágában a SZMERS szervei által tartóztatott és ugyanazon év júliusában a moszkvai lefortovói börtönben, a nyomozás során elhunyt Avgusztin Volosint illeti, az ő rehabilitációjára csak 1991 szeptemberében került sor.

DOKUMENTUM-MELLÉKLETEK

Bródy András, a csehszlovák parlament képviselője által kidolgozott törvénytervezet Podkarpatszka Rusz autonómiájáról

Általános tételek

1. § A szövetséges nagyhatalmak és a Csehszlovák Köztársaság között 1919. szeptember 10-én Saint-Germainben megkötött békeszerződés alapján, szem előtt tartva a csehszlovák állam egységét, elismerik a Kárpátoktól délre lakó orosz nép jogát önállóságára, az általa belakott területen széles körű autonómiát biztosítanak.

2. § A fent nevezett békeszerződés határozatai, valamint a Csehszlovák Köztársaság alkotmánylevelének határozatai alapján (1. fejezet, 3. §, 25. bekezdés) az orosz nép által lakott terület, amely a Köztársaság határain belül, a Kárpátoktól délre fekszik és a Podkarpatszka Rusz nevet viseli autonóm státussal rendelkezik, mint a Csehszlovák Köztársaság szerves része.

3. § Podkarpatszka Rusz autonómiája az alábbiakban nyilvánul meg:

1. A kárpátorosz nép saját területén önállóan intézi politikai, gazdasági és szociális ügyeit.

2. Minden, az autonómia területén található, korábban a magyar állam vagy a magyar királyság tulajdonát képező ingó és ingatlan vagyon, érték az autonómia tulajdonába megy át.

4. § A Csehszlovák Köztársaság egységét és oszthatatlanságát az alábbiak jelentik: közös államfő, parlament, állampolgárság, egységes kül-, had- és pénzügyek, közös valuta, kereskedelmi és vámjogok, közös alkotmány, amely egyben Podkarpatszka Rusz autonóm államjogi helyzetét is garantálja.

5. § Podkarpatszka Rusz határai a szomszéd országokkal az alábbiak: Lengyelország, Románia és Magyarország esetében megegyeznek az államhatárral. Podkarpatszka Rusz és Szlovákia határait egy közös, a csehszlovák parlament és a kárpátorosz Szejm által létrehozott bizottságnak, a statisztikai, történelmi és néprajzi adatok birtokában, a vitatott területek lakossága gazdasági érdekeinek figyelembe vételével kell kijelölnie, nem később, mint egy évvel a kárpátorosz szejm első ülését követően.

6. § Amennyiben Podkarpatszka Rusz és Szlovákia közös határa a Szejm első ülését követő egy esztendőn belül nem kerül kijelölésre, akkor a vitatott területen, azaz minden községben, ahol az 1910—1920—1930-as népszámlálási adatok szerint oroszok (ruténok, ruszinok, rusznyákok, görögkatolikusok vagy pravoszlávok) élnek, népszavazást kell tartani arról, hogy az adott közösség egésze Podkarpatszka Ruszhoz vagy Szlovákiához kíván-e tartozni. A népszavazást Podkarpatszka Rusz kormánya és a Csehszlovák Köztársaság belügyminisztériuma által létrehozott bizottság bonyolítja le.

7. § Podkarpatszka Rusz hivatalos nyelvét a szejm törvényben határozza meg a saint-germaini szerződés (11. fejezet, 11. cikkely) és a CSSZK alkotmánya (1. fejezet 3. § 4. cikkely) alapján.

8. § Podkarpatszka Rusz címerét, zászlaját, nemzeti himnuszát és egyéb jelképeit, valamint az állami címerhez, zászlóhoz, himnuszhoz és egyéb jelképekhez való viszonyukat, alkalmazásuk szabályait a szejm határozza meg külön törvényben az ide vonatkozó parlamenti törvénynek megfelelően.

9. § A Podkarpatszka Rusz területéről kikerült újoncok Podkarpatszka Rusz katonai egységeiben teljesítenek szolgálatot, külön jelvényt viselnek, zászlaikon az állami színek mellett Podkarpatszka Rusz állami színeit is használják. A katonai alakulatok hivatalos nyelve Podkarpatszka Rusz területén Podkarpatszka Rusz hivatalos nyelve.

10. § Podkarpatszka Rusz fővárosa Ungvár.

Podkarpatszka Rusz képvisellete a csehszlovák parlamentben

11. § A saint-germaini szerződés 13. cikkelye, valamint a Csehszlovák Köztársaság alkotmánya alapján (1. fejezet 3. § 5. cikkely) Podkarpatszka Rusz lakossága százalékaránya alapján 14 képviselőt és szenátort küld a csehszlovák parlamentbe. Podkarpatszka Rusz nyugati határának megállapítását követően a parlament képviselőinek száma a lakosság százalékaránya szerint fog növekedni.

12. § Podkarpatszka Rusz parlamenti képviselőit a Köztársaság választójogi törvényei alapján választják meg, azok rendelkeznek a parlamenti képviselők jogaival és kötelezettségeivel, azonban nem szavazhatnak azokban a kérdésekben, amelyeket Podkarpatszka Rusz szejmje önmaga részére fenn tart (a saint-germaini szerződés 13. cikkely).

Az autonóm törvénykezési hatalom

13. § a) Podkarpatszka Rusz törvényhozó szerve a szejm, amely a vidék lakosságának érdekeit hivatott kifejezni és törvényterőre emelni (Alkotmány, 1. fejezet, 3. §, 3. cikkely).

b) a szejm 45 főből áll, akiket általános, közvetlen és titkos szavazással választanak meg az arányos képviselet alapján öt esztendőre.

c) a szejmbe történő első választás során, amelyet Podkarpatszka Rusz jelenlegi területén bonyolítanak le, mindössze 30 képviselőt választanak meg, a többi 15 pótlólagosan kerül megválasztásra Kelet-Szlovákia oroszok lakta területein, azoknak az autonóm Podkarpatszka Ruszhoz való csatlakozása után.

d) a szejm üléseinek helyszíne — Podkarpatszka Rusz fővárosa — Ungvár.

14. § A szejmbe való választás jogáról, a választási körzetekről, bizottságokról, a választások lebonyolításáról, a választási bíróságokról, a törvények összeállításáról és kiadásáról a Szejm hivatott dönteni. A hasonló törvények elfogadásáig, az első szejmbe történő választások az 1920. április 14-i 330. sz., valamint az 1927. július 14-i 126. sz., a területi és körzeti választásokról szóló törvények alapján fognak végbemenni, az alábbi változtatásokkal:

Választójogot gyakorolhat az alakuló szejmbe való választások során minden olyan csehszlovák állampolgár, nemre való tekintet nélkül, aki Podkarpatszka Rusz területén él, a választási listák kihirdetésekor betöltötte 21. életévét, aki 1919. május 8-ig lakással rendelkezett Podkarpatszka Rusz területén és nem fosztották meg választói jogaitól. A katonai szolgálat és a Podkarpatszka Rusz határain kívül végzett idenymunka nem szakítja meg a helybenlakást.

A katonai szolgálatot teljesítő személyek, illetve a csendőrség tagjai nem kapnak választói jogot. Ugyanakkor az időleges katonai szolgálat nem korlátozza az illető választójogát.

Minden állampolgár csak egy szavazattal rendelkezik, s ezen jogával csak személyesen élhet.

15. § A szejmi tagság megszűnik: elhalálozással, önkéntes visszalépéssel vagy a passzív választási jog elvesztésével. A távozó helyére a párt vagy csoport azon jelöltje lép, aki a listán a megválasztottat követte.

16. § A választások ellenőrzését a kormány mellett létrehozott területi választási bizottságok látják el. Ezek határozatai ellen a szejm törvénye által létrehozott területi választási bíróságnál lehet fellebbezni. Ami az első szejmbe való választásokat illeti, ezekben a kérdésekben az 1920. évi 125. törvény értelmében a köztársasági választási bíróság dönt majd.

17. § A szejm és bizottságainak tagjai a csehszlovák parlament képviselőihez hasonlóan mentelmi joggal bírnak az alkotmány 23–26. §-ai értelmében, s rájuk az 1924. évi 144. sz., a mentelmi jogról szóló törvényt alkalmazzák.

18. § A szejm tagjainak fizetését és kedvezményeit a szejm törvényben határozza meg.

19. § A hivatalos nyelvről szóló szejmi törvény kimondásáig a szejm ügyintézésének nyelve a kárpátorosz lesz. Podkarpatszka Rusz nemzeti kisebbségei a szejmben szabadon használhatják anyanyelvüket.

20. § A szejm alakuló ülését a kormányzó hívja össze nem később mint harminc nappal a választások lezajlása után. Az alakuló ülésen a szejm képviselői esküt tesznek a kormányzó kezébe az alábbi tartalommal:

Ígérem, hogy hű leszek Podkarpatszka Ruszhoz és a Csehszlovák Köztársasághoz, betartom a szejm törvényeit, mandátumomat lelkiismeretesen és legjobb tudásom szerint fogom betölteni.

A szejm azon tagjai, akik nem voltak jelen az alakuló ülésen, esküjüket a következő ülésen teszik le a szejm elnökének. Az eskü megtagadása esetén a képviselő elveszíti mandátumát.

21. § Az alakuló ülésen a kormányzó elnökle mellett megválasztják a szejm elnökségét, amely elnökből, négy elnökhelyettesből, két titkárból és két rendfelügyelőből áll. Ugyanekkor kerül sor az állandó bizottságok tagjainak megválasztására is.

22. § A házszabályt és az ügyrendet a szejm belső határozatában szabályozza. Ezen határozat elfogadásáig a szejm az 1920. április 15-i 325. sz. köztársasági törvényt alkalmazza.

23. § A szejm soros üléseit a kormányzó hívja össze évente két alkalommal. A tavaszi ülészet nem később mint március 15-én, az őszi pedig nem később, mint október 1-jén. A Szejm ülészetek ugyanazon napon kezdődnek és végződnek. Az ülészeteket a kormányzó nyilvánítja befejezettnek.

24. § A szejm ülései nyitottak, zártkörű ülést csak azon esetekben lehet elrendelni, amelyeket a szejm alakuló ülésének határozata felsorol. A szejm nyílt ülései anyagának közlése nem esik büntetőjogi felelősségrevonás alá.

A kormányzó jogosult egy hónappal elhalasztani a szejm ülését. Ezt a jogát csak évente egyszer gyakorolhatja.

25. § A köztársasági elnöknek jogában áll felosztatni a szejmet, azonban felosztatás, vagy a szejm mandátumának lejártá után a kormányzó köteles új választásokat kiírni, de nem később, mint 60 nappal a szejm felosztatása, vagy mandátumának lejártá után.

26. § A határozatképesség megállapításához szükség van a szejm képviselői legalább felének a jelenlétéhez. A határozatokat abszolút többséggel fogadják el. A Podkarpatszka Rusz autonóm alkotmányáról szóló törvény, valamint azon törvények megváltoztatásához, amelyek jelen törvény fő részét képezik, szükség van a szejm képviselői kétharmadának szavazatára.

27. § A kormányzói és a kormány osztályainak vezetői jelen lehetnek a szejm valamennyi ülésén, a bizottságok és állandó bizottságok ülésein, magyarázatot, tanácsot adhatnak, de nem rendelkeznek szavazati joggal.

28. § A szejm felszólítására a kormányzó köteles megjelenni a szejm ülésén, magyarázatot adni, átadni a kért okmányokat, kérdésekre válaszolni. A kormányzó vagy helyettese napirenden kívül is szót kérhet.

29. § A kormányzónak joga van, de a szejm képviselői egyharmadának, vagy az állandó bizottságok tagja felének írásbeli beadványa alapján köteles összehívni a szejm rendkívüli ülését, de nem később, mint 14 nappal az írásos beadvány benyújtása.

Amennyiben a kormányzó nem hívta össze sem a soros, sem pedig a rendkívüli ülészakot, akkor a törvény értelmében a szejmet annak elnöke hívja össze 14 nappal a kitűzött időpont letelte után.

30. § Amennyiben a napirenden a kormányzó elleni bizalmatlansági indítvány szerepel, a kormányzó nem zárhatja be a szejm ülését.

31. § A CSSZK alkotmányának 3. §-a, valamint a saint-germaini szerződés 11. §-a alapján a szejm törvényeket adhat ki Podkarpatszka Rusz autonóm területe számára iskola-, nyelvi-, vallási és belügyekben, illetve azon ügyekben, amelyeket a parlament törvényei a szejm számára tartanak fenn.

A belügyek közé tartoznak: a politikai és a pénzügyi adminisztráció hivatala, a posta-, a vasutak-, az igazságszolgáltatás-, valamint a katonai adminisztráció hivatala.

Egyidejűleg a szejm hatáskörébe tartoznak azok az ügyek, amelyek az autonóm vidék gazdaságát érintik, részvételét az állami költségvetésben továbbá a földművelés, az erdő- és hegyvidéki gazdálkodás, az ipar, a kereskedelem, az állami monopóliumok, az egészségügy és a szociális védelem kérdései.

A szejm törvényeket ad ki a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítására, valamint azok ellenőrzésére a saint-germaini szerződés 7—9. fejezete és a csehszlovák alkotmány 128—134. cikkelyei alapján.

32. § Azon, a szejm által elfogadott törvények, amelyek ellentmondanak az alkotmánynak, érvénytelenek. Amennyiben vita merülne fel a szejm törvényének értelmezése körül, a kérdést az alkotmánybizottság dönti el.

33. § Azon törvények, amelyek meghaladják a Szejm hatáskörét — hatályukat veszítik, mint a köztársaság törvényeinek ellentmondók.

34. § Amennyiben a szejm úgy véli, hogy a parlament által kiadott törvény ellentmond az alkotmánynak, jogában van a kérdést az alkotmánybizottság elé vinni és törvényességi vizsgálatot kezdeményezni.

35. § A törvénytervezeteket a kormányzó terjeszti a szejm elé, ugyanakkor a szejm határozata alapján a szejm tagjai is élhetnek törvényalkotói javaslatokkal.

A törvénytervezetet mint javaslatot a kormányzó terjeszti elő, amelyet a szejm köteles napirendre tűzni és megvitatni.

36. § A szejm törvényeit a köztársasági elnök és Podkarpatszka Rusz kormányzója írják alá, majd ezt követően Podkarpatszka Rusz rendeletei és törvényeinek gyűjteményében jelenik meg.

37. § A köztársasági elnök jogosult a kormányzó által aláírásra benyújtott törvényt 30 napon belül visszautalni a szejmnek. Amennyiben a szejm név szerinti szavazással, a tagok kétharmadának támogatásával másodszor is elfogadja a visszaküldött törvényt, akkor a törvény a kormányzó aláírásával megjelenhet a Gyűjteményben, s mindaddig érvényes, míg az alkotmánybizottság döntést nem hoz a kérdésben.

38. § Az első szejm megalakulásának napjától a ..... képviselő és bizottság tevékenysége megszűnik, hatáskörét a szejm veszi át.

39. § A szejm Podkarpatszka Rusz jólétét érintő országos jelentőségű kérdésekben tanácskozási joggal bír, amellyel a köztársasági kormányhoz és parlamenthez fordulhat.

Amennyiben a szejm úgy véli, hogy valamely kormányhatározat káros Podkarpatszka Rusz számára, jogosult panaszt benyújtani az alkotmánybizottsághoz és kérheti az adott törvény vagy határozat felülvizsgálatát.

40. § A szejm gondoskodik Podkarpatszka Rusz vagyonának és alapjainak védelméről, ellenőrzi azokat. Az ellenőrzések lefolytatására a szejm jogosult vizsgálóbizottság kiküldésére, amelynek a kormány köteles bemutatni az okmányokat és bizonylatokat.

Podkarpatszka Rusz vagyonának és alapjainak felosztására csak a szejm által jóváhagyott törvény alapján kerülhet sor.

41. § A szejm ellenőrzi az állami vagyont, az állami vállalatokat, figyelemmel kíséri, hogy azok jövedelmeit Podkarpatszka Rusz javára fordítsák.

Az állami tulajdont a szejm beleegyezése nélkül nem lehet felszámolni.

A föld- és erdőreform lebonyolításához Podkarpatszka Rusz területén szükség van a szejm beleegyezésére.

Pénzügyek

42. § Az állami költségvetés Podkarpatszka Ruszból származó bevételeit teljes egészében a vidék hasznára kell fordítani. Az összállami intézményeket az összállami költségvetés finanszírozza.

Podkarpatszka Rusz autonóm ügyeinek intézésére saját költségvetéssel rendelkezik, amelyet a szejm állapít meg.

A kormányzói hivatalban működik egy ellenőrző részleg, amely évente mérleget készít a vidék gazdasági helyzetéről.

43. § Az autonóm törvényhozás és a kormány költségeit részben az állami bevételekből, részben a szejm által megállapított megyei költségvetésből finanszírozzák.

44. § Az állami adók egy része, amely más régiókban is a vidék rendelkezésére áll, a helyi költségvetésbe kerül.

Állandó bizottság

45. § A Szejm feloszlásakor, illetve a megbízási idő lejártakor a következő ülésig a gazdasági, ellenőrző, adminisztratív, s végső esetben a törvényhozó tevékenységet is a szejm állandó bizottsága végzi. A bizottság elnökből és a szejm 7 tagjából áll, amelyet az alakulógyűlésen választanak meg az arányos képviselet elvén egy évre. A kormányzót nem lehet bizottsági tagnak választani.

Az állandó bizottság tagjai tevékenységüket a köztársasági elnök és a kormányzó felügyelete mellett fejtik ki.

Miután a szejm megválasztotta az állandó bizottságot, annak tagjai maguk közül elnököt és elnökhelyettest választanak. Az állandó bizottságok tagjaira érvényes az ezen törvény 7. és 8. §.

46. § Az állandó bizottság jogosult döntéseket hozni minden, a szejm hatáskörébe tartozó kérdésben, kivéve az alábbiakat:

- a) megváltoztatni Podkarpatszka Rusz autonóm alkotmányát
- b) megállapítani az autonóm vidék arányos részvételét az állami költségvetésben
- c) megállapítani a helyi költségvetést
- d) bizalmatlansági eljárást indítani a kormány ellen
- e) új adókat bevezetni
- f) vagyon kivitelét engedélyezni Podkarpatszka Rusz területéről.

47. § Az állandó bizottság határozatainak törvényerőre való emelésekor, azaz a törvény elfogadására szükség van a tagok több mint a felének hozzájárulására. A többi ügyben elegendő a tagok felének többségi támogatása.

Az állandó bizottság azon határozatait, amelyek a szejm hatáskörébe tartoznak, a köztársasági elnök és a kormányzó írják alá. Az állandó bizottság határozatai a Podkarpatszka Rusz rendeletei és törvényeinek gyűjteményében látnak napvilágot.

48. § Az állandó bizottság határozatai azon nyomban hatályukat veszítik, ha a szejm üléseinek felújítását követő két hónapon belül nem erősítik meg azokat.

Az autonóm végrehajtó hatalom

49. § A végrehajtói hatalom, amennyiben nem tartozik valamely község, város, önkormányzat vagy egyházi közösség hatáskörébe, autonóm ügyekben autonóm szervek, országos ügyekben országos szervek által valósul meg.

50. § Az autonóm kormányzat élén a kormányzó áll, akit a köztársasági elnök nevez ki a szejm elnöke által javasolt három, a szejm által jelölt személy közül. A kormányzó esküt tesz a köztársasági elnöknek, amelyben ígéretet tesz, hogy lelkiismerete szerint igyekezni fog szolgálni Podkarpatszka Rusz érdekeit és betartja a törvényeket.

51. § A kormányzó képviseli a vidéket a kormány ülésein. Ő áll Podkarpatszka Rusz kormánya élén. A kormányzó jogköre:

- a) kiírja a választásokat a szejmbe
- b) utasítást ad a választási lista összeállítására
- c) összehívja, elhalasztja és befejezettnek nyilvánítja a szejm ülést
- d) elnököl a szejm alakuló ülésén annak elnökének megválasztásáig
- e) törvénytervezetet nyújt be a szejmnek és aláírás céljából átadja a szejm által elfogadott törvényeket a köztársasági elnöknek
- f) végrehajtja a szejm által elfogadott törvényeket és határozatokat
- g) saját hatáskörében rendeleteket ad ki

h) kinevezi az összes hivatalnokot és bírót Podkarpatszka Rusz területén, mivel ezek kinevezése nem tartozik a köztársasági elnök hatáskörébe

i) személyeket jelöl olyan állami tisztségekbe, amelyek kinevezése a köztársasági elnök vagy a kormány hatáskörébe tartozik

j) aláírja a szejm törvényeit, az állandó bizottság határozatait, s minden más rendelkezést, amelyet a Gyűjteményben megjelentetnek.

52. § Kormányzóvá kinevezhető minden csehszlovák állampolgárságú, kárpátorosz nemzetiségű személy, aki betöltötte 35. életévét, aki beszél és ír orosz nyelven, illetve passzív választási joggal rendelkezik a szejmbe.

53. § A kormányzónak, mint az autonóm kormányzat legmagasabb rangú tisztviselőjének a csehszlovák parlament Podkarpatszka Rusz érdekében átadhatja a minisztériumok hatáskörébe tartozó állami végrehajtói hatalmat, amennyiben az összeegyeztethető a köztársaság érdekeivel.

54. § A ..... elnöknek, belügyminisztériumnak és a köztársaság kormányának kijáró jogok az 1927. évi 125. sz. parlamenti törvény 51—57. §-a értelmében átruházódnak a kormányzóra.

55. § A kormányzó az autonóm ügyekben felelősséggel tartozik a szejmnek, országos ügyekben a köztársasági elnöknek.

56. § Amennyiben a Szejm bizalmatlansági határozatot fogad el a kormányzó ellen, az maga után vonja a kormányzó lemondatását. A kormányzó lemondása esetén, vagy ha a kormányzói állás nincs betöltve, a kormány rangidős tisztviselője tölti be a kormányzó hatáskörét.

57. § Ha a kormányzó megsérti a törvényt, akkor nem esik a bűnügyi törvények alá, hanem külön felelősséget visel. A vizsgálatot a szejm által kinevezett bizottság vezeti, és a szejm ítélkezik az ügyben.

58. § Az autonóm kormányzat rendszerét a szejm külön törvényben szabályozza. A kérdésekben, amelyekben a törvényhozó hatalmat a szejm gyakorolja, a legmagasabb fórum és az ügyek utolsó állomása a kormány.

A kormány megfelelő osztályokkal rendelkezik, hozzáértő személyezettel. Minden osztály élén referens áll.

59. § Mindazon ügyek, kivéve a csehszlovák állampolgárságot, amelyekben a jelenlegi törvényig a minisztériumok vagy a minisztertanács hozott határozatot, véglegesen átmennek a kormányzó hatáskörébe, mert ezek az ügyek Podkarpatszka Rusz autonómiájának kereteihez tartoznak.

60. § A kormányzatnak, míg a szejm másként nem dönt, az alábbi hivatalok vannak alárendelve:

a) vidéki kormányzat, mint második lépcsőfok

b) körzeti kormányzat, mint első lépcsőfok.

61. § Podkarpatszka Rusz területén a hivatalnokokat, bírákat és alkalmazottakat, úgy az autonóm, mint az összállami szinten, a csendőroket, pénzügyőröket, az állami vállalatok munkatársait lehetőség szerint a helyi lakosság köréből kell kinevezni. (saint-germaini szerződés, 12. cikkely, CSSZK Alkotmánya 3. §. 7. cikkely)

62. § Podkarpatszka Rusz területén a gazdasági felügyeleti jogot az ellenőrző osztály látja el.

Az autonóm bírósági hatalom

63. § A bírósági hatalmat az autonóm vidék területén a szejm gyakorolja külön törvény által. Addig a bírósági ügyek úgy folynak, mint eddig.

Összállami ügyek

64. § Az összállami ügyek, amelyek nem tartoznak az autonóm kormányzat hatáskörébe, úgy kell, hogy történjenek, hogy annak végrehajtásában számszerűleg részt vegyenek úgy az autonóm kormány, mint az összállami kormány hivatalai, s abból az autonóm kormányzatnak sem erkölcsi, sem anyagi kára ne legyen.

65. § A szejm és a csehszlovák parlament, vagy a helyi kormányzat, vagy a csehszlovák kormány kormányzói között felmerülő vitás kérdésekben az alkotmánybizottság dönt, amelynek elnökét a köztársasági elnök nevezi ki, tagjainak felét a kormányzó javaslatára a szejm választja meg. A bizottság tagjai nem lehetnek állami alkalmazottak, a szejm tagjai vagy a parlament tagjai.

Végső rendelkezések

66. § Jelen törvény a Csehszlovák Köztársaság alkotmányának szerves része. Megjelenik a Köztársasági törvények és rendelkezések gyűjteményében és a Podkarpatszka Rusz törvényeinek és rendelkezéseinek gyűjteményében.

A jelen törvényt csak a Csehszlovák Köztársaság parlamentjének és Podkarpatszka Rusz szejmjének kölcsönös beleegyezésével lehet megváltoztatni. A törvény alkalmazását a csehszlovák kormányra és Podkarpatszka Rusz kormányzójára bízák.

A jelen törvény a megjelenésétől számított napon lép érvénybe.

***Bródy András levele Horthy Miklóshoz,
a Magyar Királyság kormányzójához (1938 júniusa)***

Főméltóságú Kormányzó Úr!

A kárpátaljai magyarorosz terület autonómiájának a szentistváni Nagy-Magyarország keretén belül való megvalósítása érdekében, alulírott Bródy András, volt ruszin miniszterelnök az alábbiakban hódolattal bátorkodik előadni:

A magyarorosz népek és területének Magyarországhoz való visszacsatolásáért életem legszebb korát, 20 éves küzdelmemet áldoztam fel, hangtalanul, ismeretlenül, hajtatva azon szent megihletődés által, hogy népem élete, jövője, boldogulása csak a szentistváni Magyarország keretén belül biztosítható. E küzdelem befejezése előtt a sors próbára tett: a szent cél megvalósulása családom, jövőm, pozícióm és életem kockáztatását kérte tőlem. Mindezt én megfontoltam és meggondoltam s azonnal teljesíttem is. Meg vagyok róla győződve, hogy nem sok „miniszterelnöki” pozícióban lévő ember akad, aki ezt megteszi. A sors nagylelkű volt hozzám, visszaadta családomat és életemet és megengedte, hogy lássam 20 éves küzdelmem eredményét.

Három hónapja figyelem az eseményeket. Kezdetben lelkesedtem, azután bizakodtam, később reméltem, most pedig félelem fog el, hogy mindaz, amit húsz éven át építettem, rombadől. Mert bár a terület – hála Főméltóságú Kormányzó Úr bölcs és gyors elhatározásának és a magyar honvédség nagyszerű harckészségének – Magyarországhoz csatoltatott, a magyarorosz nép lelke ez alatt a három hónap alatt sokkal távolabbra sodródott a magyartól, mint amilyen távol állott a cseh megszállás idején. Félő, hogy ez a távolodás folytatódni fog, és ki tudja, hogy az európai feszült légkör befolyása alatt hol fog megállni?

Az elmúlt három hónap alatt szótlánul figyeltem és tanulmányoztam a magyar politikai élet megnyilvánulásait Kárpátalja sorsával kapcsolatban. És a következőket állapítottam meg: a Főméltóságú Kormányzó Úr és a kormányfő: gróf Teleki Pál miniszterelnök úr, valamint az egységes magyar nemzet akarata ellenére a kárpátaljai magyarorosz terület rendezésének megvalósulása elé egy „láthatatlan erő” tudatosan akadályokat épít és állít.

Ennek tulajdonítható az, hogy a Főméltóságú Kormányzó Úr és a miniszterelnök úr által megígért autonómia megvalósítása helyett az autonómia megadása felett ma már vitáznak, sőt egy, az autonómia megadását ellenző tábor szerveződik, egyelőre csak egy láthatatlan és névtelen tényező irányítása mellett, de maga az a tény, hogy mindez így történhetik, bizonyítja azt, hogy ez a láthatatlan tényező egyben felelős tényező is kell, hogy legyen.

Az elmúlt 20 esztendő alatt szerzett tapasztalatok alapján legyen szabad annak a véleményemnek kifejezést adni, hogy ha a visszacsatolt kárpátaljai magyarorsz terület autonómiája rövid időn belül nem lesz megvalósítva, úgy amint azt Főméltóságú Kormányzó Úr kegyes volt kilátásba helyezni és a kormány feje megígérte, a visszacsatolt terület egy európai bonyodalom esetén újra válságos helyzetbe kerül. Mert a ruszin népre, amely az elmúlt 20 esztendő alatt nemzetté fejlődött, az elmúlt 3 hónapos magyar uralom kiábrándítólag hatott. Itt meg kell jegyezni azt is, hogy ezt a kiábrándulást nem a katonai hatóság, hanem a mögötte működő polgári szervezet idézte elő.

Nekem nemcsak jogom, de kötelességem is, hogy ezt nyíltan megmondjam, s hogy őszintén beszéljek felelősségem tudatában. Az elmúlt három hónap alatt a cseh recept szerint:

a. A közigazgatásban, a bíróságnál, a tanügynél, a pénzügynél és általában majdnem mindenütt, minden fontosabb hivatali pozíciót belföldi, oroszul nem tudó magyarokkal töltötték be, vagy olyan emberekkel, akiket a magyarorsz néppel s annak lelkével semmi sem kötötte össze, akik a múltban is magukat a magyarorsz nemzet testétől elkülönítették.

b. Minden gazdasági forrást és intézményt belföldi magyar szakemberekkel szállottak meg és sajátítottak ki.

c. Ungváron és Munkácson a magyarorsz nyelv részére annyi jogot sem biztosítottak, mint amennyit a csehek biztosítottak a múltban a magyarok részére. (Még az utcai feliratokat is bemeszelték.)

d. A magyarorsz falvakban, ahol csak lehetett, megpróbálták a magyar iskolák felállítását. (Nagyszőlösön pl. 24 magyarorsz elemi iskolai osztályból csak 9-et hagytak meg.)

e. Magyarorsz tisztviselőket, bírákat, tanárokat és tanítókat Ungváron, Munkácson és Beregszászon magyar bizottságok által igazoltnak, tekintet nélkül a magyarorsz ügynek tett szolgálatra, tisztán csak a magyar szempont figyelembe vételével.

f. A vidéken a csendőrök brutálisan viselkednek a néppel szemben. Erről ma már a falvakban rémregények járnak, és vannak emberek, akik a csendőri

verés elől a faluból elmenekültek. Állítólag a Máramarosban (rahói járásban) bujdosó szics-gárdistáknál keresnek menedéket.

g. Ungváron, Munkácson, Beregszászon, de még Nagyszőlősön is a hivatalokban a szolgálatot teljesített magyarországi altisztek egy részét minden további nélkül elbocsájtották. Az egész igazgatás magyar nyelven történik, még a magyarországi falvak jegyzői hivatalaiban is éppúgy, mint a csehek alatt, cseh nyelven.

A magyar politika a kárpátaljai magyarországi terület kérdésében teljesen bizonytalannak, határozatlannak és tehetetlennek látszik, éppen a fent említett láthatatlan erő által teremtett akadályok miatt. Ez a bizonytalanság adott tápot Amerikában a magyarországiak között a nyílt cseh, zsidó, kommunista s egyéb ellenséges propagandának a magyarok és Magyarország ellen. Szlovénországban és Németországban ez táplálja az ukrán propagandát, ugyancsak a magyarok és lengyelek ellen (míg ebből kifolyólag Lengyelországban az ukránizmus és a magyarországi autonómia ellen). Bent, a kárpátaljai magyarországi területen mindezen propagandának külön-külön ügynöke és számos híve van (főként a kommunisták tevékenykednek), éppen a magyar politika bizonytalansága miatt.

Mindezt én előre láttam, és mindezt megakadályozandó a magyar csapatok elindulása napján, 1939. március hó 14-én meg akartam alakítani a felelős magyarországi kormányt, amely a visszatért terület kormányzását a magyar királyi kormány intenciói szerint irányította volna, és a teremtett új helyzetet szentesítette volna. (Ezt annál is inkább meg lehetett volna tenni, mert én nemcsak a cseh köztársasági elnököt helyettesítő kormányfő által kinevezett, de egyúttal a „kárpátorosz” nemzet törvényes képviselője, tehát az összes képviselők és szenátorok, valamint az orosz és ukrán nemzeti tanácsok által egyhangúlag megválasztott kormány feje voltam, akit Sirovy generális törvénytelenül mozdított el helyéről és csukattott le. Ezt a szándékomat jelentettem a magyar királyi kormánynak (Pataki Tibor államtitkár úr révén), azt azonban nem akceptálták.

Az elmúlt két hónap alatt majdnem minden héten felhívtak Budapestre tárgyalni, ellenben az autonómiát illetően nem adtak nekem alkalmat, hogy valami hasznos pozitívumot letárgyalhassak. Az az érzésem, hogy szándékosan foglalkoztattak engem Budapesten csak azért, hogy az alatt megpróbálják a kárpátaljai magyarországi területet - az én kikapcsolásommal - pacifikálni. Mert ilyen kísérletek történtek:

1. Az ügynökök egész raja járta be a falvakat a katonai parancsnokságra való hivatkozással, aláírást gyűjteni memorandumokra, amelyek

burkolt tartalma: tiltakozás az autonómia ellen, amelyet a magyar Államfő és a magyar Kormányfő megígért. Ezeket a memorandumokat a Főméltóságú Kormányzó Úr és a miniszterelnök úr címére továbbították. (Hogy eljutott-e odáig, azt nem tudom.)

2. Ellenem egyrészt az ungvári főispán hivatalos lapjában, a Kárpáti Magyar Hírlapban, másrészt pedig a vidéken fizetett ügynökök által próbáltak hangulatot teremteni azzal, hogy én a magyarorosz nép akarata ellenére követelem az autonómia megvalósítását.
3. Ugyanakkor engem személy szerint is rendőri felügyelet alá helyeztek: telefonbeszélgetéseimet kihallgatják, postámat cenzúrázzák, minden lépésemet detektívekkel figyeltetik.
4. Mindez velem történik, aki Magyarországért életét, családját, miniszteri pozícióját, mindenét odadobta áldozatul, és odadobná ma is, ha tíz élete is lenne, mind a tízet egyszerre.

Mindez oly nyíltan és kihívóan történik, hogy Rahón éppen úgy tudnak és beszélnek róla, mint Szolyván vagy Huszton. Sokszor felvetődik bennem a kérdés, hogy Magyarországnak melyik ellensége csinál ilyen lélekromboló munkát? És kérдем, miért? Azért, mert hiszem és vallom, hogy a visszacsatolt magyarorosz területet csak úgy lehet egy újabb ezer esztendőre Nagy-Magyarország keretében megtartani, ha a magyarorosz nép lelkét a szentistváni eszme szolgálatába tudjuk állítani. A magyarorosz népet pedig ma az elmúlt 20 esztendő alatt felnőtt új generáció reprezentálja. Ezt megfogni és teremtetni, államépítő munkába állítani csak széles körű területi autonómia megvalósítása által lehet. Ennek az autonómiának a megvalósítására a magyar kormány lekötötte magát nemcsak a jelenben, de a múltban is:

a. A csehszlovák köztársaság összeomlása előtt én még mint csehszlovák parlamenti képviselő megállapodtam Budapesten vitéz Imrédy Béla magyar királyi miniszterelnök úrral abban, hogy a kárpátaljai magyarorosz területnek Magyarországhoz való visszakерүlése esetén a magyar kormány a volt horvát autonómiához hasonló autonómiát biztosít, a terület érdekeinek megfelelően gazdasági jogok kiegészítésével.

b. Miniszterelnök koromban a komáromi tárgyalások megszakítása előtti napon felkeresett Szent-Iványi József volt képviselő, és hangsúlyozottan a főméltóságú Kormányzó Úr izenetét hozta nekem, mely szerint a kárpátaljai magyarorosz területnek – Magyarországhoz való visszatérése esetén – Főméltóságod a horvát autonómiához hasonló autonómiát biztosít, egyben a terület gazdasági fellendítésére, vízi erőinek kihasználására kb. 70-80 millió pengőt

is, melynek első évi részlete, kb. 15 millió pengő, máris rendelkezésre áll. Ezen megállapodások alapján aztán én a magyar kormány minden óhaját, kívánságát pillanatnyi habozás nélkül teljesítettem, még életem árán is. Tanúim rá: Vörnle miniszter úr öexcellenciája és Pataki Tibor államtitkár úr öméltósága. Gondolni sem mernék arra, hogy ez a megállapodás nem kötné a mai magyar kormányt. Tudomásom van arról, hogy akad félhivatalos vélemény, amely a magyar kormányt ez alól fel szeretné menteni azzal a megokolással, hogy a terület nem önként került vissza Magyarországhoz, hanem a magyar honvédcsepatokek megszállása által. Ezzel szemben szabad legyen rámutatni arra, hogy

1. A megállapodásnál sem az egyik, sem a másik részről nem volt, de nem is lehetett arról szó, hogy milyen módon hozzuk vissza a területet és a népet, hanem arról volt szó, hogy szükség szerint ennek a területnek minden eszköz árán Magyarországhoz kell visszakerülnie. (Arra a legkevésbé lehetett gondolni, hogy a magyar csapatok igénybevétele nélkül is meg lehetne ezt valósítani.)
2. A megállapodás alapján én mindig a magyar kormány rendelkezései szerint cselekedtem. Főként a magyar kormány utasítására követeltem a kritikus időben a népszavazást a végletekig, mert a magyar kormánytól azt az üzenetet kaptam, hogy a magyar csapatok készen állnak a bevonulásra, és csak ok kell a csapatok elindítására, tehát a népszavazás mellett kell kitartani a végletekig. Én tudatában voltam annak, hogy megállapodásom a magyar kormánnyal csak akkor érvényes, ha azt a kritikus pillanatokban becsületesen meg is tartom, ezt én mint volt tartalékos honvéd főhadnagy átéreztem és aszerint is cselekedtem, egészen lecsukásomig. Holott tudtam és éreztem, hogy helytelen, amit teszek, mert jobb volna megmaradni továbbra is miniszterelnöknek, és az arbitrage döntése előtt Bécsben, ott a helyszínen bejelenteni kormányom nevében az országnak Magyarországhoz való csatlakozását. Ha ezt tettem volna, sok magyar és magyarorosz életet mentettem volna meg. De nem tettem, mert a magyar kormánnyal történt megállapodás azt parancsolta, hogy a kritikus pillanatokban az a jó, amit a magyar kormány jónak tart. Tehát a megállapodás miatt maradt el a magyarorosz területnek önkéntes, vér nélküli csatlakozása.
3. A magyar honvédcsepatokek pedig a magyarorosz nemzet akaratóból szállták meg a területet és pedig:
  - a. Az Amerikai Kárpátoroszok Szövetségének a nagyhatalmaknál történt intervenciója alapján;

b. A Központi Orosz Nemzeti Tanács kérelme alapján.

4. Az Amerikai Kárpátoroszk Szövetségének a magyar kormány a külügyminisztérium által ünnepélyesen a horvátországi keretű autonómiát ígérte, míg a Központi Orosz Nemzeti Tanács ugyancsak az autonómia feltételével hívta fel a terület megszállására a magyar honvédcsoportokat.

Mindebből következik, hogy magyarorosz részről csak hűség és ragaszkodás nyilvánult meg a területnek visszacsatolása érdekében kifejtett minden ténykedésben, mert minden magyarorosz tudatában van annak, hogy egy megállapodás a magyar magyart is köti mindig, még élete árán is.

Talán felesleges is lenne külön kihangsúlyoznom azt, hogy a kárpátaljai magyarorosz terület autonómiája körül kialakult külföldi befolyást a kormányra és a kormány elhatározására ismerem. Tudom azt, hogy különösen Németország és Lengyelország érdeklődése befolyásolja a kormányt. Ezt az érdeklődést, ha nem is hivatalosan, de félhivatalosan a magyar kormány tudomásul veszi, és két hónapja keres egy olyan megoldást, amely mindenkit kielégítene. Új, ideiglenes polgári igazgatással akar kísérletezni azzal a szándékkal, hogy őszig talán eldől a béke és háború kérdése, és azután majd csak lesz valahogy.

Ezért félek, ahogy az előbb is mondtam s a szívem összeszorul, ha rá gondolok arra, hogy 20 éves építómunkám rombadől, és csak utólag adnak majd nekem igazat. Mély hódolattal bátorkodom Főméltóságodhoz fordulni azzal a szent ügyért aggódó kérelemmel, kegyeskedjék megállapítani a magyarorosz lélek eltávolodását a szentistváni gondolattól, és tabula rasát teremtve a magyar állam egységének és érdekeinek teljes megóvásával életbeléptetni azonnal a megígért területi autonómiát. Ma még ez megvalósítható, úgy, hogy ez lesz az egyik legjelentősebb pillére a szentistváni Nagy-Magyarországnak, mert ha az építéssel késni fogunk, kérdés, hogy a magyarorosz nemzet lelki erőit később együtt fogjuk-e még találni?

Hódolatteljes tisztelettel:

Bródy András
volt kárpátaljai magyarorosz miniszterelnök.”

Forrás: Kárpáti Panoráma. Különszám. 1997. július 25. 4-5.old.

Bródy András kihallgatásának jegyzőkönyve (1944. december 6.)

*(A vallatási jegyzőkönyveket részletekben
– a lényegre irányítva a figyelmet – ismertetjük.)²⁴⁸*

Orosz nemzetiségűnek, orosz nyelvűnek, újságírónak vallotta magát. Azt állította, hogy kizárólag az Autonóm Földműves Szövetségnek, mint pártnak volt a tagja.

„Nyomozó: *Mely államok közreműködésével hozta ön létre Kárpátalja kormányát, és milyen pártok képviselői alkották azt?*

Bródy: A kormány mindennemű közreműködés nélkül, saját kezdeményezésemre alakult meg 1938. október 9-én. A csehszlovák kormány számára ebben az esetben nem maradt más, mint számolni a meglévő tényekkel. Az általam alakított kormányban a következő pártok képviselői vettek részt: én, mint az AFSZ elnöke, Bacszinszky Eduárd, a Csehszlovák Köztársaság szenátora, az agrárpárt tagja, Volosin Ágoston, a Keresztény Néppárt vezetője és az Ukrán Nemzeti Tanács elnöke, Fiescsak Iván parlamenti képviselő, az AFSZ tagja.²⁴⁹

²⁴⁸ A jegyzőkönyvek Valerij Razgulov által közölt dokumentumokon alapulnak. Leköszölvé. Kárpáti Panoráma, 1995-1996 számaiban. Elsődleges forrás: Kárpátaljai Állami Levéltár, Ungvár, a Bródy-per az 148423-as számon, a vádirat F 2558, op.1 359 számon van nyilvántartva.

²⁴⁹ A Kárpátalja tartományi kormányának, azaz az autonómia kiépítésére tett eme lépésnek természetesen előzményei voltak. A nagyhatalmak Münchenben aláírt egyezménye 1938. szeptember 29-30-án kielégítette Németország követelését a Szudétaföldre, ahol több mint 3 millió német élt többséget alkotva. Ez önmagában is már aktivizálta a szlovák és ruszin, kárpátoroszi autonómia, sőt elszakadási törekvéseket. Nem igaz tehát az, hogy Csehszlovákiát a németek és magyarok bomlasztották fel, mert bomlott az belülről a szlovák, ruszin elképzelések következtében, sőt csehek is voltak, akik szlovákok és ruszinok nélkül is el tudták képzelni Csehországot. Például 1938. szeptember 2-án – tehát a müncheni döntés előtt – orosz és ukrán értelmiségiek „Deklarációt” nyújtottak be a prágai kormányhoz. Ezzel együtt Bacszinszky az Orosz Népi Blokk nevében követeléseket adott át a kormánynak: Eperjest és vidékét csatolják Podkárpatzska Ruszhoz, nyújtsanak állami segítséget a Verhovina szegény népének és hajtsanak végre személycseréket a prágai állami vezetésben. Szvatek generális, Kárpátalja katonai főparancsnoka, nem értesülvén még Benes aznapi leváltásáról, október 5-én arról értesítette a prágai kormányt, hogy a politikai helyzet a területen jelentősen romlott, ezért tárgyalásokra hívta az ellenzéki pártokat. Addig is azonban javasolta, hogy a jelentősebb pártok tegyenek közzé felhívást a néphez, a nyugalom és törvényesség megőrzése érdekében. A felhívást kézjeggyével láthatná el Kárpátalja helytartója.

Október 6-án, Zsolnán a szlovák politikai pártok vezetői gyűltek össze; ezen az ülésen vendégként jelen volt Bródy András, Bacszinszky, Volosin, Révai és Fencsik. Nevezettek ekkor beleegyezésüket adták, hogy

Nyomozó: Hogyan működött az ön által irányított kormány?

Bródy: Az általam irányított kormány egyetlen gyakorlati döntést sem tudott hozni, mivelhogy csak 1938. okt. 27-éig létezett. Okt. 27-én engem letartóztattak.²⁵⁰

Csehszlovákia a csehek, szlovákok, ruszinok föderatív államává alakuljon át. Ennek jegyében másnap Sirovy tábornok, Csehszlovákia miniszterelnöke, Jozef Tiso személyében kinevezte Szlovákia legelső miniszterelnökét. Ilyen körülmények közepette Volosin és Révai csatlakoztak az Orosz Népi Blokk párttömörüléshez, amelyik október 7-én benyújtotta követelését a prágai kormányhoz Podkárpatzska Rusznak föderatív tartományra szervezéséről. Az első pontban ajánlották öttagú kormány létrehozását, élén miniszterelnökkel, akinek kormányzása alá tartozna minden ágazat, kivéve a külügy, hadügy és a vasúti szállítás.

A rendkívüli magyar minisztertanács október 8-án kimondta, hogy Csehszlovákiától a felvidéki területeket „nem történelmi, hanem etnikai alapon követeli vissza”. Pozsony legyen szabad kikötő, Kárpátalján pedig tartsanak népszavazást hovatartozására nézve.

Közben Ungváron 1938. október 8-án megalakult Podkárpatzska Rusz Nemzeti Tanácsa, amelyben helyet foglalt a Központi Orosz Népi Tanácstól Kaminszky József, Homicskó Vlagyimír, Demkó Mihály, az Első Ukrán Népi Tanácstól Volosin Avgusztin, Julij Brascsajko, Dimitrij Nyimcsuk, az AFSZ-től Bródy András, Földesi Gyula, a Köztársasági Földműves Párttól Bacsinszki, Pével Koszzej, az Orosz Nemzeti Autonóm Párttól Fenczik István, a Szociáldemokrata Párttól Révai Gyula, az Eperjesi AFSZ-től Ivan Piescsak, az Eperjesi Köztársasági Földműves Párttól Petr Zsidovszkij.

A PRNT első ülésén kiáltványt tett közzé. Kárpátalja orosz és nem orosz népe egészének egyetlen törvényes képviselőjévé nyilvánította magát, ideértve az eperjesi vidéket is, amely Szlovákiától átszatelendő Podkárpatzska Ruszhoz. A memorandum 5. pontja kijelentette, hogy a végrehajtó hatalmat azonnal át kell adni a Bródy vezette „kárpátorosz” kormánynak. Ugyanakkor leszögezték, hogy Podkárpatzska Rusz alkotmányát 1938. október 28-áig el kell fogadja a prágai parlament.

A prágai kormány október 8-án lemondatta Hrabál Konstantin kárpátaljai kormányzót, mert az nem akarta aláírni a néphez intézendő kiáltványt, és helyébe kinevezte Párkányi Ivánt, aki azonnal tárgyalta a kormány képviselőivel és szenátoraival. Estére bejelentette a kormány nevében, hogy teljesíteni fogják a PRNT követeléseit. Ezután Bródy András megalakíthatta kormányát: ő lett a tartományi miniszterelnök és művelődésügyi miniszter, valamint a központi prágai kormányban a Kárpátalja ügyeivel foglalkozó miniszter, Bacsinszki belügyminiszter, Fenczik István meghatalmazott miniszter a szlovák ügyekben, Révai Gyula kommunikációs miniszter, Volosin Ágoston (szociális és egészségügyi), Ivan Piescsak (jogalkotás) államtitkárok. (Az utóbbi hármat csak okt. 11-én nevezte ki a prágai kormány.)

²⁵⁰ Bródy András 1938. okt. 9-13. között többször részt vett Komáromban a magyar-csehszlovák tárgyalásokon, amelyek eredménytelenül szakadtak meg, mivel a csehszlovákok csak valamiféle autonómiát ígértek a csehszlovákiai magyarságnak. Okt. 15-én Ungváron először ült össze a tartományi minisztertanács. Bródy miniszterelnök ekkor tette le esküjét Volosin és Piescsak államtitkárok kezébe. Elhatározták kilenc minisztérium megszervezését és a Kormányhírnök c. hivatalos lap megindítását, amelyben a rendelkezéseket orosz és ukrán nyelven fogják közzétenni.

Az élelmiszerhiányt is megtagyalták és keresték a kivezető utat az éllátatlanságból. Leszögezték, hogy 1938. október első felében Romániából 170 vagon kukorica érkezett, de többre lenne szükség. Az élelmzési szállítások meggyorsításával Beszkid Antal kormányzót bízták meg.

A Bródy-kormány második ülését 1938. okt. 18-án tartotta, amelyen meghallgatták Fenczik István meghatalmazott miniszter beszámolóját a Szlovákiával folyó határegyeztetéséről. Úgy döntöttek, felkéri Szlovákiát, hogy állítsa össze tárgyaló delegációját.

Másodikként meghallgatták Révai Gyula miniszter beszámolóját a csehszlovák külügyminiszterrel, Hvalovszkijjal folytatott eszmecserejéről. Döntöttek arról, hogy Podkárpatzska Ruszból tilos kivinni állami és magáncégek tulajdonát, hogy a termelést és értékesítést ne érje károsodás, sőt ezeket fokozni kell. Döntöttek a rádióadások kibővítéséről. Ekkor döntöttek a cseh nyelvű iskolák megszüntetéséről, ahol nincsenek cseh iskoláskorúak. Amnesziát hirdettek. Engedélyezték a német nemzetiségi alapon szerveződő pártot, amely öt kiadvánnyal bírhat és terjesztheti Hitler *Mein Kampf* művét.

Bacsinszki belügyminiszter 1938. okt. 19-én Berlinbe látogatott, ahol fogadta Ribbentrop külügyminiszter és találkozott Kánya Kálmán magyar külügyminiszterrel, illetve a szlovák kormány megbízottjával. Ez a találkozó annak jegyében jött létre, hogy Németország közvetíteni fog a határkérdésekben Magyarország és Csehszlovákia között.

Nyomozó: Miért tartóztatták le önt?

Bródy: A letartóztatás pontos okát nem tudom, de a következő események előzték meg. Figyelembe véve az akkori helyzetet, amikor Csehszlovákiát darabokra szedték – Németország elfoglalta Szudétaföldet, Lengyelországot a Teschen területet, Magyarország magának követelte Ungvárt, Munkácsot és egyéb járásokat –, én arra a döntésre jutottam, hogy nekünk Magyarország felé kell orientálódnunk. 1938. okt. 19-én Kárpát-Ukrajna minisztertanácsán felszóltam ebben a kérdésben, és a tanács úgy döntött, küldöttséget irányít Budapestre azzal a kéréssel, hogy Kárpát-Ukrajnát autonóm alapon vegyék fel a magyar állam kötelékébe. Másnap, okt. 20-án felhívtam telefonon a pozsonyi magyar konzult, akit arra kértem, mérje fel a helyzetet: fogadnák-e Budapesten küldöttségünket? A magyar konzul, a nevére nem emlékszem, azt válaszolta telefonon, hogy Budapest fogad minket. Mégsem utazhattunk Budapestre, mivel a minisztertanács döntése szerint az eseményekről tájékoztattam Sirovy tábornokot, Csehszlovákia miniszterelnökét is.

Sirovy 1938. okt. 20-án Prágába rendelt, ahol kijelentette, hogy ne utazunk Budapestre, mert Kárpát-Ukrajna hovatartozásáról a csehszlovák kormánynak kell döntenie, nem pedig nekünk. A kérdés eldöntésében részt fog venni a mi képviselőnk. Ezek után, amikor Magyarország ultimátumot intézett Csehszlovákiához Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagyszőlős és Técső elfoglalásáról, Prágában okt. 20-án összeült a minisztertanács, melyben én is részt

---

A Bródy-kormány harmadik és utolsó ülése 1938. október 22-23-án zajlott. Bacsinszkij beszámolt németországi tárgyalásairól. Magyarország magának követelte Beregszászt, Munkácsot, Ungvárt és a magyarlakta területeket Kárpátaljától. A kormányülés arra a következtetésre jutott, hogy Podkárpatzska Rusz alig létrejött és még meg sem szerveződött autonóm területét a felosztás veszélye fenyegeti Magyarország és Szlovákia között, mivel az eperjesi vidék átcsatolása Szlovákiától még nem történt meg.

A kormány tudomásul vette Bacsinszkij beszámolóját és megkezdte a vitát. Elhangzott, hogy a Bródy-kormány kérje fel Németországot, Olaszországot, járjon el Magyarországnál, és segítsen megtartani legalább Ungvárt és Munkácsot, mivel ezek a városok alkotják Kárpátalja gazdasági és kulturális központjait.

Másik megoldásnak kínálkozott, hogy közvetlenül Budapesttel tárgyalnak az ügyben, bár erre kompetenciája a Bródy-kormánynak nem volt. Mégis emellett döntöttek, és a magyar fővárosba küldték Bacsinszkijt és Fencziket. Fenczik 1938. nov. 17-én Budapesten a lengyel követnek is átadta a magyar kormánynak átnyújtott dokumentumot.

Okt. 23-án a kormányülés hosszas vita után elfogadott egy dokumentumot. *„A Kárpátok déli részén található oroszok autonóm területe békes megegyezés alapján jött létre, egyetlen egészet alkot, melynek részei - az északi hegyvidék és a déli alföld - évezredek gazdasági egységet alkotnak, különböző nemzetiségű friss lakossága pedig békésen él együtt. A kárpátorosz lakosság többsége mindig meg tudott egyezni az autonómia területén élő, számbelileg kisebb nemzetekkel. Az autonómia egységét és oszthatatlanságát először 1918-ban Magyarország ismerte el a X. sz. törvénnyel, mely Kárpátalja számára széles körű területi autonómiát biztosít. Kárpátalja egységét és oszthatatlanságát békes egyezményekben ismerték el a szövetséges nagyhatalmak is. Ezért a terület politikai helyzetének és hovatartozásának megváltoztatása csak az északi és déli részek egységében képzelhető el, vagy kizárólag abban az esetben, ha az öklakosság élve demokratikus jogával, népszavazással dönt az ellenkezőjéről.”*

Ezt a nyilatkozatot a kabinet minden tagja aláírta, és még aznap megküldték Németország, Olaszország, Magyarország, Csehszlovákia, Nagy-Britannia, Lengyelország, Jugoszlávia és Románia kormányainak.

vettem, és kijelentette, hogy a kérdést nemzetközi bíróságnak kell eldöntenie. Én a népszavazás mellett emeltem szót, mert biztos voltam abban, hogy Kárpát-Ukrajna népe a referendumon Magyarország mellett szavaz majd, és nemcsak a fent említett járásokban. Úgy gondoltam, hogy a nemzetközi bíróság Magyarországnak ítéli majd Ungvárt, Munkácsot, Beregszászt és Técsőt, és így Kárpát-Ukrajna darabokra szakad. Számunkra és Magyarország számára is jobb lett volna, ha népszavazás útján Kárpátalja egész területe kerül át Magyarországhoz. Mindezek után 1938. okt. 27-én letartóztattak Prágában.”²⁵¹

Nyomozó: Önt bíróság elé állították?

Bródy: Nem, engem nem ítélték el. Három hónapig ültem börtönben, majd elengedtek.”²⁵²

Nyomozó: Milyen körülmények között szabadult?

Bródy: 1939. febr. 11-én szabadultam, tudomásom szerint elnöki amnesztiával.”²⁵³

---

²⁵¹ Bródy és a Bródy-kormány népszavazás megtartására vonatkozó törekvései kifejezték Kárpátalja népeinek véleményét. A referendumot támogatta a Központi Orosz Népi Tanács, sőt elterjedt a híresztelés, hogy az kezdeményezte. További támogatók: Autonóm Földműves Szövetség, Agrárpárt, Orosz Nemzeti Autonóm Párt, Orosz Fiatalok Nemzeti Tanácsa, Orosz Nők Szövetsége, Kárpátorosz Diákok Központi Szövetsége, Duhnovics nevét viselő társaság, Prolom, Eperjesi Rusz Egyesület, a zsidók szervezete, a munkácsi görögkatolikus egyházmegye és a görögkeleti egyházmegye. Ezt annak a ténynek az ismeretében kell szemlélnünk, hogy a felsoroltak szinte bizonyosra vették, hogy a népszavazás eredménye a magyar államhoz való csatlakozás lesz.

A referendum ellen egyedül az Első Ukrán Népi Tanács (EUNT) foglalt állást, éppen azért, mert ők is úgy gondolták, hogy az eredmény Magyarországnak fog kedvezni. Az EUNT az 1938. okt. 26-ai közgyűlésen Volosin és Révai szorgalmazására határozatot hozott:

1. Nem kell akadályozni a magyarlakta területek átadását Magyarországnak.
2. Elszántan tiltakozni kell a népszavazás ellen.
3. A Csehszlovákián belüli „ukrán” föderációt kell elérni.

Volosin, Révai és az EUNT pálfordulása, színvallása azzal magyarázható, hogy felülkerekedett benne a fehér-ukrán emigráció, amely a kommunisták elől az 1920-as években Kárpátaljára menekült, és ott nem mondott le a politizálásról, a kommunizmus megdöntése után Ukrajnába való visszatérésről. Ez az ukranofilé vált Volosinnal, Révaival és másokkal bővült csoport ezekben a napokban Berlinben tárgyalta a kárpátaljai hatalomátvételtől, amelyhez Hitler segítségét kérte. Elképzeléseik szerint Kárpátaljaból, mintegy Piemontból, kiindulva meg lehet teremteni az oroszoktól és kommunistáktól mentes Ukrajnát.

Okt. 25-én Prágában a minisztertanács megvitatta a kárpátaljai szavazás kérdését, a legtöbb résztvevő, köztük a szlovák is, a népszavazás ellen szólt, és az ügyet német-olasz nemzetközi döntőbíró elé kívánta utalni. Bródy András ekkor megkísérelte összevonni a magyar-csehszlovák és a ruszin-szlovák határrevízió kérdését. Azzal érvelt, hogy ha Podkárpátzska Rusz egy részének (értsd a magyarlakta déli részeket) elszakításába belemennek, akkor feltétlenül és azonnal vissza kell adni a tartománynak az 1919-ben „elszakított” Eperjest és vidékét, különben megrendezi a népszavazást nemzetközi ellenőrzés mellett.

Ennek a fenyegetésnek a hatására okt. 26-án felfüggesztették Bródy mentelmi jogát és letartóztatták hazaárulás vádjával.

²⁵² A letartóztatás után Bródy rögtön éhségstrájkba kezdett, tiltakozásul azért, hogy Prágában tartják fogva, mikor ügye a tartományi bíróság elé tartozik. A prágai politika Bródy börtönbe vetésével az elrettentés eszközhöz nyúlt, amellyel az Orosz Népi Blokkot akarták megfélemlíteni. A börtönben meglátogatta Julij Bracsajko, aki egy levelet adott át. Ebben felajánlották, hogy elköltözhet Magyarországra, vagy maradhat Csehszlovákiában, ha felhagy a politizálással. Bródy mindkét változatot visszautasította.

²⁵³ Még aznap fogadta Bródyt Csehszlovákia elnöke, Emil Hácha és együttműködést ajánlott neki, melyet Bródy nem fogadott el.

Nyomozó: *Mivel foglalkozott a börtönből való szabadulás után?*

Bródy: Szabadulásom után kb. egy hétig Prágában tartózkodtam. Nem foglalkoztam semmivel. Ezután két hétig szanatóriumban voltam a Tátrában, majd 1939. márc. 5-én hazatértem a családomhoz Ungvárra.”²⁵⁴

Nyomozó: *Mivel foglalkozott Ungvárra érkezése után?*

Bródy: Megérkezve Ungvárra semmivel sem foglalkoztam, otthon voltam. Pontosán nem emlékszem, de azután lehetett, hogy a magyar csapatok bevonultak Kárpát-Ukrajnába. Budapestről Ungvárra érkezett Pataki Tibor miniszteri államtitkár, és arra kért, azonnal utazzak Budapestre, ahol Teleki Pál miniszterelnök kíván találkozni velem. Másnap Budapestre utaztam, ahol Pataki még aznap bemutatott Telekinek.

Nyomozó: *Milyen kérdésekről beszéltek Telekivel?*

Bródy: Teleki miniszterelnök bejelentette, hogy Horthy kormányzó felhívást intézett Kárpát-Ukrajna népéhez, amelyben megígérte az autonómiát. Teleki biztosított róla, hogy ő személyesen mindent el fog követni, hogy a kormányzó ígérete ne csak ígéret maradjon. Felkért, hogy segítsek elmagyarázni a lakosságnak Magyarország politikáját Kárpát-Ukrajna népével kapcsolatban, amiért is felajánlott nekem helyet a magyar parlamentben. Miután én az eddigiekkel mélységesen egyetértettem, Teleki felajánlotta: Jó lenne, ha Ön bemutatkozna Horthy kormányzó úrnak. Ebbe is beleegyeztem. Egy nap múlva fogadott Horthy Miklós kormányzó. A találkozó alkalmával mély hálnak adtam hangot, amiért Horthy megígérte Kárpát-Ukrajnának az autonóm státuszt, melyet a csehek alatt húsz évig nem tudtunk megvalósítani. Horthy biztosított arról, hogy ígéretét feltétlenül betartja. »A magyar nép együttérez a ruszinokkal – mondta a kormányzó –, és a ruszinok a magyarok alatt sokkal jobb körülmények között fognak élni, mint a csehek alatt.« Ezzel a beszélgetés be is fejeződött.

Nyomozó: *Ön tehát beleegyezett, hogy kiszolgálja a magyarokat?*

²⁵⁴ Az ungvári vasútállomáson márc. 6-án hatalmas tömeg várta Bródyt. Nem ismerve a vonat érkezésének pontos idejét, a tömeg órákon át várakozott. Az újságok több mint tízezer emberről írtak. Amikor a vonat végre megérkezett a peronhoz, az utolsó kocsiból kiszállt Bródy és felesége, Illiczky Sándor kanonok és Marina Gyula teológiai tanár, akik Bródy elé utaztak Csapra.

A tömeg szeretetteljesen ünnepelte Bródyt és kíséretét. Bródy rövid beszédet mondott: „*Barátaim! Szívből jövő és szeretetteljes köszöntésükért fogadják ruszín bálámát. Az, ami velem és népemmel nemrég történt, kétségkívül igen szomorú fejezete történelmünknek, de ne feledkezzünk meg róla, hogy a történelem szenvedéseken épül. Szenvadás nélkül nincs menekvés. Én újra itt vagyok, de gondolom, senki sem fog engem megróni azért, ha egy ideig nem fogok politikával foglalkozni.*

Politikai barátainak és híveimnek, akik tanácsomra várnak, annyit mondok, hogy mindenki a maga helyén teljesítse becsülettel, lelkiismerettel és öntudatosan állampolgári kötelezettségeit, de közben ne feledkezzen meg arról, hogy mindannyian egyetlen nemzeti testnek apró részei vagyunk csupán, és emberi életünk csak annyit ér, amennyire ennek a nemzeti testnek az érdekeit szolgálja.”

Bródy: Igen, a magyar parlament képviselői helyét 1939 márciusában megkaptam.²⁵⁵

Nyomozó: Megkapta-e Kárpát-Ukrajna az autonómiát?

Bródy: Nem, mert Kárpát-Ukrajnában nem valósult meg az autonómia.²⁵⁶

Nyomozó: Miért szolgálta tovább Magyarországot, ha az nem tartotta be az autonómiával kapcsolatos ígéretét?

Bródy: Én valóban őszintén és becsületesen szolgáltam Magyarországot remélve, hogy az autonómia előbb-utóbb megvalósul.

Nyomozó: Ne takarózzon üres frázisokkal. Mondja meg mit fizettek az árulásáért?

Bródy: Semmit sem kaptam Magyarországtól azon kívül az 1500-1600 pengőn kívül, ami havonta, mint parlamenti képviselőnek járt.

Nyomozó: Milyen összegeket kapott a magyar kormánytól?

Bródy: Valóban kaptam 2400 pengő anyagi támogatást a »Ruszköze Szlovo« című újság kiadásához, de nem a kormánytól, hanem a kormányzói megbízottól Ungváron. Ezt a pénzt nem személyemnek adták, hanem a felvilágosító munkára.

Nyomozó: Mivel magyarázható a magyarok ilyen fokú bizalma ön iránt?

Bródy: A magyar kormány tudott az én magyar orientáltságomról, mivel 1938. okt. 20-án a pozsonyi konzulon keresztül kértem, hogy fogadjanak engem Budapesten Kárpát-Ukrajnával kapcsolatban. Ezért a magyar kormány, hogy saját oldalára állítson engem és híveimet, hogy kihasználja tekintélyemet, Kárpát-Ukrajna elfoglalása után felajánlotta nekem a magyar parlament képviselői mandátumát.

Én őszintén hittem a kormányzó ígéretében, és becsülettel szolgáltam a magyar népet, magyarázva és bizonyítva a magyar és ruszin nép hasonlóságát, hogy a magyarok és ruszinok baráti nép, barátságuk több mint ezer éves, hogy a magyarok mindent megtesznek a jobb életkörülmények megteremtéséért.”

²⁵⁵ Meg kell jegyeznünk itt, hogy a szovjetek nem ismerték el Bródy és társai jogát, hogy Kárpátalját képviselhesék a magyar országgyűlésben, mert oda nem választások révén kerültek. Vagyis a szovjet hódítók nem fogadták el az 1939: VI. magyar törvényt az 1939-1944 közötti időre, pedig Kárpátalja nemzetközileg, még a Szovjetunió által is elismerve, Magyarország része volt. Következésképpen területén a magyar törvényhozás volt illetékes és volt érvényben.

²⁵⁶ A kikialtott szlovák függetlenség napján, 1939. márc. 14-én Bródy kísérletet tett egy felelős kárpátorosz kormány megalakítására Ungváron, amely a területek egyesítésében segíthette volna a magyar kormányt, és mintegy legitimizálta volna a hegyvidéki ruszinság visszacsatolását az anyaországhoz. Erről Pataki Tibor államtitkáron keresztül értesítette a magyar kormányt. Erre ekkor már késő volt, mert a katonai megoldás, a fegyverrel való visszaszerzés előtt elhárult a nemzetközi akadály is.

*Bródy András kihallgatása folytatásának 1944. december 15-én keletkezett jegyzőkönyve*²⁵⁷

Nyomozó: Ki finanszírozta az ön pártját?

Bródy: Az általam irányított Autonóm Földműves Szövetség egyes személyek adományából és a tagsági díjból tartotta fenn magát.

Nyomozó: Hány tagja volt a pártnak?

Bródy: Pontosan nem emlékszem, de úgy 5-6 ezer.

Nyomozó: Mekkora összeget fordított havonta az agitációra és a pártapparátusra?

Bródy: A költségek havonta változtak. Egyszer több, egyszer kevesebb, de körülbelül 8-12 ezer koronát tettek ki.

Nyomozó: Világosan látszik, hogy a tagsági díjból befolyó összegnél ön rendszeresen többet költött.

Bródy: A helyzet a következő: mint ezt már a kihallgatás során elmondtam, pártunk rendelkezett egy titkos alappal, amelyről senki, még a végrehajtó bizottság tagjai és az elnökség sem tudott. Nem tudtam az alap létezéséről én sem. Csak 1933-ban, amikor pártunk legfőbb irányítójának a paralízis aláásta az egészségét, hívott fel engem Husztra, s akkor mondta el: "András, úgy érzem hamarosan meghalok, de mielőtt ez bekövetkezne, mint utódomnak elárulom, Sztojka Sándor püspöknél van elhelyezve a mi titkos alapunk" - és megnevezett 158 vagy 168 ezer koronát és 6 ezer dollárt.

Kurtyák figyelmeztetett rá, hogy a pénzzel bánjak gazdaságosan és óvatosan, a létezéséről pedig nem tudhat senki. Egy hónap múlva, mikor Kurtyák meghalt, megjelentem Sztojka püspöknél (ő 1943-ban halt meg). Megkérdeztem őt a pártalap létezéséről. Ő megerősítette, hogy az alapítvány valóban nála van, és egyúttal figyelmeztetett rá: becsületszavamat kell adnom arra, hogy arról senkinek sem beszélek. Ilyen módon 1933–1939-ig ebből az alapból költöttem havi 10-12 ezret pártmunkára és az apparátusra.

Nyomozó: Hogyan jött létre ez a pártalap? Ki adta a pénzt?

Bródy: Kurtyák Iván azt mondta, hogy a pénz egy részét (a dollárt) az amerikai ruszinok adták, a cseh korona pedig a „hitvédelmi alapból” származik. Más semmit nem mondott.

Nyomozó: Mikor és milyen pénzeket kapott a magyar kormánytól?

²⁵⁷ Bródy András kihallgatása 1944. dec. 15-én folytatódott, ez volt a második nap.

Bródy: Egyszer kaptam támogatást a magyar kormánytól 1939-ben a Ruzskoje Pravda c. lapomhoz 20 000 pengő összegben. Mellesleg ez egyeztetve volt Teleki miniszterelnökkel akkor, amikor felajánlotta nekem a magyar parlamenti helyet.

Nyomozó: Bródy, világos, hogy ön a magyar kormányt és nem a népet szolgáltatta. Erről beszéljen!

Bródy: Elismerem, hogy a magyar kormányt szolgáltam. Őszintén és becsülettel igyekeztem megteremteni a ruszin és magyar nép egységét. Erről beszéltem parlamenti felszólalásaimban, és ezt a gondolatot népszerűsítettem a lakosság körében is, erősen reménykedve abban, hogy a magyarok végül is megadják az autonómiát Kárpátaljának.

Nyomozó: Szamárság! A magyarok csak elnyomták és kirabolták a népet. Ön csak személyes érdekből és számításból szolgált!

Bródy: De hiszen én nem tagadtam, hogy a magyarok a kizsákmányolás és elnyomás politikáját folytatták Kárpát-Ukrajnában. Bevezették a magyart, mint hivatalos nyelvet és kihordták nemzeti kincseinket. Mindez így történt, de én úgy gondoltam, hogy az adott helyzetben minden lehetséges eszközzel a ruszin szót kell védeni. Elértem, hogy ruszin nyelven újságot adhassak ki. Én mindenképpen az autonómiára törekedtem, s nem önös érdekeimet tartottam szem előtt.²⁵⁸

***Belicskó Kárpát-Ukrajna állambiztonsági főnökének
a Bródy elleni vádemelésről szóló rendelete (1945. június 12.)
(Részlet)***

„Bródy A. I. kárpátukrajnai lakos, 1923-tól az AFSZ-nek nevezett burzsoá párt tagja, annak szervezője és politikai irányítója. Egyidejűleg több ezáltal a párt által kiadott lap kiadója és szerkesztője is..., mely lapokban rendszeresen jelentek meg népellenes cikkek. Mint az említett párt vezetője, Bródy rendszeresen tett látogatásokat Csehszlovákiában, majd később Magyarországra, ahol kapcsolatban állt ezen országok kormányainak vezetőivel. Mint a magyar kormánypolitika híve, azért harcolt, hogy Kárpát - Ukrajna magyar fennhatóság alá kerüljön. 1939-ben, mialatt a fasiszta Németország és Magyarország felosztotta Csehszlovákiát, Budapesten tartózkodva beleegyezését

²⁵⁸ Kihallgatták még Bródyt 1944. dec. 30-án, 1945. jan. 13-án és jan. 16-án is.

adta Horthynak, hogy Kárpát-Ukrajnát változtassák Magyarország gyarmatává. A magyar kormánytól rendszeresen kapott nagy összegeket szovjetellenes tevékenységre költötte, és mint Kárpát-Ukrajna népének elárulója és a Szovjetunió ellensége, a magyar fasisztáktól saját részre is kapott nagy összegű pénzeket. Elrendelem: Bródy András Ivanovics ellen mint Kárpát-Ukrajna népének érdekei elárulója és az SZSZKSZ ellensége ellen emeljenek vádat.”

***Bródy András kihallgatása folytatásának
a vádemelés napján keletkezett jegyzőkönyve
(1945. június 12.)²⁵⁹
(Részletek)***

Nyomozó: *Az elkövetett bűnökért ön ellen ma vádat emeltek.*

Bródy: A vádemelésben a következőkben vallom magam bűnösnek:

1923-tól valóban az AFSZ nevű burzsoá-nacionalista párt tagja és szervezője voltam. Egyidejűleg 1923-tól 1939-ig az AFSZ *Ruszkij Vesztnyik* című lapjának szerkesztője, 1939-től pedig a Vörös Hadsereg megérkezéséig Kárpát-Ukrajnára, a *Ruszkaja Pravda* és a *Ruszkoje Szlovo* című újságok kiadója voltam. A fent említett lapok kiadásához, valamint a nép- és szovjetellenes tevékenységemhez 1938-ig az Amerikában élő ruszinoktól, 1938-tól pedig a magyar kormánytól kaptam anyagi támogatást.

Mint az AFSZ politikai vezetője, többször utaztam Ausztriába, Svájcba, Franciaországba, Lengyelországba, Magyarországra, ahol munkakapcsolatban álltam ezen országok kormányaival. 1933-tól 1938-ig a csehszlovák parlament tagja voltam. 1938-ban Kárpát-Ukrajna többi burzsoá-nacionalista pártjával együtt megalakítottuk Kárpát-Ukrajna burzsoá-nacionalista kormányát, melynek én lettem a miniszterelnöke.

A magyar kormánypolitika híveként azért harcoltam, hogy Kárpát-Ukrajna magyar fennhatóság alá kerüljön. 1939-ben, Csehszlovákia feldarabolása után, Budapesten ígéretet tettem Horthynak az együttműködésre.

1939 májusától a Vörös Hadsereg megérkezéséig Kárpát-Ukrajnára, a magyar fasiszta parlament tagja voltam, és mint minden kárpátukrajnai képviselő, hűségesküt tettem a magyar kormánynak. A sajtóban rendszeresen elárultam népem, meghamisítottam a valóságot, amikor azt állítottam, hogy

²⁵⁹ 1945. június 12-én a vádemelés napján ismét kihallgatásra vitték Bródyt.

a ruszinok hazája Magyarország. A háború kezdetén én mint képviselő, nem-hogy a katasztrófa megelőzésére törekedtem volna, hanem arra szólítottam fel a népet, hogy vegyen részt a háborúban.

Látva, hogy a magyar megszállók elnyomják népemet, nem tiltakoztam, hanem éppen ellenkezőleg, segítettem őket tevékenységemmel.

Továbbá, bűnösnek vallom magam abban is, hogy árulásomért nagy összegeket fogadtam el a magyar kormánytól.”²⁶⁰

Bródy András kihallgatása folytatásának a vádemelés után keletkezett jegyzőkönyve (1945. június 13.) (Részletek)

Nomozó: *Az előző kihallgatásokon Ön eltitkolta azt a tényt, hogy Ön mint a magyar parlament tagja részt vett a Szovjetunió ellen indított háborúról szóló döntéshozatalban, és helyeselte a magyar kormány ebben a kérdésben tett lépéseit. Miért nem számolt be erről?*

Bródy: Valóban eltitkoltam, hogy egy héttel a Szovjetunió megtámadása után a magyar parlament, melynek én is tagja voltam, az én részvételemmel jóváhagyta a magyar kormány kapcsolatos lépéseit.

Nyomozó: *Ön személyesen egyetértett a magyar kormány ezen ténykedésével?*

Bródy: Nem tiltakoztam ellene.

Nyomozó: *Adatokkal rendelkezünk arról, hogy Ön a magyar parlamentben nemcsak mint képviselő volt jelen, hanem úgy is mint Kárpát-Ukrajna megbízott miniszterelnöke. Miért hallgatott erről?*

Bródy: El kell ismernem, hogy a magyar parlament munkájában nemcsak mint képviselő vettem részt, hanem mint Kárpát-Ukrajna megbízott miniszterelnöke is, amiért miniszterelnöki nyugdíjat kaptam. Ez világosan kitűnik a *Ruszköje Szlovo* 1943. október 10-i számából, melyben a következő szerepel: “Bródy András - a képviselő és megbízott miniszterelnök.”

Nyomozó: *Ki és mikor nevezte Önt megbízott miniszterelnökké?*

²⁶⁰ Íme a sztálini zsarnokság „nyomozóinak” diadala. A vádlott önként olvassa fejére a legszörnyűbb vádakot, sőt még meg is toldja azokat önszántából, hogy hihetőbb legyen szörnyű árulása. A szovjet típusú bíróságok előtt így ostromozták magukat kiemelkedő kommunista vezetők is: Buharin, Kamenyev (Rosenfeld), Rikov, Zinovjev, Rajk László stb. Hát hogyan hozhatták volna ebbe az állapotba a SZMERS „technikusai” Bródy Andrást, aki „csak” burzsoá-nacionalista politikus volt. Később tagadta saját vallomását a bíróságon, amelyet kényszer hatása alatt tett, és tényekkel támasztotta alá ártatlanságát. Újra kihallgatták 1945. jún. 13-án.

Bródy: Erre a posztra tulajdonképpen senki nem nevezett ki. Ettől eltekintve a Magyarországon érvényben levő rendeletek szerint én, mint a cseh-szlovák parlament volt képviselője, hosszú munkaviszonyomnak köszönhetően, automatikusan nyugdíjazott miniszterelnök lettem, s ennek megfelelően nyugdíjat is kaptam.

Nyomozó: Ön részt vett azon a megmozduláson, amelyet a bevonuló magyar csapatok tiszteletére rendeztek Ungváron?

Bródy: Nem, nem vettem részt. A magyar csapatok Kárpát-Ukrajnát 1938-ban és 1939 elején foglalták el. Ebben az időben én Prágában voltam fogságban.²⁶¹

²⁶¹ Figyeljünk fel a Bródy vallomása során végighúzó nyelv- és lényegi ellentmondásra. Kárpátját mindvégig Kárpát-Ukrajnának nevezi, mivel tudatában van annak, hogy ezt várják el tőle. Ugyanakkor „Népekről” tesz említést, akiknek ruszin nyelvét védelmezte. Vagyis Kárpát-Ukrajnában nem ukránok laknak, ahogy az elvárható volna, hanem ruszinok. Ennek ellenére a Ruzsinia, Ruszinszók, Ruszinföld kifejezések egyetlenegyszer sem hangzottak el a kihallgatási jegyzőkönyvek tanúsága szerint.

Vádolják Bródyt azzal, hogy „részt vett a Szovjetunió ellen indított háborúról szóló döntéshozatalban”. Nos, 1941. jún. 26-án Kassát ellenséges repülőgépek bombázták (30 halott, 185 sebesült), valamint a Körösmezőről Budapestre tartó vonatot Rahó környékén ellenséges légitámadás érte. Bárdossy László miniszterelnök 1941. jún. 27-én bejelentette a magyar országgyűlés képviselőházában, ahol Bródy is helyet foglalt, hogy Magyarország és a Szovjetunió között a hadiállapot bekövetkezett.

Bárdossy 1945. dec. 5-én a Népbírószágok Országos Tanácsa előtt a másodfokú eljárás során erre nézve a következőket mondta: „Ami az 1941. június 26-, illetőleg 27-én bekövetkezett eseményeket illeti, nem vitás, hogy szovjet felségjellel ellátott repülőgépek (ezt bizonyította az 1945-ben Moszkvában kezébe kerülő bizonyítékok alapján a népgyűlés előtt kihallgatott Tarnay István tanú) ismétlen bombázták a magyar területet, azaz nem vitás, hogy Magyarországot megismételt támadás érte. Minthogy a szovjet kormány a moszkvai magyar követ útján közvetített felszólítására: - Vajon Magyarország a német-orosz konfliktusban semleges marad-e? -, a magyar kormány a semlegesség fenntartását nemcsak nem tudta biztosítani, de a diplomáciai viszony megszakításával a semlegességet már korábban feladta, s minthogy továbbá ismeretes volt a szovjet igénye Kárpátalja területére (amely igény megvalósítására a szovjet kormány 1941. április elején kiadott hivatalos sajtóközleménye világosan utalt), jogos és logikus volt a szovjet légierők támadásában annak bizonyítékát látni, hogy a szovjet kormány Magyarországot már ellenségnek tekinti és ilyenként kezeli. A légitámadás ilyen értelmezésének jogosultságát támasztotta alá a szovjet kormány az a korábbi hivatalos kijelentése is, mely szerint Magyarországot az Antikomintern paktumhoz történt csatlakozásával megszünt önálló elhatárolásra képes tényező lenni, és Németország eszközevé vált. Az események logikus rendjében tehát a szovjet légierők támadását Magyarország ellen elhatározott ellenséges cselekmény megkezdésének kellett tekinteni, és a magyar kormány, a Németország felől rá nehezedett kényszer sulya alatt nem tett egyebet, mint megállapította azt, hogy a szovjet támadása következtében a Szovjetunió és Magyarország között háborús állapot állt be, és levonta a helyzet katonai konzekvenciáit.”

A Bárdossy-perben, de a „marxista-leninista” magyar történeti irodalomban is 1990-ig az volt az álláspont, hogy Bárdossy alkotmányellenesen, azaz az országgyűlés jóváhagyása nélkül konstatalta a hadiállapot bekövetkezését. Utólag ugyan megszerezte formálisan az országgyűlés hozzájárulását. A képviselők, természetesen az ellenzék is, észrevétel nélkül fogadták a hírt. Vagyis Bródy semmilyen döntéshozatalban nem vehetett részt, mert ez a döntés más színhelyeken zajlott.

**Bródy András kihallgatása folytatásának
a vádemelés után keletkezett jegyzőkönyve (1945. június 14.)**
(Részletek)

*Nyomozó: Az Ön válasza nem meggyőző. A nyomozás bebizonyította, hogy Ön régi magyarpárti. Követelem, hogy mondja el az igazságot a magyar felderítéssel való kapcsolatáról!*²⁶²

Bródy: Soha nem voltam a magyar felderítés ügynöke.

Nyomozó: Milyen konkrét tények alkották az Ön ellen felhozott vád alapját?

Bródy: Hogy milyen vádanyaggal rendelkezett a nyomozás Zaic feljelentésén kívül, nem tudom. Arra emlékszem, hogy az ügyben szerepelt egy magyar nyelven nyomtatott röpcédula és egy zsidó által Budapesten feladott távirat. Sem a röpcédulára, sem a távirat tartalmára, sem pedig a nevekre nem emlékszem.

Nyomozó: Mondja el, milyen részt vállalt a kormányzói megbízott munkájában?

Bródy: Személyesen a kormányzói megbízott munkájában nem vettem részt.

Nyomozó: Mikor kísérgette Ön a Kárpát-Ukrajnára érkezett magyar miniszterelnököt, Kállayt és a többi kormánytagot?

Bródy: 1939-ben kísértem Husztra, Szőlősrre, Beregszászra és Perecsenybe Magyarország akkori miniszterelnökét, Telekit és belügyminiszterét, Fischert. Ekkor én személyesen sehol sem szólaltam fel. 1943-ban Kállay részt vett az első világháborúban elesett hősök tiszteletére emelt emlékmű felavatásán. Ez alkalommal hivatalosan üdvözöltem a miniszterelnököt, köszöntöttem a kormányzót és a kormányt, biztosítottam őket népem Magyarország iránti hűségéről, majd magyarról ruszinra fordítottam Kállay Miklós beszédét. Felszólalásomat részletesen közölte a *Ruszkoje Szlovo* 1943. november 10-i száma.”

---

²⁶² Az 1945. jún. 14-ei kihallgatáson a nyomozó hatóság arra törekedett, hogy „leleplezze” Bródynak magyar ügynök voltát.

***Lvov őrnagy, az ukrán NKVD nyomozati osztályának vezetője elrendelte Bródy ellen a pótlólagos vádemelést.
Az iratot helyettese, Goron százados készítette elő
(1945. október 24.)
(Részlet)***

„Én az USZSZK NKVD nyomozati osztályának helyettes vezetője, Goron százados megvizsgáltam a 148425. sz. nyomozati anyagot és megállapítottam, hogy Bródy András kárpátukrajnai lakos, 1923-ban Demko Mihaillal és más személyekkel együtt megalapította az AFSZ burzsoá-nacionalista pártot. Az AFSZ vezetőjeként harcolt Kárpát-Ukrajna kommunista pártja és a Szovjetunió ellen. A *Ruszkij Vesztnyik* című lapban rendszeresen jelentek meg a Szovjetuniót, annak vezetőit és a kommunista rendszert becsmérő cikkei. 1938-ban megalakította Kárpát-Ukrajna burzsoá kormányát, melynek miniszterelnöke lett. Mint a magyar kormánypolitika híve, azért harcolt, hogy Kárpát-Ukrajna magyar fennhatóság alá kerüljön. 1939-ben, amikor Magyarország elfoglalta Kárpát-Ukrajnát, Bródy a magyar fasiszta parlament tagja lett. Képviselőként aktív részt vállalt a fasiszta törvények megvitatásában és elfogadásában. Nem egyszer szólalt fel és jelentetett meg olyan szovjetellenes cikkeket, amelyben felmagasztalta a magyar megszállókat és próbálta bizonyítani a ruszin és a magyar nép „barátságát és egységét”. Számításba véve azt, hogy a Bródy A. elleni 1945. június 12-i vádemelésben nincsenek megnevezve Ukrajna azon törvényei, melynek alapján a vádlottat bűnösnek találtuk, elrendelem: az USZSZK büntető törvénykönyvének 126. és 127. cikkelye alapján emeljenek vádat Bródy András Ivanovics ellen az 54-4. és 54-11. cikkelyek szerint.²⁶³ Az elítéltet értesítsék a rendeletről.”

²⁶³ Teljes egészében idézzük az Ukrán SZSZK büntető törvénykönyvének 54-4. cikkelyét, hogy az olvasó lássa, örök tanulságul, miért ítélték halálra Bródy Andrást és sokezer társát a szovjet övezetben fogságba esett népek hű fiai sorából. „*A nemzetközi burzsoázia azon részének bármilyen támogatása, amelyik nem tudván elismerni a kommunista rendszer egyenjogúságát, annak megdöntésére törekszik, vagy ezen társadalmi csoportok irányítása, esetleg közvetlen szervezése alatt végzett szovjetellenes tevékenység a következőket vonja maga után. Nem kevesebb, mint három évi szabadságvesztést, amelyik a fejezetben leírt valamelyik büntett előkészítésére vagy végrehajtására alakult szervezet tagjait sújtja.*”

A megyei bíróság esti ülésének jegyzőkönyve
(1946. május 4.)²⁶⁴
(Részletek)

Elnök: *Bródy vádlott, álljon fel! Milyen nyelven kíván vallomást tenni?*

Bródy: Oroszul.

Elnök: *Fenntartja-e továbbra is korábbi vallomását?*

Bródy: Némely állításomat szeretném megcáfolni. A SZMERS katonai elhárítás 1944. november 3-án tartóztatott le engem.²⁶⁵ Ügyem kivizsgálása 187 napig tartott. A vizsgálati idő alatt áttanulmányozták a több mint 25 éves politikai múltamat, s ez alapján ismerik egész életemet. Azonban, mint látom, csak olyan anyagok alapján vádolnak, amelyek az újságokban, részben az *Orosz Hírlapban* szerkesztésem és kiadásom alatt megjelentek. Ezenkívül azzal is vádolnak, hogy mint az Autonóm Földműves Szövetség vezetője harcot folytattam a kommunista párt ellen. Én és vádlott-társaim, létrehozva az AFSZ-t, azt a célt tűztük ki magunk elé, hogy kiharcoljuk Kárpát-Ukrajnának az autonómiát. Mint az AFSZ titkára, Csehszlovákia törvényes keretein belül arra a nemzetközi szerződésre támaszkodtam, amely kötelezte Csehszlovákiát, hogy széles körű autonómiát biztosítson vidékünknek. Csehszlovákia alkotmányára és a nemzetközi szerződésre támaszkodva sikerült is kivívnom az autonómiát. Csehszlovákia, mint demokratikus állam a politikai kérdésekben olyan helyzetet teremtett, amely szerint a törvényes keretek között minden politikai párt megvalósíthatta népének törekvéseit. Figyelembe véve, hogy a csehszlovák kormány nem hajtotta végre a Kárpát-Ukrajnával szembeni kötelezettségeit, amelyeket a törvények és a nemzetközi szerződés előírt, ezért 1923-ban aktív politikai tevékenységet kezdtünk el, hogy támogassuk ezen törvények és szerződés betartását. A Csehszlovák Köztársaságban 17 politikai párt létezett. Minden párt a programjában hirdetett a többi ellen, mi pedig szintén harcot folytattunk minden csehszlovák párt ellen, amely ellenségünknek bizonyult. Egyidejűleg folyt harc a Kommunista Párt ellen is. Azonban alá kell húznom, hogy 1923-25-ben a Kommunista Párt ellen nem folytattunk harcot, mert minden erőnket az Agrárpárt ellen összpontosítottuk. A harc 1926-ban kezdődött, amikor

²⁶⁴ Bródy András pere 1946. máj. 4-25-e között folytatódott, ebben kemény harcot vívott Kárpátontúli Ukrajna megyei bíróságának elnökével, Ruszin Vaszillal és megyei ügyészével, Andrásró Ivánnal.

²⁶⁵ A SZMERS katonai elhárítás 1944. november 3-án törvényellenesen tartóztatta le, hiszen 1944. december 22-én adták ki a letartóztatási rendeletet; az addig elkülönítőben tartott Bródynak kínótt a szakállá.

pártunk elnöke, Kurtyák Iván petíciót nyújtott be a Népszövetséghez Kárpát-Ukrajna autonómiájának kérdésében, amely petíció az *Orosz Hírlapban* meg is jelent. Népünk, mely évszázadokon át idegen elnyomás alatt élt, már régóta lemondott az autonómiáról.

Elnök: Ön a tevékenységéről beszéljen, s ne pedig agitációt folytasson!

Bródy: Elismerem, hogy harcoltam a Kommunista Párt ellen. Azonban az általam kiadott Orosz Hírlapban megjelent szidalmazó cikkhez semmi közöm. Alá kell húznom, hogy lapunkat is érték támadások, s nálunk is megjelent ilyesmi a Kommunista Párt ellen, azonban ez sohasem fajult sajtóperré, míg más pártok ilyen esetekben a bírósághoz fordultak, s a kommunista lapok szerkesztői börtönbe kerültek. 1938-ban beláttam, hogy a Csehszlovák Köztársaság széthullik, és hogy a németek Ungvárt, Munkácsot és Beregszászt a magyaroknak ígérik. Hogy megmentsük vidékünket, összehívtam a kormány ülését, amelyen elhatároztuk, hogy képviselőcsoportot küldünk Budapestre a kérdés tisztázására. Ebben az időben, mint erről Hvalkovszkij külügyminiszter tájékoztatót, a Magyarország és Csehszlovákia között folyó tárgyalások megszakadtak. Mindenki számára világos lett, hogy a Csehszlovák Köztársaság nem fogja tartani magát, s népünket meg kell menteni.

Elnök: Azt akarja mondani, hogy a magyarok szolgálatába állt?!

Bródy: Saját népem szolgálatába álltam. Elöttem egy feladat állt: bizto-
sítsam az autonómiát és a jobb megélhetést népemnek, hiszen századokon át a népem elnyomásban élt, s ezért olyan politikát igyekeztünk folytatni, hogy népünk megtarthassa a kulcspozíciókat valamennyi intézményben, hogy a vezető szerepet elsősorban népünk számára biztosítsák, s ezáltal minden joga biztosítva legyen a létezéshez. Ezt szerettük volna elérni az autonómia kivívásával.

A vád azt állítja, hogy az AFSZ tudatosan mindent megtett annak érdekében, hogy Kárpát-Ukrajnán a fasisztabarát irányvonal kerüljön hatalomra. Alá kell húznom, hogy a megszállás után az AFSZ megszűnt. A képviselők parlamenti klubot hoztak létre. Személyesen támogattam a titkárát, hogy segíteni tudjon az emberek baján. A magyarok alatt a klub semminemű támogatást nem kapott a kormánytól, csupán az orosz nyelvű hetilap, az *Orosz Hírlap* részesült anyagi támogatásban a működés fenntartására. Azonban az első hónap után a támogatás megszűnt, mert a lap szellemisége nem tetszett a magyar hatóságoknak. A második hónapban kénytelen voltam beszüntetni a kiadást, s pénzhiány miatt a lap egy hónapig nem jelent meg, amíg a hazaiaktól és a zsidóktól pénzt nem szereztem.

Elnök: Mesélje el milyen pénzeket létezett a lap!

Bródy: Kurtyák rendszeresen kapott pénzt Amerikából, a halála után a pártalap 160 vagy 165 ezer koronát és majdnem 6 ezer dollárt tett ki, amelyet 1938-ig használtunk el. Amikor egy amerikai küldöttség járt nálunk Gerovszkij és Jancsin vezetésével, még 2 ezer dollárt kaptunk.

Elnök: Hol tartották a pártalapot?

Bródy: Sztojka püspöknél. Minden hónapban kiadott egy nagyobb összeget kérésemre, amelyről én számlát adtam neki. ...Van szerencsém bejelenteni, hogy a magyar kormány aktív támogatása részünkről abban merült ki, hogy mi, képviselők bizalmat szavaztunk neki. Személyesen több ízben felléptem a Szovjetunió és a Kommunista Párt ellen, mindeme fellépéseim azért történtek, hogy el ne veszítsem a belém vetett bizalmat, s ne gyanakodjanak rám annak okán, hogy egy illegális szervezet tagjaival voltam körülvéve.

Elnök: Maga hitt abban, amiről a parlamentben beszélt?

Bródy: Nem, nem hittem. De minden erőmmel a népemet védtem. A Szovjetunió elleni kampánynak nem mi voltunk a kezdeményezői. Kárpát-Ukrajnából ekkor 6 képviselő volt a parlament tagja. 1941-ben a nép elkezdett átszökdösni a Szovjetunióba, partizánosztagok jöttek létre. A magyar katonaság kegyetlenkedett a lakossággal. Ennek ellenére képviselők maradtunk, hogy megvédjük népünket. Harcoltunk az állatállomány rekvirálása ellen. Amikor tudomásomra jutott, hogy a katonaság a megállapított mennyiségén felül rekvirál vagy hogy a lakosság nem jutott cukorhoz és más élelmiszerekhez, rögtön intézkedtem a kérdésben. Amikor megtudtam, hogy a népünket Németországba viszik dolgozni, rögtön Budapestre utaztam, s elértem a kiszállítások beszüntetését. Amikor megtudtam, hogy a Verhovinán a lakosságot katonai célból ki akarják telepíteni egy 20 kilométeres zónából, még aznap tehervonattal Budapestre utaztam, hogy beszüntethessem a verhovinaiak kitelepítését.

Elnök: Sokszor látogatta meg a letartóztatottakat a börtönben?

Bródy: Sohasem jártam a börtönökben, de ha a rokonok fordultak hozzám, mindig igyekeztem segíteni.

Elnök: Meséljen a falujárásról!

Bródy: A magyarok alatt létezett nálunk egy illegális szervezet, amelynek munkatársaim is tagjai voltak. Róluk és a munkájukról mindent tudtam és igyekeztem fedezni őket. Ez 1940-ben történt. Karcsát elküldtem a követségére, hogy tájékoztassa az otthoniakat a kárpát-ukrajnai ügyek állásáról.

Elnök: Milyen feladattal küldte Ön Karcsát a szovjet követségre?

Bródy: Hogy informálja a szovjet kormányt tevékenységünkről és helyzetünkről. ...Kérem felmutatni azt a dokumentumot, amelyben amnesztiát kértem a Kommunista Párt tagjainak. Ön, elnök polgártárs, azt kérte, hogy meséljek a falvak bejárásáról. Amikor a magyar parlament megígérte az autonómiát, elhatároztam, hogy kiutazom a falvakba, s közlöm a jó hírt a néppel. Sok falun voltam, s egészen Rahóig jutottam el, ahol az egyik faluban két ember várt, és elmesélték, hogy a magyar csendőrök megtiltották nekik, hogy fogadjanak. Amikor meghallották, hogy a népet egységre hívom fel, s arról beszélek, hogy az oroszok és ukránok között semmi különbség sincs, akkor megszüntették ezeket a találkozókat. Elmondtam a népnek, hogy Horthynál voltam, aki megígérte nekünk az autonómiát. Kértem, hogy tartsák meg a nyugalmat. Volosin idején az oroszokat, a magyarok idején az ukránokat tartóztatták le. Felhívtam a nép figyelmét, hogy ne szítson ellenségeskedést, hanem várja ki az események menetét. Mindent népünk védelme érdekében tettünk. Csupán egyetlen ideológia létezett számunkra: népünk életének megjavítása.

*A megyei bíróság reggeli kihallgatási ülésének jegyzőkönyve
(1946. május 6.)²⁶⁶
(Részletek)*

Ügyész: *Mit képviselt az Ön által 1922-ben kiadott Tyukodi Pajtás című lap, és miért magyarul jelent meg?*

Bródy: A Tyukodi Pajtás egy satirikus folyóirat volt. Benne én politikával nem foglalkoztam, s elítéltem azokat, akik ártottak népünknek. Azért volt magyar nyelvű, mert 1922-ben a helyi intelligencia, még a zsidók is, magyar lapokat olvasott. Orosz nyelvűt hiába adtunk volna ki, mert nem volt rá vevő.

Ügyész: *Milyen elvek irányították Önt a Kárpáti Futár szerkesztésekor?*

Bródy: Abban az időben, 1922-ben ismerkedtem meg dr. Kaminszkyvel, aki elmesélte, hogy Kárpáti Futár címmel lapot fog kiadni, amelyben megkezdí a harcot az autonómia megvalósításáért.

---

²⁶⁶ Bródy András pere 1946. május 6-án kihallgatással folytatódott Kárpátontúli Ukrajna megyei bíróságának elnökével, Ruszin Vaszillal és megyei ügyészével, Andrásró Ivánnal.

Elnök: 1923-ban Ön a magyar kormány szolgálatába lépett. Korláth lakásán beleegyezését adta, hogy a magyar kormány érdekeit fogja szolgálni.

Bródy: Az 1945. január 16-i jegyzőkönyv tartalmát cáfolom...

Elnök: Pedig ön azt aláírta!

Bródy: Kénytelen voltam aláírni a rám nehezedő lelki és fizikai nyomás hatására.

Ügyész: *A mi hatóságaink nem alkalmazzák a fizikai ráhatás módszereit!*

Bródy: Abban a helyzetben kénytelen voltam aláírni a jegyzőkönyvet.

Ügyész: *Bródy, mondja el, miért segítették Önt a magyar pártok. Talán ők is érdekeltek voltak a kárpátukrajnai nép autonómiájának megvalósításában? Nem rejtőzik e mögött a támogatás mögött, amelyet Ön kapott a magyar pártoktól valami más is?*

Bródy: A magyar pártok csupán azért segítettek, mert azt tartották, hogy ha kivívjuk az autonómiát, akkor nekik, mint nemzeti kisebbségnek szélesebb jogokat fognak biztosítani, mint amire a csehszlovák rezsिम alatt lehetőségük volt.

Ügyész: *Ön ugyebár azt hiszi, hogy a magyar pártok azért támogatták önöket, mert érdekelve voltak vidékünk belső életében?*

Bródy: Azt hiszem, hogy a magyarok számítottak arra, hogy Kárpát-Ukrajna autonómiájának kivívásakor javulni fog a helyzetük, és szélesebb jogokat fognak élvezni.

Ügyész: *Mondja el, milyen kapcsolatban volt Ön Papp püspökkel a verhovinai akció alatt?*

Bródy: Mint ismeretes, 1932-ben Kárpát-Ukrajnán éhség tombolt, és sok ezer ember éhen halt. A püspök kezdeményezésére kezdtük el az éhező lakosság megsegítését. Megkezdtük az élelem gyűjtését és továbbítását az éhező népnek.

Ügyész: *Milyen kapcsolatban volt az Ön akciója Papp püspökkel?*

Bródy: Papp Antal mint egyházi személy megértette az éhező nép nyomorúságát, és elhatározta, hogy velünk együtt segít nekik.

Ügyész: *Úgy Önnek, mint nekem ismeretes Papp személye. Ön is tudja, hogy a Magyar Nemzeti Párt tagja és magyar ügynök volt. Ön mindezt tudja, s ennek ellenére erről az átkozott, fekete emberről ilyen szimpátiával beszél!*

Bródy: Elöttem ismeretes az, hogy Papp volt, aki 1916-ban bevezette az orosz naptárt. Tudom, hogy ellene volt az erőszakos magyarosításnak, de itt válaszolva az Ön kérdésére, ő népünk lelkiatyja és pásztorja is volt, s jóindulatúlag nyilatkozott népünkről, s ekkor még semmiféle politikai hátteret nem feltételeztem mögötte.

Ügyész: Emlékszik az első felszólalására a csehszlovák parlamentben, mi-
kor 1933-ban béketárgyalásra törekedett Románia, Csehszlovákia és Kárpát-
Ukrajna határainak megállapításakor? Emlékszik-e Ön és nem tagadja?

Bródy: Tudom, hogy felszólaltam a csehszlovák parlamentben, amelyben követeltem, hogy a kormány törekedjen Máramarosszigetnek Csehszlovákiá-
hoz való csatolására, s ezután néhány évig folytak a tárgyalások a csehszlovák
és a román kormány között román falvak hozzánk csatolásáról. Ismeretes,
hogy a Kárpát-Ukrajnából Csehszlovákiába tartó vonatnak át kellett haladnia
Románia területén, s ezért követeltem, hogy a kérdést oldják meg, s hogy azok
az orosz földek, amelyek Romániához tartoznak, legyenek visszaszolgáltatva.

Ügyész: Azon ukrán földek visszakövetelése, amelyek Kárpát-Ukrajna ha-
tárain kívül rekedtek, nem számít büntettnek, ugyanakkor a nemzetközi hely-
zet nem engedte ezt meg Csehszlovákia biztonsága érdekében. Ebben az időben
folyt ugyanis az ismert revíziós törekvés, a határok megváltoztatásáról Magyar-
ország javára. Éppen ezért az ön fellépése ekkor népellenes színben tűnik fel.

Bródy: Ekkor Csehszlovákia erős állam volt, Angliával, Franciaországgal
szövetségben, s nem hiszem, hogy felszólalásom bármi módon fenyegethette
volna az ország biztonságát.

Ügyész: Milyen szerepet játszott az Ön pártjában, illetve az Ön pártjának
politikájában Gerovszkij Alekszej, Mussolini barátja, az ismert ügynök?

Bródy: Hogy ki volt Gerovszkij, vagy volt-e barátja Mussolininek, azt
nem tudom. Azt viszont tudom, hogy nagy politikusunknak, Dobránszky
Adolfnak volt az unokája.

Ügyész: Dobránszky nem vétkes abban, hogy ilyen félresikerült unokája
lett!

Bródy: Gerovszkijt mint embert ismertem, aki Amerikában élt, majd
mint a kárpátukrán nép barátja ide küldték, s valamennyien tiszteltük ezért.

Ügyész: Azt kérdeztem, hogy milyen szerepet játszott az Ön pártjának poli-
tikájában 1938 második felétől kezdve Gerovszkij Alekszej?²⁶⁷

²⁶⁷ A vidék Csehszlovákiához csatolásakor Gerovszkij egyetlen politikai párthoz sem tartozott, amely tömegesen képviseltette magát Kárpátalján. Ez azzal magyarázható, hogy hosszú ideig Podkárpatzska Rusz Pravoszláv Közösségeinek Központi Végrehajtó Bizottságát vezette, s azt tartotta, hogy csak akkor szilárdul meg a pravoszlávia, ha jó viszonyt alakít ki minden politikai irányzattal. Gerovszkij Doszifej szerb püspökkel közösen a vidék több falujában egyházközösséget szervezett. A Szerb Szinódus kinevezte Podkárpatzska Rusz pravoszláv egyházmegyeje jogtanácsosává.

Gerovszkij ez irányú tevékenysége együttműködésbe került a csehszlovák kormány politikájával, amely mellőzve az autonómiát igyekezett megosztani a vidék lakosságát. E célból a hatóságok igyekeztek a helyi pravoszláv egyházat kivonni a Szerb Pravoszláv Egyház joghatósága alól. Egyezséget kötve a konstantinápolyi pátriárkával Prága kikiáltotta a „Csehszlovák Pravoszláv Egyházat”. Minden közösséget tudósítottak, hogy ezen egyház kötelekébe tartoznak, és a Prágában székelő Száva püspöknek vannak alárendelve. Gerovszkij követőivel

együtt tiltakozott a kormány ezen akciója ellen. Panic szerb miniszterelnök segítségével sikerült is eltávolítani Podkárpatzka Ruszból az odaérkező Benjamin püspököt. Ezáltal Gerovszkij a csehszlovák kormánykörök legádázabb ellenfele lett. Mint a genfi „Kisebbségi Kongresszus” tagja, Gerovszkij többször részt vett a Népszövetség ülésein, megismertette annak képviselőit a vidék problémáival.

Elmondta, hogy Prága nem kívánja biztosítani a vidéknek a saint-germaini békeszerződésben és a köztársaság alkotmányában biztosított autonómiát. A kormányhoz címzett, svájci és egyéb lapokban megjelent vádak nagy társadalmi jelentőséggel bírtak.

Ausztria-Magyarországgal szemben, amely hazaárulás címén halálra ítélte Gerovszkijt, Csehszlovákia 1927 februárjában megfosztotta állampolgárságától és száműzte az országból.

Jugoszláviába áttelepedve Gerovszkij felvette a kapcsolatot az orosz emigrációval, valamint a helyi kormány- és ellenzéki pártokkal. Sikerült megszerveznie a „Szerb-Kárpát-Orosz Bizottságot”, amelynek tagjai lettek a jugoszláv parlament, a szerb pravoszláv egyház és az alkotó intelligencia képviselői.

1929 végén átköltözött az USA-ba, ahol folytatta a harcot az autonómia biztosításáért. Két évébe került, hogy létrehozzon egy erős és tekintélyes szervezetet, amely egyesítette az amerikai ruszinokat vallásra való tekintet nélkül. Így jött létre a „Kárpáti Szövetség”, amelyet egy 24 főből álló bizottság irányított, amelyben egyenlően voltak képviselve a pravoszlávok és a görögkatolikusok. 1935-ben Gerovszkij lett a szervezet főtitkára. A Szövetség létrejöttét a csehszlovák kormány ellenségesen fogadta, s igyekezett is diszkriminálni. Gerovszkij „jóakarói”, akiket Prága anyagilag is támogatott, elkezdtek terjeszteni, hogy semmit sem csinálnak, s az egész szervezetet csak önös érdekeinek megvalósítása céljából hozta létre. Válaszul erre a sajtóban megjelent, hogy a „Kárpáti Szövetség, amely egyesíti Amerika valamennyi ruszinját, mindent megtesz, ami békeidőben lehetséges, de semmittevése hasonlít azon hadseregek tértelenségére, amelyek ha eljön az ideje, a csatáratérn majd bizonyítani fognak. S az első állam, amely el fog tűnni Európá tértképéről, az Csehszlovákia lesz!”

Gerovszkij ezen cikke utolsó csepp volt Prága türelmének poharában. A sajtóban megjelent a bíróságnak azon ítélete, mely szerint, ha átlépi a Csehszlovák Köztársaság határát, azonnal le kell tartóztatni. A „Kárpáti Szövetség” vezetői az autonómia kivívása céljából a politikai erőket egyesítését tartották a legfontosabbnak.

A szervezet Európába utazó küldöttségét Gerovszkij vezette. Tagjai Papp Iván és Jancsisin Iván voltak. Párizsban Bródy András fogadta őket. Az „Orosz Súlyom” vezetője, Papp Iván átadott neki 2 ezer dollárt egy újság megjelenetésére, amely hamarosan Orosz Igazság néven napvilágot is látott. A párizsi csehszlovák követségén vízumot és biztonsgági garanciát kapott.

Prágába érkezve fogadta őket Milan Hodzsa miniszterelnök, javasolta, hogy a helyzetet jobban megismerendő tegyenek egy körutazást Kárpátzka Ruszon. Ungváron Gerovszkijt és kíséreit a vidék parlamenti képviselői és a helyi szervezetek fogadták Szova Péter főpolgármesterrel az élen. Még aznap találkoztak mindkét Tanács (az Orosz és az Ukrán) képviselőivel. Gerovszkij felszólította a Volosin-vezette ukranofileket az együttműködésre, mert mint mondotta, ez a két ág egy közös nép gyökere. Az ezt követő többi ülés sem vezetett a két Tanács egyesüléséhez.

1938-ban sikerült egyesíteni az „Orosz Blokk”-ba a két örök ellenséget: az Autonóm Földműves Szövetséget és az Agrárpártot. A vezetésbe mindkét párt képviselői és szenátorai bekerültek. Az AFSZ részéről Bródy András, Földesi Gyula, Piescsák Iván, az Agrárpárt részéről Bacinszkij Ödön, Kosszej Pál, Zsidovszkij Péter. A vidék legbefolyásosabb politikai erőinek konszolidációja jelentős szerepet játszott Podkárpatzka Rusz autonómiájának kivívásában és a kormány megalakulásában.

Podkárpatzka Rusz kormánya 1938. okt. 9-én alakult meg, amikor is autonóm státuszt nyert a Csehszlovák Köztársaságban. A kormányfő Bródy András lett. Prága már néhány nap múlva megpróbálta érvényteleníteni döntését, valamint letartóztatni és száműzni Gerovszkijt.

Azonban a prágai jugoszláv követ közbeavatkozása miatt Sirovy tábornok, aki Benest váltotta fel az elnöki székben, kénytelen volt lefűjni az akciót. Ugyanekkor Hvalkovszkij, a CsSzK külügyminisztere meghívót adott át Gerovszkijnak Ribbentropól, amelyben meghívta egy németországi látogatásra és berlini tárgyalásra. A jugoszláv követ tanácsára Belgrádba utazott. Mikor a következő nap bement a parlament elnökéhez, olyan hírt közölt vele, amely nagyon megrázta. Arról volt szó, hogy „hazaárulás” címén letartóztatták Podkárpatzka Rusz miniszterelnökét, Bródy Andrást, és helyére Volosin Agostont nevezték ki. (Ez okt. 25-26-án történt.) Milan Hodzsa, volt miniszterelnök, majd később Amerikában közölte Gerovszkijjal, hogy a német kormány követelésére Bródyval együtt őt is le kellett volna tartóztatniuk. Egyenesen a jugoszláv minisztertanács irodájából hívta fel Prágában Hvalkovszkij külügyminisztert. Mivel az nem volt a helyén, első helyettesével, Maszarzsikkal beszélt. Gerovszkij azon kérdésére, hogy milyen joga tartóztatta le a csehszlovák kormány Podkárpatzka Rusz miniszterelnökét, és nevezett ki olyan embert a helyére, akit nem támogat a lakosság többsége, Maszarzsik azt válaszolta, hogy a kormány ezt a lépést Berlin nyomására tette meg.

Miután a magyar hadsereg visszafoglalta a vidéket (1938. november 5-11.), Gerovszkij sok levelet kapott

Bródy: Igyekezett felvenni a kapcsolatot a csehszlovák kormánnyal, egyesíteni a pártokat egy egységes blokkba. Minden politikai pártot, kivéve a kommunistát. A szervezés eredményeként létrejött Podkárpatzska Rusz kormánya.

Ügyész: *Kapott Ön pénzeket Gerovszkijtől? Miért, mi célból és kinek a pénze volt ez?*

Bródy: Az Orosz Súlyom vezetőjétől, Papp Ivántól 2 ezer dollárt kaptunk egy napilap kiadására. A lap Orosz Igazság címmel lett kiadva.

Ügyész: *Nem a népszavazás propagandájára szánták ezt az összeget? Vagy tényleg az Orosz Igazság alapítására, amelyben sem orosz, sem igazság nem volt.*

Bródy: Ez az Ön véleménye, de a népnek jó, ha van egy naponta megjelenő lapja.

Ügyész: *Milyen összeget kaptak Önök a magyar konzulátustól a népszavazási kampány finanszírozására?*

Bródy: Nekünk pénzre nem volt szükségünk, s a konzulátustól sem kaptunk semmit.

Ügyész: *Az előzetes vizsgálat során Ön azt mondta: "1938 augusztusában és szeptemberében személyesen utaztam Pozsonyba, ahol a magyar konzulától 40 ezer cseh koronát kaptam."*

Bródy: Kérem ezt a vallomást figyelmen kívül hagyni.

Ügyész: *Ki finanszírozta Önöket?*

Bródy: Erre saját pénzünk volt. Létrehoztuk a Központi Orosz Tanácsot, s elhatároztuk, hogy Ungvár, Munkács és Beregszász elvesztése esetén ez el tiltakozni fogunk és megtartjuk a népszavazást.

Ügyész: *Azt kérdeztem ki finanszírozta Önöket a népszavazás propagandájára?*

Bródy: Erre az akcióra nem volt szükségünk pénzre.

Ügyész: *Számítottak-e a népszavazáskor idegen országok segítségére?*

---

onnan: Bródytól, Fencziktól, Demkótól, Piescsak,Zsidovszkij és Kaminszky részéről, akik azt szorgalmazták, hogy térjen vissza. Ugyanezt tanácsolta neki a jugoszláv külügyminiszter is. (Megjegyzendő, hogy ekkor már jugoszláv állampolgár volt.) Ő azonnal Budapestre utazott, ahol Teleki gróffal, a leendő miniszterelnökkel találkozott, akivel már az I. világháború előtről ismerték egymást. Teleki megígérte, hogy segít biztosítani a vidék autonómiáját, s bevezetni az iskolákban a ruszin nyelvet, mint olyat, amely legközelebb áll az irodalmi orosz nyelvhez.

Gerovszkij 1939 végén visszatért az USA-ba; elutazása előtt találkozott a magyar parlament képviselőivel: Bródyval, Fenczikkel, Kosszejel, Demkóval. A képviselők írásos meghatalmazást adtak át neki, hogy nyilatkozzon a nevükben, ha nekik erre már nem lenne lehetőségük. Előre látva, hogy a háború nem kerül el Podkárpatzska Ruszt sem, a szovjet hadsereg bejövetele esetén azt javasolta, hogy hagyják el a vidéket. Bródy erre azt válaszolta, hogy a kialakult helyzetben Podkárpatzska Rusznak a Szovjetunióhoz való csatlóása a kisebbik rossz lenne. Azonban Gerovszkij jóslata beteljesedett. A szovjethatalom nemcsak a ruszofil vezetőket „likvidálta”, hanem magát a ruszin autonómiamozgalmat is derekba törte.

Bródy: A Központi Orosz Tanács elhatározta, hogy területeink elszakítása esetén a népszavazáshoz segítségért fordultunk volna valamennyi külföldi képviselőhöz, kivéve a szovjetet.

Ügyész: És a világ melyik részébe akarták vezetni a népet népszavazás útján, északra, nyugatra vagy keletre?

Bródy: Úgy gondoltuk, hogy megtartjuk a népszavazást, de amikor tudomásunkra jutott, hogy Csehszlovákia széthullóban van, csak két választásunk maradt: Németországhoz vagy Magyarországhoz fordulni. Végső soron Magyarországhoz fordultunk, mert biztosak voltunk, hogy könnyebben elérjük földjeink egységét és biztonságát.

Ügyész: Bródy vádolt! Válaszoljon a kérdésemre! Hová akarták Önök a népet vezetni? Mint mondta, önök előtt két lehetőség állt: Németország vagy Magyarország. Ön azt mondta, hogy Magyarországot akarták követni. Miért éppen Magyarország és nem Németország?

Bródy: Mint tudjuk, Németország már régóta törekedett kelet felé, s készült a háborúra Lengyelország és a Szovjetunió ellen. S általában Németország a szlávok örök ellensége. Németországtól semmi jót nem remélhattünk, de nem is vártunk. Az a tény, hogy Németország a magyaroknak ígerte Ungvárt, Munkácsot és Beregszászt, ellenük hangolta a helyi lakosságot. Hogy ezeket a városokat ne szakítsák el Kárpát-Ukrajnától, elhatároztuk, hogy csatlakozunk Magyarországhoz és utána kivívjuk az autonómiát.

Ügyész: Mondja el milyen konkrét okok vezették ezt a választást!

Bródy: Láttam, hogy Németország a szláv területek feldarabolása árán közeledni akar Magyarországhoz, s nem akartam, hogy vidékünk legyen a fészke a Szovjetunió elleni német támadásnak; hogy mentsem a német-lengyel háborúba való keveredéstől, ezért választottuk a magyar vonalat. Világos volt számunkra, hogy ha Németországot választjuk, akkor földjeinket feldarabolják, s vidékünk a német hadsereg kiindulópontja lesz.

Ügyész: A népszavazás propagandájának eredményeként Önnek és pártjának sikerült becsapnia a kárpát-ukrajnai nép egy részét. 1938 októberében a Központi Orosz Tanács, az Első Ukrán Népi Tanács és Kárpát-Ukrajna képviselőinek egy része határozatot hozott, amelyben követelték a népszavazás megtartását Kárpát-Ukrajnán a Károlyi-törvényre hivatkozva. Erre a törvényre hivatkozva, azt Önnek jól kell tudnia, az akkori Magyarország, mely elvesztette a háborút, igyekezett megtartani mindent, amit lehetett, s ezért adott ki ilyen törvényeket. Erre való tekintet nélkül, a határozat célja népünk megmentése,

a magyarosítás népszerűsítése stb. volt. (Felolvassa a határozatot.) Ebben a határozatban Ön kifejtette viszonyát népünk és Magyarország felé, s ezek után még azt próbálja bizonyítani, hogy az autonómiát akarta kivívni és jobb életet biztosítani népünknek?

Bródy: Ebben a határozatban azt mondtam, hogy területünk és népünk, mint szubjektum és kollektíva ezeréves történelme folyamán nem volt elismerve, s első ízben az I. világháború után a magyarok, a nemzetközi szerződés és a CsSzK alkotmánya által történt meg. Mint döntésünk hirdette: elismertek minket mint önálló területi egységet és önálló népet. Ezzel kapcsolatban tiltakoztunk népünk megosztása ellen, hivatkozva erre a határozatra, hogy bebizonyítsuk, nemcsak a nemzetközi szerződés és a CsSzK alkotmánya garantálta számunkra az autonómiát, hanem a magyarok is elismerték területi egységünket, bár Horthy ezt a törvényt nem ismerte el.

Ügyész: *Ön Kárpát-Ukrajnát a horthyista kormányzat karjaiba vezette!*

Bródy: De hát más megoldás ekkor nem létezett! A Szovjetunióhoz nem fordulhattunk, hiszen sohasem vetette fel Kárpát-Ukrajna hozzá való csatlósának kérdését.

Ügyész: *Csehszlovákiához kellett volna fordulniuk!*

Bródy: Csehszlovákia ekkor már a felbomlás küszöbén állt!

Ügyész: *Van egy ukrán közmondás: "Apád előtt ne kívánkozz a pokolba!"*

Bródy: Ezt nekünk mint politikusoknak előre kellett látnunk.

Ügyész: *Ön propagandát fejtett ki a népszavazás ügyében, s ezzel Magyarország oldalára állt.*

Bródy: Ha nem fenyegette volna veszély a földjeinket, az autonómiát Csehszlovákia keretei között valósítottuk volna meg.

Ügyész: *Ön már miniszterelnökké való kinevezése előtt is követelte a népszavazást. Ön szerint a kinevezése miniszterelnökké a CsSzK alkotmánya és a nemzetközi szerződés szellemében történt?*

Bródy: Ez több volt, mint a nemzetközi szerződés és az alkotmány, amelyek széles autonómiát garantáltak számunkra, de a csehszlovák kormány csak olyan autonómiát akart biztosítani, amelyet Szlovákia is kapott.

Ügyész: *Mi váltotta ki kormányának október 22-i ülését és az Ön Prágába való utazását?*

Bródy: Október 22-én jutott kormányom tudomására, hogy Csehszlovákia széthullóban van, s a helyzete egyre inkább tarthatatlan. Ezért hoztuk meg határozatunkat.

Ügyész: *A kormány információi nem bizonyultak helytállóknak!*

Bródy: Az ország már széthullásának küszöbén állt, mert már megszületett a bécsi döntőbíróság határozata, mely Ungvárt, Munkácsot, Beregszászt Magyarországnak ítélte. Előrelátásunk tehát beigazolódtott.

Ügyész: Ön meglátogatta Sirovy tábornokot és a magyar konzult Pozsonyban. Kérdezem, miért kereste fel Ön a konzult; nem azért-e, hogy mint a konzul régi ismerőse, a magyar kormány pénzügyi támogatására számíthatott?

Bródy: Pozsonyból sokkal könnyebben lehetett kapcsolatba lépni a magyar kormánnyal, mint Prágából, és a konzul elintézte, hogy a kormány fogadjon engem tárgyalások céljából.

Ügyész: Mi okból követelte ön Kárpát-Ukrajna Magyarországhoz csatolását?

Bródy: Az autonómiánk veszélyben volt. Hogy megmentjük területünk épességét, az egyetlen járható utat választottuk, a Magyarországhoz való csatlakozást, ahol reményeink szerint mihamarabb sikerül elérnünk az autonómiát.

Ügyész: Május 4-i vallomásában Ön azt mondta, hogy egyetlen lépést sem tett Magyarország érdekében, pedig követelésével a népszavazásról Magyarország érdekeit szolgálta!

Bródy: El akartuk érni, hogy a magyar kormány szolgáltassa vissza elszakított városainkat.

Ügyész: És milyen áron akarták megvásárolni a magyarok jóindulatát Munkács, Beregszász és Ungvár visszaadása érdekében? Nem az egész terület árán-e?

Bródy: Mi a népünk jogait és területeit védjük. Ha az állam ereszteikeiben recseg és széthullóban van, akkor a nép és a terület megmentése érdekében egy másik, jóval megbízhatóbb állam keretei között kell menedéket találni.

Ügyész: Ilyen helyzet ebben az időben nem létezett. Egyetlen épeszü ember sem cselekszik így. Egyetért velem?

Bródy: Nem, nem értek egyet. A területünk feldarabolásának veszélye továbbra is fennállt, s az, hogy elveszítjük már eddig megszerzett autonómiajogainkat.

Ügyész: A börtönből történt kiszabadulása után Ön kijelentette, hogy vissza szándékozik térni Kárpát-Ukrajnára, s ez kiváltotta a magyar hatóságok bizalmatlanságát és gyanakvását az ön személye ellen. Így van?

Bródy: Így.

Ügyész: Milyen politikai gondolatokkal akart hazatérni Kárpát-Ukrajnára?

Bródy: Kijelentettem, hogy csehszlovák állampolgár vagyok, s mint ilyen szeretnék hazatérni, de mivel ekkor Kárpát-Ukrajnán ukrán nacionalista terroristák tevékenykedtek, Révai egy prágai lapban elhelyezett egy cikket,

miszerint nem tud kezeskedni az életemért; ezért akartam rögtön hazatérni szülőföldemre.

Ügyész: *De kijelentette, hogy együtt kíván élni népével?*

Bródy: Azt gondoltam, ha bekövetkezik a konszolidáció, akkor hazatérek.

Ügyész: *Továbbra is folytatni akarta a népszavazás-ügyet?*

Bródy: Nekem, mint a politikai életből kiesett embernek nemhogy folytatni, hanem még gondolni sem volt szabad erre. Mivel Kárpát-Ukrajnán terror tombolt, visszatérnem oda nem lehetett.

Ügyész: *Hogyan viszonyult Ön Kárpát-Ukrajna 1939. március 15-i magyar megszállásához? Hogyan értékelte Ön ezt az eseményt, értem itt az autonómia elérése céljából?*

Bródy: Ezt az eseményt már jó előre láttam, s gondoltam, hogy nehéz idők következnek el népünk számára. Területünket az autonómia garantálja sa nélkül foglalták el.

Ügyész: *Hogyan választották meg önt és kollégáit a magyar parlament képviselőivé?*

Bródy: A magyar parlamentbe a képviselőket a minisztériumi államtitkár javaslatára választották be.

Ügyész: *Milyen követelményeket támasztottak egy képviselővel szemben? Saját népének elárulása szintén elengedhetetlen követelmény volt?*

Bródy: Az volt a fő követelmény, hogy a képviselő ne legyen tagja egyetlen csehszlovák pártnak sem, és hogy a Központi Orosz Népi Tanácsot képviselje.

Ügyész: *A hazaárulást nem követelték? Ki javasolta a képviselőjelölteket?*

Bródy: Az árulást nem követelték. A képviselőjelölteket én javasoltam.

Ügyész: *Miért éppen Önhöz fordult a magyar kormány ilyen kérdésekben?*

Bródy: A kormány kénytelen volt valakihez fordulni, s hozzám fordultak, mint tekintélyes személyhez.

Ügyész: *Ön ekkor nem rendőri ellenőrzés alatt állt?*

Bródy: Azért figyeltek engem, mert a kormány nem ismerte terveimet, és azért figyeltetett, hogy megtudja kivel tartok kapcsolatot.

Ügyész: *Ön és az Ön pártja egész tevékenysége alatt becsapta a népet. Ebben elismeri bűnösségét?*

Bródy: Mindenben bűnösnek nem érzem magamat!

Az esti ülés jegyzőkönyvének részletei (1946. május 6.)

Ügyész: Figyelembe véve azt az ideológiai szakadékot, amely a Kommunista Párt és az Ön pártja között tátongott, milyen harcot folytatott Ön Csehszlovákia kommunista pártja ellen?

Bródy: Nem voltam kommunista, és elvi alapon folytattam harcot ellenük, bennük láttam az autonómia megvalósításának kerékkötőit. Magyarországon alatt a kommunisták ellen nem harcoltam, mert akkor ilyen párt nem létezett. A bajba került kommunistákon személyesen segítettem.

Ügyész: A gyűléseken Ön személyesen lépett fel a Kommunista Párt ellen?

Bródy: Sosem léptem fel ellenük.

Ügyész: Tudta-e Ön, hogy léteztek illegális szervezkedések, amelyek partizánosztagokat hoztak létre?

Bródy: Nem tudtam hogy partizánosztagok jöttek létre, de azt sejtettem, hogy a munkatársaim illegális szervezetek tagjai.²⁶⁸

Ügyész: Ön igen aktívan támogatta a magyar megszállókat! Ön és képviselőtársai propagandát fejtettek ki a magyar mentalitás mellett, agitációt folytattak Kárpát-Ukrajna erőinek a Szovjetunió elleni harcra való mozgósítása céljából.

Bródy: Sohasem támogattam a háborút, s nem beszéltem a Szovjetunió ellen, kivéve parlamenti beszédeimet, amelyeket azért voltam kénytelen mondani, hogy ne veszítsem el a magyar kormány bizalmát. Soha semmit és senkit nem mozgósítottam, és semmiféle aktív agitációt a háború támogatására nem folytattam.

Ügyész: Milyen volt az Ön viszonya a fasiszta Németországgal a Szovjetunió elleni háború idején?

Bródy: Mint mondtam, Prágában a németek utasítására tartóztattak le. A későbbiekben igyekeztem óvatosan viselkedni velük szemben, de semmiféle baráti viszonyt nem tartottam velük. A háborúellenes parlamenti fellépésre pedig nem tudtam magam rászánni.

²⁶⁸ Oleksza Borkanyuk és partizánosztagja 1939 végétől már propagandát fejtett ki Kárpátaljának a Szovjetunióhoz csatolása érdekében. Weinberger Schönherz Zoltán ekkor a KMP kárpátaljai szervezetének egyik titkára, akinek feladata volt az „ukrán lakosság belsejének vizsgálása”. Ők tudtak Bródyról, 1940. febr. 1-jei dátummal Borkanyuk Moszkvába küldte a *Felbívás a Kárpát-vidék dolgozó népéhez* c. dokumentumát. Eszerint Kárpátalja és Magyarország dolgozó népét „örömmel tölti el, hogy a Szovjetunió kitolta nyugati határát a Kárpátokig, és közvetlen szomszéd lett. Borkanyuk szerint „bosszú éveken keresztül a bródyk, fenczikek, voloszinok és révaiaik, az orosz és ukrán fehérgárdistákkal karöltve, nyelvi viták segítségével osztották meg a kárpátontúli ukrán népet”. (Célzás arra, hogy létezik-e ruszin nyelv, vagy az csak az oroszoknak vagy az ukránoknak a nyelvjárása.)

Ügyész: Ön aktívan támogatta és egyetértett a fasiszta hatalom térnyerésével Európában és az egész világon, mert Németország és fasiszta szövetségeseinek háborúját támogatva, Ön segítséget nyújtott a demokrácia elpusztításához. Elismeri ebbéli bűnösségét?

Bródy: Azért támogattam Magyarország politikáját, mert Kállay miniszterelnök megígérte, hogy kivezeti az országot a háborúból, s mindent megtettem, hogy ebben segítsék neki, éppen ezért bűnösnek a fasiszta pestis elterjedésében és a demokrácia vereségében nem érzem magamat. Azért is támogattam politikájukat, mert félttem elveszíteni képviselői mandátumomat, mert mint képviselő tehettem valamit a népemért.

Ügyész: Ha Ön nem értett egyet a magyar kormány politikájával, miért maradt mégis a parlamentben?

Bródy: Ellenzékbe vonulni akkor esztelenség lett volna, hiszen népünket veszély fenyegette, s mindennel igyekeztünk segíteni, amivel csak tudtunk. A magyarok csak arra vártak, hogy mikor adjuk fel a képviselőségünket, hogy ezáltal szabad kezet kapjanak.

Ügyész: Hogyan viszonyult a magyar kormány a helyi nemzetiségi kérdéshez? Minek tartották Budapest fasisztabarát kormánykorei népünket? Oroszoknak, ukránnak vagy valamilyen más népnek?

Bródy: Ebben a kérdésben a kormány nem volt egységes véleményen. Egyesek magyar-orosznak mások oroszoknak, ismét mások ukránnak tartottak minket. Mi arra törekedtünk, hogy az orosz nyelvet használhassuk, s ezért jelentek meg a lapjaink orosz nyelven.

Ügyész: Mi volt az AFSZ álláspontja ebben a kérdésben?

Bródy: Az AFSZ az alábbi álláspontot képviselte: a nyelvkérdést a szejmnek kell eldöntenie. Mi oroszoknak tartottuk magunkat, s ezért is támogattuk az orosz nyelv elsőségét.

Ügyész: Ez esetben hogyan kell értelmezni az Ön cikkét, amelyben arról írt, hogy egyesek meg akarják menteni a nagyoroszokat, mások az ukránokat, de mindenki elfeledkezik a mi kis országunkról? Kérdezem, nem magyar termék-e ez is?

Bródy: Fencsik István a nagyoroszokért küzdött, az ukrán nacionalisták az ukránokért, mi pedig mindent elkövettünk, hogy a saját területünkön erősek és rendezettek legyünk.

Ügyész: A vitázó felek összebékítése nem volt-e kapcsolatban a magyar kormány szeparatista nemzetiségi politikájával?

Bródy: Ezzel nem értek egyet. A cikket azért írtam, hogy összebékítsem az orosz és ukrán népet. Ha ez káros és magyarbarát lett volna, akkor a csehszlovák cenzúra betiltja. Az Ön álláspontja, hogy a cikk magyarbarát volt.

Ügyész: *Érdekelve volt-e Magyarország a lakosság nemzetiségi összetételének változásában, azaz a magyarosításban?*

Bródy: Ez a cikk nem a magyar, hanem a csehszlovák sajtóban jelent meg.

Ügyész: *Ön előtt is ismeretes, hogy Csehszlovákia kormánykörei ügyesen meglovagolták a nyelvi kérdést Kárpát-Ukrajnán.*

Bródy: Nincs semmi alapja, hogy engem és az AFSZ-t szeparatizmussal vádolnak, mi az orosz kultúráért küzdöttünk.

Ügyész: *Az AFSZ vezetőségének tagjai nem szeparatista célból léptek be más szervezetekbe?*

Bródy: Pártunk tagjai csak a Duhnovics Társaságban vállaltak tagságot. A társaságoknak különböző pártok képviselői voltak a tagjai. Volosin és a Kommunista Párt az ukrán irányzatokhoz tartoztak. Mint tudja, ezek a Proszvita Társaságba tömörültek.

Ügyész: *Mint mondta, az AFSZ az orosz irányzathoz tartozott. Milyen tevékenységet fejtett ki Ön, mint ezen irányzat képviselője?*

Bródy: Orosz nyelven több kiadványt is megjelentettünk, hogy az egész nép olvashassa őket. Ezt ellensúlyozandó hozta létre a magyar kormány a Tudományos Társaságot.

Ügyész: *Hogyan viszonyult az AFSZ e társasághoz?*

Bródy: Negatívan.

Ügyész: *Ezt a társaságot Ilniczky vezette?*

Bródy: Igen. Ebben az időben az AFSZ nem működött. Ilniczky, miután tanácsos lett, elhagyta az általunk képviselt vonalat, és fellépett ellenünk.

A reggeli ülés jegyzőkönyvének részletei (1946. május 7.)

Ügyész: *1941-ben tömegesen folytak a kommunisták letartóztatásai. Hogyan reagált Ön ezekre az eseményekre?*

Bródy: Hivatalosan ezekről az eseményekről nem értesültem, tudomásomra is csak magánembereken keresztül jutott, s segítettem, ahogy csak tudtam.

Ügyész: *De semmiféle politikai tiltakozást ez ellen nem kezdeményezett?*

Bródy: Akik ellen nem voltak bizonyítékok, illetve nem vádolták büntett elkövetésével, azokat szabadon bocsáttattam.

Ügyész: *Az ilyen személyeket nem kellett Önnek kiszabadítania, hiszen a bíróság többnyire felmentette őket.*

Bródy: Én már azelőtt kiszabadítottam őket, hogy az ügyük a bíróság elé került volna.

Ügyész: *1942-ben tömeges letartóztatások voltak a Peregcsenyi, Ungvári és Nagybereznai járásokban. Ungváron a hadbíróóság 316 embert ítél el, közülük 6 főt halálra. Hogyan reagált ön erre?*

Bródy: Erről csak az események után értesültem.

Ügyész: *Azt kérdeztem, hogyan reagált Ön erre?*

Bródy: Akkor már semmit sem tehattünk értük. Mi a magyar kormányhoz fordultunk, azzal, hogy a kárpátorosz nép nem magyar szellemben nevelkedett, s ezért nem lehet büntetni.

Ügyész: *Ezeknek az eseményeknek nagy visszhangja volt egész Magyarországon. Még a magyar kémelhárítás ügynöke, Vozáry képviselő is amnesztiát kért az elítéltek számára.*

Bródy: Én 1942. november 6-án szólaltam fel ebben az ügyben a parlamentben; Vozáry csak csatlakozott a felszólalásomhoz, és akkor mondta, hogy ezeknek az embereknek meg kell kegyelmezni.

Ügyész: *Mit tett Ön konkrétan a zsidótörvények bevezetése ellen?*

Bródy: Az első zsidótörvény elfogadása előtt összejöttünk a klubban és elhatároztuk, hogy nem veszünk részt a megszavazásban, mert a törvény ellenkezik a keresztény erkölcsökkel.

Ügyész: *De ennek ellenére hallgattak, amikor arról volt szó, hogy a zsidókat szellemileg és fizikailag meg kell semmisíteni!*

Bródy: A világ felháborodottan szemlélte a dolgot, de szintén nem tett semmit.

Ügyész: *Nem tudott volna lemondani a mandátumáról, s így tiltakozni?*

Bródy: Nem mondtunk le a mandátumunkról, mert attól semmi sem változott volna meg.

Ügyész: *Nem azért nem mondott le, mert megszerezte a magyar kormány bizalmát, a zsidótörvények ellen pedig az anyagi haszon reményében nem tiltakozott?*

Bródy: Milyen haszonra gondol konkrétan Ön?

Ügyész: *A „Lam” nyomdára gondolok.*

Bródy: A „Lam” nyomdáért fizettünk, s semmilyen anyagi hasznunk nem lett belőle.

Ügyész: *Akkor mi célból bérelte ki azt Ön?*

Bródy: Hogy legyen hol kiadni lapjainkat.

Ügyész: Hogy sikerült Önnek megszerezni a 300 000 pengő értékű részvényeket Prájsz elűzése után?

Bródy: Prájsz elűzésekor nem tartózkodtam Ungváron, de tudom, hogy át akarta adni a részvényeket, hogy őrizzem azokat a fia részére. Ezért vettem át a nyomdát megőrzésre.

Ügyész: Érdekes, hogy Göring is azt mondta, hogy Európát azért rabolták ki, hogy mentsek az értékeket.

Bródy: Ön engem ne hasonlítson Göringhez! A kérdésben kérem meghallgatni Lipót tanút, aki bizonyítani tudja, hogy Prájsz megkért, hogy őrizem meg a nyomdát a fiának.

Ügyész: És mit mond Önnek a bereznai fafeldolgozó üzembről?

Bródy: Annak a gyárnak nem egyedüli tulajdonosa voltam, hanem egy társaság birtokolta. Bak László irányította a gyárat, s neki fizettünk különböző összegeket.

Ügyész: De ez a gyár a zsidók tulajdonában volt?

Bródy: Mint mondtam, mi csak béreltük.

Ügyész: Ön úgy próbálta magát bemutatni a bíróság előtt, mint becsületes embert, a zsidók barátját. De akkor hogyan viszonyult Ön a Győző-ügyhöz, akit a magyar csendőrség megkínzott.

Bródy: Erről az ügyről semmit sem tudtam.

Ügyész: Nagyon különös, hogy egész Ungvár erről beszélt, csak az Ön fülébe nem jutott el!

Bródy: Csupán annyit tudtam, hogy a gettóban tartózkodott, de a további sorsa számomra ismeretlen.

Ügyész: A bíróság rendelkezik a Rendkívüli Bizottság adataival, amely szerint a fasiszta vadállatok által Kárpát-Ukrajnának okozott anyagi kár 3 032 318 100 rubelt tett ki. Bűnösnek érzi-e magát abban, hogy a magyar parlament képviselőjeként segítette a megszálló hatalom fosztogató politikáját Kárpát-Ukrajnán?

Bródy: Nem, nem érzem magam bűnösnek... Semmi ilyenben nem vettem részt, hiszen nem volt végrehajtó hatalmam, hanem éppen ellenkezőleg, amikor hasonló törvénytelenések a tudomásomra jutottak, rögtön tiltakoztam ellene. A háború vezette az országot. Én személyesen sohasem szavaztam a háborúra, de megállítani sem tudtam. A háború idején az 1912-es törvények voltak érvényben, és semmit sem tehettem, hogy ezeket a fosztogatásokat megszüntessem. Ha a magyarok tényleg ekkora kárt okoztak Kárpát-Ukrajnának, akkor kötelesek azt megtéríteni.

Ügyész: Mint a parlament képviselője, Ön megszavazta a Szovjetunió elleni költségvetést, támogatta a magyar kormány tevékenységét, s nem lelt bátorrágot arra, hogy ellenzékbe vonuljon, hanem ellenkezőleg, nem ismeri be bűnösségét abban, hogy tevékenysége ilyen szörnyű következményekhez vezetett.

Bródy: Nem érzem magam bűnösnek! Ezek a kérdések nem tartoztak a költségvetéshez, a háborús károk pedig a költségvetésen kívül mentek. Lemondhattam volna, de semminemű tiltakozási akciót nem szervezhettem volna.

Ügyész: Most pedig térjünk vissza a fasiszta gonosztevők által okozott károokra, amelyeket senki sem fog megtéríteni; bűnösnek érzi-e magát a magyar kormány politikájának segítésében Kárpát-Ukrajnán?

Bródy: Hogy a háború folyamán hányan estek el, nem tudom. Tudom, hogy a magyarok bejövetelének voltak áldozatai, de ezeknek számát sem ismerem. Ebben nem érzem magam vétkesnek, hiszen ezt megakadályozni a magyaroknak sem volt ereje. A terrorpolitikát pedig a Gestapo folytatta.

Ügyész: Ön elkerülte a válaszadást, s nem akar felelni a legfontosabb kérdéseimre. A kérdésem nem a frontok áldozataira vonatkozott, hanem a megkínzott, agyonlőtt, felakasztott emberekről van szó, akiket ítélet alapján vagy ítélet nélkül munkatáborokba zártak. És ide még nem számítottuk a zsidókat. Itt Kárpát-Ukrajna békés lakosságáról van szó!

Bródy: Erre csak a magyar kormány adhat választ. Amikor megtudtam, hogy ötezer embert elszállítottak Németországba munkára, azonnal Budapestre utaztam, és a megfelelő intézkedések után ruszinjaink elszállítását beszüntették. Mindent megtettem, hogy megakadályozzam népünk elszállítását.

Ügyész: Felolvastam Önnek, hogy milyen emberáldozatok estek, s kérdem, hogy mint képviselő, aki bizalmat szavazott a kormánynak, azért, hogy lehetősége legyen népe védelmére, nem az Ön védelme vezetett-e ilyen szörnyű számokhoz. Ebben bűnösnek érzi magát?

Bródy: Nem érzem. Én a Kállay-kormánynak szavaztam bizalmat, ezek a szörnyűségek pedig akkor estek meg, amikor az országban a németek parancsoltak, és a Sztójay-kormány volt hatalmon, amelynek nem szavaztam bizalmat.

Ügyész: Ön a magyar rezsim egész kárpát-ukrajnai korszakáért felelősséggel tartozik. Ön állandóan a németekre hivatkozik; ebben az esetben bizonyára tudja, a magyarok 1941-ben Galíciába, Kamenyec-Podolszkba szállították ki a helyi zsidókat. Erről tudott Ön?

Bródy: Amikor megtudtam, hogy a verhovinai zsidókat elszállítják, Budapestre utaztam, s elértem, hogy a kormány beszüntette a szállításokat, s még azokat a vagonokat is visszahozatta, amelyek már a határon álltak.

Ügyész: Ez a folyamat nem egy napig, hanem kerek hét hónapig tartott, s Ön csak egy konkrét esetre hivatkozik! Kérdezem, bűnösnek érzi magát ezekben a törvénytelenésekben?

Bródy: A távirataim és interpellációim nyomán a zsidók kiszállítását megszüntették; hasonló esetről nincs tudomásom.

Ügyész: Arról, hogy Ön a zsidók érdekében felszólalt a parlamentben, semmi információnk nincs, mert erről a sajtóban nem írtak. Nem kitaláció-e ez is? Bűnösnek érzi-e magát ebben?

Bródy: Nem, nem érzem! Azt pedig, hogy amit mondok, kitaláció, avagy sem, azt majd a bíróság dönti el.

Ügyész: Vallomásában azt állította a népszavazásról, hogy nem akarta, hogy Ungvár, Munkács és Beregszász elszakadjon, s a városok átadását a népszavazással akarta megakadályozni. Azonban az 1939. március 15-i megszállás után úgy Ön, mint képviselőtársai beleegyeztek abba, hogy a városokat a bécsi döntőbíróság ítélete alapján Magyarországhoz csatolják.

Bródy: Mint korábbi vallomásomban is kijelentettem, meg akartuk őrizni ezeket a városokat. Arra törekedtünk, hogy ne szakítsák el őket vidékünk-től. Amikor a döntőbíróság elhatározta Magyarországhoz csatolásukat, még nem voltam parlamenti képviselő. Mikor a politika színpadára léptem, a helyzet már gyökeresen megváltozott, mivel Ungvárt, Munkácsot és Beregszászt magyar városoknak ismerték el. Előbb az autonómiát kellett kivívnunk, csak azután foglalkozhattunk a városok visszaadásának kérdésével. A Telekivel folytatott autonómiai tárgyalásokon többször is felvettem a kérdést, hogy az elszakított városokat adják vissza.

Ügyész: Erről Ön beszélt a parlamentben, és írt a sajtóban?

Bródy: Homicskó doktor összeállította az autonómia törvénytervezetét.

Ügyész: Megismétlem a kérdést! Beszélt-e Ön erről a parlamentben és cikkezett-e a sajtóban, hogy adják vissza Ungvárt, Munkácsot és Beregszászt Kárpát-Ukrajnának?

Bródy: Mint már említettem, erről nem írhattam a lapokban, mert a cenzúra nem engedélyezte, s a parlamentben is csak a kormánnyal való egyeztetés után lehetett beszélni róla.

Ügyész: Ön többször említette harcát az autonómiaért. Mesélje el, hogy konkrétan Ön mit tett ezen autonómia megvalósításáért?

Bródy: Tárgyalásokat folytattunk a kormánnyal, benyújtottuk az általunk előkészített törvénytervezetet. Amikor Teleki bemutatta a saját tervezetét, mi tiltakoztunk ellene, s kértük, hogy ezt ne fogadja el a parlament. Ennél többet a gyakorlatban nem tudtunk tenni.

Ügyész: Ön a Teleki-féle törvénytervezetet említette. Egyeztették-e ezt a tervezetet előzetesen önnel és klubjának tagjaival?

Bródy: Mivel mi ellene voltunk a tervezetnek, elhatároztuk, hogy előbb megbeszéljük a minisztériumokkal, képviselőinkkel, s csak azután tárgyalunk róla a parlamentben.

Ügyész: Bár a Teleki-törvény nagyon kevés jogot biztosított népünknek, de elismerte Kárpát-Ukrajnát önálló területi egységnek, s emellett még valamilyen minimális jogokat is biztosított. Ön úgy érezte, hogy az ukrán népnek nincs szüksége ezekre a jogokra?

Bródy: Engem azzal vádolnak, hogy nem akartam törvényes jogokat biztosítani népemnek. A csehek alatt nem egyeztem bele, hogy csak részleges autonómiát biztosítsanak, hanem követeltem a nemzetközi szerződés betartását. Ilyen autonómiára törekedtem Magyarország keretein belül is. Azt az autonómiát, amit Teleki ajánlott, nem tudtuk elfogadni, nehogy vidékünk kiárusításával vádoljanak majd bennünket. Ezért olyan autonómiát követeltünk, amely egyenlő jogokat biztosít minden nemzeti kisebbségnek.

Ügyész: Nem érzi-e, hogy ezekkel az engedményekkel Ön ismételtelen elárulta a népet?

Bródy: A háború idején az autonómia kérdésének tárgyalását felfüggesztették. Tudomásunkra hozták, hogy az autonómiáról szó sem lehet.

Ügyész: Ön beleegyezett, hogy a kérdést a háború idején ne tárgyalják?

Bródy: Igen.

Ügyész: S nem tartja ezt a nép elárulásának?

Bródy: Ekkor sem így, sem úgy nem tudtuk volna kivívni a teljes autonómiát.

Ügyész: Megismétlem, nem tartja ezt a nép elárulásának?

Bródy: Ismerve a magyar kormány beállítottságát, nem nyújthattuk be a saját tervezetünket. A háború idején a kormány nem egyezett volna bele a követeléseinkbe. Ha benyújtottuk volna az Orosz Hírnökben megjelent autonómiatervezetet és követeléseinket, a parlamenti többség ellenünk szavazott volna. Ekkor minden a háborús érdekeknek volt alárendelve.

Ügyész: Érdekelte volt a magyar kormány abban, hogy Kárpát-Ukrajnán politikai pártok működjenek?

Bródy: A kormánynak érdeke volt, hogy létezzen olyan politikai párt, amely magyarbarát propagandát folytat. Egy olyan párt létrehozását tervezték, amelynek mi is tagjai lettünk volna; elnökévé Riskót, ügyvezetőjévé Kricsfalusy-Hrabárt szánták. Mi ezzel nem értettünk egyet, s egy saját kárpát-orosz pártot akartunk. E tárgyban hosszú ideig tárgyalások folytak. Három ízben egyeztetttük javaslatainkat a minisztériumi államtitkárokkal, de ugyanakkor mindent megtettünk annak érdekében, hogy a terv ne sikerüljön.

Ügyész: Tehát ez a párt fasisztabarát elveket testesített volna meg?

Bródy: Ön nem értett meg engem! A kormányzói biztosságon tárgyalások folytak, hogy egyezzünk bele a Kárpátaljai Párt létrehozásába, amibe mi is beléptünk volna, s így harcoltunk volna a jogainkért.

Ügyész: Mi indította Önt arra, hogy tárgyalásokat kezdjen a partizános-tagokkal, s mikor történt ez?

Bródy: A partizán vezérkar parancsnoka magához hívatott, s tárgyalásokat folytattunk, s ekkor határoztuk el az együttműködést.

Ügyész: Kérem beszéljen erről részletesebben!

Bródy: A pontos dátumra már nem emlékszem, csak azt tudom, hogy szeptember 15-e volt, amikor Horthy kormányzónak memorandumot juttattam el, melyben kértem, hogy gondolkodjon el Magyarország és a magyar nép sorsán, s hagyjon fel az angolszász hatalmak felé kacsintgatással, s forduljon közvetlenül a Szovjetunióhoz, hogy kivezesse Magyarországot a háborúból és keressen közvetlen kapcsolatot a Szovjetunióval. Ez 1944. szeptember 15-én történt. A javaslatot elvittem a miniszterelnöki kancelláriába, átadtam a kancellária vezetőjének, a másolatát pedig átadtam a miniszterelnöki államtitkárnak. Egy másolatot Csékán kapott, hogy értesítse a partizánokat. Az államtitkár elmondta, hogy ezért le is tartóztathatnak engem.

Elnök: Válaszoljon a kérdésre konkrétan!

Bródy: Ezután két és fél héttel arra készültem, hogy hazavigyem családomat, amely akkor üdülésen tartózkodott. Ekkor érkezett hozzám Hrabár Oleg, és azt mondta, hogy a partizánosztág vezetője magához kéret. Azt mondtam, hogy erről csak a visszatérésem után beszélhetünk, ugyanis tudtam, hogy jó lesz, ha referálhatok a kormánynak és a kormányzói biztosnak a követeléseinkről. Mindezt elmondtam Csékánnak, hogy értesítse erről a partizánosztág parancsnokát. Visszatérve az üdülőből Budapestre, felkerestem Pataky államtitkárt. Ő csak később tudatta velem, hogy semmit sem tud a beadványom sorsáról, és semmi egyebet nem tudott mondani. Amikor hazaértem és összehívtam Kereset, Hrabárt és Csékánt s még nem tudom

kiket és Munkácsra utaztunk, hogy megtanácskozzuk, menjünk-e a partizánokhoz, s ezt hogyan valósítsuk meg. Ezután Hrabár elküldte Babidoricst, hogy megszervezze a találkozót. Mivel nagyon sokáig nem jött vissza, azt hittük, hogy feltartották. Hrabár ezután saját kocsiján elment a partizánokhoz. Majd Csékán, Keres, Demkó és én elindultunk a megbeszélésre Túrja Paszika faluba, ahol találkoztunk a partizánvezérkar parancsnokával, és elmondta, hogy a szovjet csapatok hamarosan bevonulnak, s nekünk a Vörös Hadsereg érdekében kell tevékenykednünk, s megbízott minket, hogy értesítsük a hivatalnokokat arról, hogy ne hagyják el Kárpátontúli Ukrajna területét, hogy szervezzenek mozgalmat a partizánok megsegítésére, s amennyiben gyárak, üzemek vannak, próbáljuk megakadályozni, hogy a németek felrobbantsák vagy kiszállítsák azokat. Kért, hogy igyekezzem megőrizni az autómát a németektől.

Ügyész: A partizánokkal folytatott tárgyalások után ön megszakitotta a kapcsolatot Budapesttel?

Bródy: A tárgyalások után többet nem utaztam Budapestre.

Ügyész: Spak a vallomásában ennek az ellenkezőjét állítja.

Bródy: Nem hiszem, hogy Spak ezt állítani merné!

Ügyész: Pontosan mi célból kezdett Ön tárgyalásokat a partizánokkal?

Bródy: A partizánvezérkar parancsnoka kéretett magához. Hrabár Oleg tudósított, hogy ha Moszkvával akarok tárgyalni, akkor a partizánok parancsnoka küld egy rádióst egy készülékkel, s innen beszélhetek Moszkvával. Azt válaszoltam, hogy ez veszélyes lehet mind a rádiósnak, mind nekem. Mint mondtam a Gestapo figyel bennünket, s ilyet tenni nem lehet.

Ügyész: Ezt azért kérdeztem, mert a vád előtt ismeretes, hogy a partizánokkal való tárgyalások után ön továbbra is tartotta a kapcsolatot Budapesttel, s ezt most bebizonyítjuk Önnek.

Bródy: Ez nem igaz.

Ügyész: Milyen motívumok vezették Önt, amikor a partizánokkal történő tárgyalásokra utazott?

Bródy: Semmit sem láhattunk előre. Erről tudott Keres, Csékán, Boreckij és mások is, s tudták, hogy ezt a mozgalmat azért kezdtem el, hogy népünk ne szakadjon ketté, ha bejön a Vörös Hadsereg, mert az intelligencia, mely együtt érzett a kommunistákkal, a szovjethatalomhoz húzott, a másik rész pedig pedig Csehszlovákiához. Ezért még nyáron elkezdtem a mozgalmat, hogy meggyőzzem az embereket a Szovjetunióhoz való csatlakozás szükségességéről.

Ügyész: *Nemde bár továbbra is ezt fogja állítani azok után is, hogy bemutattuk Önnek a parlamenti jegyzőkönyveket, melyek szerint Ön állandóan támogatta a Szovjetunió elleni háborút. Ön továbbra is erről fog beszélni?*

Bródy: Meglep, hogy Ön erről beszél. Önök tudják, hogy nyáron Huszton, Munkácson és Ungváron jártam, és agitációt folytattam Kárpáton túli Ukrajna Szovjetunióhoz való csatolásáról.

Elnök: *Ön talán 1939-ben 20 évvel előbbre látott?*

Bródy: Én 1939-ben úgy 3-4 évvel láttam előre az eseményeket.

Ügyész: *A partizánokkal való kapcsolatfelvétel oka nem az volt-e, hogy Ön féltette a bőrét, életét, s azt a politikát, amelyet 25 év folyamán folytatott. Nem volt-e ez egy új próbálkozás a nép megtévesztésére? Emlékszik még Ön azokra a szavakra, melyek a "Tragédiában" vannak?*

Bródy: Amennyiben félttem volna s bűnösnek éreztem volna magamat, minden lehetőségem megvolt, hogy elhagyjam Kárpáton túli Ukrajnát, és elrejtőzzem, de nem mentem el, mert nem éreztem magamat bűnösnek. Ami pedig "a politika a megtévesztés művészete" mondatomat illeti, más munkáimban azt írtam, hogy a politika, ez a legnehezebb művészet. Nincs mit félnem, hiszen amit tettem, azt a nép érdekében tettem, lelkiismeretemtől irányítva. Ennél többet nem tehettem.

Ügyész: *Milyen feladatokat tűzött ki az Önök pártja, a Népi Egyesülés a kárpát-ukrajnai hatalom megszerzése céljából?*

Bródy: Semmiféle előkészület a hatalomátvételre nem történt. A környezetem úgy látta, hogy sokkal megfélelőbb lenne, ha a Szovjetunióhoz való csatlakozást nem a kommunisták, hanem a polgári személyek valósítanák meg. Az a feltétel volt, hogy amennyiben a Vörös Hadsereg bejön, egy felhívást bocsátunk ki, és ezekből a személyekből egy bizottságot hozunk létre, amely kapcsolatot tart a partizánokkal, s ez a bizottság a Szovjetunióra fog szavazni. Ezzel az én szerepem véget ért. Elhittem, hogy a plakát szövegét a partizánok vezetősége Csékánnal együtt fogja összeállítani. A szöveg el is készült, de én nem kaptam meg. A Vörös Hadsereg bejövetelekor pedig megbeszéltem, s nem tevékenykedtem."²⁶⁹

²⁶⁹ A kárpátjai országgyűlési képviselők kapcsolatai a helyi partizánokkal már 1944 januárjában megteremtődtek. Mihail Szirkó régebből ismerte Fenczik Istvánt, akit felkeresett és kifejtette neki, hogy a magyar vezetésnek Moszkvában kellene keresnie a háborúból való kiválás lehetőségét. Ehhez a kapcsolatfelvételhez Szirkó szerint a helyi partizánparancsnokon keresztül vezetne az út.

A Pataki Ferenc vezette partizán csoport felszámolásakor, 1944 áprilisában a haditörvényszék Máramaroszigeten halálra ítélte - többek között - Mihail Szirkót, aki édesanyját arra kérte, hogy keresse meg Fencziket, talán az meg tudja menteni az életüket. Fenczik közölte az asszonnyal, hogy ő is gyanús, őt is figyelik, ezért nem tehet semmit. Ezután Bródy András, Havel Béla ügyvéd és Szirkóné Vörös János vezérezredest, 1944. máj. 10-étől vezérkari főnököt

Az ülés jegyzőkönyvének folytatása (1946. május 7.)

Judkovics: Ön arról a memorandumról beszélt, amelyet át kellett adnia Horthynak. Ön átadta ezt?

Bródy: A memorandum eredetijét személyesen adtam át Horthy kormányzó hivatala vezetőjének.

Judkovics: Megkapta-e Horthy ezt a memorandumot?

Bródy: Igen.

Judkovics: Ezzel kapcsolatban Horthy milyen intézkedéseket fogantatott?

Bródy: Horthy felszólalt a rádióban, és a Szovjetunióhoz fordult békét kérve.

Judkovics: Kinek adta át a másolatot?

Bródy: Csékánnak, hogy átadhassa a partizánoknak.

Judkovics: Miért a partizánoknak?

Bródy: Hogy a partizánok értesíthessék a szovjet kormányt, hogy az tudja, milyen tevékenységet folytatunk.

Judkovics: Csékán a másolatot átadta a partizánoknak?

Bródy: Először azt mondta, hogy átadta, de később kiderült, hogy nem.

---

is felkeresték. „A tábornok irodájában az idős asszony térdén állva kért kegyelmet gyermekei számára. A vezérkari főnök felemelte az öregasszonyt és azt mondta neki, hogy a magyar haza igazságosan ítél, és Horthy kormányzó parancsa értelmében mindenkinek megkegyelmezni nem lehet.”

A. V. Tkanko parancsokkal az élen 1944. július 7-11. között Munkács és Szolyva térségében ejtőernyős szovjet partizánok érték földet, akik csoportot hoztak létre. Tkanko alezredes egysége kezdetben Munkács, Szolyva és Bézének településen működött. Ezek tevékenységébe kapcsolódott be Pogány honvédszázados, aki a munkácsi helységben szolgált.

Fennmaradtak Tkanko partizánparancsnok kódolt jelentései a Központhoz, amelyek leghitelesebb forrásai Bródy partizánkapcsolatainak. A bíróság, amely halálra ítélte, nem használta fel ezeket a jelentéseket. Valószínűleg azért, mert Bródy és társai ítélete nem lehetett kétséges, azaz halál.

Tkanko jelentései: „Tárgyalásokat folytatok Bródyval, beleegyezett, hogy támogat minket pénzzel. 24.09.44.” „Bródynak lehetősége van fegyvereket szerezni, a tárgyalásokat a személyi titkárával folytatjuk. A fegyverekre szükségünk van, mint a levegőre. 26.09.44.” „Bródy személyi titkárával, a Kárpátalja Hangja c. lap felelős szerkesztőjével folytatott találkozó alátámasztotta, hogy segíteni fog minket és megpróbálja beszervezni Bródyt is. 28.09.44.” „28. szeptember, beszéltem Bródy személyes titkárával, utoljára szólítottam fel, hogy szerezzen fegyvereket.”

A 7977. sz. rádióüzenetben a Központ az alábbiakat kérdezte: »Milyen pozíciót képvisel Bródy. A vele folytatott tárgyalásokat óvatosan kezeljük.« A másik rádióüzenet afelől érdeklődött, hogy »Milyen eredményekkel zárultak a tárgyalások Bródyval.« Sajnos a levéltárban nem maradtak fenn Tkanko válaszai a Központnak a Bródyval folytatott tárgyalások eredményeiről, amelyek talán tisztázhattak volna néhány kérdést... Egy dolog biztos, a Központ érdekel volt a Bródyval való együttműködésben, de nem bízott meg benne, s a későbbiek során hajlandó volt ejteni, mint „árulót”.

Nyikolaj Szirkó, a Pataki-partizáncsoport tagja, akit ugyancsak halálra ítélték, de mégsem végeztek ki, 1945-ben igyekezett bizonyítani Bródy és Fenczik kapcsolatait a partizánokkal. Fenczik István letartóztatása után Mihail Szirkóra hivatkozott és másokra, akikkel kapcsolatban állt. Még 1945-ben Nyikolaj Szirkó Munkácson találkozott Pogánnyal, a volt magyar századossal, aki akkor Szernyén dolgozott. Pogány is azon a véleményen volt, hogy bizonyos fokig Bródy is együttműködött Tkanko alezredessel, aki megkapta a Szovjetunió Hőse kitüntetését.

Judkovics: Amikor Ön a partizánosztog parancsnokával tárgyalt, az megbízta Önt, hogy tartsa vissza a hivatalnokok evakuálását. Hogyan teljesítette Ön ezt a feladatot?

Bródy: Azt mondtam, hogy van egy rendelet, amely elrendeli, hogy a hivatalnokok a helyükön maradjanak.

Judkovics: Személy szerint kinek mondta ezt?

Bródy: Dragulának Munkácson, valamint Csékánnak és Keresnek.

Judkovics: Még milyen feladatokkal bízta meg Önt a partizánok parancsnoka?

Bródy: Hogy munkásaink, amikor kivonulnak a magyar csapatok, ne engedjék meg a gyárak leszerelését.

Judkovics: Ön elvégezte ezt a feladatot?

Bródy: Igen, mindent igyekeztem megtenni, annak érdekében, hogy a gyárak épen maradjanak.

Judkovics: Hogyan történt meg, hogy az elektromos üzemet felrobbantották?

Bródy: Nem volt felrobbantva, csak az egyik részlege sérült meg. Elértem a kormányzói biztosnál, hogy ne bántsák ezt a gyárat.

Judkovics: Más feladatok?

Bródy: Hogy kezdjük meg a mozgalmat a partizánok megsegítésére.

Judkovics: És miben nyilvánult meg ez a segítség?

Bródy: Hrabárral elküldtünk egy autó ruhaneműt a partizánoknak, s ezen kívül a Vörös Kereszt megsegítése örvén élelmiszereket és ruhát gyűjtöttünk a partizánoknak.

Elnök: Mikor fejtették ki Önök ezt a nagy munkát?

Bródy: Ez októberben történt.

Elnök: Pontosabban?

Bródy: Október első napjaiban.

Judkovics: Egy valami nem világos még számomra! Milyen segítséget nyújtottak Önök a letartóztatott partizánoknak, illetve a koncentrációs táborokba zártaknak?

Bródy: Amikor hozzám segítségért fordultak, mindig segítettem. Például, amikor Szmuzsanyint letartóztatták, sikerült kiszabadítanom. Elértem, hogy dr. Salamont felvegyék ügyvédnek.

Judkovics: Kinek a javaslatára bérelte Ön a Lam nyomdát?

Bródy: 1941-ben a zsidóknak nem adtak ki engedélyt vállalatok üzemeltetésére, ezért a tulajdonos hozzám fordult, hogy béreljem ki a nyomdát. Ezt én megtettem és fizettem a szükséges összeget a tulajdonosoknak.

Elnök: *Bródy vádlott! A bíróság az Ön vallomásában nyomát sem találja a beismerésnek. Pedig Ön most felelősséggel tartozik azon népnek, amely ellen büntetett követett el, s nemhogy megbánná bűneit, még nem is akar igaz vallo-mást tenni a bíróságnak. Ön kijelentette, hogy 1938 októberében, mint politi-kus előre látta, hogy a csehszlovák állam széthullásának küszöbén áll. Hogyan történt meg az, hogy ön, mint csehszlovák hazafi nem mozgósította pártját, hogy küzdjön Csehszlovákia érdekeiért, hanem ellenkezőleg, átállt a fasiszta Magyarország táborába?*

Bródy: Pártunk abban az időben nem volt olyan helyzetben, hogy meg-mentse Csehszlovákiát, s mivel láttuk a helyzet kilátástalanságát, nem tud-tunk semmit sem tenni.

Elnök: *Ön kitért a kérdés elől. Azt kérdezem, hogy miért nem követte a demokratikus államokat, hanem a fasiszta Magyarországot támogatta?*

Bródy: Előttünk csak egy lehetőség állt, megmenteni a népet, mert az ellenállás csak felesleges áldozatokkal járt volna.

Elnök: *Ön tagadja, hogy pártja fasiszta orientációjú lett volna, akkor ho-gyan magyarázza, hogy az Önök lapjai tömve voltak fasiszta demagógiával. Ön az Orosz Szó és Orosz Igazság című lapokban dicsérte a fasiszta rendszert, a hadsereget. Ezt hogyan értékeli?*

Bródy: Az Orosz Szó szerkesztője Kericsa volt, ő erről többet tud.

Elnök: *Az újság kiadója Ön volt?*

Bródy: A cikkekért a szerkesztő tartozik felelősséggel, nem pedig a kiadó.

Elnök: *Úgyszintén az Orosz Igazságban dicsőítették a német hadsereget és vezéreit. Önök az orosz népet fasiszta szellemben nevelték.*

Bródy: Az Orosz Igazságban a Fenczik-féle pártot támadtuk, hogy hagy-jon fel a Szovjetunió elleni propagandával. Ez 1940-ben történt.

Ügyész: *Ön azt mondta, hogy a memorandum eredményeként, amelyet ön Horthy kormányzóhoz küldött, Horthy kihirdette Magyarország teljes fegyver-letételét. Vannak azonban döntő események, hiszen Magyarország kapitulálása akkor történt meg, mikor a Vörös Hadsereg a Kárpátokban és Budapest alatt volt, s Horthy ekkor akarta megmenteni Magyarországot, de akkor már késő volt. Nem gondolja-e Ön, hogy Magyarország kapitulálása elsősorban a Vörös Hadsereg gyors előrenyomulásának köszönhető.*

Bródy: Ilyen javaslatot egyetlen magyar sem mert tenni, s én elszántam magam erre, annak érdekében, hogy megmentjük a Szovjetunióhoz való csat-lakozásunk jogát, s Horthyhoz fordultam, s azt gondolom, hogy javaslatom hatással volt rá.

Ügyész: *Miért nem javasolta ezt akkor Horthynak, amikor a Vörös Hadse-
reg Sztálingrád alatt harcolt?*

Bródy: Abban az időben ezt nem lehetett megtenni.

Ügyész: *Ön megpróbálja megcáfolni azokat a büntetteket, amelyeket a
nép ellen követett el, egy olyan kijelentéssel, hogy az Önök pártja nem rendel-
kezett erővel, vagy összehasonlítva a többivel gyenge volt, azonban akárhogy
is tevékenykedett, hatása megmutatkozott az általános politikán. Talán Önök
teljesen figyelmen kívül hagyták az erőket, amelyekre az Önök pártja,
politikája és az Ön személyes politikai tevékenysége épült, s amely semmiféle
kapcsolatban nem állt az erkölccsel.*

Bródy: Elnök polgártárs, kérem, védjen meg az ilyen kérdésektől. A pár-
tunkat 60 ezer hazánkfia támogatta, s mi azért harcoltunk, hogy javítsunk a
sorsukon.

Elnök: *De hová vezette Ön ezt a 60 ezret? Ön hallotta a Rendkívüli Bi-
zottság tájékoztatását, így tudhatja, hová vezette őket, s mihez vezetett az ön
politikája.*

Bródy: Mint már mondtam, ezekért a bűnökért Magyarország kell
hogy viselje a felelősséget. Pártunk közvetlenül nem vett részt bennük.

Ügyész: *Befejezve az Ön kihallgatását, két fő momentumnál szeretnék
megállni az Ön vallomásában. Ön azzal védte magát, hogy mintegy igyekezett
megkönnyíteni a nép sorsát. Az egész idő alatt arra utalt, hogy nem volt ereje,
hogy fellépjen a népellenes törvények ellen, melyeket a parlament fogadott el, s
ugyanúgy a kormány drákói rendelkezései ellen sem. Ez az Ön védekezésének
első motívuma. A továbbiakban azt állította, hogy felszólalásaival támogatva
a kormányt, csak arra törekedett, hogy megszerezve ezen kormány bizalmát,
segíthessen a rászorulókon, és segíthessen, ha erre megkérik. Ez a védekezésének
második motívuma. Ezzel kapcsolatban kérem válaszoljon a következő kérdés-
re! Nem azért nyújtott-e segítséget egyes egyéneknek, hogy ezzel is leplezze népe
elárulását, s nem azért segített egyéneknek, mert 25 év alatt Ön két álarcot
hordott, egyet a népnek, melynek bizonygatta, hogy milyen hazafi, egy másikat
Budapestnek, mint áruló?*

Bródy: Ilyen vádakra nem fogok válaszolni. Aláhúzom, ha az egyes em-
bereknek nyújtott segítség árán meg akartam volna kapaszkodni a politikai
élet hullámain, akkor nem utasítottam volna vissza a kormányzói biztosi fő-
tanácsos állását.

Elnök: *Ön azt mondta, hogy ez az állás nagyon alacsony önnek, ezért uta-
sította vissza.*

Bródy: Ami saját személyemet és anyagi helyzetemet illeti, elég lett volna. Ami a politikát illeti, népemnek semmit sem tudtam volna elérni. Engem egyhangúlag miniszterelnökké választottak meg, s a nép előtt vállalt kötelességemet teljesítenem kellett.

Elnök: *Ki választotta meg Önt: a nép, vagy a pártok képviselői, akik nem képviselték a népet.*

Bródy: Akkor ők képviselték a népet, s nem voltak a támogatóim, éppen ellenkezőleg az ellenségeim voltak, ennek ellenére megválasztottak. Ezt értékelttem, és kezdtem el a népet szolgálni.

Az ülés jegyzőkönyvének részletei (1946. május 7.)

Tudóvsí védő(ügyvéd): *Kiket egyesített az Önök klubja?*

Bródy: A klub tagjai csak a parlamenti képviselők voltak.

Tudóvsí: *Milyen alapokon nyugodott az Önök pártja, az AFSZ: demokratikus vagy diktatórikus?*

Bródy: Demokratikus volt a felépítése. A végrehajtó bizottság 120 főből állt.

Tudóvsí: *Amikor a politikai kérdésekről döntöttek, mind a 120 ember megjelent?*

Bródy: Igen.

Tudóvsí: *Vezettek jegyzőkönyveket?*

Bródy: Jegyzőkönyvek voltak, de amikor letartóztattak, a jegyzőkönyvek nem tudni, hová tűntek el.

Tudóvsí: *Miért utaztak ki a csehszlovák rezsim alatt Ön és pártjának egyéb tagjai falura, míg a magyarok alatt a parlamenti klub tagjai nem jártak a falvakban?*

Bródy: A magyarok alatt bejártam a falvakat egészen Husztig, és informáltam a lakosságot a politikai helyzetről, s pártom tagjai, akik jelen voltak a megbeszéléseken, elmondták, hogy a magyar csendőrség elkobozta az összes jegyzőkönyvet, s különféle következményekkel fenyegettek meg, ha nem hagyom abba az agitálást. Ezek után még vagy kétszer voltam a falvakban, de a népet nem hívtam össze.

Tudóvsí: *Nincs több kérdésem.*

Krizsanovszkij védő(ügyvéd): *Mikor állapította Ön meg, mint politikus, hogy Csehszlovákia széthullófélben van?*

Bródy: Azután, hogy megalakult a kormányunk, s részt vettem a miniszteri kabinet ülésén, ahol a külügyminiszter alátámasztotta azon feltételezésemet, hogy Csehszlovákia helyzete tarthatatlan.

Krizsanovszkij: *Ha jól értettem, Önök azért mentek a magyar parlamentbe, hogy bármi áron a kárpátaljai nép érdekeit képviseljék. Nem voltak-e más céljaik is?*

Bródy: Más célunk nem volt. S ezt be is bizonyítottam a népemet szolgálva.

Krizsanovszkij: *Akkor hogyan kell érteni az Ön, a parlamentben elhangzott, a kommunista párt és a Szovjetunió elleni provokációs beszédét?*

Bródy: Ezzel a kijelentéssel ki akartam vívni a magyar kormány bizalmát, hogy legyen lehetőségem népünket védeni.

Krizsanovszkij: *Milyen volt a viszonya, s milyen politikai kapcsolatokkal rendelkezett az Önök pártja a keresztény-szocialista párttal?*

Bródy: A kapcsolatunk abból állt, hogy kölcsönösen megegyeztünk, hogy nem fogjuk támadni egymást. Interpellációkor az aláírásukat adták. Más kapcsolatunk nem volt velük.

Krizsanovszkij: *Volt közös politikai platformjuk?*

Bródy: Nem, ilyen nem volt. A körzeti választásokon azért voltunk kapcsolatban velük, hogy szavazatokat szerezzünk.

Krizsanovszkij: *Milyen régen ismerte Ön Ortutayt mint politikust, és célja volt-e Önöknek valami közös létrehozása Ortutayval?*

Bródy: Ortutayt mint politikai személyiséget azóta ismerem, hogy megválasztották Beregszász polgármesterének, és a magyar kormánypárt képviselője lett.

Krizsanovszkij: *Milyen harcot folytatott ez a párt a kommunista párt ellen?*

Bródy: Mint nekem ismeretes, közöttük semmi kapcsolat nem létezett.

Krizsanovszkij: *Ön javasolta Ortutayt a magyar parlamentbe?*

Bródy: *Őt a közreműködésem nélkül jelölték képviselőnek.*

Krizsanovszkij: *Milyen régen ismerte Ön Kricsfalussy-Hrabárt, és mit tud Ön a politikai tevékenységéről?*

Bródy: *Őt 1939-től ismerem, a politikai tevékenységéről semmit sem tudok.*

Krizsanovszkij: *Voltak e kapcsolatai Kricsfalussy-Hrabárnak a parlamenttel?*

Bródy: Nem voltak kapcsolatai.

Elnök: *Áttérünk Demkó vádlott kihallgatására.*

Ügyész: *Ön azt állítja, hogy azokban a kritikus napokban apró szerepet játszott. A népszavazással kapcsolatban az Ön szerepe nem is kicsi. Ön tagja volt a küldöttségnek, amely a határozatot Prágába vitte és átadta a külügyminisztériumnak. Milyen követségeken járt ott?*

Demkó: Azt nem tudom megmondani, hogy milyen követségeken jártam, de emlékszem, hogy leveleket küldtem az amerikai, a lengyel, a svájci és a magyar követségekre.

Ügyész: *Elnök elvtárs, engedje meg, hogy egy kérdést tegyek fel Bródy vádlottnak!*

Elnök: *Bródy vádlott, válaszoljon az államügyész kérdésére!*

Ügyész: *Bródy vádlott, mondja el, mit mondtak a képviselőknek a magyar követségen?*

Bródy: Bacsinszkij átadta a követségnek a Központi Orosz Népi Tanács határozatát, s megkérdezte, hogy az 1918. évi X. sz. törvény értelmében a népszavazás esetén a magyar kormány hajlandó-e biztosítani az autonómiát Kárpátontúli Ukrajna számára. A követ azt felelte, hogy ez a törvény hatályon kívül van helyezve.

Ügyész: *Elmondta-e a követség képviselője, hogy az autonómiáról szó sem lehet, és hogy Kárpátontúli Ukrajna területén magyar kisebbség él, amely ebben az esetben szintén követelte volna az autonómiát, s ebbe a magyar kormány nem menne bele?*

Bródy: Azt mondta, hogy náluk sok a hivatalnok, akik innen elmenekültek, s ezeket nálunk akarják elhelyezni.

Ügyész: *De emlékezzen vissza, hogy ezért a nyílt beismerésért a követet hamarosan áthelyezték, mert elmondták Önöknek, hogy munkájuk annyit tesz, mintha a nyúl maga mászna az óriáskígyó szájába.*

Bródy: Kérdésére válaszolva, kormányunk akkor fordult a magyar kormányhoz, amikor láttuk, hogy a Csehszlovák Köztársaság széthullik, és a népszavazás esetén hajlandó-e biztosítani területünk egységét és sérthetetlenességét. Mindez megmaradt a bejelentés szintjén, a tárgyalásokig nem jutottunk el.

A reggeli ülés jegyzőkönyvéből (1946. május 8.)

Demkő: Elnök polgártárs, engedje meg, hogy néhány kérdést feltegyek Bródynak!

Elnök: *Kérdezzen!*

Demkő: Bródy, miért nem volt jelen a kormánypárt ülésén, amikor Lukács miniszter elnöklete mellett meghívtak minket, hogy lépjünk be a kormánypártba?

Bródy: Emlékszem, hogy amikor arról volt szó, hogy mi képviselők belépünk a kormánypártba, a parlamentben felkeresett a párt elnöke, s elmondta, hogy jól felfogott érdekeinkben ajánlatos lenne belépésünk a pártba. Ezután a kormányzói biztos próbált meg rábeszélni erre, de én nem voltam erre hajlandó. Amikor megtudta, hogy én a belépés ellen vagyok, minden képviselőt meghívott magához. Mivel tudtam, hogy miről lesz szó, nem mentem el.

Demkő: Tudja-e ön, hogy én az Orosz Hírnökben szovjetellenes cikket írtam?

Bródy: Ezt nem tudom...

Az esti ülés jegyzőkönyvéből (1946. május 8.)

Elnök: *Megkezdjük Spak vádlott kihallgatását.*

Ügyész: *Az Ön által szerkesztett Orosz Szó, melyet a magyar kormány finanszírozott, propagandát folytatott a Szovjetunió ellen?*

Spak: Az Orosz Szónak nem voltam a szerkesztője, csak névlegesen, a tényleges szerkesztők Kercsa, Baran és Nedzelszkij voltak. Egy cikket sem néztem át, soha egy rendelkezést nem adtam ki, s egyáltalán részt sem vettem a szerkesztőség munkájában.

Ügyész: *De beismeri, hogy ez a lap szovjetellenes propagandát folytatott?*

Spak: Köztudott, hogy a hivatalos közlemények is megjelentek a lapban, de tudom, hogy a parasztok jó lapnak tartották, mert lehetett olvasni a sorok között.

Ügyész: *Ön azt akarja mondani, hogy az újságban háborúellenes, a Szovjetuniót támogató cikkek jelentek meg?*

Spak: (Nem válaszolt.)

Ügyész: *Ön hat év alatt nem tudott lemondani a szerkesztőségről, vagy Bródy nem engedte el önt?*

Spak: Én egész idő alatt kértem a felmentésemet, de Bródy nem egyezett bele.

Ügyész: Elnök elvtárs, engedjen meg néhány kérdést Bródy vádlotthoz!

Elnök: Bródy vádlott, válaszoljon a kérdésekre!

Ügyész: Bródy, Ön alátámasztja Spak szavait, miszerint ő 6 év folyamán kérte a felmentését?

Bródy: Igen alátámasztom. Néhányszor megkért, hogy nem tud dolgozni, és mint újságíró akar elhelyezkedni, de megkértem, hogy hagyja rajta a nevét az újságon, mivel szerkesztő csak az újságírói kamara tagja lehetett.

Ügyész: Ő beleegyezett?

Bródy: Igen.

Ügyész: Nincs több kérdésem Bródy vádlotthoz.

Ügyész: Spak vádlott, mit tud arról, hogy Juhász nem sokkal Kárpátontúli Ukrajna megszállása előtt Párizsban járt, s ott tárgyalt a fehéremigránsokkal, ami után egy nagy rádióállomást alapítottak, s harcoltak a Szovjetunió ellen. Mit tud ön erről mondani a bíróságnak?

Spak: Erről semmit nem tudok.

Ügyész: Elnök elvtárs, engedélyezzen egy kérdést Bródy vádlotthoz!

Elnök: Tessék.

Ügyész: Bródy, mit tud Ön erről mondani?

Bródy: Semmit sem hallottam Juhászról, sem a rádióállomásról.

Ügyész: Mit csinált Ön 1938-ban Párizsban?

Bródy: Amikor az amerikai küldöttség rádióüzenetet küldött, hogy Párizsban nem akarnak nekik vízumot adni, Gerovszkij és Jancsin eljöttek hozzánk, és kérték, hogy küldjünk el egy képviselőt. Engem küldtek el, s sikerült is megszereznem a vízumot számukra, majd a küldöttséget kísértem. Hát ez okból voltam én Párizsban...²⁷⁰

²⁷⁰ Bródy András és társai ellen 1946. máj. 25-éig folyt büntetőeljárás. Ezen a napon a Kárpátontúli Területi Népbíróság „népellenes tevékenység, hazaárulás, a magyarok javára folytatott kémkedés, fasiszta bérenc, vatikáni ügynök, amerikai kém” bűnében találta bűnösnek, és kétél általi halálra ítélte, valamint teljes vagyonek kobzásra. Ebben a perben ítélték még el Demkó Mihályt és Kricsfalussy-Hrabár Endrét halálra, Spak Ivánt, Bence Györgyöt, Ortutay Jenőt, Zsegora Ödönt és Riskó Bélát 10-10 évi kényszermunkára. A halálra ítélték kivégzésének időpontja máig bizonytalan, valószínűleg 1946. nov. 7-én (Gergely-naptár szerint), azaz a nagy októberi szocialista forradalom kitörésének évfordulója. Az NKGB fél évvel később értesítette a hozzátartozókat az ítélet végrehajtásáról és a temetés helyéről, amely tömegsírba 27 halottat temettek. Ez feltehetően az ungvári Kapos utcai sírkert.

A területi ügyészség közleménye a magyar parlament volt képviselői ellen indított büntetőjogi felelősségre vonásról (1945. április 23.)

[...]

A nyomozószervek és az ügyészség befejezte vizsgálatát az *Autonomnij Zemlerobszkij Szojuz* (Autonóm Földműves Szövetség) magyarbarát párt volt vezetőinek és a fasiszta magyar parlament volt képviselőinek bűnös népellenes tevékenysége ügyében.

A következőket vonják büntetőjogi felelősségre: Bródy Andrij Ivánovics, Demkó Mihajló Ivánovics, Spák Iván Georgijovics, Bence György, Kricsfalusi-Hrabár Endre, Ortutay Jenő, Zsegora Ödön, Riskó Béla. Ezeket a személyeket az USzSzk büntetőtörvénykönyve 54/4. és 54/11. paragrafusaiban felsorolt bűncselekményekkel vádolják.

A vádlottakról a bizonyítási eljárás során, valamint vallomásuk alapján kiderült, hogy mint az *Autonomnij Zemlerobszkij Szojuz* burzsoá-nemzeti magyarbarát párt szervezői, tevékenyen küzdöttek, hogy Kárpát-Ukrajnát a Szovjetszövetség ellen irányuló támadás támpontjává alakítsák, részt vettek és tevékenyen támogatták a fasiszta-magyar hatóságokat a Szovjetszövetség népei ellen folytatott háborúban, és segítették a fasiszta-magyar megszállókat a kárpát-ukrajnai nép kirablásában.

Forrás: Zakarpatszka Pravda/Kárpáti Igaz Szó, 1948. IV. 9.

A területi bíróság közleménye a magyar parlament volt képviselői ellen indított büntetőjogi felelősségre vonásról (1945. április 23.)

Ez év május 4-én Uzshorodon a Tisztek Házának termében a területi bíróság nyílt tárgyalást tart az *Autonomnij Zemlerobszkij Szojuz* népellenes párt volt vezetőinek bűnös tevékenysége ügyében. A következő személyeket vonják büntetőjogi felelősségre: Bródy Andrij Ivánovics, Demko Mihajló Ivánovics, Spák Iván Georgijovics, Bence György, Kricsfalusi-Hrabár Endre, Ortutay Jenő, Zsegora Ödön, Riskó Béla.

Forrás: Zakarpatszka Pravda/Kárpáti Igaz Szó, 1946. IV. 23.

Andráskó területi ügyész, állami vádló beszéde a tárgyaláson (1944. május 23.)

[...]

Bíró polgártársak!²⁷¹

A magyarbarát-fasiszta párt vezetői, a Kárpáti terület árulói, a magyar parlament volt képviselői bűnperének jelentőségét csupán népünk történelmi múltjával, Kárpát- Ukrajna kulturális, politikai és gazdasági fejlődéstörténetével összefüggésben érthetjük meg pontosan.

A magyar bárók és földesurak aktív támogatói állnak a bíróság előtt. A vádlottak padján látjuk azokat a janicsárokat, akik segítségével az idegen elnyomók kizsákmányolták népünket s nemzeti és fizikai kihalásra ítélték.

Csak, miután a Vörös Hadsereg felszabadította földünket a magyar-német járom alól, és népünk saját kezébe vette a hatalmat, megalkotta a Néptanácsot, csupán ekkor vált lehetővé a történelmi igazságosság eszméjének megvalósítása — azoknak a bírói felelősségre vonása, akik elárulták a népet, üzérkedtek érdekeivel, akik tiszteletben állottak az elnyomók előtt, kiszolgálták és erősítették az elnyomók rendszerét.

A Néptanács 1944. december 18-i dekrétumával különleges bíróságot létesített, hogy a nép ellenségei ellen ezúton is megindítsa a harcot. E törvény alapján tartóztatták le és vonták bűnvádi felelősségre az AFSz pártjának volt vezetőit és a magyar parlament képviselőit.

²⁷¹ Bródy András és társai ellen 1946. május 25-én fejezték be a büntetőeljárását. A bírósági eljárás során 23 tanút hallgattak meg. A vádlottak mellé hatóságilag kirendelt védőügyvédek (Tudovsi, Krizsanovszkij) is elismerték védenekik bűnösségét, bár enyhítésért folyamodtak. A vérbírák a Bródyék ellen indított bűnvádi eljárás négykötetes nyomozati anyaga alapján mondták ki a „megrendelt” ítéletet. Iván Andráskó területi ügyész, mint állami vádló több mint tíz oldalnyi gépelt szöveget meghaladó vádbeszédet tartott, amelynek szövegét „felső utasításra”, „tömegpropaganda céllal” kötelezően lehozták a megyei lapok ukrán, orosz és magyar nyelven is. Az állami vádló ezenkívül külön-külön mindegyik vádlott „fejére olvasta” és jellemezte az általuk elkövetett politikai bűnöket, majd ismertette a 7 pontba csoportosított „politikai vádakat” is.

Ebből a leközölt-bírósági tudósításból is azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az ungvári Tisztek Házában elhangzott Andráskó-beszédet csakis megszárt, odatoborzott, bosszúra éhes kommunista-közönség tapsolhatta meg, akik az ideológiai propaganda hatására Bródy halálát kórusban kívánták.

A felülmúlhatatlan és pártját ritkító vádbeszéd után a Kárpátontúli Területi Népbíróság a hivatalos elvárásoknak megfelelően jogi mérlegelés és megfelelő jogi bizonyítékok nélkül „népellenes tevékenység, hazaárulás, a magyarok javára folytatott kémkedés, fasiszta bérenc, vatikáni ügynök, amerikai kém” halmozott politikai törvénysértések elkövetésében találta jogsértőnek és „golyó általi halálbüntetés”, teljes vagyonelkobzást szabott ki az első rendű vádlottakra: Bródy Andrásra, Demkó Mihály és Kricsfalusi-Hrabár Endre/András magyar parlamenti képviselőkre. Horváth Lajosnak téves az az állítása, hogy Bródy András „kötél általi halálra ítélték”. Azért nem felel meg a valóságnak, mert az ítélet-végrehajtási jelentésben „golyó általi agyonlövés” van feltüntetve.

Ebben a perben a Kárpátontúli Területi Népbíróság a másodrendű vádlottakat: Riskó Béla, Orttay Jenő, Zsegora Ödön, Spák Iván és Bence György politikai bűnösköket 10 évig terjedő szabadságvesztésre, vagyonelkobzásra, politikai joguktól való megfosztásra ítélte el. Kiszabott büntetésüket a szipériai Gulag-munkatáboraiiban vagy a Donbáson kellett letölteni.

Az állami vádló beszédében részletesen jellemezte a kárpátukrán népek a magyar elnyomók ellen folytatott évszázados harcát.

A magyaroknak sohasem sikerült – mondotta Andrászkó elvtárs – népünk szabadságszerető szellemét megtörni. Népünk mélységesen hitt abban, hogy a nyomorúságos verhovinai házak felett felragyog majd a nemzeti szabadság napja, amely kizárólag csak kelet felől jöhet.

A vádló ezután vázolta Kárpát- Ukrajnának a csehszlovák burzsoá köztársaság keretei között eltöltött húsz esztendejét.

– Azt a csekély, minimális burzsoá-demokratikus szabadságot – mondotta Andrászkó elvtárs –, melyet ebben az időszakban élveztünk, népünk nemzeti öntudatának felébresztésére használta ki. Ez nem volt könnyű dolog. Népünk a saint-germaini szerződésben foglalt jogaiért küzdött, az autonómia megvalósításáért, azonban állandóan a cseh reakciós körök ellenállásába ütközött, akik az agrárpárt körül tömörültek. A csehszlovák agrárok népünket csehesíteni igyekeztek, a közigazgatásba gyarmatosító rendszert vezettek be, és minden módon gátolni igyekeztek nemzeti és politikai színvonalunk fejlődésének ütemét. A nyelvkérdés terén szándékosan összetűzéseket idéztek elő és igyekeztek ellentéteket szítani.

Kárpát-Ukrajnában számos különböző burzsoá-nacionalista párt működött, amelyek célja a nép erejének és egységének szétforgácsolása volt. A nép sokszor csak ösztönszerű megérzésével tájékozódott az ország politikai zűrzavarában, csak később lett előtte világos, hogy a kommunista párt volt a nép szociális, politikai és nemzeti törekvéseinek élharcosa és a kárpátukránok kelet felé való vonzódásának igazi kifejezője. Népünk a választásokon a kommunista pártra szavazott, amely nem ismert kompromisszumot a dolgozók érdekeinek védelme terén, és mindig kitartott a proletár- és nemzetközi szolidaritás eszméje mellett. Ezért üldözték a pártot a cseh reakcionáriusok és a magyar nacionalisták. A kommunista párt elleni vádaskodás közös kórusában kiemelkedő hely illeti meg a jelenlegi vádlottakat — az Autonóm Földműves Szövetségi párt volt vezetőit, akik tisztában voltak a kommunisták célkitűzéseivel, tudták, hogy a kommunisták a tömegeket új, magasabb rendű társadalmi rendszerért folytatandó harcra mozgósítják.

Az Autonóm Földműves Szövetség pártja – mondotta a vádló – nemcsak a csehszlovák kormánnyal és állammal állt ellentétben, hanem ellenzékben volt tulajdon népével, annak történelmi törekvéseivel szemben is.

Az AFSz valamennyi vezetőjének, kik meghaltak, vagy akik ma a vádlottak padján ülnek, Budapest volt az orientációja, és aktív munkát fejtettek ki

a régi magyar feudális rendszer visszatérése érdekében. Tevékenységük hűen visszatükrözi a magyar imperialisták politikai törekvéseit.

Ez a párt 1920-ban Budapest közvetlen utasítására jött létre. Ezt a tényt dr. Kaminszky József, a párt egykori tényleges megalapítója, a *Kárpáti Magyar Hírlap* 1939. augusztus 8-i számában elismeri. Cikkében Kaminszky a következőket írta: „*A magyar kormány 1919 decemberében Kárpát-Ukrajnába küldött engem, hogy megalapítsam a pártot. Az Autonóm Földműves Szövetség 1920-tól egészen a mai napig a magyar kormány védőszárnya alatt állott.*”

Mérhetetlen nagyok az *Autonóm Földműves Szövetség* bűncselekményei, melyeket népünkkel szemben követett el. Ennek a pártnak többéves tevékenysége különböző irányú, taktikája - a kétkulacsosság, a politikai prostitúció taktikája. A párt fő törekvése arra irányult, hogy gyengítse, bomlassza népünk erkölcsi erejét.

Az *Autonóm Földműves Szövetség* elsősorban minden eszközzel meg akarta akadályozni az itt élő ukránok haladó, nemzeti életének újjászületését. Ennek a pártnak a vezetői, a magyar nacionalista burzsoázia érdekeiből kiindulva rendszeres, szívós harcot folytattak a kommunisták ellen, akik a kárpátukrán ember új típusát alakították ki - olyan emberét, aki világosan látja maga előtt a jövőt és az előtte lévő feladatokat.

Az *Autonóm Földműves Szövetség* vezetői ezért hirdették az ukrán és orosz néptől való nemzeti elkülönülés gondolatát. Ezt a szempontot legvilágosabban és a legerőteljesebben az a cikk fejezte ki, amelyet ennek a pártnak volt vezetője, Bródy, jelenlegi vádlott írt „*Treuga Dei – Az Isten világa*” – cím alatt. A cikkben a következőket olvassuk: „*Podkarpatszka Ruszra nincs szüksége sem Oroszországnak, sem Ukrajnának, mert kicsiny népe olyan orosz törzsből származik, amely különleges sajátosságai által különbözik mind a galíciai, mind a kijevi és moszkvai testvérektől... Azt várni, hogy a jövőendő Oroszország vagy a jövőendő Ukrajna mentse meg bennünket... örültség.*”

Ez Bródyék érvelése és logikája; mindazonáltal ez nem akadályozta meg őket abban, hogy aljas céljaik érdekében felhasználják a *Duhnovics* kultúr- és közművelődési társaságot.

A vádló egész sor tényt idéz, amelyek bizonyítják az Autonóm Földműves Szövetség pártja vezetőinek ellenséges magatartását a munkásosztály, a kommunizmus és a Szovjetszövetséggel szemben. Ebben a harcban egyesültek a fasizmussal és a nácizmussal. Kurtyák, később Bródy a csehszlovák parlamentben együttműködött Krepes és Frank német horogkeresztesekkel, akiket a cseh bíróság nemrég, mint hitlerista ügynököket, elítélt. Bródy közvetlen

kapcsolatban állt Baschal, a magyarországi német kisebbség vezetőjével és Hitler bizalmi emberével.

A párt magyarbarát politikáját – hangsúlyozta Andrászkó elvtárs – leplezték ugyan, de ugyanakkor továbbra is meggondoltan, tervszerűen és rendszeresen terjesztették a nép között a magyar államiság eszméit, Kárpát-Ukrajna visszatérését a Szent István korona uralma alá.

Az AFSz kapcsolatban állt azzal a magyar nacionalista párttal, amelynek az élén Korláth Endre, a csehszlovák parlament képviselője állott.

1939. december 1-jén Korláth Endre a magyar parlament szószeréről kijelentette:

„...1920-ban Uzshorodon Taby Ábris apostoli kormányzó lakásán a magyar-orosz és a magyar társadalom vezetői úgyszólván vérszerződést, becsületbeli szerződést kötöttek, hogy közös erővel harcoljanak a cseh elnyomók ellen... Ennek a szerződésnek összeállításában, úgy tudom, rajtam kívül a megboldogult Kurtyák és Demkó vett részt.”

– A bírói nyomozás – mondta a vádló – okmányyszerű pontossággal megállapította az *Autonóm Földműves Szövetség* pártjának pénzforsait. A pártot Budapest finanszírozta. Bródy pártja és Budapest között közvetítőként Marina és Boksay gör. kat. kanonok, Sztojka püspök, valamint Korláth és Vozáry, a magyar nemzeti párt vezetői szerepeltek. 1938-ban Bródy havonta 50.000 cseh korona támogatást kapott a magyar kormánytól.

– 1938-ban – folytatta a vádló – , amikor akcióba léptek a háborús gyújtogatók és a fasiszta támadók megkezdték Európa demokráciája elleni hadjáratukat, az AFSz vezetői – Bródy, Demkó és a többiek levetették álarcukat, és nyíltan követelték Kárpát-Ukrajna Magyarországhoz való csatolását.

Az *Autonóm Földműves Szövetség* a magyar kormány, különösen Imrédy miniszterelnök és Pataky államtitkár egyenes utasítására népszavazást követelt. Ennek a provokációs követelménynek jelentősége elég világosan kitűnik Kaminszky cikkéből, amely a *Ruszkij Vjesznikben* 1938. december 3-án jelent meg. A következőket írta: *„Pártunk akciót indított a kárpátorosz föld problémája megoldásának érdekében... Az általános népszavazásnak meg kell mutatnia, hogy népünk Csehszlovákia keretében kíván-e maradni, vagy Magyarországhoz akar csatlakozni.”* Ez az idézet világosan mutatja, hogy Bródy és pártja a népszavazás követelésével földünket Magyarország igájába igyekezett hajtani.

Ezekben a tragikus napokban Bródy az előzetes vizsgálaton tett beismerése szerint mindenben a magyar kormány útmutatását követte. *„A magyar kormánnyal kötött szerződés – vallja Bródy – azt diktálta nekem, hogy a kritikus pillanatokban az jó, amit a magyar kormány jónak tart.”*

Lényegbevágóbb beismerést Bródytól követelni sem lehet. Támogatta a magyar követeléseket, habár tudta, hogy a kárpátukrán népnek Magyarországon nincs semmiféle nemzeti és politikai életlehetősége.

A vádló a bíróság elé még egy leleplező okmányt terjeszt. 1939. március 15-én az Orosz Központi Nemzeti Tanács Bródyékkal az élen a magyar kormányhoz intézett felhívásában követelte: „*Podkárpatzská Rusz azonnali katonai megszállását.*” Ezt a felhívást az AFSz elnöksége különleges határozattal hagyta jóvá.

– Az AFSz politikája – bizonyítja a vádló – teljes összhangban volt az antidemokratikus erők agresszív politikájával, amely politika előidézte a második világháborút, szoros kapcsolatot tartott fenn Budapesttel, amely teljesen Berlin befolyása alatt állott.

Bródy, Demkó, Spák és a többi vádlott önként váltak idegen állam, idegen nép ügynökeivé.

A vádló a leleplező okmányok és tanúvallomások alapján megállapítja, hogy a vádlottak a középkor inkvizíciós korszakát elhomályosító megszállás és náci gleichsaltolás ideje alatt folytatták népük érdekeinek elárulását.

A magyar imperialistáknak és fasisztáknak Kárpát-Ukrajnán folytatott úgynevezett mezőgazdasági politikája arra irányult, hogy teljesen kiszipozza népünket.

– Ebben az időszakban – mondja az ügyész – a vádlottak padján ülő képviselő urak meggazdagodtak. Az AFSz elnökségének egykori tagjai, a magyaron Marina és Illiczky a Hitelszövetkezetben terpeszkedtek, Bródy, Riskó, Kricsfalussy-Hrabár és mások a Podkárpatzskij Bankban és ugyanez az Illiczky még a Kereskedelmi Bankban is. Ezek az „*autonómisták*” és „*képviselők*” nem törődtek avval, hogy a magyar földesurak elhajtották földjükről parasztjainkat, elvették házaikat.

A magyar honvédek katonai diktatúrájának időszakában az AFSz funkcionáriusai tanácsadókként működtek a katonai parancsnokságok mellett. Bencze az irsava parancsnokság tanácsadója, Marina pedig (az AFSz elnökségének tagja) a magyar megszálló hadsereg politikai főtanácsadója volt.

Bródy, Demkó, Illiczky és Marina tagjai voltak a kormányzói biztos által alakított bizottságnak, amely az állások betöltésére tett javaslatokat. Rendszerint olyan magyarokat jelöltek ki, akik keresztül mentek az AFSz politikai iskoláján.

A magyar megszállók politikájáért – jelenti ki a vádló – nemcsak a magyar kormány felelős, hanem a bródyista képviselők is, azaz mindazok, akik ezt a politikát jóváhagyták, vagy megvalósításában tevékenyen részt vettek.

A vádlottak szemtanúi voltak a magyar büntetőszervezet működésének. A tömeges kivégzések, a bitófák, a kommunistáink agyonlövetése ellen képviselő uraink nem tiltakoztak.

A parlament szószeréről Bródy kijelentette 1943. január 26-án: „*Nem akarom védeni az árulókat!*” Árulóknak tekintette Borkanyuk Olexát, Habermant és Mozsarovicst – Kárpát-Ukrajna lelkes hazafiait.

A magyar kormány magyarosító tervének megvalósítása nem ütközött a vádlottak tiltakozásába vagy ellenállásába – jelentette ki Andrászkó elvtárs. Ebben az időben kapcsolódtak be Bródy és eszmetársai, valamint sajtója is a magyar kormány által indított hadjáratba. Sztripszky Hiaodor tanár 1941-ben a *Literaturna Negyilja* folyóiratban a következőket írta: „...*Bennünket, nyugatiakat nem alakíthatnak át keletiekké, mert az orosz kultúra számunkra idegen... A ruszinak külön nyelve, külön kultúrája, külön irodalma van...*”

Ilyen szélhámoságokkal tömték gyermekeink fejét az iskolákban, mérgezték embereink öntudatát. A kárpátukránokat igyekeztek meggyőzni arról, hogy a Kárpátokon túl olyan ukránok és oroszok élnek, akikkel nincsen semmilyen nyelvi vagy néprajzi közösségük.

– Különösen szégyenteljes szerepet játszottak a vádlottak Magyarországnak a Szovjetszövetséggel való háborúba lépése idején. Bárdossy kormányelnöknek 1941. június 27-én a magyar parlamentben Magyarországnak a Szovjetszövetségnek szóló hadüzenetéről tett bejelentését a vádlottak dörgő tapssal fogadták. Nem csináltak lelkiismereti kérdést abból, hogy Magyarország együtt harcol a fasiszta Németországgal, hogy részt vesz a kárpátukránok vértestvérei elleni háborúban. A vádlottak leghőbb kívánsága szerint pusztította és felégette a magyar katonaság az ukrán falvakat és városokat, rombolta az ipart és mezőgazdaságot, elszállította Szovjet-Ukrajnából az anyagi értékeket, gyilkolták a nőket, gyermekeket és öregeket. Mindezek a torzszülöttek vigadtak azon, hogy a kegyetlen honvédek erőszakot követnek el az ukrán asszonyokon és leányokon, gyilkolják a békés lakosságot, a foglyokat és partizánokat. Közömbösen haladtak el az árvák és özvegyek könnyei mellett, abban reménykedtek, hogy a Szovjetszövetség népeit, főleg az orosz és az ukrán népet, széttapossa a német militarizmus csizmája. Mindezek az egykori képviselők örömmel szavazták meg a Szovjetszövetség elleni háború költségvetését. Az újságokban, nyilvános gyűléseken rágalmazták a Szovjetszövetséget, arra biztatták a lakosságot, hogy a háború sikeréért vagyónát és életét áldozza.

Nem a vádlottakon múltott, hogy agitációjuk nem talált termékeny talajra. Népünk megértette, hogy a magyar imperializmus hamis kutyáival állnak szemben.

Az állami vádló idézi a vádlottak antiszemita tevékenységére vonatkozó iratokat. A zsidó lakosság kipusztításával, amely több mint 100.000 embert jelent, a magyar kormány népünk elmagyarosítását kívánta meggyorsítani, vagyis földünket új telepes csoportokkal benépesíteni. A vádlottak mint képviselők készséggel megszavazták a magyar kormány ez intézkedéseit. Őket ebben az irányban, ha valami érdekelte is, az csupán annyi volt, hogyan lehetne minél jobban meggazdagodni a zsidó lakosság elkobzott vagyonából. A vádlottak mindegyikének a zsidók vagyonából nem kis rész jutott.

Azt, hogy Bródy, Demkó és a többi vádlott a magyar imperializmus hű ügynökei voltak, a következő tény is bizonyítja. Mint ismeretes, 1944. október 15-én Horthy kapitulált, de Szálasi, a magyar fasiszták vezére a német hadsereg tényleges segítségével kezébe kaparintotta a hatalmat és folytatta a háborút a németek oldalán a szovjet ellen. A fasiszta puccs következtében sok demokrata magyart letartóztattak. Szálasi tisztogatást végzett a parlament tagjai között is. Azonban a vádlott képviselők közül egyet sem zártak ki a parlamentből. Ők teljesen megfeleltek a fasiszta vezér, Szálasi érdekeinek, sőt Kricsfalussy vádlottat a felsőház titkárává nevezte ki.

Az állami vádló idézi a német-magyar harácsolók bűncselekményeinek megállapítására és kivizsgálására alakított Rendkívüli Bizottság okmányát és adatfelvételét azokról a károkról, amelyeket Zákárpátszka Ukrajna polgárainak, polgári szervezeteinek, állami üzemeinek és intézeteinek okoztak.

– Bíró polgártársak! – szólt emelt hangon a vádló. – Ezek a számok szörnyűek. Kíméletlen bosszúért kiáltanak. A gaztettekért és kegyetlenkedésekért, amelyek területünket érték, nemcsak a magyar kormány felelős, hanem azok is, akik neki ebben segédkeztek.

Nem szabad említés nélkül hagyni Bródynak 1939 júliusában a magyar parlamentben mondott beszédét. Akkor a következőket jelentette ki: *„Én, mint a magyarország parlamenti képviselőik egyhangúlag megválasztott elnöke és mint a kárpáti autonómisták vezére, ennek a népnek nevében kötelességemnek tartom itt önöknek, a magyar népnek, az egész világnak, barátainknak és ellenségeinknek kijelenteni, hogy a magyarország nép kizárólag saját elhatározásából és saját akaratából tért vissza Szent István államához...”*

Nem lehet megszámolni mindazokat a súlyos, bonyolult és különböző bűncselekményeket, amelyeket Budapest fizetett ügynökei tudatosan követtek el, azokat a bűncselekményeket, amelyekben ők, ezek a vádlottak mint közvetlen végrehajtók vagy mint társak szerepeltek. Azonban ezek nem közös gonosztevők, ezek politikusok. Éppen ezért felelősek politikájuk következményeiért, mindazért, amihez hozzájárultak.

Valamennyien – politikai bűnösök, köztünk éltek és idegen érdekeket szolgáltak. Hosszú évek folyamán rendszeresen és állandóan elárulták népüket, kereskedtek és spekuláltak érdekeivel, idegen rabságba döntöttek. Váltópénznek tekintették parasztunkat és munkásunkat. A magyar pénzért és állásigéretékért eladták szülőföldjüket, letagadták származásukat.

Végül az állami vádló áttért külön-külön mindegyik vádlott és az általuk elkövetett bűncselekmények jellemzésére.

– A vád, az előzetes vizsgálat anyagának alapján – mondta Andrászkó elvtárs – teljes mértékben bebizonyítottak látja, hogy Bródy, Demkó, Ortutay, Zsegora, Spák, Riskó, Bence, Kricsfalussy-Hrabár, mint a magyar parlament képviselői, valamint Bródy, Riskó, Demkó, Zsegora és Spák vádlottak, akik az *Autonóm Földműves Szövetség* magyarbarát pártjának vezető tagjai voltak, ellenséges érzületet tanúsítottak a kárpátukrán nép és a Szovjetszövetség ellen és a kárpátukrán nép elnyomására törekedve:

1) Kárpát-Ukrajna dolgozóinak nemzeti újjászületését gátló aktív tevékenységet fejtettek ki és a kárpátukránoknak az ukrán és a nagyorosz néptől való elkülönítésének eszméjét hirdették;

2) különböző formában propagandát folytattak a Szovjetszövetség ellen, és harcot folytattak a kárpátukránoknak Szovjet-Ukrajnával való egyesülése ellen;

3) mint az imperialista Magyarország ügynökei, előkészítették Kárpát-Ukrajnának a Szent István-i magyar koronához való visszatérését;

4) a magyar reakció megbízásából a magyarbarát érzületű unitus papsággal együtt, magyarosították Kárpát-Ukrajna lakosságát, és erre a célra rendszeresen felhasználták a magyar kormány és a Vatikán pénzügyi támogatását;

5) 1938 végén és 1939 elején elkövetett provokációikkal előidéztek Kárpát-Ukrajna fegyveres megszállását és teljes meghódítását, a tömegterrort, a fosztogatásokat, a gyilkosságokat, a kultúra megsemmisítését, a parasztság nyomorba taszítását és a terület elpusztítását;

6) a magyar parlamentben kifejtett gyakorlati tevékenységük során minden eszközzel támogatták a demokráciaellenes erőket újabb háborút szító politikájukban, és agítottak a Szovjetszövetség elleni háború érdekében;

7) tevékeny részt vettek a fasiszta fajelmélet gyakorlati megvalósításában, törvényhozás útján, a zsidó lakosság megsemmisítésében, vagyonának elrablásában és személyesen meggazdagodtak a zsidóktól elkobzott vagyonokból.

Kricsfalussy-Hrabár azonkívül, mint a magyar csendőrség magas rangú tisztje, tevékenyen részt vett a Magyar Köztársaság megbuktatásában, Kárpát-Ukrajna megszállása után pedig megszervezte a csendőrséget a Huszti,

Volovei, Rahovói és Tjacsevói körzetekben kivégzéseket fogatosítva az ukrán lakosság között.

Mindezekért a vádlottak által elkövetett bűncselekményekért alkalmazni kell az USzSzk büntető törvénykönyve 54/4. és 54/1. pontjait.

Andráskó elvtárs beszéde végén ezeket mondta:

„Sokat szenvedett népünk előtt idegen a bosszú érzése, azonban népünk mélyen hisz az igazság eszméjében. Mindezek a vádlottak — bűnösök, bűnük nagy, azonban nem egyedülálló. Kérem a bíróságot, hogy Riskó, Ortutay, Zsegora, Spák és Bencze ellen szabjon ki ítéletként 10 évig terjedő szabadságvesztést, és mondja ki vagyonuk elkobzását és politikai joguktól való megfosztásukat. Bródy, Demkó és Kricsfalussy-Hrabár ellen pedig - a szociális védelem legmagasabb mértékét - az agyonlövétést alkalmazza, vagyonelkobzással együtt. A három utolsó vádlott - a történelmi gatzett ocsmányabb hordozói, átkozott Káinok, a kárpátukrán nép tudatos sírásói - hadd haljanak meg most a nép és a bíróság akaratából, ocsmány árulókhoz illő szégyenteljes halállal! (Taps.)

Forrás: Zakarpatszka Pravda/Kárpáti Igaz Szó, 1946. V. 23.

Bródy Andrásné a megpróbáltatásokról, hányattatásokról, szenvedésekről (1990. szeptember 27.)

„Akárcsak férjem, én is, még a legnehezebb órákban is bíztam az igazságban, férjem tisztaságában, becsületességében, őszinteségében. Még akkor is, amikor egy novemberi, őszi, esős, hideg napon piciny gyermekeimmel együtt egy szál ruhában kiűztek a családi házból. Hittem és bíztam akkor is, amikor sehol sem volt maradásom, sehová sem vettek fel munkára, mert a „nép el-lenségének” felesége voltam. Akkor szembetaláltam magam a gyávasággal, az emberi gyarlósággal, a képmutatással. Sohasem szerettem és nem is vártam el azt, hogy valaki méltóságos asszonyomnak szólítson, de az egyszerű emberi tiszteletet, az együttérzést, ami mindig is megvolt bennem és családom minden tagjában mások iránt, szerettem volna, ha mi is megkapjuk felebarátainktól. Nagyon fáj, amikor azok a „barátok”, akik még nem is olyan régen lépten-nyomon férjem kegyeit keresték, hirtelen megváltoztak, elfordultak, cserbenhagytak. De voltak jó emberek, akik nem félték szóba áll-

ni velünk, s bármennyire furcsa, még a sokat szidott „Hivatalban” is, és minden huzavona nélkül teljesítették törvényes kéréseimet. Így volt az legutóbb is, amikor unokámmal együtt a Németországban élő édesanyámhoz akartam utazni, de közben az útlevélem határideje lejárt. Gyorsan elrendezték az utazáshoz szükséges okmányaimat.

Nagyon fájt az is, amikor a „jóakarók” arra akartak rábeszélni, hogy gyermekeimet adjam be az állami intézménybe. De a hozzátartozóim is neheztek rám, hogy Andrással és Marikával együtt nem utaztam el külföldi rokonainkhoz, nem fordítottam hátat Kárpátaljának, amely miatt végső soron oly sokat kellett szenvednem. Sokan nem tudták ugyanis megérteni, hogy nem tehettem ilyen lépést, hiszen mindig bíztam abban, akárcsak férjem, aki utolsó lehetőségig hű maradt szülőföldjéhez, hogy az igazságra egyszer fény derül. Sajnos, erre nagyon sokat kellett várnom.”

Forrás: Fazekas Elemér: Ki volt Bródy András? Kárpáti Igaz Szó 1990. szeptember 27. Részlet.

ISMERTETŐ

az NKVD és a SZMERS által meghurcolt tragikus sorsú kárpátaljai (magyar nemzetiségű, ruszin, ukrán, szenátorokról, képviselőkről, felsőházi tagokról (archív felvételek, dokumentum másolatok, fotók felhasználásával)

I. A magyar országgyűlés meghurcolt, kivégzett képviselői, felsőház tagjai

BENCZE GYÖRGY

(Bilke, 1885–Szibéria, 1947?) gazdálkodó, tímár-mester, tartományi képviselő. A koncepciós perek áldozata.

A hitélet terén kifejtett buzgalmaért a pápa Nagy Szent Gergely-renddel tüntette ki. 1918. dec. 10-én a Ruszkakrajnai Kongresszus küldötte Budapesten, a terület autonómiájáért szállt síkra. Az Autonóm Földműves Szövetség vezető politikusa Kurtyák Iván, majd ennek halála után Bródy András mellett. Bródy András bebörtönzése idején (1938. okt. 27.-1939. febr. 11.) internálták Rahón, a felajánlott kegyelmet visszautasította, pedig fiát is internálták. A magyar országgyűlés képviselőházában 1939. jún. 30-án foglalt helyet. Az Autonóm Földműves Szövetség (AFSZ) vezetőségi tagja, az ungvári hitelszövetkezet központi igazgatóságának tagja volt, országgyűlési képviselővé történt meghívásáig ilosvai járási miniszteri biztосként dolgozott. Ő sem hagyta el Kárpátalját a szovjet hadsereg közeledésére, letartóztatták, börtönbe vetették. A Bródy-csoport tagjaként vonták perbe.

*Bencze György,
kárpátaljai meghívott
képviselő, 1939-1944.
(Forrás: Országgyűlési
Almanach.
1939-1944.130.old.)*

Az ungvári Rendkívüli Bíróság 1946. május 26-án 10 év kényszermunkára ítélte. GULAG-rabként Szibéria egyik lágerében halt meg. 1991-ben rehabilitálták.

Irod.: Országgyűlési Alm. 1939-1944.; Gulyás EL 995.

Forrás: Реабілітовані історією. Закарпатська область. Книга перша. ВАТ «Видавництво» Закарпаття». Ужгорода, 2003., 1811. p.

MÁRTÍR KATOLIKUS KÉPVISELŐK EMLÉKTÁBLÁJA²⁷²

BENCZE GYÖRGY

(1885.III.2.–1946?)

magyar országgyűlési és tartománygyűlési képviselő,
a Felvidéki járás miniszteri megbízottja,

országos, helyi szövetkezetek, kulturális és egyházi egyesületek vezetőségi tagja.

A római és görögkatolikus egyházak elkötelezett támogatóját XI. Piusz pápa 1924-ben Nagy Szent Gergely-renddel tüntette ki.

Minden fenyegetés ellenére nyílt híve maradt a ruszin-magyar sorsközösségnek, kitarított magyar érzelmei mellett, emiatt a csehek fiával, Bence Ernővel együtt 1938.október 27.–1939.március 15. között

a rahói koncentrációs táborban tartották, ott megkínózták.

A front közeledtének hírére nem követte a magyar országgyűlést Sopronba, szülőföldjén maradt, ahol 1945-ben koholt vádak alapján képviselőtársaisal együtt a szovjetek letartóztatták és az ungvári börtönbe vetették.

Az 1946. május 4–25. között zajló Bródy András és társai kirakatperében 10 évi kényszermunkára ítélték, Szibéria egyik GULAG-táborában halt meg.

Társai közül Bródy Andrást, Demkó Mihályt, Kricsfalussy-Hrabár Endrét kivégezték, Ortutay Jenő g. k. kanonok, Riskó Béla, Spák Iván²⁷³, Zsegora Ödön lágerben haltak meg.

A 70 évvel ezelőtt törvénytelenül elítélteket 1991-ben rehabilitálták.

A katolikus mártírok emlékét szívünkben örökké megőrizzük!

Állította:

*unokája, ifj. Bencze Ernő és családja,
a Tiszabökényi Római Katolikus Egyházközség
2016. március 2.*

²⁷² Az Emléktáblát 2016.április 24-én avatták fel Tiszabökényben az Árpád-házi Szt. Erzsébet római katolikus templom falán. A táblára az alábbi szöveg került felvételre.

²⁷³ Később derült ki, hogy **Spák Iván** szerencsésen megúszta a GULÁG-rabságot, Budapesten telepedett le, 1980-ban elhunyt.

*Bencze György és képviselőtársainak emléktábláját (a főbejárat baloldalán) 2016. április 24-én avatták fel Tiszabökényben az Árpád-házi Szt. Erzsébet római katolikus templom falán.
A táblára a közölt szöveg került felvésésre. Dupka György felvétele.*

BENDA KÁLMÁN

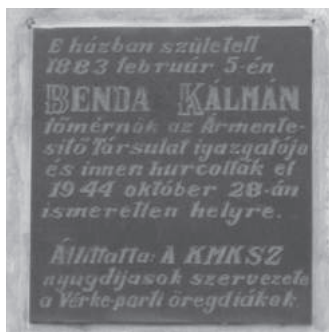
(1883.02.5.-1945.), vízügyi mérnök, a Bereg Vármegyei Vízsabályozó és az Árvízmentesítő Társulat főmérnöke, majd igazgatója Bereg megye közigazgatási és törvényhatósági bizottságának tagja, a Magyar Országgyűlés felsőházának tagja.

Ő kezdeményezte még a 30-as években a Vérke szabályozását, és az ő irányítása alatt készült el a várost kettészelő, fehér terméskövel kikövezett folyómeder. Középiskolai tanulmányait a beregszászi reáliskolában kezdte, majd a negyedik osztály után a sárospataki református kollégiumban folytatta. Mérnöki oklevelét a Budapesti Műszaki Egyetemen szerezte. A cseh uralom éveiben elnöke volt a Podkarpatszka Ruszin-Magyar Kultúregyesületnek, a Beregmegyei Kaszinónak, részt vett a Csehszlovákiában működő Egyesült Magyar Párt munkájában, a Tiszaháti Magyar Fogyasztási Szövetkezet, a Tiszaháti Magyar Bank, a Magyar Internátus Egyesület megszervezésében. 1939-ben beválasztották Bereg vármegye közigazgatási és törvényhatósági bizottságába, a megye negyedmagával az Országgyűlés felsőházába delegálta.

A beregszászi tisztogatás első áldozta, 62 éves korában 1944 novemberében tartóztatták le. A szovjet 8. Légi hadsereg háromtagú rögtönítélő hadbírósa koholt vádak alapján halálra ítélte. 1945. január 25-én (mások szerint 1944. október 28-án) kivégezték Ungváron. Beregszászi házat elkobozták, családja pedig kénytelen volt elhagyni szülővárosát. A koncepciós perek áldozatát 1991-ben rehabilitálták.

A beregszászi Vérke-parti öregdiákok emléktáblát avattak Benda Kálmán tiszteletére szülőháza falán a Sevcsenko utcában.

Forrás: Csanádi György: *Sorsfordító évek sodrásában. Fejezetek beregvidék történelmi múltjából.* PoliPrint, Ungvár, 2004., 165. p.

Az emléktáblán a következő szöveg olvasható magyar nyelven:

*E házban született
1883. február 5-én
Benda Kálmán
Főmérnök, az Ármentesítő Társulat
Igazgatója és innen hurcolták
1944. október 28-án
ismeretlen helyre.
Állította: A KMKSZ nyugdíjasok szervezete
a Vérke-parti öregdiákok*

BRÓDY ANDRÁS

(csehül: *Andrej Bródy*, ruszinul, cirill betűkkel: *Андрей Броды*, ukránul: *Андрій Бродий*; Beregkövesd, 1895. július 2. – Ungvár, 1946. december 7.) újságíró, ruszin politikus, magyar kormánybiztos, a magyar országgyűlés képviselője. A koncepciós perek áldozata. 1938. október 11–26. között Ruszínföld (*Podkarpatská Rus*) első miniszterelnöke.

Középiskoláit Ungváron végezte, majd Nagybecskóiban lett tanító. Az első világháborúban besorozták, a 12. honvéd gyalogezred kötelékében harcolt a fronton, hadnagyi rendfokozattal szerelt le. A fronton tanúsított bátor viselkedése miatt több kitüntetést is kapott.

A háború után Budapesten (a Pázmány Péter Tudományegyetem jogi karán) elvégezte a jogot, ekkortól kezdett újságírással is foglalkozni. Később Munkácsra költözve a *Kárpáti Futár* című magyar nyelvű politikai napilap szerkesztője lett. 1924-től a *Ruszkij Visztnik* (Русский Вѣстникъ) című ruszin hetilapot, az Autonóm Földműves Szövetség lapját kezdte el szerkeszteni. Iván Kurtyák elnöksége alatt a párt főtítkára lett. 1933-ban a prágai nemzetgyűlés képviselője lett. Mandátuma idején harcot indított Kárpátalja függetlenségének kivívásáért, támogatta a Németországgal, Lengyelországgal és Magyarországgal való viszony rendezését.

1938-ban a müncheni egyezmény után megválasztották Kárpátalja első miniszterelnökévé. A terület ekkor még autonóm tartományként működött Csehszlovákián belül, a Sirovy-kormányban pedig kinevezték a ruszin-ügyek miniszterévé. Részt vett a komáromi tárgyalásokon, majd miután ez megfelelt, támogatta a magyar-szlovák viszony népszavazás útján történő rendezését. Ezért még aznap letartóztatták és Pankrácon tartották fogva, amíg a nemzetközi nyomás hatására 1939. február 11-én kénytelenek voltak szabadlábra helyezni. Márciusban hazatért az ekkor már újra magyar fennhatóság alatt álló Ungvárra és képviselő lett a magyar országgyűlésben.

A háború után, 1945. november 25-én a szovjet NKVD letartóztatta. Első kihallgatása december 5-én, a vádemelés előtti utolsó kihallgatása 1945. január 16-án zajlott. Csak 1945. június 12-én emeltek vádat ellene, miután Kárpátalja hovatarozásáról a szovjet-csehszlovák szerződést Moszkvában aláírták. Nincs kizárva, hogy ügyét a szovjet szakszolgálatok korábban a Moszkvában raboskodó Volosinéval együtt a Csehszlovákiával folytatott tárgyalások során akarták felhasználni. Az újraegyesítést követően azonban mindkettőjük személye feleslegessé vált. Bródy ellen 1945 októberében újabb vádemelés történt, majd Kijevben is újabb kihallgatások sorozata következett. Az Ungváron működő népbíróság – megrendezett kirakatperben – 1946. május 26-án „kollaboráció” (a Horthy-rendszerrel való együttműködés) vádjával az USZSZK BTK-ja 54. §-nak 4., 6., 13., 11. és 10. cikkelyei alapján ítélte el golyó általi halálra és teljes vagyonekobzásra. 1946. december 7-én kivégezték. Sírja ismeretlen helyen az ungvári Kapos utcai temetőben.

A kárpátaljai képviselők nagy részét az ungvári Uránia Moziban (ma: Tiszti Kaszinó) nyilvános tárgyaláson ítélték el. Bródy András családi villájában jelenleg az ungvári Hungarológiai Központ működik. Róla nevezték el a Bródy András Ruszin–Magyar Művelődési Központot (2002. dec. 27-én).

Görögkatolikus családból származott. Felesége nyelvtanár volt Ungvárott. Fia: ifj. Bródy András, festőművész.

ifj. Bródy András édesapja ügyében 1988 őszén rehabilitációs kérelmet nyújtott be Moszkvában a Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságához, ahonnan kérelmét Kijevbe, majd Ungvárra továbbították. 1989. december 22-én az Ungvári Területi Ügyészség írásban közölte vele: úgy tekintik, hogy apja koncepció per áldozata lett, az ő szavaikkal: „*indokolatlanul büntetett személynek*” nyilvánították. A Bródyt és társait érintő büntetés jogtalanságát csak később mondták ki. 1991. december 27-én a Kárpátaljai Megyei Ügyészség N-1135-89 szám alatt arról értesítette ifj. Bródy Andrást, hogy apját rehabilitálták, elítélését koncepció pernek minősítették.

Irod.: Országgyűlési Alm. 1939-1944.; Tóth István: A reálpolitikus halála. Rubicon, 1990/5.; Skultéti Csaba: Akinek a ruszin autonómia volt az álma. Beszélgetés ifj. Bródy Andrással apjáról. Hítel, 1990., 13. sz. H 1995/a.

Forrás: Szerhij Fedaka: Andrij Brovgij. In: Karpatszka Ukraina. Dokumenti i matyerjali. Hronyika Pogyij. Perszonaliji. (Dokumentek és iratanyagok. Események krónikája. Személyiségek (Két kötetben). 2. kötet. Összeállította: Szergij Fedaka. A szerkesztőbizottság elnöke: I. I. Kacsur. Helyettes vezetője: O. M. Korszun. Tagjai: M. M. Vehes. O. D. Havros, M.V. Delehan, V. I. Dmitruk, O. D. Dovhanics, V. K. Drohalycsuk, I. J. Korsinszkij, J. V. Mojs, M. V. Olasin, O. M. Pahirja, Sz. D. Fedaka. Szerkesztő: D. M. Fedaka. Uzgorod, Vidavnictva Zakarpattye, 2010., 161-168.old.

*A ruszin őslakos mozgalom képviselői által terjesztett plakát másolata.
(Dupka György archívuma)*

ОТДЕЛ III.
ЧЕХОСЛОВАЦКОЕ ГОСУДАРСТВО.

Статья 53.
Австрия признает, как это уже сделали Соединенные и Объединившиеся Лужицы, полную независимость Чехословацкого Государства, которое включает в себя автономную территорию Русян в долине Карпат.

Статья 54.
Австрия отказывается, поскольку по ее нахождению, в пользу Чехословацкого Государства от всяких прав и правосудия на территории бывшей австро-венгерской монархии, расположенные по ту сторону границы Австрии, как они установлены в статье 27 Части II (Границы Австрии), и признает в соответствии с настоящим Договором, как входящие в состав Чехословацкого Государства.

Статья 55.
Комиссия, состоящая из семи членов, из которых пять будут назначены Главными Соединенными и Объединившимися Государствами, один Чехословацким Государством и один Австрией, будет образована в течение пятидесяти дней, которые последуют за вступлением в силу настоящего Договора, для установления на месте неопределенной пограничной линии, описанной в статье 27—29 Части II (Границы Австрии) настоящего Договора. Решения Комиссии будут приниматься по большинству голосов и будут обязательны для заинтересованных сторон.

А saint-germaini szerződés Kárpátalja és a Csehszlovák Köztársaság viszonyáról. A szerződés II. fejezetének 10. cikke kimondja: „Csehszlovákia kötelezi magát, hogy a Kárpátoktól délre lakó rutének területét a Szövetséges és Társult Főhatalmak által megállapított határok között a Csehszlovák Államon belül olyan autonóm egység alakjában fogja megszervezni, amely a Csehszlovák Állam egységével összeegyeztethető legszélesebb körű önkormányzattal lesz felruházva.”. (Dupka György archívuma)

Kárpátalja Csehszlovákia részeként, 1920-1938. Forrás: (Dupka György archívuma)

К подписанию Договора между Советским Союзом и Чехословацкой Республикой и Закарпатской Украиной. Ис с левого направо: И. А. Виноградов, В. М. Молотов, И. А. Сталин, Г. И. Бабичевский, В. А. Зинин, С. Т. Шахов, Г. М. Уткин, Г. Г. Рогов, Г. С. Зенков, В. Ф. Петровский, Г. В. Гикари, Г. В. Голубев, Л. С. Сойбуха, Договор подписывают Г. М. - Фрунзе.

ДОГОВОР

между Советом Советов Социалистической Республики и Чехословацкой Республикой об Украинской Украине.

Представители Верховного Совета Союза СССР и Президиум Чехословацкой Республики, руководствуясь идеями, чтобы между Советом Советов Социалистической Республики и Чехословацкой Республикой были в полной мере дружбе и чтобы все, во взаимном и тесном сотрудничестве, была бы взаимно считаться дружественно, решили с этой целью заключить Договор и взаимные союзные отношения.

Представители Верховного Совета СССР - Василий Михайлович Молотов, заместитель Председателя Совета Президиум Коммунистической партии СССР и Народного Коммунистического Интернационала Союза СССР - Заславский Яковлевич, Председатель Чехословацкой Республики - Заславский Яковлевич, Председатель Совета Министров в Варшаве Климента - заместитель Министра Народного Коммунистического Интернационала Союза СССР - Заславский Яковлевич, которые, обменявшись своими полномочиями, изложенными в прилагаемой к этому договору, обменной записке взаимного признания, подписали и скрепили настоящий договор, текст которого следующий:

Статья 1

Закарпатская Украина (включая, согласно Чехословацкой Конституции, также и Восточную Русь), которая по условиям Договора от 15-го сентября 1939 года, заключенного в Гамбурге на 25-й статье и волею автономной Украины в рамках Чехословацкой Республики, включается в состав и является, как провинция, провинция Закарпатской Украины и находится дружественного отношения между Советским Союзом и Чехословацкой Республикой, на своей автономной Украине - Украинской и включается в состав Украинской Советской Социалистической Республики.

Границы между Советской и Закарпатской Украиной, установленные в день 15-го сентября 1939 года, сохраняются, с взаимными изменениями, границей между Советом Советов Социалистической Республики и Чехословацкой Республикой согласно прилагаемой карте.

Статья 2

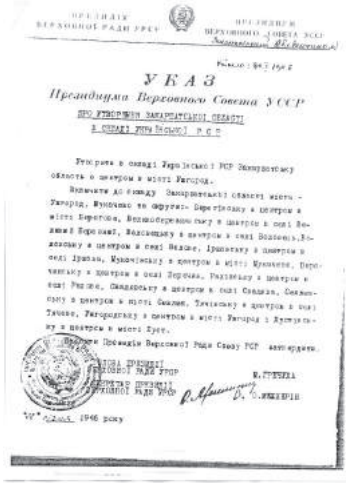
Этот Договор вступает в силу с момента Присяжного Присяжного Совета Советов Социалистической Республики и Чехословацкой Республики.

Настоящий Договор подписан в Москве, в три экземпляра, на русском, украинском и чешском языках. Все экземпляры имеют равную силу: один экземпляр - на русском языке.

29 июня 1945 года
 Подписавшие: Президиум Верховного Совета Советов Социалистической Республики (В. Молотов)
 Подписавшие: Президиум Чехословацкой Республики (С. В. Виноградов) (В. Заславский)

1945. június 29. Moszkvában aláírták a Kárpátalja Szovjetunióknak való átadásáról szóló csehszlovák-szovjet szerződést, amelynek értelmében Kárpátalja a Szovjetunió, azon belül Ukrajna területévé válik. (Dupka György archívuma)

1946. január 22. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége által hozott rendelet Kárpáton túli Ukrajnát Kárpáton túli területté (oblaszty) szervezte át Ungvár központtal. (Dupka György archívuma)

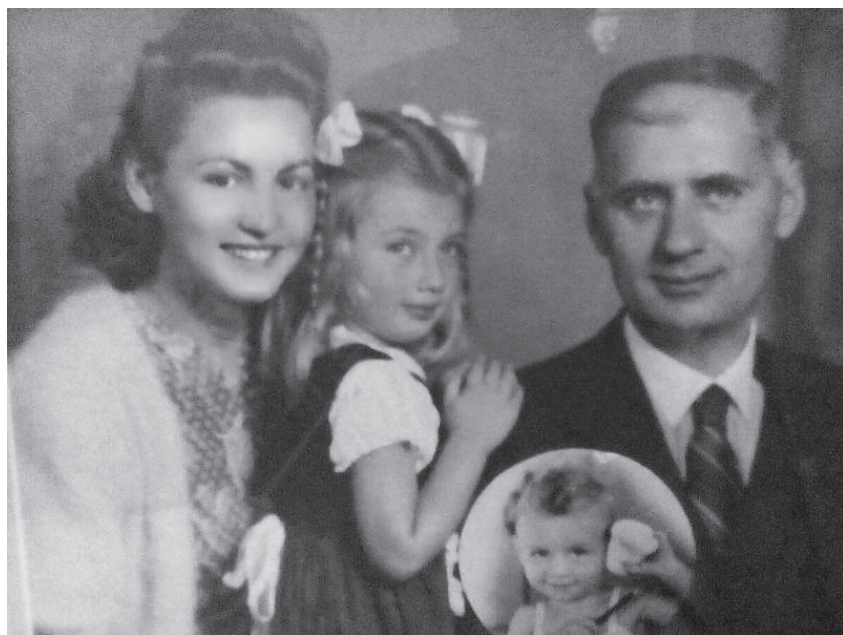
*A kormányzósági palotát, illetve az ungvári „Országházat” a csehek 1933-1936-ban építették fel Ungváron, amely a mai napig a kárpátaljai adminisztrációnak ad otthont.
(Forrás: Horváth Lajos: Kárpátalja képviselete a magyar országgyűlésben 1938-1945., 189.old.)*

*Bródy András miniszterelnök,
Kárpátaljai meghívott képviselő, 1939-1944.
(Forrás: Országgyűlési Almanach. 1939-1944., 141.old.)*

Bródy András miniszterelnök (Dupka György archívuma)

Bródy András családja körében, Ungváron a Bródy villában. (Dupka György archívuma)

РЕКТОР УЖГОРОДСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ПРОФ. СЛІСКА В.В.
ВИСТУПАЄ НА МІТІНГУ З НАГОДОЮ ВІДКРИТТЯ ЦЕНТРУ ГІСТРОЛОГІЇ

Az elkobzott Bródy-villa Ungváron. A Szovjet Hungarológiai Intézet Bródy András egykori villájában nyert elhelyezést, amelynek teljes felújítása a Magyar Népköztársaság Művelődési és Oktatási Minisztériuma támogatásával valósult meg. Az intézet felavatására 1989. november 10-én került sor. (Dupka György archívuma)

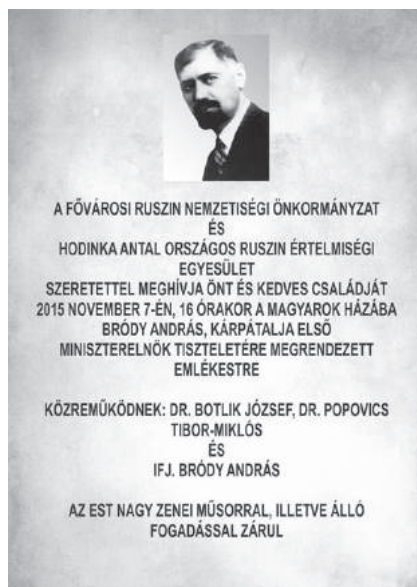

*A Szovjet Hungarológiai Központ nevét a rendszerváltás után az UNE Hungarológiai Intézet névre változtatták. Az épület felavatásánál jelen volt a Bródy család képviselője, ifj. Bródy András is. Ma: az UNE magyar karához rendelt intézményként működik itt.
(Forrás: <http://prozahid.com/content-28629.html>)*

A Bródy-villa medencéje, több mint 70 éve nincs használatban. Cikk a Bródy-villa és tulajdonosa: az NKVD által kivégeztetett Bródy András (1895-1946) magyar országgyűlési képviselő (1938. október 11–26. között Ruszínföld /Podkarpatská Rus/ első miniszterelnöke) és kisem-mizett családja szívszorító történetéről, amelyben megszólaltatják a Budapesten élő fiát, ifj. Bródy Andrást is. Megjegyzendő a Szolyvai Emlékparkbizottsággal együtt kezdeményeztük a 13 mártír kárpátaljai magyar országgyűlési képviselő emléksobrának felállítását Ungváron – amelynek alkotója Beleny Mihail ruszín öntudatú kiváló szobrász –, felavatására 2016 novemberében került sor. A magyar kormány által létrehozott GULAG Emlékbizottság támogatásával létesülő emlékművön cirill és magyar betűkkel vésettük fel Bródy és képviselőtársainak nevét megtorlásuknak 70 évfordulója emlékére. (Forrás: <http://prozahid.com/content-28629.html>)

Bródy András emlékeket Budapesten a Magyarok Házában a Fővárosi Ruszin Nemzetiségi Önkormányzat (FRNÖ) szervezésében (2016. december 11-12.).
(Forrás: D.Gy. magánarchívuma)

Ifj. Bródy András festőművész, 2016. (Forrás: D.Gy. magánarchívuma)

DEMJANOVICH/DEMJANOVICS PÉTER PÁL

(Nagyberezna, 1869. július 17. – Ungvár, 1945. április 21/23.): rahói görögkatolikus parochus, kanonok, esperes, a magyar országgyűlés örökös felsőházi tagja. A koncepciók perék áldozata.

A középiskolát és teológiát Ungváron végezte. 1894-ben pappá szentelték, 1894–1904-ig Munkácson, 1904-től élete végéig Rahón parochus. 1918-tól rahói kerületi esperes, 1921-től szentszéki tanácsos. 1935-től tiszteletbeli kanonok. Rahón az Úri Kaszinó elnöke, a Hitel- és Fogyasztási Szövetkezet ügyvezető elnöke, a Vörös Kereszt, a Közművelődési Egyesület, a Légvédelmi Liga, a Magyar Háziipari Közpon, a Magyar Nemzeti Tanács elnöke, rahói képviselő-testületi tag. 1943. február 19-én benyújtotta meghívólevelét a magyar országgyűlés felsőházában, április 13-án az Igazoló bizottság igazolta, a Kérvényi Bizottság tagja lett.

1944. október 16-án Rahót elfoglalta a szovjet hadsereg. Rövidesen tartóztatták. Kárpát-Ukrajna különleges bírósága Mandzuk Miklós rahói tanító hamis vallomása alapján rövid tárgyalás után 1945. április 13-án az ungvári Különleges Bíróság golyó általi halálra ítélte. 1945. ápr. 21-én, a cinikusan kijelölt nagypénteki napon, (más iratok szerint 1945. április 23-án), a börtönkórház ágyán fekvő, már haldokló Demjanovichot, hogy mindenképpen érvényt szerezzenek az ítéletnek, agyonlőtték. Az ítéletet állítólag

*Рахів, 26 липня 1942 р., о.Петро
Дем'янович в колі сім'ї.*

Demjanovich Péter Pál felsőházi tag, (Forrás: D.Gy. magánarchívuma).

egy Maruszja nevű börtönőr hajtotta végre. Sírja ismeretlen helyen a Kapos utcai temetőben. 1991-ben rehabilitálták.

Irodalom: Compass (1919–1939); Botlik 1997.

Forrás: Реабілітовані історією. Закарпатська область. Книга перша. ВАТ «Видавництво» Закарпаття». Ужгород, 2003., 308. p.

Demjanovich Péter Pál a letartóztatása előtt készült felvételen
(Forrás: D.Gy. magánarchívuma).

DEMKÓ MIHÁLY

(Bodzásújlak, 1894. szeptember 13. – Ungvár, 1946. december 7.): tanító, író, politikus, tartományi gyűlési képviselő, magyar országgyűlési képviselő. A koncepciók perék áldozata.

Az I. világháborúban az 1. honvéd gyalogezredben szolgált. A Kárpáti Futár című lap alapítója, amelyet a csehszlovák hatóságok betiltottak. A *Ruszkij Vesztnyik* főszerkesztője, magyar, ruszin, szlovák és cseh nyelven publikált. A csehszlovák hatóságok 22 esetben folytattak ellene eljárást, 4 ízben bebörtönözték. Az Autonóm Földműves Szövetség alapító tagja. A Magyarorosz Nemzeti Színház ügyvezető alelnöke, a genfi kisebbségi kongresszus tagja, 1928-ban részt vett Rigában az orosz kisebbségek kongresszusán. A ruszin tartománygyűlés tagja 1932–1939-ig. 1938. november 2-án elfogatóparancsot adtak ki ellene, de megmenekült. 1939. június 28-án Horthy Miklós kormányzó miniszteri tanácsossá nevezte ki, gazdasági tanácsadója lett Kárpátalja kormányzói biztosának. A magyar országgyűlés képviselőházába 1939. június 30-án hívták meg. 1942. december 2-án beszédet mondott a nemzeti-ségi kérdéstről a képviselőházban. Demkót 1944. november 6-án, távollétében bevásztották a képviselőház Pénzügyi, illetve Véderő bizottságába.

Az orosz front közeledtekor szülőjében Munkácson, a Pál-hegyen találtak Kárpátalja képviselői – úgy döntöttek, hogy nem hagyják el szülőföldjüket, népüket. 1944. október 26-án a szovjet hadsereg elfoglalta Munkácsot, Demkót és képviselőtársait 1944. november 22-én letartóztatták és az ungvári börtönbe zárták. Kárpátalja Megyei Bíróságának Büntető Tanácsa Bródy András és társai perében 1946. május 4–25. között golyó általi halálra ítélte. Valószínűleg őt is Bródy András képviselővel együtt végezték

ki 1946. december 7-én, sírja ismeretlen helyen a Kapos utcai temetőben.

Ukrajna Főügyészsége és Kárpátalja Megyei Ügyészsége 1991. április 17-én rehabilitálta.

Művei: Radics parasztköztársasága; Rabotnik i rabota v avtonomnoj Podkarpatszkoj Ruszi. Mukacsevo, 1938; Az Autonóm Földműves Szövetség története.

Irod.: Erdélyi Béla megfestette portréját; Országgyűlési Alm. 1939-1944.; Leánya, Tatjana, Pogány Andorné szóbeli közlései.

Forrás: Реабілітовані історією. Закарпатська область. Книга перша. ВАТ «Видавництво» Закарпаття». Ужгород, 2003., 307. p.

*Demkó Mihály
Kárpátaljai meghívott képviselő, 1939-1944. (Forrás:
Országgyűlési Almanach.
1939-1944.160. old.)*

FENCZIK ISTVÁN, DR.

(NagyLucska, 1892. okt. 13. – Ungvár, 1945. márc. 30.): görögkatolikus teológiai tanár, autonómista politikus, a tartományi képviselő a prágai parlamentben, kárpátorosz miniszter, magyar országgyűlési képviselő, az igazságügyi bizottság tagja volt. A koncepciók perék áldozata.

Budapesten, Párizsban járt egyetemre, a Sorbonne-on kezdte jogi tanulmányait, a sárospataki jogi akadémián fejezte be. 1918-ban Budapesten teológiai doktorrá avatták. Bécsben zeneakadémiai tanulmányokat folytatott, Budapesten a Zene-művészeti Főiskolán nyert oklevelet. 1916–1918-ig az ungvári tanítóképző tanára, az egyházmegyei püspöki énekkar karnagya. 1918-1926-ig az ungvári magyar és orosz nyelvű reál gimnázium tanára, tanított az ungvári teológián. 1922-ben a prágai Károly Tudományegyetemen okleveleit nosztrifikálta. 1929-ben az ungvári teológia dékánja, majd rektora. 1923-ban a csehek ukránosító, majd csehesítő törekvései ellen megszervezte a Duchnovics Magyar-orosz Kultúregyesületet, amelynek titkára. 1930-ban létrehozta a Duchnovics Kárpátorosz Cserkészek Központ-

*Fenczik István
Kárpátaljai meghívott képviselő, 1939-1944. (Forrás:
Országgyűlési Almanach.
1939-1944.169. old.)*

ját, amelynek elnöke. 1932-ben megindította a Karpatorusskij Gólos című napilapot. 1934-ben az USA-ba hívták az ottani ruszin szervezetek, ahol 150 előadást tartott. Visszatérésekor Ungvárott bebörtönözték a lengyel-magyar közös határért kifejezett agitációja miatt. Híveinek szavazata hozta ki a börtönből, 1935-ben a prágai nemzetgyűlés képviselője lett. Újságírásból tartotta fenn magát, 460 sajtópere volt. Az 1935-ben Huszton megalakult Kárpátorosz Nemzeti Autonóm Párt vezére lett, Prágában a Kárpátorosz Nemzeti Párt Klubjának alelnöke. 1938. október 11-én Prágában miniszterre nevezték ki. A bécsi döntés után, november 3-án szerepe volt abban, hogy a kárpátaljai őslakos politikai pártok kimondják a terület Magyarországhoz való csatlakozását. A felvidéki képviselőkkel együtt vonult be a magyar országgyűlésbe, 1938. december 5-én deklarációt olvasott fel, amelyben követelte a még fel nem szabadított Kárpátalja felszabadítását. A kárpátaljai kultúrszövetségnek, amelyhez az összes magyar, ruszin, ukrán, cseh, szlovák kultúregyesület csatlakozott, több mint tíz évig az elnöke. Irodalmi tevékenysége jelentős. Számos műve látott napvilágot ruszin, magyar és német nyelven.

*Fenczik István a politikus
(Forrás: D.Gy.
magánarchívuma)*

Dr. Fenczik István

*Fenczik István, (Forrás:
D.Gy. magánarchívuma)*

Ő sem menekült el a szovjet hadsereg elől. 1945-ben letartóztatták, börtönbe vetették. 1946. június 3–14-én az ungvári Rendkívüli Bíróság golyó általi halálra ítélte, kivégzésének napjáról nincs adat. Kivégzése előtt felajánlották neki a pravoszláv püspöki kinevezést. Ezt a következő szavakkal utasította vissza: „Egy görögkatolikus pap olyan mélyre nem sülyedhet!” A börtönben tarkólövessel végeztek vele. 1992-ben rehabilitálták.

Művei: Szt. Gellért helye a filozófia történetében. Bp., 1918; A kárpátoroszok múltja és jelene. Pécs, 1939. (A nemzeti kormány 530/1945. M.E. rendelete alapján megsemmisítve.); Az állati lélek. Bp., 1943.

Irod.: Országgyűlési Alm. 1939-1944; Gulyás VIJJ. Bp., 1992; H 1995/a. Botlik 1997., 284.

Forrás: Реабілітовані історією. Закарпатська область. Книга перша. ВАР «Видавництво» Закарпаття». Ужгород, 2003., 591. р.

FÖLDESI/FÖDESSY GYULA

(Szobránc, 1875 – Sztarij Szambor, 1947?): ungvári nyomdász, könyvkiadó, autonómista politikus, tartományi képviselő a prágai parlamentben, magyar országgyűlési képviselő, a gazdasági, zárszámadást vizsgáló bizottság tagja volt. A koncepciók perék áldozata.

Münchenben is tanult. A 20. század elején az Ungvári Unió Társaság nyomdát alapított. Földesit Iglórról meghívta üzletvezetőnek. 1907-ben

*Földesy Gyula
Kárpátaljai meghívott képviselő, 1939-1944. (Forrás:
Országgyűlési Almanach.
1939-1944., 173.old.)*

megvette az ungvári Jeager Bertalan-féle nyomdát. 1914-ben az uzsoki harcokban megsebesült. 1918-ig szerkesztette és kiadta a Határszéli Újság Kossuth-párti lapot, amely azután a Magyar Keresztényszocialista Párt orgánuma lett, majd 1934-ben megszűnt. 1923-ban ő adta ki Mécs László első verseskötetét. Kiadta az Autonóm Földműves Szövetség Ruszkij Visnyik (Orosz Hírek) című lapját. Többször akarták a prágai parlamentbe küldeni, de ezt csak 1935-ben fogadta el. Ruszin, magyar nyelvű imakönyveket, színdarabokat adott ki, amelyeknek nagy részét az USA-ba szállította, ahol több mint fél millió ruszin élt. Könyvkereskedése volt New York, Pittsburg, Cleveland városában. 1939. június

30-án kárpátaljai képviselőnek hívták meg a magyar országgyűlésbe. 1943-ban a Zárszámadásvizsgáló Bizottság tagja. 1945-ben nyomdájában készült a magyar bélyegek Posta Zakárpátszka Ukraina szövegű felülnyomása, az ún. Ungvár II. felülnyomás.

Földesit 1944 novemberében “szovjetellenesség” vádjával letartóztatták, 1947-ben, az NKVD szambori (ma: Szambir) láger börtönében “kihallgatás közben” halt meg.

Műve: Autonómjogi vázlat. Uzshorod, 1927.

Irod.: Országgyűlési Alm. 1939-1944. Н 1995/a. FORRÁS: ПОП ИВАН: *Энциклопедия Подкарпатской Руси*. Карпато-русский Этнологический Исследовательский Центр США, ред. рус. текста ШАБАК М. Изд-во В. Падяка, Ужгород, 2001., 381.p.

Forrás: SZEрВ-archívum, Kovács Zoltánné Sereghy Judit 2005. április 4-én Ausztráliából küldött levelében jelezte, hogy a nagyapját tisztelettel Földesi Gyulában, és kevés információt tudnak haláláról.

ILNICZKY SÁNDOR

(Feketeadó, Ugocsa megye, 1889. jan. 30. – Tomszk, 1947): görögkatolikus kanonok, a munkácsi görögkatolikus székeskáptalan nagyprépostja, pápai protonotárius, a magyar országgyűlés felsőházának örökös tagja, a kárpátaljai kormányzati biztos főtanácsadója. A koncepciók perék áldozata.

Középszkoláit a szatmári és ungvári katolikus intézményekben, a teológiát 1908–1912-ig az eperjesi görögkatolikus hittudományi főiskolán végezte. 1912–1914-ig Havasköz (Ung megye) körjegyzői irodáján dolgozott kisegítőként. 1914-ben szentelték pappá Ungvárott. 1915-ig Iloncán, 1915–1917-ig Nagylucskán lelkész. 1917-ben az ungvári püspöki aulába rendelték, ahol szentszéki jegyző és püspöki háznagy, 1920-tól a leányiskola hitoktatója, 1921–1930-ig székesegyházi segédlelkész és hitszónok. 1930-tól a munkácsi székeskáptalan kanonokja, 1939-ben XII. Pius pápa kinevezte nagypréposttá.

A csehszlovák uralom idején előbb a Magyar Keresztényszocialista Párt tagja, majd a Ruszin Autonóm Földműves Szövetséghez csatlakozott, annak elnökségének tagja lett. Kárpátalja visszafoglalásakor, 1939 márciusában nagy segítségére volt a magyar pacifikációnak.

Gebe Péter munkácsi püspök megbízásából 1924-ben megszervezte az egyházmegyei hitvédelmi irodát, amelynek igazgatója lett. Az iroda célja népies hitvédő és általános katolikus irodalom terjesztése. Kiadványai eleinte kizárólag ruszin nyelven jelentek meg, de 1938-tól magyarul is. Maga is írt görögkatolikus hitvédelmi cikkeket. Ismert irodalmi tevékenysége. Munkái oroszul, magyarul jelentek meg. Nagyobb beszédet mondott a felsőházban 1941. december 16-án. 1943. április 13-án a Közjogi Bizottság tagjává választották. Távollétében 1944. november 8-án beválasztották a Közigazgatási Bizottságba és a Közjogi Bizottságba. Az országgyűlést Sopronba nem követte.

A szovjet hatóságok az aposztázia (hitehagyás) megtagadása miatt 1946-ban letartóztatták. 1946. június 9–10. között a Határőrség Kárpátmelléki Egységének hadbírósa 20 évre elítélte. GULÁG-rabként 1947-ben életének 58. és papi működésének 33. évében a szibériai Tomszkban „gyanús körülmények között halt meg.” 1991-ben rehabilitálták.

*Iniczky Sándor
Kárpátaljai meghívott képviselő, 1939-1944. (Forrás:
Országgyűlési Almanach.
1939-1944.)*

F. m.: Ruszinok és magyarok. Magyar Szemle, 1939., 10. sz.; A magyarországi rutének. Láthatár, 1942. okt.

Irod.: Bendász István-Bendász Dániel: 1994, 50. p.

Forrás: Реабілітовані історією. Закарпатська область. Книга перша. ВАТ «Видавництво» Закарпаття». Ужгород, 2003., 349. р. ПОП ИВАН: *Енциклопедия Подкарпатской Руси*. Карпато-русский Этнологический Исследовательский Центр США, ред. рус. текста ШАБАК М. Изд-во В. Падяка, Ужгород, 2001., 187.р.

Képeslap: a görögkatolikus székesegyház és püspöki palota 1990-ben. (Forrás: Horváth Lajos: Kárpátalja képviselője a magyar országgyűlésben 1938-1945., 182. old.)

KRICSFALUSSY-HRABÁR ENDRE

(Kolodnye, Técsői j. 1890 –Ungvár, 1946. november 7.): nyugalmazott csendőr alezredes, a felsőház tagja. A koncepciók perék áldozata.

Még alezredesként 1938-ban a Magyar Érdemrend Lovagkeresztje kitüntetést kapta. A Kárpátaljai Mezőgazdasági Kamara alelnöke 1941-ben, valószínűleg 1942-ben nevezte ki a kormányzó a felsőház tagjává, amelyben 1943. április 13-án a Közigazgatási Bizottság és a Véderő Bizottság tagjává választották. Feltételezhetően távollétében 1944. november 8-án a felsőházban beválasztották az Igazságügyi Bizottság, illetve a Közigazgatási Bizottság tagjainak sorába. Az országgyűlést nem követte Sopronba.

A szovjet bíróság Ungváron a *Bródy-per vádlottjaként* halálra ítélte, 1946. december 7. kivégezték. Sírja ismeretlen. 1991-ben rehabilitálták.

Irod.: Botlik 1997., 279.p.

Forrás: Реабілітовані історією. Закарпатська область. Книга перша. ВАТ «Видавництво» Закарпаття». Ужгород, 2003., 590. р. Реабілітовані історією. Закарпатська область. Книга перша. ВАТ «Видавництво» Закарпаття». Ужгород, 2003., 417. р.

ORTUTAY JENŐ

(Szlovákia, Tárna, Ung m., 1889. május 3. – SZU, Komi ASZSZK, 1950): görögkatolikus főesperes, kanonok, szentszéki tanácsos, 1928-tól 1938-ig Beregszász város főbírója, magyar országgyűlési képviselő. A koncepciós perek áldozata. Dr. Ortutay Elemér édesapja.

Ortutay István görögkatolikus pap és Dudinszky Mária családjában született. A gimnáziumot Ungváron, a teológiát ugyancsak Ungváron, majd Budapesten végezte. 1912. december 22-én Papp Antal munkácsi püspök szentelte pappá. 1913-ban a Zemplén megyei Cséke községben segédlelkészként kezdett működni. 1914–1915 között Beregpapfalván (Gyilokon) volt lelkész, 1915–1918 között az ungvári püspöki székesegyház hitszónoka és segédlelkésze. 1918. július 1-től 1919. december 31-ig Ökörmezőn (Mizshirján) volt paróchus. Küzdött az agresszív pravoszlávia ellen, egy ízben sikertelen bombamerényletet követtek el ellene. 1925-ben tb. esperes, Beregszászra került, a beregszászi kerület esperese, 1929-ben szentszéki tanácsos. A városban Kat. Községi Pártot szervezett, amelynek élén 1928-ban bejutott a városi képviselőtestületbe, ahol főbíróvá választották. 1930-ban a Kárpáti Figyelő című lapot indította. 1935-ben tb. főesperes mint a Keresztényszocialista Párt listavezetője mandátumot kapott a ruszinszkoói tartománygyűlésben. Ortutay Jenő városbíró, görögkatolikus főesperes, az Egyesült Magyar Párt egyik vezéregyénisége valóban látnoki képességgel rendelkezett! Idézett az egyik 30-as évekbeli beszédéből: *”Egyesek állítják, hogy az egész mai élet-be rendezési törekvés a szocializmus jegyében áll és ettől függ... Mi elfogadjuk a szociális ember ideálját és eszményét, de csak abban a feltevésben, hogy szellemi életét sem hanyagolja el.... Ebben a célkitűzésben kezet fogunk mi, a polgári gondolat képviselői, az úgynevezett szocializmussal. De az eszközök megválasztá-*

*Meghívott képviselő,
Felvidéki Egyesült Magyar
Párt, 1938-1944. (Forrás:
Országgyűlési Almanach.
1939-1944., 272. old.)*

sában már nagy különbség van közöttünk. A szocializmus cégére alatt működő törekvések az osztályharc kiélesítésével és egyes társadalmi osztályok közé ék és harc beállításával akarják céljaikat megvalósítani. Le akarnak rombolni mindent, és a romokon akarnak egy új, szerintük boldogabb jövőt biztosítani az emberiségnek. Máról holnapra földi paradicsomot ígérnek, de gondosan vigyáznak arra, hogy a szegény ember a földről valahogy az Ég felé ne emelje tekintetét. A fokozatos fejlődés és az emberszeretet alapján kell törekedni a szocializmus igazságos érvényesítésére. Mi, a polgári rend képviselői és a kisebbségi magyar sor hordozói, a társadalom fokozatos fejlődése által törekszünk a szociális igaz-

Ortutay Jenő.

(Forrás: D.Gy. magánarchívuma)

ságosság érvényesítésére... Az osztályharc semmi jót nem eredményezhet, legfeljebb csak az egyik vagy a másik osztály kerekedik felül és jut némi előnyhöz időszerűleg. Márpedig ez nem az igazi szocializmus, amely csak a társadalom egyik vagy másik osztályát juttatja gazdasági vagy szellemi előnyökhöz. Ha pedig egy osztály győz, akár a kommunizmust, akár a nemzeti szocializmust nézzük, ott a győzedelmes osztály korlátlanul rendelkezik minden joggal és szabadsággal, a többi osztályokat pedig saját érdekeinek szolgálatába kényszeríti vagy pedig kíméletlenül elnyomja. Ez igazán nem lehet szociális eszménye senkinek!”

Ne feledjük: a csehszlovák korszakban Beregszászban hangzottak el ezek a szavak, akkor, amikor még senki nem is sejtette, hova fog vezetni a nemzeti szocializmus uralomra jutása Németországban és a szocializmus győzelme a Szovjetunióban. A müncheni egyezmény és az első bécsi döntés (1938. szept. 29. – nov. 2.) között bujdosni kényszerült a csehszlovák terror elől. Beregszász város főbírójaként 1938. november 9-én Fekesházy Zoltán későbbi alispánnal együtt ő köszöntötte a Beregszászba bevonuló magyar csapatokat, majd mint a városi nemzeti tanács elnöke aktív részt vett a konszolidációs munkában. Az 1938. évi XXXIV. törvény 2.§-a alapján mint tartománygyűlési képviselő meghívást kapott a Magyar Országgyűlésbe. 1942-ben Nemzetvédelmi Kereszttel tüntették ki. Az országgyűlést nem követte Sopronba. 1945-ben Sztojka

Sándor püspök kinevezte ungvár-ceholnyai paróchusnak és ungvári kerületi esperesnek.

1946-ban aposztáziára akarták kényszeríteni, az NKVD letartóztatta. A Bródy-csoport tagjaként vonták perbe 10 év katorgára (kényszermunka) ítelték, a Komi Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság ábeszi lágerében halt meg 1950. december 24-én. Egyetlen kívánsága volt, hogy egyházi szertartással helyezték örök nyugalomra. Mivel katolikus pap nem volt a táborban, kérését Spira, Munkács főrabbija teljesítette. A sírját mindössze egy L-36 feliratú tábla jelzte.

Ortutay Jenő, mint politikai elítélt. (Forrás: D.Gy. magánarchívuma)

1990 augusztusában a beregszászi temetőben leánya sírjánál emléktáblát avattak az egykori lelkésznek, városbírónak, aki szülőföldjétől távol egy jeletlen sírban nyugszik. Ortutay Jenő neve is felkerült a Szolyvai Emlékparkban nemrég felállított mártírok keresztjére.

Életútját Hetényi Varga Károly *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag*, illetve Bendász István - Bendász Dániel *Helytállás és tanúságtétel* című könyveiből ismerjük. Sok adatot sikerült róla találni az egykori Beregvármegyei értesítőkből, a korabeli sajtóban.

Irod.: Compass (1919-1939), Botlik 1997., 296.

Forrás: Реабілітовані історією. Закарпатська область. Книга перша. ВАТ «Видавництво» Закарпаття». Ужгород, 2003., 537. p.

Ortutay Jenő sírjánál, fia, Ortutay Elemér Vorkutából szabadult GULÁG-rab. (Forrás: D.Gy. magánarchívuma)

RISKÓ BÉLA

(Drahovo/Kövesliget, 1865- Szibéria, 1946?) ügyvéd, autonómista politikus, magyar országgyűlési képviselő. 1942 februárjában az Országgyűlésben megüresedett helyre behívták *Riskó Bélát*. A koncepciók perék áldozata.

1923-ban Kurtyák Ivánnal az AFSZ párt egyik alapítója, vezetőségi tagja volt. Az 1924. március 16-án megtartott első csehszlovák parlamenti választásokon szenátori mandátumhoz jutott. 1939. július 7-én Perényi Zsigmond kárpátaljai kormányzói biztos felterjesztésére a belügyminiszter kinevezte a máramarosi közigazgatási kirendeltség vezetőjévé.

A Bródy-csoport tagjaként vonták perbe. 1946. május 4–25. között az ungvári Rendkívüli Bíróság (a Bródy-perben) 5 évre ítélte, GULÁG-rabként Szibéria egyik lágerébe került. További sorsa ismeretlen. 1991-ben rehabilitálták.

Forrás: Реабілітовані історією. Закарпатська область. Книга перша. ВАТ «Видавництво» Закарпаття». Ужгород, 2003., 602. p.

SPÁK IVÁN

(Alsókaraszló/Zaricsja, 1900 – Budapest, 1980): politikus, újságíró, magyar országgyűlési képviselő. A koncepciók perék áldozata.

Középiskoláit Ungvárott és Budapesten végezte. Több külföldi tanulmányutat tett. Cseh, orosz, francia nyelvet tanult. 1922-től az Autonóm Földműves Szövetség vezetőségi tagja, a sajtó- és propagandaosztály irányítója, 1933-tól Ruszkij Visznyik című lapjának felelős szerkesztője. A Duchnovics, a Verhovina és más ruszin egyesületek vezetőségi tagja, az S. K. R. Sport Egyesület titkára, a Kárpát-orosz Újságírók Szövetségének titkára. 1939. június 30-án foglalta el helyét a magyar országgyűlésben. 1939. szeptember 1-jétől az újra megjelent Ruszkaja Pravda című lap főszerkesztője. 1941-ben az országgyűlés jegyzője, a gazdasági bizottság tagja.

Ő sem hagyta el Kárpátalját a szovjet hadsereg közeledtére. A szovjetek letartóztatták, börtönbe zárták. A Bródy-csoport tagjaként vonták perbe. 1946. május 4–25. között az ungvári Rendkívüli Bíróság 8 év kényszermunkára ítélte. A GULÁG-lágereket túlélte, szabadulása után Budapesten telepedett le. 1980-ban elhunyt. 1991-ben rehabilitálták.

*Spák Iván
Kárpátaljai meghívott képviselő, 1939-1944. (Forrás:
Országgyűlési Almanach.
1939-1944., 307. old.)*

Irod.: Compass (1919-1939); Országgyűlési Alm. 1939-1944. Вр., 1940; Botlik 1997. 279.

Forrás: Реабілітовані історією. Закарпатська область. Книга перша. ВАТ «Видавництво» Закарпаття». Ужгород, 2003., 762. р.

ZSEGORA ÖDÖN

(Gyertyánliget Kobilecka Poljana, 1895/93 – 1946?): vasúti tisztviselő, magyar országgyűlési képviselő. A koncepciók perék áldozata.

Polgári iskoláit Máramaroszigeten végezte, majd MÁV-alkalmazott lett, 1914-ben távirász Pozsonyban, 1915-ben bevonult a máramaroszigeti 85. gyalogezredhez, majd a korneuburgi vasutasezred haditávírásza a keleti, a szerbiai és a dél-tiroli fronton. 1918-ban a román frontra került. Elsajátította a ruszin és a cseh nyelvet. A cseh hűségesküvet nem tette le, ezért állásából elbocsátották, menekült vasutasként Máramaroszigeten kapott állást, ahonnan a román megszállás miatt kellett menekülnie. 1920-ban vegyeskereskedést nyitott. 1926-tól körzeti szervezője, titkára az Autonóm Földműves Szövetségnek Nagybocksón, titkára a Nagybocksói Vadász Egyesületnek. 1939. június 30-án „behívott” képviselőként foglalt helyet a magyar országgyűlésben. 1944. november 6-án távollétében a Naplóbíráló Bizottság tagjává választották.

Kárpátalján bevárta a szovjeteket. A Bródy-csoport tagjaként vonták perbe. 1946. május 4-26. között az ungvári Rendkívüli Bíróság 8 év „katorgára” (kényszermunkára) ítélte. További sorsa ismeretlen. GULÁG-rabként a Sziberia egyik lágerében halt meg.

Irod.: Országgyűlési Alm.; Compass (1919–1939)

Forrás: Реабілітовані історією. Закарпатська область. Книга перша. ВАТ «Видавництво» Закарпаття». Ужгород, 2003., 332. р.

*Zsegora Ödön
Kárpátaljai meghívott képviselő, 1939-1944. (Forrás:
Országgyűlési Almanach.
1939-1944., 375. old.)*

Szolyvai Emlékpark a Mártírok kápolnája (Forrás: D.Gy. magánarchívuma).

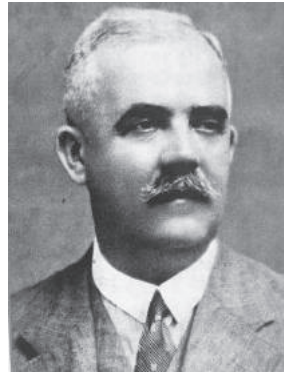
A szolyvai emlékfalon 2004-ben a megtorlásban részesült magyar képviselők nevét is mrgörökítettük (Forrás: D.Gy. magánarchívuma.)

II. Az ukrán nemzeti mozgalom kommunista diktatúra által kivégzett politikusai, szenátorai, képviselői, a Kárpáti Ukrajnai szojm tagjai

BACSINSZKY ÖDÖN/EDMUND BACSINSZKIJ, DR.

(Técső j., Kalini, 1880. június 13. – Jenakijevo, 1945) jogász, Ungvár polgármestere, a csehszlovák parlament szenátora, a Bródy- és a Volosin-kormány belügyminisztere.

Görögkatolikus papi családból származott. Budapesten végzett jogot. Az első világháború végén ügyvédként dolgozott Kassán. 1921-ben tért vissza vidékünkre és bekapcsolódott a politikai életbe. Megválasztották Ungvár polgármesterévé, a Földhivatal tagja volt. Az Agrárpárt színeiben 1929-től kilenc évig a csehszlovák parlament képviselője, majd szenátora. A Szövetkezeti Unió elnökeként védte a ruszin nemzet érdekeit. Külön figyelmet fordított a sportra, az emberek fizikai és szellemi fejlesztésére. 1925. augusztus 15-én a Ruszy Sport Club elnökhelyettesévé választották, és több éven át a futballcsapat elnöke. Szenátori fizetésének a felét a csapat fenntartására áldozta. A focisták meghálálták jótevékenységét. 1933-ban a Ruszy negyedszer is győzött Podkarpattya és Észak-Szlovákia területi bajnokságában, bekerül a közársasági döntőbe.

Bacsinzky Ödön (Forrás: D.Gy. magánarchívuma)

Dr. Bacsinzky Ödön 1938 október-decemberében a Bródy-, majd a Volosin-kormány belügyminisztere. Amikor Kárpátalja Magyarországhoz került (1939 márciusától) távol maradt a politikától, ügyvédként tevékenykedett.

A Vörös Hadsereg bevonulása után 1944 decemberében letartóztatták és a Donyeck megyei Jenakijevóban állították bíróság elé. A GULÁG-ra akarták vinni, de még az ítélet kihirdetése előtt súlyosan megbetegedett és 1945-ben meghalt.

A gorbacsovi peresztrojka után a család a hatóságokhoz fordult, hogy rehabilitálják dr. Bacsinzky Ödönt. Kivizsgálták az ügyet és nemleges választ kaptak. Az indok az volt, hogy a halála előtt az ítélet még nem született meg, ezért okafogyottá vált a rehabilitálása, a vagyonelkobzás pedig jogtalan

volt. Dr. Bacsinszky Ödön testvéröccsét Bacsinszky Gyula/Julij kőrösmezői görögkatolikus parochust a sztálinisták meghurcolták, koncepciós perbe fogták, 10 évre elítélték. 1956. május 13-án az Irkutszk megyei Novocsunka Gulág - táborból szabadult, Beregszászon élt, 1973. május 21-én halt meg. 1992. június 30-án rehabilitálták.

Forrás: Omeljan Dovhanics: Edmund Bacsinszkij. In: Karpatszka Ukraina. Dokumenti i matyerjali. Hronyika Pogyij. Perszonaliji. (Dokumentumok és iratanyagok. Események krónikája. Személyiségek (Két kötetben). 2. kötet. Összeállította: Szergij Fedaka. Szerkesztőbizottság elnöke: I. I. Kacsur. Helyettes vezetője: O. M. Korszun. Tagjai: M. M. Vehes, O. D. Havros, M.V. Delehan, V. I. Dmitruk, O. D. Dovhanics, V. K. Drohalycsuk, I. J. Korsinszkij, J. V. Mojs, M. V. Olasin, O. M. Pahirja, Sz. D. Fedaka. Szerkesztő: D. M. Fedaka. Uzsgorod, Vidavnictva Zakarpattye, 2010., 153-156. old.

RÉVAI FERENC, FEDOR/ FEGYIR REVAJ

(Nagybereznai j., Mircsa, 1890 –Jenakijevo, 1945.január 25.?) ukránofil politikus, az Ukrán Nemzeti Egyesülés (UNO) párt vezetője, Karpatszka Ukraina szojmjának (parlamentjének) képviselője, majd elnökhelyettese. Revaj Julij testvére, a Volosin-kormány posta, távirati és üzügyi minisztere. A sztálini megtorlás áldozata.

Politikai karrierjét a magyar szociáldemokrata munkáspártban kezdte, majd a Csehszlovák Szociáldemokrata Pártban folytatta, 1929–1930 között kárpátaljai vezetőségi tagja, parlamenti képviselője Prágában. Majd 1936-ban úgynevezett ukrán nacionalista elhajlása miatt kizárták a pártból. 1938–1939 között a Nova Szvoboda című lap szerkesztője. Az 1939. január 13-án Huszton létrehozott Ukrán Nemzeti Egyesülés (Українського Національного Об'єднання (УНО)), majd január 24-én megválasztott testületének vezetője. 1939. február 12-től a Kárpátszka Ukraina szojm (parlament) képviselője, nagykövete, a szojm alelnöke.

A magyar hatóság 1939. március 15-e után letartóztatta, egy ideig a técsői fogdában, majd a Kriva községben létrehozott fogolytáborban, végül a nyíregyházi Varjúlapos táborban raboskodott. Szabadulása után Huszton telepedt le és dolgozott, politikai tevékenységet nem fejtett ki.

1944 decemberében a SZMERS letartóztatta, 1945. január 9-én Marcsenko kapitány kihallgatta és vádat emelt ellene, végül bírósági eljárás nélkül a Donyeck megyei Jenakijevo NKVD-munkatáborba irányították,

ahol 1945-ben meghalt. Alekszej Korszun kutatásaiból tudjuk, hogy a Szovjetunió belügyi (MDB SZRSZR) szervei 1947. augusztusi keltezésű egyik irata szerint a 4. Ukrán Front Katonai Hadbíróháza a SZMERS NKVD 0016. sz. (1945. január 11.) határozatára épülő vádirata alapján 1945. január 25-én halálra ítélte és kivégzését 1945-ben elrendelte. Eddig nem rehabilitálták. Hasonló sorsra jutott Ivan Cmur, a perecsenyi szervezet aktivistája és más ukrán és más nemzetiségű patrióta is.

Forrás: Omeljan Dovhánics: Fegyir Revaj. In: Karpatszka Ukraina. Dokumenti i matyerjali. Hronyika Pogyij. Perszonaliji. (Dokumentumok és iratanyagok. Események krónikája. Személyiségek (Két kötetben). 2. kötet. Összeállította: Szergij Fedaka. Szerkesztőbizottság elnöke: I. I. Kacsur. Helyettes vezetője: O. M. Korszun. Tagjai: M. M. Vehes, O. D. Havros, M.V. Delehan, V. I. Dmitruk, O. D. Dovhanics, V. K. Drohalycsuk, I. J. Korsinszkij, J. V. Mojs, M. V. Olasin, O. M. Pahirja, Sz. D. Fedaka. Szerkesztő: D. M. Fedaka. Uzsgorod, Vidavnictva Zakarpattye, 2010., 321-324. old.

VOLOSIN ÁGOSTON/VOLOSIN AVGUSZTIN, DR.

(Ökörmezői j., Kelecseny, 1874. március.17. – Moszkva, 1945. július 19.) pedagógus, szerkesztő, ukranofil politikus, görögkatolikus kanonok, teológiai tanár, pápai prelátus, az autonóm Kárpátalja miniszterelnöke (1938–1939), Karpatszka Ukraina államelnöke (1939. március 15-én). A sztálini megtorlás áldozata.

Ungvárott és Budapesten tanult, pedagógusként naptárakat szerkesztett és tankönyveket írt. Az 1896-ban indult Nauka (Tudomány) szerkesztője 1901–1922 között. 1907-ben megjelentette az általa készített első rutén nyelvtant. Görögkatolikus kanonok, az ungvári tanítóképző tanára, 1916-tól igazgatósági tagja.

Az 1918. november 9-én alakult magyarbarát 35 tagú rada (rutén néptanács) titkára, a korabeli sajtóban számos nyilatkozatot tett Magyarország mellett. A vezetésével Budapestre érkező ruszin küldöttség 1918 decemberének utolsó napjaiban titokban tárgyalt Hodzával, a csehszlovák megbízottal. 1919 januárjától már Kárpátaljának Csehszlovákiához csatolását támogatta. A prágai parlament képviselője lett.

Volosin 1937. október 26-án helyette lesz a miniszterelnök, előtte a Bródy-kormány egészségügyi minisztere. Az ukranofilek, ukránok nevében vette át a hatalmat, Podkarpatszka Rusz addigi nevét a Kárpatszka Ukraina névvel cse-

rélte fel, megalakította az Ukrán Nemzeti Tanácsot (1938–1939), betiltotta a magyar és a ruszin nyelvű sajtót, feloszlatta a magyar és a ruszin pártokat. Miután 1938. november 2-án az első bécsi döntés Magyarországnak itéli Kárpátalja déli részét, Volosin Ungvárról Husztra tette át Kárpátszka Ukraina székhelyét. Támogatásával november 9-én Huszton galíciai mintára zászlót bontott a Kárpáti Szics Népi Önvédelmi Szervezet, (röviden a Szics-Gárda).

A csehszlovák parlament 1938. november 22-én elfogadta Kárpátszka Ukraina „alkotmányát”. 1939. február 12-én parlamenti választásokat tartottak a miniállamban. Volosin egyetlen listát engedélyezett, az Ukrán Nemzeti Egyesülését, 32 képviselőjelöltjére 92,4 % szavazatot adtak le. Kezdeményezésére a huszti parlament kikiáltotta Karpatszka Ukraina függetlenségét, amely Volosint államelnökké megválasztotta (1939. március 15-én). A magyar reguláris hadsereg támadása idején Romániába menekült, majd Prágában telepedett le. 1945-ben az Ukrán Szabad Egyetem rektora Prágában.

A szovjet állambiztonsági szervek 1945. május 15-én prágai otthonából elhurcolták. A moszkvai (Lefortovo, Lubjanka, Butirka) börtönben halt meg 1946. július 19-én. 1991. április 17-én rehabilitálták.

A szovjet uralom idején Volosin hazaárulóként volt megbélyegezve. A rendszerváltás után megváltozott ez a kép, jelenleg az ukránok az önálló Ukrajna megteremtésének egyik harcosának tekintik, ugyanakkor a ruszinok viszont az autonóm Ruszinkó létrehozójának is tartják őt. 2003-ban Ungváron, az Ung partján szobrot állítottak Avgusztin Volosinnak. Nevét viseli Lviv, Munkács és Felsőviznice egy-egy utcája.

2002. március 15-én Ukrajna Hőse címben részesült.

Botlik József történész egy 2008. júliusi ungvári történészkonferencián meglepő, az ukrán nacionalista politikusok némely képviselői számára eléggé kínos történelmi tényeket ismertetett: eszerint a néhai Kárpáti Ukrajna elnökének Avgusztin Volosinnak magyar volt az édesanyja, név szerint Zombory Emma, az unokaöccse pedig, Nagylucskay Sándor a magyar honvédség kötelékében szolgált. (Forrás: Fischer Zsolt: *Avgusztin Volosin elfeledett rokonsága. Édesanyja magyar volt, unokaöccse pedig magyar katonatiszt...* Kárpátalja, 1910.január 15. Tárolt változata: <http://www.karpataljalap.net/?q=2010/01/15/avgusztin-volosin-elfeledett-rokonsaga>)

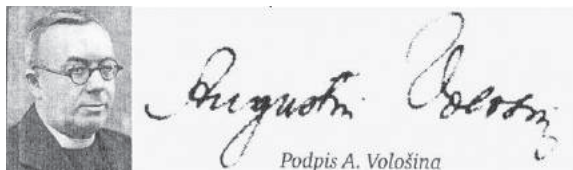
F. m.: Spominy. Uzshorod, 1923; Prelat protoerej dr. V. Hadzsega - Naukovij Zbornik T-va Proszveta, Uzshorod, 1938.

Irod.: Botlik-Dupka 1991, Botlik, 1997.

Forrás: Omeljan Dovhanics: Edmund Bacsinszkij. In: Karpatszka Ukraina. Dokumenti i matyerjali. Hronyika Pogyij. Perszonaliji. (Dokumentumok és iratanyagok. Események krónikája. Személyiségek (Két kötetben). 2. kötet. Összeállította: Szergij Fedaka. Szerkesztőbizottság elnöke: I. I. Kacsur. Helyettes vezetője: O. M. Korszun. Tagjai: M. M. Vehes, O. D. Havros, M.V. Delehan, V. I. Dmitruk, O. D. Dovhanics, V. K. Drohalycsuk, I. J. Korsinszkij, J. V. Mojs, M. V. Olasin, O. M. Pahirja, Sz. D. Fedaka. Szerkesztő: D. M. Fedaka. Uzsgorod, Vidavnictva Zakarpattye, 2010. ,153-156.old.

Avgusztin Ivanovics Volosin. In:https://hu.wikipedia.org/wiki/Avgusztin_Ivanovics_Volosin

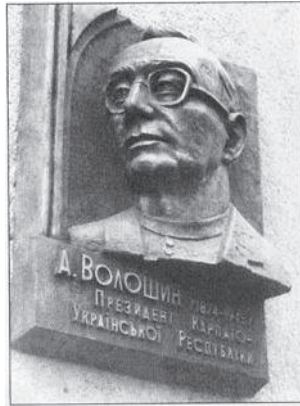

Volosin miniszterelnök aláírása. (Forrás: <http://ua-reporter.com/novosti/188904>)

(Forrás: <http://ua-reporter.com/novosti/188904>)

Dr. Volosin Avgusztin miniszterelnök. (Forrás: D.Gy. magánarchívuma)

Volosin újonnan elhelyezett bronz emléktáblája Munkácson a róla elnevezett utca sarkán. Fémgyűjtés céljából ellopták 2000-ben, helyére üvegtáblát tettek (Forrás: Horváth Lajos: Kárpátalja képviselete a magyar országgyűlésben 1938-1945., 195. old.)

Volosin bronzszobra Ungváron, az Ung partján. (Forrás: D.Gy. magánarchívuma)

KOCSERGAN MIHAJLO

(Csernyiveci terület (Bukovina), Sztebni, 1886. szeptember 16.– Komiföld, 1948 ?) Ungváron főtanácsos, Kárpátszka Ukrajna szojmjának titkára.

Bukovinából települt át Ungvárra, a csehszlovák korszakban a tartományi hivatal főtanácsosa. Kárpátszka Ukrajna felszámolása után Prágában telepedett le.

1945 májusában - novemberében a SZMERS nyomozók nacionalista tevékenység vádjával letartóztatták, Moszkvába hurcolták, majd elítélték, Komiföld egy NKVD átnevelő-táborába szállították, 1948-tól ottani sorsa ismeretlen.

Forrás: Petro Brickij: Kocsergan Mihajlo. In: Karpatszka Ukraina. Dokumenti i matyerjali. Hronyika Pogyij. Perszonaliji. Dokumentumok és iratanyagok. Események krónikája. Személyiségek (Két kötetben). 2. kötet. Összeállította: Szergij Fedaka. Szerkesztőbizottság elnöke: I. I. Kacsur. Helyettes vezetője: O. M. Korszun. Tagjai: M. M. Vehes, O. D. Havros, M.V. Delehan, V. I. Dmitruk, O. D. Dovhanics, V. K. Drohalycsuk, I. J. Korsinszkij, J. V. Mojs, M. V. Olasin, O. M. Pahirja, Sz. D. Fedaka. Szerkesztő: D. M. Fedaka. Uzsgorod, Vidavnictva Zakarpattye, 2010., 190-195. old.

MILOS DRBAL, DR.

Cseh tisztviselőként került Husztra. A 30-as évek második felében Huszt sztárosztája (pogármestere) 1939. február 12-től Kárpátszka Ukrajna szojmjának képviselője (a cseh nemzeti kisebbséget képviselte). 1944 decemberében a SZMERS nyomozók szovjetellenes tevékenység vádjával letartóztatták. A huszti származású Szarvadij Ivan (sikerült a Donyec területi jenakijevói táborból megszöknie és az USA-ba menekülnie) 1951 májusában tett vallomása szerint Milos Drbalt koncentrációs táborba hurcolták és halálra kínozták.

Forrás: Omeljan Dovhanics: Milos Drbal. In: Karpatszka Ukraina. Dokumenti i matyerjali. Hronyika Pogyij. Perszonaliji. Dokumentumok és iratanyagok. Események krónikája. Személyiségek (Két kötetben). 2. kötet. Összeállította: Szergij Fedaka. Szerkesztőbizottság elnöke: I. I. Kacsur. Helyettes vezetője: O. M. Korszun. Tagjai: M. M. Vehes, O. D. Havros, M.V. Delehan, V. I. Dmitruk, O. D. Dovhanics, V. K. Drohalycsuk, I. J. Korsinszkij, J. V. Mojs, M. V. Olasin, O. M. Pahirja, Sz. D. Fedaka. Szerkesztő: D. M. Fedaka. Uzsgorod, Vidavnictva Zakarpattye, 2010., 211. old.

GRIGORE MOJS

(Bila Cerkov, 1894. május 10. – Fizesu Gerli, 1961.január 6.) görögkatolikus parochus. 1939. február 12-től Kárpátszka Ukraina szojmjának képviselője (a román nemzeti kisebbséget képviselte).

1945 októberében az NKVD üldözői elől Romániába szökött, ott telepedt le és tevékenykedett görögkatolikus papként. 1958-ban letartóztatták, a nagybányai bíróság 14 évre ítélte. Rabságban 1961. január 6-án elhunyt Fizesu Gerli városkában.

Forrás: Omelja Dovhanics: Grigore Mojs. In: Karpatszka Ukraina. Dokumenti i matyerjali. Hronyika Pogyij. Perszonaliji. Dokumentumok és iratanyagok. Események krónikája. Személyiségek (Két kötetben). 2. kötet. Összeállította: Szergij Fedaka. Szerkesztőbizottság elnöke: I. I. Kacsur. Helyettes vezetője: O. M. Korszun. Tagjai: M. M. Vehes, O. D. Havros, M.V. Delehan, V. I. Dmitruk, O. D. Dovhanics, V. K. Drohalycsuk, I. J. Korsinszkij, J. V. Mojs, M. V. Olasin, O. M. Pahirja, Sz. D. Fedaka. Szerkesztő: D. M. Fedaka. Uzsgorod, Vidavnictva Zakarpattye, 2010., 225-226.old.

FEDELES CIRILL/KIRILO FEDELES

(Szlovákia, Topolja, 1881. augusztus 6. – 1950.március 27.) lipcsai görögkatolikus parochus, teológiai tanár. 1939. február 12-től Kárpátszka Ukraina szojmjának képviselője (a Kulturális, Oktatási Bizottság tagja), az Ukrán Katolikus Papok Társaságának tagja.

A magyar hatóság letartóztatta, a nyíregyházi Varjúlapos táborból Sztojka püspök közbenjárására kiszabadult.

1946 januárjában a SZMERS letartóztatta, az ungvári bíróság 7 évre ítélte. Rabságban, 1950. március 7-én elhunyt a Dnyiprodszerzsinszk melletti táborban. 1992-ben rehabilitálták.

Forrás: Mikola Vehes, Marijan Tokár, Mikola Baszarab: Kiril Fedeles. In: Karpatszka Ukraina. Dokumenti i matyerjali. Hronyika Pogyij. Perszonaliji. Dokumentumok és iratanyagok. Események krónikája. Személyiségek (Két kötetben). 2. kötet. Összeállította: Szergij Fedaka. Szerkesztőbizottság elnöke: I. I. Kacsur. Helyettes vezetője: O. M. Korszun. Tagjai: M. M. Vehes, O. D. Havros, M.V. Delehan, V. I. Dmitruk, O. D. Dovhanics, V. K. Drohalycsuk, I. J. Korsinszkij, J. V. Mojs, M. V. Olasin, O. M. Pahirja, Sz. D. Fedaka. Szerkesztő: D. M. Fedaka. Uzsgorod, Vidavnictva Zakarpattye, 2010., 245-246.old.

TULIK MIHAJLO

(Nagybocskó, 1900. augusztus 20. –1945?) pártpolitikus. Az UNO helyettes vezetője, állami tisztviselő. 1939. február 12-től Kárpátzska Ukrajna szojmjának képviselője.

1946 januárjában a Pozsony környéki ruszovci településen letartóztatták, az ukrán burzsoá nacionalizmus terjesztéséért elítélték, további sorsa ismeretlen. (Neve Zselvai Mikola Viktorovics g. kat. pap vádiratában is szerepel).

Forrás: Omeljan Dovhanics: Mihajlo Tulik. In: Karpatszka Ukraina. Dokumenti i matyerjali. Hronyika Pogyij. Perszonaliji. Dokumentumok és iratanyagok. Események krónikája. Személyiségek (Két kötetben). 2. kötet. Összeállította: Szergij Fedaka. Szerkesztőbizottság elnöke: I. I. Kacsur. Helyettes vezetője: O. M. Korszun. Tagjai: M. M. Vehes, O. D. Havros, M.V. Delehan, V. I. Dmitruk, O. D. Dovhanics, V. K. Drohalycsuk, I. J. Korsinszkij, J. V. Mojs, M. V. Olasin, O. M. Pahirja, Sz. D. Fedaka. Szerkesztő: D. M. Fedaka. Uzgorod, Vidavnictva Zakarpattye, 2010., 232. old.

III. A kommunista diktatúra által kivégzett baloldali politikusok, képviselők, szenátorok

MONDOK IVÁN ILLICS

(1893 – Leningrád, 1937. november 25.) baloldali politikus, lapszerkesztő, 1924–1929 képviselő a csehszlovák parlamentben.

1930 novemberében a cseh hatóság bebörtönözte, szabadulása után a Szovjetunióba emigrált, ahol Harkovban tanult. 1933-ban letartóztatták, 5 évre ítélték.

1937. november 25-én az Ukrán Felkelő Hadsereggel való együttműködés és a csehszlovák felderítés javára való kémkedés vádjával az NKVD trojkája halára ítélte, kivégezték. Rehabilitálták.

LOKOTA IVÁN PROKOPOVICS

(Nagybocskó, 1884 – Kirgizia, Os, 1942) baloldali politikus, 1929-ben szenátor a csehszlovák parlamentben.

1932-ben a cseh hatóság bebörtönözte, 7 évre ítélték. 1937-ben szabadult.

1940-ben átszökött a Szovjetunióba. Az össz-szlávok bizottságának tagja Moszkvában. Száműzetésben élt Kirgiziában, Os városában elhunyt.

ZAKARPATSZKA UKRAJINA RENDKÍVÜLI BÍRÓSÁGA TESTÜLETÉNEK BÍRÁI, APPARÁTUSÁNAK TAGJAI, AZ NKVD NYOMOZÓI, VÁDLÓI

Andráskó, Iván Vasziljevics (1919–1984) az NKVD kárpátaljai ügynöke, a háború előtt a prágai Károly Egyetemen szerzett jogi diplomát. 1944-től 1946-ig Zakarpatszka Ukrajina, 1946-tól 1952-ig Kárpátalja megye főügyésze. Az NKVD utasításai alapján mint fővádló közreműködött (az ungvári Rendkívüli Bíróságon) az egykori magyar állami közhivatalnokok, a privát és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak, tisztjeinek felelősségre vonásában, koncepciós perek lebonyolításában a 15–20 évig tartó szabadságvesztések kiszabásában, a halálos ítéletek meghozatalában. 1952-ben kizárták a pártból, mivel a csehek alatt egy polgári lap munkatársa volt. Ezt követően haláláig különböző bírósági, ügyvédi feladatokat látott el.

Belicsko, a Zakarparszka Ukrajina munkácsi állambiztonsági apparátusának munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróságnak megküldött nyomozati anyagai alapján súlyos ítéleteket hoztak.

Fedorov hadnagy, a Zakarparszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály ilosvai körzeti osztályának műveleti munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Gavrilov hadnagy, a Zakarparszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály 3. osztályának műveleti munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Glik Vaszilikj, a Zakarpatszka Ukrajina Ungvári Börtönének igazságügyi orvosszakértője, közreműködött a kivégzésekről, öngyilkosságokról készített jegyzőkönyvek felvételében.

Hlusczenko őrnagy, a Kárpátaljai Megyei Belügyi Igazgatóságának nyomozó osztályvezetője.

Jerjelicsev kapitány, a Zakarparszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály nyomozói osztályának főnyomozója, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Kalinov Mihajlo G., az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja. Az NKVD utasításai alapján közreműködött az egykori magyar állami közhivatalnokok, a privát és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak, tisztjeinek felelősségre vonásában, koncepciós perek lebonyolításában, a 15–20 évig tartó szabadságvesztések kiszabásában, a halálos ítéletek meghozatalában.

Kampov Mihajlo I., az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának titkára, magyar tolmácsa. Az NKVD utasításai alapján közreműködött az egykori magyar állami közhivatalnokok, a privát és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak, tisztjeinek felelősségre vonásában, koncepciós perek lebonyolításában, a 15–20 évig tartó szabadságvesztések kiszabásában, a halálos ítéletek meghozatalában.

Kurocskin hadnagy, a Zakarparszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztályának munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Krecsko, a Zakarparszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály nyomozói osztály munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Kuruc Mária, az NKVD kárpátaljai ügynöke, ismertebb nevén Maruszja. Tkanko O. alezredes partizán csapatának volt tagja, a leghírhedtebb ungvári ítéletvégrehajtó. Ő végezte ki többek között a halálra ítélt Bródy András magyar parlamenti képviselőt és társait.

Lednej Iván D., (alias **Vaszilij Olenics**), 1930–1934-ben Kijevben nult, visszatért, 1939-ben a SZU-ba emigrált, 1941-től a szovjet hadseregben speciális feladatokat látott el. 1944-ben visszatért, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja. Az NKVD utasításai alapján közreműködött az egykori magyar állami közhivatalnokok, a privát és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak felelősségre vonásában, koncepciós perek lebonyolításában, a 15–20 évig tartó szabadságvesztések kiszabásában, a halálos ítéletek meghozatalában.

Lenyisinec Iván, a Zakarparszka Ukrajina állambiztonsági hivatal parancsnoka közreműködött a koncepciós perekhez szükséges nyomozati anyagok összeállításában. Az ungvári Rendkívüli Bíróságnak megküldött nyomozati anyagai alapján súlyos ítéleteket hoztak.

Logojda Alekszej, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja. Az NKVD utasításai alapján közreműködött az egykori magyar állami közhivatalnokok, a privát és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak, tisztjeinek felelősségre vonásában, koncepciós perek lebonyolításában a 15–20 évig tartó szabadságvesztések kiszabásában, a halálos ítéletek meghozatalában. 1945 tavaszától a Nagybereznai körzet ügyésze.

Maligin alhadnagy, a Zakarparzska Ukrajina Állambiztonsági Főosztály nyomozói osztályának műveleti munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Marias, a Zakarparzska Ukrajina állambiztonsági apparátusának munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Mjakagolov, a Zakarparzska Ukrajina Állambiztonsági Főosztály ilosvai körzeti osztályának műveleti munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Nyamescsuk Vaszilij (alias Nyikolaj Nedály, Jónás István, Ivan Fjodorovics Zseleznyak) NKVD ügynök, 1939-ben a SZU-ba emigrált, 1944 tavaszán visszatért, speciális feladatokat teljesített, a későbbiekben az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja. Az NKVD utasításai alapján közreműködött az egykori magyar állami közhivatalnokok, a privát és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak, tisztjeinek felelősségre vonásában, koncepciós perek lebonyolításában a 15–20 évig tartó szabadságvesztések kiszabásában, a halálos ítéletek meghozatalában.

Okály, Zakarparzska Ukrajina munkácsi állambiztonsági apparátusának munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Opalenik, Zakarparzska Ukrajina Állambiztonsági Főosztályának munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Pop Dimitre, Zakarparzska Ukrajina Ungvári Börtönének parancsnoka.

Popovics, Zakarparzska Ukrajina állambiztonsági apparátusának munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Proszkurin hadnagy, Zakarparzska Ukrajina Állambiztonsági Főosztálya 2. osztály 5. részlegének műveleti munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Resetár Mária, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának titkára. Az NKVD utasításai alapján közreműködött a egykori magyar állami közhivatalnokok, a privát és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak, tisztjeinek felelősségre vonásában, kon-

cepciós perek lebonyolításában, a 15–20 évig tartó szabadságvesztések kiszabásában, a halálos ítéletek meghozatalában.

Ruszin, Vaszil Pavlovics (Lecovica, 1918) az NKVD kárpátaljai ügynöke, 1940-ben az NKVD 5 évre ítélte mint szovjet határsértőt. 1944 szeptemberében az NKVD partizán parancsnokként vetette be Kárpátaljára. A Rendkívüli Bíróság elnöke, a megyei bíróság elnöke, a megyei végrehajtó bizottság elnöke volt.

Sadrin őrnagy, Zakarparszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztálya nyomozói osztályának parancsnoka, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Szimir, Zakarparszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztályának műveleti munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Sztroganov kapitány, az MGB GO MVD kárpátaljai megyei munkácsi nyomozói osztályának munkatársa (1946), nyomozati anyagokat készített a koncepciós perekhez.

Tivadar, Zakarparszka Ukrajina munkácsi állambiztonsági apparátusának munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróságnak megküldött nyomozati anyagai alapján súlyos ítéleteket hoztak.

Tokár Georgij, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának titkára. Az NKVD utasításai alapján közreműködött a egykori magyar állami közhivatalnokok, a privát és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak, tisztjeinek felelősségre vonásában, koncepciós perek lebonyolításában, a 15–20 évig tartó szabadságvesztések kiszabásában, a halálos ítéletek meghozatalában.

Tokmacsev hadnagy, a Zakarparszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztálya 2. nyomozói osztályának parancsnoka, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Turjanica Ivan Ivanovics (NKVD ügynöki neve:**Turef**), (1901–1955) az NKVD kárpátaljai ügynöke. A kárpátaljai kommunista mozgalom vezető személyisége. Magyar katonaként részt vett az első világháborúban. 1925-től a Csehszlovák Kommunista Párt tagja. 1930–1933 között a Harkovi Kommunista Újságírói Főiskola hallgatója, Kárpátaljára visszatérve bekapcsolódott a szakszervezeti mozgalomba, különböző tisztségeket látott el. 1939-ben a Szovjetunióba emigrált, ahol különböző beosztásokat kapott. Jelentkezett az I. Csehszlovák Hadtestbe, annak egyik kötelékében harcolt. Hazatérése után Karpatszka Ukrajina Kommunista Pártja Központi Bizottságának első titkára, majd a Népi Tanács elnöke (1944–1945) lett. Kárpátalja Szovjetunió

óhoz történő csatolása után a megyei pártbizottság és a megyei tanács vezetője, ezenkívül az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsának képviselője (1946), az USZSZK Legfelsőbb Tanácsának képviselője, elnökségének tagja (1947) volt.

Tverkin alhadnagy, Zakarpatszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztálya 3. osztályának parancsnoka, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Varga, Pjotr Iljics (alias Román Salek, 1896-1979), 1939-ben a SZU-ba emigrált. 1944-ben visszatért, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja. Az NKVD utasításai alapján közreműködött az egykori magyar állami közhivatalnokok, a privát és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak, tisztjeinek felelősségre vonásában, koncepciós perek lebonyolításában, a 15–20 évig tartó szabadságvesztések kiszabásában, a halálos ítéletek meghozatalában.

Vas, (alias Vas János) Ivan Mihajlovics (1904–1966) az NKVD kárpátaljai ügynöke, párt- és állami vezető Kárpátalján. 1930–1933 között a kijevi pártfőiskola hallgatója, majd visszatért Kárpátaljára. Szovjet határsértő Gulág-rab, majd 1943-ban a Buzulukiben toborzott csehszlovák hadtest katonája. Kárpátaljára visszatérve a Néptanács tagja, Zakarpatszka Ukrajina államvédelmi szervének irányítója, a Kárpátaljai Kommunista Párt központi bizottságának titkára, első titkára, a végrehajtó bizottság elnöke stb.

Vinokurov, Zakarparszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztályának munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróságnak megküldött nyomozati anyag alapján súlyos ítéleteket hoztak.

Zsupan, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja. Az NKVD utasításai alapján közreműködött az egykori magyar állami közhivatalnokok, a privát és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak, tisztjeinek felelősségre vonásában, koncepciós perek lebonyolításában, a 15–20 évig tartó szabadságvesztések kiszabásában, a halálos ítéletek meghozatalában.

ESEMÉNYKRÓNIKA

Fontosabb adatok

*a kárpátaljai politikai elit meghatározó képviselőinek, patriótáinak ténykedéséről a különböző politikai formációkban (1924–2016)*²⁷⁴

1924

1924. március 16. Az Osztrák-Magyar Monarchia világháborús vesztesékként való összeomlását követően 1920. június 4-től a trianoni békeszerződés értelmében Csehszlovákiához csatolt Kárpátalján megtartották az első parlamenti választásokat (pótválasztások Csehszlovákiában.) Parlamenti képviselők: *Gáti József, Kaminszky József, Korláth Endre, Kurtyák Iván, Mondok Iván, Nečas Jaromír, Habatko Andrij, Safranko Emanuel, Scserecki Vaszil, Szedorják Nyikolaj.* Szenátorok: *Bodnár Iván, Csehy Endre, Egry Ferenc, Riskó Béla.*

1925

1925. november 15. Csehszlovákiában előrehozott parlamenti választásokat tartottak. Kárpátaljai parlamenti képviselők: *Gáti József, Habatko Andrij, Kurtyák Iván, Korláth Endre, Králik František, Mondok Iván, Nečas Jaromír, Prokop Kiril, Stefán Avgusztin, Szedorják Nyikolaj, Volosin Avgusztin.* Szenátorok: *Bodnár Iván, Egry Ferenc, Rescsuk Kiril.*

1929

1929. október 27. Országos parlamenti választásokat tartottak. Kárpátaljai képviselők: *Bródy András, Husznay Julij, Hokky Károly, Kurtyák Iván,*

²⁷⁴ Az eseménykrónikát a következő forrásanyagok felhasználásával állítottuk össze: FEDINEC Csilla: Kárpátalja kronológia. 1938. szeptember – 1941. December. In: Kárpátalja 1938-1941. Magyar és ukrán történeti közelítés. Szerkesztette: FEDINEC Csilla, Teleki László Alapítvány, Budapest, 2004., 217-275. old. http://kisebbskututato.tk.mta.hu/uploads/files/olvasoszoba/regiokonyvek/karpatalja_1938-1941.pdf

Prokop Kiril, Scserecki Vaszil, Szedorják Nyikolaj, Török Pál, Zajíc Josef. Szenátorok: Bacsinszky Edmund, Curkanovics Ilarion, Csehy Endre, Korláth Endre, Lokota (Prokop) Iván.

1933

1933 folyamán. *Mondok Iván Illics* baloldali politikust, lapszerkesztőt, a csehszlovák parlament képviselőjét, aki a Szovjetunióba emigrált, Harkovban tanult az NKVD letartóztatta, 5 évre ítélték.

1935

1935. május 19. Nemzetgyűlési és szenátusi választásokat tartottak az országban. Kárpátaljai képviselők: *Borkanyuk Oleksza, Bródy András, Fenczik István, Korláth Endre, Kossey Pál, Kugel Cháim, Lokota Iván, Révai Julian, Török Pál, Zajíc Jozef.* Szenátorok: *Bacsinszky Edmund, Balla József, Földesi Gyula, Hokky Károly, Popovics Vaszil.*

1935 folyamán. Az autonómista *Bródy András* képviselő az Autonóm Földműves Szövetség vezetője, aki pártjának 1923-as megalakulása óta a legfőbb politikai követelésnek tartotta az autonómia kivívását, ami benne foglaltatott a párt programjában és elnevezésében is a *Mi, autonomisták, új szabad autonóm Podkarpatská Rus-t* építünk c. cikkében így fogalmazott: „*Röviden elmondom, hogy mi, autonomisták, mit akarunk és miért küzdünk: Podkarpatská Rus-t akarjuk a Poprádtól a Tiszáig terjedő etnográfiai határok között, ahogy azt kimondta a saint-germaini béke és a Csehszlovák Köztársaság Alkotmánya [...] Tudnunk kell, hogy csak úgy élhetünk és maradhatunk meg a népek nagy családjában, ha otthonunknak, szülőföldünknek mi magunk leszünk a birtokosai, mi magunk intézzük az ügyeit. Ezért küzdöttünk mind a mai napig. Ma a mi földünkön a hatalom nem a mi kezünkben van, látjuk és tapasztaljuk, hogy munkánk gyümölcsét nem tudjuk megtartani a magunk részére. Ezért küzdünk az autonómiáért. Mindenki tisztában van vele, a saját bőrén meg is érezhette, miként volt idáig, és ahogy nem mehet tovább sem isteni, sem emberi, sem a természet akaratából.*”

1937

1937. november 25. Szovjetunióba emigrált *Mondok Iván Iljics* baloldali politikust, lapszerkesztőt, a csehszlovák parlament képviselőjét az Ukrán Felkelő Hadsereggel való együttműködés és a csehszlovák felderítés javára való kémkedés vádjával az NKVD trojkája halálra ítélte, kivégezték. Rehabilitálták.

1938

1938. szeptember 21. Prágában tárgyalt *Bacsinszki Edmund, Pjescsák Iván, Kossey Pál, Fenczik István, Bródy András, Földesi Gyula, Zhidovsky Péter, Révay Gyula*. Valamennyien a csehszlovák parlament képviselői, illetve szenátorai voltak.

1938. október 2. A Budapesti Hírlapban *Bródy András* népszavazást követelt Kárpátaljával kapcsolatban.

1938. október 5. Lemondott Eduard Beneš köztársasági elnök. (Október 22-én elhagyta az országot.) ~ Zsolnán megalakult az autonóm szlovák kormány. Miniszterelnök: Jozef Tiso. Kárpátaljáról jelen volt *Bródy András, Bacsinszki Edmund, Avgusztin Volosin, Révai Julij* és *Fenczik István*.

1938. október 8. Ungváron közös ülést tartott a Központi Ukrán Nemzeti Tanács (*Avgusztin Volosin, Klocsurak Sztepan, Nyimcsuk Dmitro*) és a Központi Orosz Nemzeti Tanács (*Kaminszki József, Homicsko Vladimir, Demko Mihály*). A podkarpatszka ruszi autonóm kormány tagjainak javasolták: miniszterelnök: *Bródy András*, miniszterek: *Bacsinszki Edmund, Pjescsák Iván, Révai Julij, Volosin Avgusztin, Fenczik István*. A két nemzeti tanács tagjaiból megalakították *Podkarpatszka Rusz Nemzeti Tanácsát*, amely első memorandumában kinyilatkoztatta, hogy magát az önrendelkezéssel és önkormányzattal bíró összes ruszin terület egyetlen törvényes képviselőjének tartja, a hatalmat azonnal át kell adni a Bródy vezette autonóm kormánynak.

1938. október 10. *Révai Julij* és *Bacsinszki Edmund* Prágában megkezdte a tárgyalásokat az autonóm kormány megalakításáról.

1938. október 11. A csehszlovák minisztertanács jóváhagyta a kárpátaljai autonóm kormány személyi összetételét. *Bródy András* (Autonóm Földműves Szövetség) a miniszterelnök.

1938. október 11. Az autonóm kormány hivatalos elnevezése: Podkarpatszka Rusz Minisztertanácsa. Tagjai: *Bródy András* (ekkor az Autonóm Földműves Szövetség elnöke) miniszterelnök, az iskolaügyi miniszter és a föderatív kormány minisztere a podkarpatszka ruszi ügyekben, *Bacsinszki Edmund* belügyminiszter, *Révai Julij* kommunikációs miniszter, *Fenczik István* tárca nélküli miniszter. Államtitkárok: *Avgusztin Volosin* (egészségügy és szociális ügyek), *Pjescsák Iván* (igazságügy). (Bródy miniszterelnök lapja a *Русская Правда* (Orosz Igazság).)

1938. október 9. Jan Syrový miniszterelnök lemondatta Konstantin Hrabár kárpátaljai kormányzót, s helyébe Párkányi Ivánt nevezte ki.

1938. október 9. *Bródy András* miniszterelnökkel az élen megalakult Kárpátalja tartományi kormánya.

1938. október 12. Ungvárra érkezett és bemutatkozott az első podkarpatszka ruszi kormány: *Bródy András, Révai Julij, Volosin Avgusztin, Pjescsák Iván.* *Bródy* miniszterelnök beszédéből: *Kárpáti Rusz első kormánya minden tőle telhetőet megtesz annak érdekében, hogy egységes szabad államban egyesítse a ruszin területeket a Poprádtól a Tiszáig.* A *Kárpáti Magyar Hírlap* azt panaszkolta, hogy az ünnepségre nem hívták meg a magyarság képviselőit. *Bacsinszki Edmund* Komáromba utazott, hogy a csehszlovák–magyar határrendezési bizottság munkájában vegyen részt, *Fenczik István* pedig Eperjesre, hogy a Szlovákia és Podkarpatszka Rusz közötti határokról tárgyaljon.

1938. október 13. Köszörű Károly ügyvezetővel az élen a Kárpátaljai Magyar Nemzeti Tanács elnöksége felkereste *Bródy András* miniszterelnököt, hogy „*az ártatlanul meghurcolt és bebörtönzött magyar nemzetiségű politikai foglyok szabadon bocsátását követelje.*” A miniszterelnök a követelés teljesítését helyezte kilátásba.

1938. október 15. A *Bródy-kormány* első ülése Ungváron. Első ízben ült össze Podkarpatszka Rusz Minisztertanácsa (autonóm kormánya). Megalapították a kormány hivatalos lapját Kormányközlöny címmel. A kárpátaljai Országos Hivatal éléről menesztették Jaroslav Mezniket.

1938. október 18. A *Bródy-kormány* második ülése Ungváron. Bizottságot hoztak létre a szlovákokkal folytatandó határtárgyalásokra, tagjai: *Farinics Mikola, Szova Péter, Hojdics Sztepan, Rajkovics Teodor.* Határozatot hoztak arról, hogy bezárják a cseh/szlovák tannyelvű iskolákat mindazokon a településeken, ahol az adott nemzetiség létszáma annak fenntartását nem indokolja. (A *Volosin-kormány* majd visszavonja ezt a rendelkezést.) Engedélyezték a területen a *Deutsche Partei* működését és *Adolf Hitler: Mein Kampf* c. művének terjesztését.

1938. október 19. *J. Ribbentrop* német külügyminiszter fogadta a kárpátukrán kormány küldöttségét (vezetője *Bacsinszki Edmund*).

1938. október 22. A *Bródy-kormány* (utolsó) harmadik ülése. Meghallgatták *Bacsinszki Edmund* beszámolóját a Berlinben folytatott tárgyalásairól az új cseh-szlovák–magyar határokat illetően. (A Központi Orosz Nemzeti Tanács ungvári ülésén *Bacsinszki* így fogalmazott: „*meghúztuk a határvonalat Ribbentroppals így megmentettük Ungvárt és Munkácsot.*”) Döntöttek arról, hogy *Bacsinszkit* és *Fencziket* Budapestre küldik. Az ülés másnap folytatódott, amikor határozatot fogadtak el, mely kimondta: a Kárpátok déli

részén elterülő ruszin területek a békeszerződések értelmében autonóm egyseget képeztek, annak északi hegyvidékét és déli alföldi részét ezer éves történelem és ezer éves gazdasági egység, az őslakosok testvéri együttélése forrasztotta egybe. A kárpátorosz lakosság többsége mindig egyetértésben volt az autonóm területen számbelileg kisebbségben élő nemzetiségekkel. A terület egységét és oszthatatlanságát kimondta a magyar kormány 1918-ban, leszögezték az utána következő nemzetközi békeszerződések. Az egységes terület sorsáról csak az őslakosságnak van joga dönteni demokratikus népszavazás útján. A dokumentumot az autonóm kormány minden minisztere aláírta, és eljuttatták Cseh-Szlovákia, Nagy-Britannia, Franciaország, Németország, Olaszország, Lengyelország, Románia, Magyarország és Jugoszlávia kormányaihoz.

1938. október 25. A cseh-szlovák kormány prágai ülésén részt vettek a szlovákiai és a podkarpatszka ruszi tanácsok képviselői. Többek között állásfoglalás született arról, hogy a területi vitákban döntsön a német–olasz döntőbíróóság, népszavazásról nem lehet szó. Bródy javasolta, hogy a cseh-szlovák–magyar és szlovák–ruszin határrendezés ügyét kapcsolják össze. A csehszlovák igazságügy miniszter kezdeményezte, hogy *Bródyt* fosszák meg képviselői mentelmi jogától.

1938. október 25-26. „Hazaárulás” vádjával Prágában letartóztatták *Bródy András* miniszterelnököt, mert követelte, hogy népszavazás döntsön a ruszin nép hovatartozásáról. A cseh-szlovák kormány lemondatta *Fenczik István* és *Pjescsák Iván* minisztereket is. *Bacsinszki Edmund* önként felfüggesztette kormánytagságát.

1938. október 26. Sirovy csehszlovák miniszterelnök *Augusztin Volosint* nevezte ki *Podkarpatszka Rusz* tartományi kormányának élére, aki a Bródy-kormányban egészségügyi miniszter volt. Iskolaügyi miniszter *Stefán Augusztin*, kommunikációs miniszter *Révai Julij*, Volosin személyi titkárai *Roszoha Sztepan* és *Rohács Iván* lett. Volosin a tartomány nevét *Podkarpatszka Rusz* helyett *Karpatska Ukraina/Kárpáti Ukrajna* névvel cserélte fel, és féktelen ukránosításba fogott. Megalakította az *Ukrán Nemzeti Tanácsot*, betiltotta a ruszin és magyar nyelvű sajtót, főszozlatta a ruszin és magyar pártokat.

1938. október 26. A Kárpáti Magyar Hírlap írta: „*Demkó Mihály a Központi Orosz Nemzeti Tanács megbízásából orosz nyelvű felhívást bocsátott ki, melyben felszólítja a falvak lakosságát, hogy minden községben alakítsák meg a rend, nyugalom és vagyon megvédése érdekében a biztonsági szervezetet. Ezt*

a nemzetőrséget a ruszin jogokért és szabadságért vívott harcáról híres néhai autonomista vezérről Kurtyák Iván-gárdának nevezték el.”

1938. október 26. Az Első Központi Ukrán Nemzeti Tanács az egyetlen kárpátaljai szervezetként állást foglalt a népszavazás ellen a terület sorával kapcsolatban. A határozatból: 1. nem emel kifogást az etnikailag magyar terület Magyarországhoz csatolása ellen, de 2. ellenzi a népszavazást és 3. a jelenlegi állam föderatív felépítésének híve. Az ülésen jelen volt *Volosin Avgusztin és Révai Julij*.

1938. október 26. Ungvárról 16 óra 40 perckor *Volosin Avgusztin*, az új kárpátukrán miniszterelnök telefonon keresztül Jan Syrový cseh-szlovák miniszterelnök kezébe letette az esküt.

1938. október 30. A Proszvita Társaság ungvári gyűlésén *Révai Julij* miniszter felszólalásában ellenezte a népszavazást, hangoztatta, hogy az ukrán nép sem lengyel, sem magyar igába nem hajlik. Szerinte az ukrán nép önrendelkezésének kimondása 1918-ban megtörtént, a cseh-szlovák államban kiépítik a föderatív Kárpát-Ukrajnát. A gyűlés résztvevői táviratot intézetek Hitlerhez, Ribbentrophoz, a prágai angol és német követekhez.

1938. október 31. A prágai német konzulátus vezetője a következő jelentést továbbította a birodalom külügyminisztériumába: Kárpáti Ukrajna politikai helyzete megköveteli, hogy erőteljesen támogassuk az Ukrán Nemzeti Tanács propagandáját Fenczik magyarpárti csoportja ellen. Ugyanakkor követelni kell az ottani kormánytól, hogy mondjon le a „piemonti” tervekről, mert ezzel fölöslegesen nyugtalanítja Lengyelországot és Romániát.

1938. november 1. Volosin Avgusztin kárpátukrán miniszterelnök felkereste a prágai német konzulátust. A diplomáciai képviselő vezetője ezzel kapcsolatban a birodalmi kormánynak azt jelentette, hogy Volosin személyes közlése szerint autoriter kormányzást kíván megvalósítani, mivel a liberalizmus a politikai és kulturális téren elmaradott népet a katasztrófába sodorná. A jelentés hangsúlyozza, hogy Németországnak aktív részt kell vállalnia, Kárpáti Ukrajna politikai, kulturális megszervezésében, a választások lebonyolításában.

1938. november 2. A bécsi Belvedere-kastély aranytermében kihirdették a tengelyhatalmak (Németország és Olaszország) döntőbíróági határozatát, az ún. „első bécsi döntést”. A csehszlovák delegáció tagjaként jelen volt *Avgusztin Volosin* kárpátukrán miniszterelnök. Podkarpatszka Rusz területtől 1 523 km² (a csehszlovák országrész 21,1 %-a) került Magyarországhoz közel 870 ezer lakossal, Kassa, Ungvár, Munkács, Beregszász városokkal. A

kárpátukrán terület 11.094 km², 552.124 lakos. A Magyarországhoz visszakerült területek közigazgatását a „*visszacsatolt felvidéki területeknek az országgal egyesítéséről*” szóló 1938. évi XXXIV. tc. szabályozta.

1938. november 3. A Cseh-Szlovákiához tartozó Kárpátalja kijelölt fővárosa az elvesztett Ungvár helyett Huszt városa lett. Megkezdődik az állami hivatalok evakuálása. A Volosin-kormány Ungvárról Husztra teszi át székhelyét.

1938. november 9. Galíciai mintára Huszton zászlót bontott a Kárpáti Szics Népi Önvédelmi Egyesület. A Szics-Gárda ukrán nemzeti propagandát fejt ki és ruszin-, magyarellenes akciókba kezd. Főparancsnok: Dmitro Klimpus.

1938. november 10. A magyar honvédség bevonul a visszaszolgáltatót területre.

1938. november 16. *Bacsinszki Edmund* belügyminiszter ismét hozzájárult teendői ellátásához. Budapestre utazott, ahol a vasúti tranzitforgalomról és a határkiigazításról folytatott megbeszélést. Innen Romániába sietett, hogy Kárpátalja élelmezéséről és a határforgalom rendezéséről tárgyaljon.

1938. november 18. *Volosin Avgusztin* miniszterelnök elrendelte, hogy Rahó mellett (Dumenben) hozzanak létre koncentrációs tábort. Továbbá elrendelte: minden emigránst „átvilágítani”, „kihallgatni”, mivel többek állampolgársága és politikai meggyőződése kétséges lehet, ezért valamennyiüket a koncentrációs táborba kell küldeni.

1938. november 22. Prágában jóváhagyták a Podkarpatszka Rusz autonómiájáról szóló alkotmánytörvényt, mely törvénybe foglalta az autonómiát, saját kormány és parlament felállítását. (A törvénytárban kihirdetve december 16-án 328. számmal.)

1938. november 25. A Volosin-kormány rendeletben a régió hivatalos nyelvvé tette az ukrán nyelvet.

1938. november 27. H. Hoffmann prágai német követségi tanácsos Huszton díszebédet adott Kárpáti Ukrajna vezető személyiségei tiszteletére. *Volosin Avgusztin* miniszterelnök kijelentette: Kárpáti Ukrajna fennmaradása érdekében számít Németország együttműködésére. Egy későbbi nyilatkozata szerint: „*Németországnak köszönhetjük, hogy nem kellett visszatérnünk a rabszolgasorsba. Elismeréssel tartozunk Romániának is, amely lehetővé tette számunkra, hogy téli élelmezésünkről gondoskodva van.*”

1938. december 7. A Volosin-kormányban lemondott *Bacsinszki Edmund* miniszter.

1938. december 9. Az MTI egy német tábornokot idézett, aki szerint „*Kárpát-Ukrajna új Piemontként az egységes Nagy-Ukrajna magva lesz német protektorátus alatt.*”

1938. december 17. Megjelent a 1938. évi 9.330. sz. M. E. (miniszterelnöki) rendelet a „*felszabadult Felvidék közigazgatásának új rendjéről*”. Megyei beosztás: Ung (Ungvár székhellyel), Bereg és Ugocsa közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék (Beregszász székhellyel). Megyei városi rangot kapott Ungvár és Munkács.

1938. december 29. A prágai kormány visszautasította *Révai Julij* kárpátukrán miniszter arra vonatkozó előterjesztését, hogy a tartomány neve hivatalosan Kárpáti Ukrajna legyen.

1938. december 30. A *Volosin-kormány* a régió hivatalos elnevezésévé tette a Kárpáti Ukrajnát.

1938. december 31. *Volosin Augusztin* miniszterelnök beadványt intézett a prágai igazságügyi minisztériumhoz, melyben kifejtette, hogy egyetért *Bródy András* szabadon bocsátásával, amennyiben a volt miniszterelnök azonnal elhagyja Cseh-Szlovákia területét. (Bródy bebörtönzésének legfőbb oka az volt, hogy követelte: népszavazással döntsék el Ruszinszko hovatartozását.)

1938. decembere közepén. A magyar kormány a *Magyarországhoz való csatlakozásra kéri fel Kárpát-Ukrajna kormányát, eljuttatva hozzá a ruszin autonómiára vonatkozó tervezetét.* Volosin elutasítja az ajánlatot.

1939

1939. január 2. Az MTI idézte a varsói *Dziennik Narodni* c. lapot: a kis ruszin államot nem lehet fenntartani, mert ehhez nem rendelkezik sem megfelelő közlekedési útvonalakkal, sem természetes gazdasági feltételekkel. A kis állam csak azért keletkezett, mert Németországnak orosz terveivel kapcsolatban szüksége volt rá.

1939. január 6. A *Volosin-kormány* Prágából delegált belügyminisztere, Prchala cseh tábornok katonai támadást intéz Munkács ellen. A magyar határőrök és szabadsapattosok visszaszorítják a behatolókat. A katonai közlemény szerint magyar részről 7 hősi halottat vesztek, az ellenségnek 41 halottba és 64 sebesültbe került a kaland.

1939. január 8. Huszton megalakult az Ukrán–Német Társaság. Elnök: *Fedor/Fegyir Révai*. A cél: a két nép közeledése és kölcsönös elismerése.

1939. január 12. *Augusztin Volosin* február 12-ére kiírta a választásokat Kárpáti Ukrajna szojmjába.

1939. január 13–14. Megalakult az Ukrán Nemzeti Egyesület, Kárpáti Ukrajna egyetlen hivatalos pártja, központi vezetősége *Fedor Révaival* az élen.

1939. január 22. Ungváron társadalmi szervezet alakult Magyar–Ruszin Szövetség néven. Díszelnökök: *Bródy András* (távolétében tették meg jelölését), *Ilniczky Sándor*, *Kalmár Marián*. Ügyvezető elnök: *Zsoldos Béla*. A szövetség célja: a magyar–ruszin testvériség gondolatának ápolása, kulturális kapcsolatok fenntartása.

1939. február 2. Volosin Avgusztin miniszterelnök a következő körlevelet adta ki: Kárpáti Ukrajnában a német nép tagjai, függetlenül állampolgárságuktól, nemzetiszocialista alapon német pártokat szervezhetnek, szabadon használhatják a horogkeresztes jelképet.

1939. február 12. Kárpáti Ukrajnában megtartották a választásokat a szojmba. A megválasztott képviselők (az Ukrán Nemzeti Egyesület listájáról): *Avgusztin Volosin*, *Julian Révai*, *Julij Brascsajko*, *Mihajlo Brascsajko*, *Iván Hriha*, *Adalbert Dobjak*, *Mikola Dolinai*, *Milos Drbach*, *Avgusztin Dutka*, *Iván Ihnatko*, *Volodimir Komarinszkij*, *Iván Kacsala*, *Vaszil Klimpus*, *Sztepan Klocsurak*, *Vaszil Lacanics*, *Mikola Mandzjuk*, *Mihajlo Maruscak*, *Leonyid Romanyuk*, *Hrihorij Mojs*, *Dmitro Nyimcsuk*, *Anton-Ernest Oldofredi*, *Jurij Pazuhanics*, *Iván Perevuznik*, *Petro Popovics*, *Fegyir Révai*, *Mikola Rizdorfer*, *Sztepan Roszoha*, *Jurij Sztaninec*, *Vaszil Sobej*, *Avgusztin Sztefan*, *Kirilo Fedeles*, *Mihajlo Tulik*.

1939. február 15. *Bródy András* volt miniszterelnök elhagyta a pankráci börtönt annak köszönhetően, hogy „*a kárpátukrán kormány politikai közkegyelmet határozott el a választási győzelem megünneplésére.*” Találkozott Emil Hácha köztársasági elnökkel, majd kormányköltségen a Tátrába utazott gyógykezelésre.

1939. február 19. Huszton megtartották a Kárpáti Szics második kongresszusát. – Munkácson tartották kongresszusukat az „orosz nacionalisták” az Orosz Nemzeti Autonóm Párt és a Feketeingesek Orosz Nemzeti Gárdájának részvételével. Vezérszónok *Fenczik István*, az „orosz nacionalisták” vezetője.

1939. március 5. Ungvárra érkezett *Bródy András*. A városban ünneplő tömeg fogadta. *Bródy* beszéde (idézte a Magyar Nemzet március 7-én): „*Ami a közelmúltban velem és ruszin népemmel történt, történelmünk igen szomorú korszaka. Tudjuk azonban azt, hogy a nemzetek történelme szenvedéseken épül fel és szenvedés nélkül nincs megváltás. Azt hiszem azonban,*

hogy senki sem veszi rossz néven, ha bizonyos időre vissza akarok vonulni a politikai élettől, meg akartok pihenni kissé, annál inkább, mert az új viszonyok közepette itt, Magyarország területén mint cseh-szlovák állampolgár, vendégnek érzem magam. Ezzel a vendégjoggal semmi körülmények között sem akarok visszaélni. Politikai barátaimnak és híveimnek egyet mondhatok csak, hogy ki-ki a maga helyén, akárhol helyezkedett is el, becsületesen, öntudatosan és férfiasan teljesítse honpolgári kötelességét. Azonban ne feledjék el, hogy mint egyesek és személyek csak kis, apró részei a nagy nemzeti testnek és minden emberi élet csak annyiban bír értékkel, amennyiben szolgálja az egész nemzettest életét.”

1939. március 8. *Fenczik István* interpellált a magyar országgyűlés képviselőházában a ruszin nép és Kárpátalja ügyében. Alapvető állításai, hogy a ruszin nép sohasem volt ukrán, az ukrán nyelvnek még a nyelvjárása sem a ruszin nyelv. A ruszin nép elérkezett a nemzetté válás küszöbére, és megilleti az a jog, hogy saját sorsáról dönthesse.

1939. március 12. Adolf Hitler kancellár Sztójay Döme berlini magyar követ révén értesítette a magyar kormányt, hogy el fogja ismerni Szlovákia függetlenségét, de a kárpátukrán kormánynak 24 óráig nem ad hasonló elismerést. Magyarország ez idő alatt megoldhatja a rutén kérdést.

1939. március 13. A Teleki-kormány ultimátumot intézett a prágai és a huszti kormányhoz, megadásra szólította fel Kárpát-Ukrajnát a rend helyreállítására és a fölösleges vérontás elkerülésére hivatkozva.

1939. március 14. A munkácsi lovas dandár a reggeli órákban megkezdte előrenyomulását a Vereckei-hágó irányába, és 16-án elérte a lengyel határt. Délután az Ung völgyében is megindult a támadás, a magyar honvédség 17-én elfoglalta az Uzsoki-hágót. A csehszlovák hadsereg és a Szics-Gárda helyenként heves ellenállást fejtett ki.

1939. március 14. Jozef Tiso miniszterelnök bejelentette az önálló Szlovák Köztársaság megalakulását. (Jozef Tiso az önálló Szlovákia miniszterelnöke 1939. október 26-ig, utána államfője.) Másnap a német hadsereg megszállta Cseh- és Morvaországot. A magyar katonaság Bély Alajos parancsnoksága alatt a reggeli órákban három irányba átlépte a demarkációs vonalat (Kárpáti Ukrajna határát).

1939. március 14. Este 7 órakor mondott huszti rádióbeszédében Volosin kihirdette Kárpát-Ukrajna függetlenségét és másnapra összehívta a szojmot. *“Polgártársak és polgártársnők Kárpáti Ukrajnában! A szlovák parlament megszavazta a függetlenséget, a mi szojmunk pedig hivatalosan ki fogja kiálta-*

ni függetlenségünket. A szojm végső döntéséig az autonóm kormány nyilvánítja ki függetlenségünket.” A független Kárpáti Ukrajna kormányának tagjai: *Volosin Avgusztin* miniszterelnök, *Révai Julij* külügyminiszter, *Perevuznik Jurij* belügyminiszter, *Klocsurak Sztepan* gazdasági miniszter, *Brascasajko Julij* pénzügy- és kommunikációs miniszter, *Dolinai Mikola* egészségügy- és szociális miniszter. Éjszaka távirat ment Berlinbe: megtörtént a független Kárpáti Ukrajna kikiáltása, amely számít arra, hogy a birodalom védelmében részesíti. Egyidejűleg *Volosin* utasította a csendőrséget, hogy fegyverezze fel a Szics-Gárdát.

1939. március 15. A reggeli órákban *Avgusztin Volosin* miniszterelnök ismételt Berlinhez fordult azzal a kérdéssel: A birodalom eladta-e Kárpáti Ukrajnát vagy sem? A külügyminisztériumból ebéd után érkezett meg a válasz: *Ne álljanak ellent a magyar beavatkozásnak, mert Németország a jelen helyzetben nem terjesztheti ki Kárpáti Ukrajnára a protektorátust.* Délután Huszton megkezdte munkáját Kárpáti Ukrajna első és utolsó szojmja. (Az elfogadott 1. sz. törvény többek között kimondta: a terület független állam, hivatalos megnevezése *Kárpáti Ukrajna*, államformája köztársaság az élén az elnökkel és a választott szojmmal, a hivatalos nyelv az ukrán, a hivatalos színek a kék-sárga, a címerpajzs jobb oldalában piros alapon egy medve, a bal oldalon négy kék és sárga sáv, Szent Vlagyimír nagyfejedelem jelképe (a trezub), a középső fogán kereszttel. Az állami himnusz a *Scse ne vmerla Ukrajina...*.) Kárpáti Ukrajna elnökévé *Avgusztin Volosint* választották meg. A kormányfó *Julian Révai*.

1939. március 15. A szojm bezárása után *Volosin Avgusztin* miniszterelnök azonnal összehívta a minisztertanácsot, amelyen többek között a következőket mondta: *a reguláris magyar hadsereg vonult fel ellenük, az ellenállás értelmetlen, Ukrajna ügye munkát kíván tőlünk és nem a halálunkat.* *Volosin* Budapestre küldte *Brascasajko Julijt* és *Dolinai Mikolát*, illetve Szlovákiába *Klocsurak Sztepant*. *Perevuznikot* megbízta, hogy maradjon a helyén és várja be a magyar hadsereget, rendezze türelemmel a felmerülő problémákat. A többi kormánytag szabad kezet kapott a cselekvésre. *Volosin* maga azonnal Nagybockóra utazott. (A városban maradt kormánytagokat a huszti német konzulátus vette védelmébe.)

1939. március 15. A legsúlyosabb harcokra Huszt előtt, a Tisza jobb partján elterülő Vörös mezőn került sor. Szics-gárdisták, csehszlovák katonaság, de főként gimnáziumi tanulók álltak szemben a magyar hadsereggel. A fogságba esettek többségét a helyszínen, a többieket néhány nap

múlva Sztatina határában kivégezték. Este a magyar rádióban Sztojka Sándor munkácsi görögkatolikus püspök intézett beszédet „a ruszin néphez”. ~ 23 órakor Lev Prchala közölte Husztról, hogy a kárpátukrajnai csehszlovák hadsereget a birodalmi hadsereg részének tekinti, mivel Csehország és Morvaország hivatalosan a birodalom joghatósága alá került. A kárpáti szics szervezet hozzátartozik ehhez a hadsereghez. Napközben a Magyarországi Ruszinszókiai Egyesülete Budapesten nagyszabású ünnepséget szervezett, melyen részt vett Sztojka Sándor, a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye püspöke is, Teleki Pál miniszterelnök négy szemközt találkozott *Bródy Andrással*. A Központi Orosz Nemzeti Tanács budapesti ülésén felhívta a magyar kormányt, hogy „a ruszin nemzet nemzeti mivoltának, szabad fejlődésének, önkormányzatának, valamint gazdasági megélhetésének biztosítása céljából haladéktalanul szállja meg csapataival Podkarpatszka Ruszt.” Aláírták: *Kaminszky József* elnök, *Földesi Gyula*, *Marina Gyula*, *Demkó Mihály*, *Hajovits Péter*, *Spák Iván*.

1939. március 16. Kárpáti Ukrajnában általános mozgósítást rendeltek el. Délutánra Bély Alajos csapatai elérték Vereckénél a lengyel határt, estére Huszt – heves harcok árán – magyar kézre került. – Teleki Pál miniszterelnök a képviselőház ülésén bejelentette, hogy Kárpátalja visszafoglalása után a ruszinok („a testvér rutén nép”) autonómiát fognak kapni.

1939. március 16. Délben *Volosin Avgusztin* miniszterelnök *Stefán Avgusztin* és néhány kormánytisztviselő kíséretében Máramarosszigetnél román területre érkezett. A Szics-Gárda kinyilvánította, hogy Volosin „elárulta” Nagy-Ukrajnát, emiatt megkezdi a védelem megszervezését. Március 17-én a miniszterelnök tovább utazott Kolozsvárra.

1939. március 20. Ezen a napon *Volosin Avgusztin* Belgrádba érkezett. ~ Horthy Miklós kormányzó kiáltványt intézett Kárpátalja népéhez.

1939. március 20. körül. A magyar kormány „Kárpátalja most felszabadult ruszin többségű területének kormánybiztosává” nevezte ki *Marina Gyula* görögkatolikus kanonok, tanítóképzői igazgatóhelyettes. Feladata a „közigazgatási, politikai, kulturális, egyházi ügyek” intézése. Június közepétől 1944 őszéig a kormányzóság tanügyi osztályának vezetője volt.

1939. március 25. Ungvárra érkezett Teleki Pál miniszterelnök Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter, Pataky Tibor miniszterelnökségi államtitkár, Incze Péter osztálytanácsos és *Bródy András* társaságában. Innen Szobránra, Munkácsra, Beregszászra, Husztra, Ökörmezőre, Szolyvára és a Vereckei-szorosra vitt az útjuk. Teleki elhangzott beszédeiben kiemelte a ma-

gyar–ruszin történelmi sorsközösséget, a politikai és lelki kiengesztelődést, a közelmúlt szükségés feledését.

1939. április 2. Autonómia-vitát kezdeményez Kárpátalján *Bródy András* a *Ruszkij Vesznyik* című ötezer példányban megjelenő ungvári ruszin lapban, amelyben közzé teszi a *Milyen autonómiát kívánunk?* című vitairatát.

1939. április 11. *Bródy András* rövid kárpátaljai körútja során a ruszin nemzeti egységre szólított fel.

1939. április 13. MTI-jelentés a magyar honvédség veszteségéről „*a ruszin területek megszállásával kapcsolatban*”: 72 halott, 164 sebesült, 3 eltűnt személy, 2 fogságba esett.

1939. április 14. Teleki Pál miniszterelnök szűk körű értekezleten felszólította Pataky Tibor államtitkárt, hogy az autonómiára vonatkozóan kérje ki elsősorban az érdekelt kárpátaljai közéleti személyiségek írásos véleményét. A beérkezett vélemények kivonata április 24-én került Teleki elé (javaslattevők: *Vladár Gábor, Bethlen István, Ilniczky Sándor, Fenczik István, R. Vozáry Aladár, Kaminszky József* és mások.)

1939. április 24. *Volosin Avgusztin* Berlinbe érkezett.

1939. május 28–29. Magyarországon – a Felvidék és Kárpátalja kivételével – országgyűlési képviselőválasztásokat tartottak. Az országgyűlés június 10-én ült össze a felvidéki és kárpátaljai képviselőlet nélkül.

1939. június 13. *Volosin Avgusztin* Prágába érkezett.

1939. június 19. Teleki Pál miniszterelnök betérjesztette a képviselőháznak a Kárpátalja visszacsatolásáról szóló törvényjavaslat szövegét. A képviselők június 21-én, a felsőházi tagok június 22-én vitatták meg.

1939. június 22. Elfogadták az 1939. évi VI. tc.-t a kárpátaljai területeknek az országgal való egyesítéséről és az 1939. évi 6.200. sz. M. E. (miniszterelnöki) rendeletet a kárpátaljai terület közigazgatásának ideiglenes rendezéséről. Ezek a dokumentumok szabályozták a katonai közigazgatást felváltó polgári közigazgatás kereteit. A sajátos közigazgatási berendezkedésű régió hivatalos neve: Kárpátaljai Kormányzóság, élén a kormányzói biztossal, aki közvetlenül az ország kormányzójának és miniszterelnökének tartozik elszámolással. Az 1939. évi 6.200. sz. M. E. rendelet 11. §-ának (1) pontja értelmében: „A kárpátaljai területen az állam hivatalos nyelve a magyar és a magyar-orsz.” Az 1939. évi 5.800. M. E. és 18.163. M. E. rendeletek is aláírták, hogy a ruszin nyelv a második államnyelv a régióban. A képviselőházba tíz kárpátaljai képviselőt hívtak be (*Bencze György, Boksay János, Bródy András, Demkó Mihály, Fenczik István, Földesi Gyula, Hajovics Péter,*

Homicsko Vladimír, Spák Iván, Zsegora Ödön). A Felvidéki Egyesült Magyar Párt részéről korábban behívottak: *Egry Ferenc, Hokky Károly, Korláth Endre, Ortutay Jenő, R. Vozáry Aladár, Csuha Sándor*.

1939. június. Elkészült Bródy András előterjesztése: „*Öföméltósága vitéz nagybányai Horthy Miklós Magyarország kormányzó urához való hódolatteljes előterjesztése Bródy András volt kárpátaljai magyar-orosz miniszterelnöknek.*” (Az irat 1939 júniusában készült, címlapjára Bródy ráírta, hogy 1940-ig nem küldte el a kormányzónak, valószínűleg sosem látta Horthy Miklós.)

1939. június 28. Horthy Miklós kormányzó kinevezte Kárpátalja kormányzói biztost Perényi Zsigmond személyében.

1939. július 1. Horthy Miklós kormányzó a felsőház örökös tagjává nevezte ki *Sztojka Sándor* munkácsi görögkatolikus megyéspüspököt, *Ilniczky Sándor* görögkatolikus nagyprépostot és *Kaminszky Józsefet*, a Központi Orosz Nemzeti Tanács elnökét.

1939. július 7. Kárpátalján megszűnt a katonai közigazgatás, hatályba lépett a polgári közigazgatásra vonatkozó rendelet. Átvette hivatalát Perényi Zsigmond kormányzói biztost. Tanügyi tanácsos *Marina Gyula*, pénzügyi tanácsos *Demkó Mihály*, belügyi tanácsos *Beszkid Sándor*. A közigazgatási kirendeltségek élére a belügyminiszter *Gyurits Gyulát* (ungi), *Beszkid Kornélt* (bereg) és *Riskó Bélát* (máramarosi) nevezte ki.

1939. július 7. után. *Brascasajko Julij, Dolinai Mikola* memorandumban kérte Perényi Zsigmond kormányzói biztost és Pataky Tibor miniszterelnökségi államtitkárt, hogy a hivatalokban és az iskolákban vezessék be az ukrán nyelvet, engedélyezzék a Proszvita működését, adják vissza az egyesület vagyionát.

1939. július 16. Huszton Bródy András pártértekezleten harcot hirdetett az ún. renegátok – *Kaminszky József, Ilniczky Sándor, Demkó Mihály* és *Marina Gyula* – ellen, akik „*a kormány szekerét tolják*”.

1939. július 22. Ungváron *Bródy András* megalakította a Ruszin Országgyűlési Képviselők Klubját, amely memorandumban fordult Teleki Pál miniszterelnökhöz az autonómia, Szlovákia ruszinlakta részeinek Kárpátaljához csatolása ügyében. Határozatban kérte a kormányt, hogy „*diplomáciai tevékenységével segítse elő a Poprádig terjedő magyar-orosz földnek Szent István állama keretében a kárpátaljai magyar-orosz földdel való mielőbbi egyesítését.*”

1939 július. *Fenczik István* nyílt levélben fordult Teleki Pál miniszterelnökhöz felsorolva a halaszthatatlan tennivalókat a ruszin nép és Kárpátaljával

kapcsolatos politikai jelegű, kulturális, gazdasági és káder elhelyezési ügyekben különös tekintettel az autonómia megadására.

1939. július 25. Teleki Pál miniszterelnök Ungváron találkozott a kárpátaljai politikai elit képviselőivel.

1939. augusztus 16-i kelettel Ungvárról *Fenczik István* országgyűlési képviselő (Orosz Nemzeti Autonóm Párt, Orosz Nemzeti Feketeingesek Gárdája) levelet intézett Pataky Tibor miniszterelnökségi államtitkárhoz, melyben Kárpátalja lakossága hangulatának lényeges rosszabbodásáról és annak okairól számolt be. Többek között kifejtette: a katonai közigazgatás idején (III.15.–VII.7.) „*a katonai parancsnokok túlkapasai nagy elhídegülest váltottak ki, mert sok becsületes nagyorosz alaptalan vádak és intrikák áldozatául esett*”, az összes hivatalban „*a tisztviselők legnagyobb része anyaországiakkal lett betöltve*”, az őslakos értelmiségi pályázókat az állások betöltésénél mellőzik, „*általában véve oly nagy az elégedetlenség, hogy a kivándorlás és átszökések napirenden vannak*”, lényegesen romlott a gazdasági helyzet (az okok: az előnytelen pénzbevéltás, a közmunkák hiánya, illetve hogy a közmunkáknál az anyaországi az őslakos bérének kétszeresét kapja, gyakorlatilag lehetetlen a kereskedelem, az ipar visszaszorult), nincs engedélyezve a Duchnovics-himnusz, igen magas a középiskolákban a tandíj, gátolják a görögkeleti vallás gyakorlását.

1939. szeptember 2. Belügyminisztériumi jelentés: *Bródy András* körülbelül egy hete Beregszászban járt politikai megbeszélés céljából. Bizalmas hívei előtt kijelentette: a ruszinok „*szerencsétlenül jártak azáltal, hogy a magyarokhoz kérték a visszacsatolásukat.*” *Bródy* nincs megelégedve a jelenlegi helyzettel és erélyesebb akcióra készül a ruszinok védelmében.

1939. szeptember 12. *Bródy András* megalakította a Magyar-Orosz Nemzeti Egyesületet, amelyről nem ismertek további híradások.

1939. szeptember 17. A Vörös Hadsereg elfoglalta Lengyelországtól Nyugat-Ukrajnát, ezzel létrejön a szovjet–magyar határ.

1939. november 20. Teleki Pál miniszterelnök *Ilniczky Sándor* görögkatolikus nagyprépostot és felsőházi tagot a kárpátaljai kormányzói biztos főtanácsadójává nevezte ki. A főtanácsadó mellett működő véleményező bizottság tagjai a következők: *Balog Vaszil Mihály* (Nagylucska), *Boksay János* (Huszt), *Csuha Sándor* (Szobránc), *Földesi Gyula* (Ungvár), *Hápká Péter* (Técső), *Hrabár János* (Magyarkomját), *Retyeznik János* (Rahó), *Sztepán Antal* (Rahó).

1939. december 4. Elfoglalta hivatalát *Ilniczky Sándor* kárpátaljai főtanácsadó.

1939. december 9. Megtartotta első ülését a kárpátaljai főtanácsadó mellett működő véleményező bizottság.

1939. december. Beregszászban megtartotta „*a felszabadulás után*” újjalakuló ülését a Kárpátaljai Magyar Kultúregyesület. Elnök: *Benda Kálmán*. Főtitkár: *Bellyei Zapf László* irodalmár.

1940

1940. február 16. Miniszterelnökségi tájékoztató: a *Fenczik István* vezette Duchnovics cserkészcsapatot, amely a csehszlovák cserkészszövetségben belül működött, a magyar cserkészszövetség nem veszi át, hanem megbízta Fodor István gimnáziumi tanárt a XII. kárpátaljai (ruszin) cserkészkerület vezetésével.

1940. február 26. Kárpátalja önkormányzata ügyében tartottak ülést a miniszterelnöki hivatalban a belügy-, az igazságügyi miniszter, Perényi Zsigmond kormányzói biztos, *Ilniczky Sándor* főtanácsadó, Egyed István egyetemi tanár és Pataky Tibor miniszterelnökségi államtitkár részvételével.

1940. február 28. Az autonómia ügyében Teleki Pál miniszterelnök magához hívatta Keresztes-Fischer Ferenc belügyminisztert, Egyed István professzort, Perényi Zsigmond kormányzói biztost és *Ilniczky Sándor* főtanácsadót.

1940. május 26. Teleki Pál miniszterelnök Ungváron találkozik a kárpátaljai magyarság és a ruszinság képviselőivel, ahol külön-külön megvitatták a *Kárpátaljai Vajdaságról és annak önkormányzatáról szóló törvénytervezetet*. Sikertelenül elsimítani az autonómia-ügy miatt kialakult feszültséget a magyarok és a ruszinok között.

1940. július 22. Bródy András a Ruszin Képviselők Parlamenti Klubja nevében kérte a kultuszminisztert, hogy a bilkei gimnáziumot ne szüntessék meg. Július 31-én Perényi kormányzói biztos pozitív választ adott a minisztérium leiratára (a bilkei gimnázium „*fenntartására felajánlott összeget a szülők privát gyűjtés útján összeszedték, amit betétkönyvvél igazolnak és a gimnáziumnak az 1940/41. tanévi fenntartási költségét is garantálják. Ezért szükségesnek tartom jelenteni Nagyméltóságodnak e körülményt azzal a javaslattal, hogy az elégedetlenség elkerülése végett a bilkei gimnázium legalább átmenetileg ezen tanévben fenntartassék*”). A kérelmet augusztus 11-i levelükben Bilke, Ilosva, Szajkófalva, Ilonca, Beregkövesd, Lukova, Zárnya, Misztrice,

Nagycsongova, Kiscsongova, Ilonokújfalú, Alsókaraszló, Beregkisfalud, Beregdubróka, Szuhabaranka, Kerecke, Alsósárad, Felsőkaraszló, Kovácsrét, Dolha, Nagyrákóc, Kistrákóc, Ölyvös, Szőlősrosztoka lakosai is támogatták. Ennek ellenére a soros tanévtől a gimnáziumot polgári iskolává fokozták le.

1940. július 23. Teleki Pál miniszterelnök a parlamentben előterjesztette *A Kárpátaljai Vajdaságról és annak önkormányzatáról* szóló törvényjavaslatot.

1940. augusztus 5. Teleki Pál miniszterelnök katonai vezető körök követelésére visszavonja a Kárpátalja autonómiájára vonatkozó, július 23-án benyújtott törvényjavaslatot. (A gondosan elkészített autonómia-tervezet politikai okokból sohasem valósulhatott meg.)

1940 folyamán. Lokota Iván Prokopovics baloldali politikus, a csehszlovák parlament szenátora átszökött a Szovjetunióba. Száműzték Kirgiziába, Os városában elhunyt.

1941

1941. február 6. *Demkó Mihály* képviselő parlamenti beszédéből: „*Szűkebb hazám, Kárpátalja gazdasági programjával a pénzügyminiszter úr nem foglalkozott. Egészen biztos vagyok azonban abban, hogy ennek oka nem az, mintha a kormánynak Kárpátaljára vonatkozólag nem volna programja, hanem hogy az a helyi viszonyoknak megfelelően részleges kidolgozást igényel.*”

1941. január 26. Ungváron megalakult a Kárpátaljai Tudományos Társaság. Elnök: Hodinka Antal.

1941. június 22. Németország hadüzenet nélkül megtámadta a Szovjetuniót.

1941. július 27. Magyarország hadba lépett a Szovjetunió ellen, ezzel Kárpátalja katonai felvonulási területté vált.

1941 július közepén. Kárpátalján megkezdődtek az ún. hontalanok, a Galíciából bevándorolt, állampolgárság nélküli zsidók, az ukránok, cigányok németek által megszállt ukrainai területekre való kitelepítése.

1942

1942. február. Három megüresedett helyre a következőket hívták be Kárpátaljáról a képviselőházba: *Riskó Béla, Buday István, Hápká (Kökényesy) Péter.*

1942. június 3. A Kárpátaljai Tudományos Társaság új elnökévé *Ilniczky Sándort* választották.

1942. év nyarán. A Szovjetunió érvénytelennek tekintette a müncheni szerződés következtében eszközölt határváltozásokat.

1942. december 15. Kállay Miklós miniszterelnök az 1942: XXI. te. 8. §-a alapján indítványozta, hogy a visszacsatolt kárpátaljai területről az alábbi felsőházi tagokat és pótagokat hívták meg: *Demjanovich Péter* tb. kanonok, görögkatolikus esperes, rahói lakos, *dr. Kricsfalussy-Hrabár Endre* ny. csendőrezredes, majdánkai lakos, *Ganyó István* uradalmi ig., szobranci lakos, felsőházi tag, *Iváncsó István* tb. főesperes, beregkismalmási lakos, *Kampó József* szentszéki tanácsos, esperes, ilosvai lakos, *dr. Boksay Gyula* körorvos, ilosvai lakos, felsőházi pótag. A miniszterelnök indítványának megfelelően az első három tagnak ajánlott személy került be a felsőházba.

1943

1943. november 5. Huszton felavatták az első világháborúban elesettek emlékművét. Beszédet mondott többek között Kállay Miklós miniszterelnök, *Bródy András* parlamenti képviselő.

1943. december 12. Csehszlovák–szovjet baráti szerződés aláírása Moszkvában. A szerződés kimondta, hogy a bécsi döntés érvénytelen.

1944

1944. január 6. Winston Churchill angol miniszterelnök emlékiratai szerint Edvard Beneš ezen a napon bemutatott neki egy térképet, amelyen Kárpátalja már a Szovjetunió részeként volt feltüntetve.

1944. március 19. A német katonaság ellenállás nélkül megszállta Magyarországot területét.

1944. március 22. Délután német katonaság érkezett Ungvárra.

1944. április 1. Kárpátalja területét hadművelleti területté nyilvánították (1940. évi 1.440. sz. M. E. rendelet).

1944. április 18. Kárpátalján kezdetét vette a zsidók összegyűjtése és gettókba zárása, majd Lengyelországba való elhurcolása.

1944. május 15. Megkezdődött a zsidóknak nyilvánított személyek gettóra gyűjtése és németországi koncentrációs (megsemmisítő) táborokba való elszállítása a főváros kivételével egész Magyarország területén.

1944. június vége. Edvard Beneš Londonban találkozott V. Lebegyev szovjet követtel és kifejtette – nem lesz ellenvetése, ha Kárpát - Ukrainát a Szovjetunióhoz csatolják, de szeretné, ha ez csak azután történne meg, miután Csehszlovákia felszabadult, és ő kormánya tagjaival együtt visszatért oda.

1944. augusztus 5. A szovjet vezérkari főnökség létrehozta a 4. Ukrán Frontot a Kárpátok vonalán folytatandó harcokra a német és a magyar hadsereggel.

1944. október 15. A magyar hatóságok elrendelték Ungvár kiürítését. Ezzel gyakorlatilag megszűnt a magyar közigazgatás egész Kárpátalján.

1944. szeptember 14. Megindult a IV. Ukrán Front támadása az Északkeleti-Kárpátokban kiépített Árpád-vonal ellen.

1944. szeptember 27. A 4. Ukrán Front 17. gárda-lövészhadteste eléri a Tatár-hágót és Kárpátalja területére lépett. Másnap elérte a Fekete-Tisza és Körösmező térségét.

1944. október 11. Moszkvában aláírták a magyar–szovjet fegyverszüneti egyezményt.

1944. október elején. *Bródy András* Hrabár Olegen és Mihajlo Babidoricson keresztül Turja Paszikán felvette a kapcsolatot Olekszandr Tkanko alezreddel, az egyesített Zakarpattya partizánosztag parancsnokával és Szamijlo Marinyenko törzsparancsnokkal. Erre az útjára elkísérte *Demkó Mihály* képviselőtársa és H. Csekan és I. Kericsa összekötők. Bródy négy feladat körben vállalt közreműködést, illetve lehetősége szerint segítette a partizánokat : élelemmel, öltözékekkel és egyéb eszközökkel. Azonban ezt a misszióját az előre kiszámíthatatlan háborús körülmények leblokkolták.

1944. október első felében. Kárpátalja magyar országgyűlési képviselői összegyűltek Munkácson a Pál-hegyen, *Demkó Mihály* szülőjében a pincében. Ekkor úgy döntöttek, hogy nem mennek Budapestre, ahol az országgyűlés ülésezett, hanem bevárják sorsukat, a szovjet megszállást. Ennek a kollektív elhatározásnak alapja az volt, hogy erkölcsi és politikai értelemben is büntetlenek tudták magukat.

1944. október 15. Magyarországon Szálasi Ferenc Nyilaskeresztes Pártja került uralomra.

1944. október 16. Miután Rahót elfoglalta a szovjet hadsereg *Demjanovich Péte Pál* rahói görögkatolikus parochust, kanonokot, esperest, a magyar országgyűlés örökös felsőházi tagját letartóztatták.

1944. október 16. Horthy Miklós előző napi sikertelen kiugrási kísérlete után Dálnoki Miklós Béla, a Kárpátalján állomásozó 1. Magyar Hadsereg parancsnoka és Kéri Kálmán vezérkari főnök a front orosz oldalán kezdett tárgyalásokat.

1944. október 16. A Vörös Hadsereg elfoglalta Rahót.

1944. október 18. Dálnoki Miklós Béla megállapodást írt alá Petrov tábornokkal, a IV. Ukrán Front parancsnokával a magyar és orosz alakulatok együttműködéséről, de a magyar katonaság nem állt át a kiugrási kísérlet kudarcba fulladt.

1944. október 26. A szovjet hadsereg elérte Beregszászt.

1944. október 26. A szovjet hadsereg elfoglalta Munkácsot. *Demkó Mihály* áldott állapotban lévő feleségével, családjával Dávidházára húzódott Munkácsról.

1944 október 28. *Benda Kálmán* a magyar országgyűlés felsőházi tagja a beregszászi tisztogatás első áldozta, 62 éves korában tartóztatták le. Majd a szovjet 8. Légi Hadsereg háromtagú rögtönítélő hadbírósága koholt vádak alapján halálra ítélte.

1944. október 27-28. A szovjet haderő bevonult Ungvárra.

1944. október 28. Megérkezett Husztra az emigráns csehszlovák kormány küldöttsége, hogy az 1938 előtti törvények szerint Kárpátalján megszervezze a polgári közigazgatást.

1944. október 29. Csap és környéke kivételével Kárpátalja szovjet fenntartóság alá került.

1944. november 1. Ruszin, Tkanko és Uszta partizánjai több kárpátaljai faluban hozzáálltak az önbíráskodáshoz és megtorláshoz. Ítélet nélkül végeztek ki egykori magyar tisztviselőket, jegyzőket a családtagokkal együtt.

1944. november 5. Kárpátalja minden településén „megválasztották” a népi bizottságokat, ezek első kongresszusát Munkácson tartották 1944. november 26-án. A magyar, német és román települések ezen az eseményen nem vehettek részt. A kongresszus kimondta a Szovjetunióval való „újraegyesülést”. Kárpátalja sohasem tartozott előtte sem Ukrajnához, sem Oroszországhoz, sem a Szovjetunióhoz!

1944. november 13. A IV. Ukrán Front katonai tanácsa rendeletet bocsátott ki, melynek értelmében a tizennyolc és ötven év közötti magyar férfiakat a szolyvai gyűjtőtáborba hurcolták.

1944. november 13. A IV. Ukrán Front Katonai Tanácsának *0036. számú határozata* elrendelte, hogy a magyar és német hadköteles férfiakat *csakúgy, mint az ellenség katonáit*, le kell tartóztatni és fogolytáborba kell szállítani. A kárpátaljai szovjet katonai parancsnokságok felszólították a 18–50 éves magyar és német férfiakat, hogy három napon belül jelentkezzenek a legközelebbi parancsnokságon.

1944. november 13. Kárpátalja valamennyi magyar- és németlakta településén magyarul és oroszul kinyomtatott plakátokon közzétették *A városparancsnokság 2. számú parancsát*, melyben szigorúan elrendelték, hogy november 14–16. között jelentkezni kötelesek a legközelebbi városparancsnokságnál a német és magyar nemzetiségű hadköteles egyének 18 évtől 50 éves korig, aki a parancsnak nem tesz eleget, az haditörvényszék elé kerül.

1944. november 14. A falusi kisbírók dobszóval toborozták az NKVD által kiagyalt *malenykij robotra*, azaz *háromnapos munkára* a magyar és német nemzetiségű katonaköteles férfiakat.

1944. november 18. Az elkészített listák szerint NKVD- és partizánkonvoj alatt a becsapott magyar és német férfiak ezreit hajtották Sztálin munkatáborába (Szolyvára, Sztarij Szamborba, Szanokra, Boriszovóba stb.). Bűnük: nemzetiségi hovatartozásuk. Felállították Szolyván, az egykori magyar laktanya helyén a hírhedt gyűjtőtábor, amely hat más táborral együtt a sztarij-szamborihoz tartozó lágerrendszer része volt. A szolyvai tábor hivatalosan SZPV-2-nek, vagyis a hadifoglyok 2. sz. gyűjtőhelyének nevezték (oroszul: szbornij punkt vojennoplennih). A barakkjaiban 12 ezer foglyot tartottak egyhuzamban őrizetben, az *átszűrés után* nagyobb csoportokat innen indítottak a Szovjetunió belső területeire. Aki ott flekktífuszban nem halt meg, a Kárpátokon túlra –Sztarij Szamborba deportálták. Tábori posta-címe szintén ismertté vált: *Szolyva, D-23614*.

*A SZMERS kémelhárítási szerv és az NKVD felállított perencesnyi ellenőrző-szűrő táborát, ahol főleg a szolyvai lágerből kiemelt katonai vezetőket, magyar, ruszin és német értelmiségi politikusokat vallattak, végeztek ki, illetve irányított más lágerekbe.

*Volócon a településekről elhurcolt német nők részére külön állított fel gyűjtőtábor, őket innét viszik tovább a munkatáborokba.

1944. november 19. Munkácson kommunista pártkonferenciát tartott, amelyen megalakították Kárpátontúli Ukrajna Kommunista Pártját, határozatot fogadtak el *Kárpátontúli Ukrajna újraegyesítéséről Szovjet-Ukrajnával* és a népbizottságok kongresszusának összehívásáról.

1944. november 20. Kárpátalja négy történelmi megyéjén kívül Vásárosnamény és környékéről, illetve Kelet-Magyarország településeiről is *malenykij robotra* hurcolják a férfiakat és a német nőket, családos anyákat.

1944. november 22. Elrendelték *Bródy András* letartóztatását.

1944. november 22. *Demkó Mihályt* letartóztatták, ungvári börtönbe zárták.

1944. november 25. A letartóztatási rendeletet *Bródy András* tudomására hozták. Az iraton fennmaradt *Bródy* aláírása. „*A jelen rendeletet 1944. november 25-én tudatták velem.*”

1944. november 26. A 40. szovjet hadsereg 159. megerősített körlét egyik osztaga bevonult Csapra, a hadműveletek ezen a napon értek véget Kárpátalján.

1944. november 26. Kárpátontúli Ukrajna népbizottságainak első kongresszusa Munkácson kinyilvánította a terület Szovjet-Ukrajnával való *újraegyesülésének* tényét, megválasztották Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsát (elnöke: Ivan Turjanica). A magyar, német és román települések ezen az eseményen nem vehettek részt. A kongresszus kimondta a Szovjetunióval való „újraegyesülést”.

1944 november végétől. Az NKVD szervei, valamint a SZMERS kém-elhárítási szerv hatáskörében létrehozták az NKVD Különtonácsát (később: az SZSZKSZ Állambiztonsági Minisztériuma Különtonácsát) Kárpátalján is, és 1951. május 26-ig közel száz kárpátaljai ruszin és magyar értelmiségit, papot ítéltek halálra, illetve juttattak a GULÁG börtöneibe, lágereibe. Az elítélteket *ellenforradalmi bűncselekményekkel* vádolták meg: hazaárulás, kémkedés, terrorcselekmény, diverzió, rongálás, szabotázs, szovjetellenes összeesküvés stb.

1944 novemberében. *Földesi Gyulát* “szovjetellenesség” vádjával letartóztatták.

1944 decemberében. *Dr. Bacszinsky Ödön* jogászt, Ungvár polgármesterét, a csehszlovák parlament szenátorát letartóztatták.

1944 decemberében. *Dr. Milos Drbalt* Huszt sztárosztját (polgármestere), Kárpátszka Ukraina szojmjának képviselőjét a SZMERS nyomozók szovjetellenes tevékenység vádjával letartóztatták. A Donyec területi jenakijevói táborba hurcolták és halálra kínozták.

1944 decemberében. *Révai Fegyir* ukranofil politikust, az Ukrán Nemzeti Egyesülés (UNO) pártveztőjét, Karpátszka Ukraina szojmjának (parlamentjének) képviselőjét, elnökhelyettesét a SZMERS letartóztatta.

1944. december 5. *Bródy András*t ezen a napon vezették legelőször kihallgatásra, amelyet Maglevanij alezredes, a SZMERS 4. alegységének parancsnokhelyettese vezetett. A kihallgatás kezdete 18.00 óra, megszakítva december 6-án 01 óra 25 perckor.

1944. december 5. Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa memorandumot adott át a csehszlovák kormány kárpátaljai képviselőjének azzal a felszólítás-

sal, hogy hagyja el a vidéket. A Néptanács elfogadta az állami vagyonról szóló rendeletet, amely kimondta, hogy az egykori Magyarország és Csehszlovákia minden ingó és ingatlan vagyona Kárpátontúli Ukrajna tulajdonába megy át a területen.

1944. december 13–14. Az NKVD csapatai külön bevetésként pótakciót indítottak, hogy begyűjtsék a 18–50 év közötti német férfiakat Szolyva, Munkács, Ilosva, Nagyszőlős, Rahó, Huszt körzetében, aminek következtében 292 személyt különítettek el és hurcoltak hadifogolytáborba.

1944. december 15. *Bródy András* kihallgatása ezen a napon folytatódott, ez volt a második nap.

1944. december 16. A moszkvai levéltárban talált dokumentum szerint november 18. és december 16. között a hátországot védő NKVD-csapatok Kárpátalján 22 951 embert tartóztattak le és irányítottak a hadifogolyátvőhelyekre, köztük 14 200 katonát, tisztet és tiszttest, 8564 német és magyar nemzetiségű hadkötelest, valamint 185 rendőrt és csendőrt. A civileket *internáltként* vették nyilvántartásba.

1944. december folyamán: a szolyvai táborban járványos betegség, népi nyelven a felekktifusz következtében naponta százával pusztultak a lágeristák. Az éh- és fagyhalált túlélt betegeket naponta gyalogszerrel indították útnak a hágón túli elosztótáborokba: Sztarij Szamborba és Novij Szamborba. Innét vasúti teherkocsikban indították útnak a GULÁG táboraiába, napokig élelmiszer nélkül hagyták őket, így gyorsították meg a legyengült, eléhezett rabok pusztulását.

1944. december 18. A Néptanács rendeletet hozott a *Rendkívüli (különleges) Bíróság* felállításáról, amely gyorsított eljárással ítélezett „a nép elenségei” felett. A dekrétumot a következő Néptanács-tagok írták alá: I. I. Turjanica, P. P. Szova, P. I. Lintur, I. M. Vas, J. I. Ivasko, M. V. Moldavcsuk, M. V. Cuperjak, Sz. L. Weiss, Sz. V. Boreckij, I. J. Kercsa, V. I. Ruszin, I. J. Kerecsanyin, F. I. Csekan, D. M. Tarahonics, Sz. I. Borkanyukova, I. I. Kopolovics, V. M. Teszlovics. A Rendkívüli Bíróság ügyvédi védelem nélkül hozott önkényes ítéleteket, büntetésként joga volt 10 évig terjedő fegyházat vagy vagyonelkobzással járó főbelövést kiszabni. Ítélete pedig megfellebbezhetetlen volt. Ez a dekrétum, amely a civil társadalom joggyakorlatának leg-
elemibb követelményeinek sem felelt meg, Kárpátalja magyar, ruszin és más nemzetiségű értelmiségét szinte megtizedelte, az autonóm törekvések szószó-
lőit is elnémította.

1944. december 30. *Bródy András* kihallgatásának folytatása.

1945

1945. januártól: A IV. Ukrán Front rögtönítélő *katonai törvényszéket* állított fel Ungváron, 1946-ig közel száz ember fölött hoztak koholt ítéletet az USZSZK BTK 54–2., 54–4., 54–11., 54–13. cikkelyei alapján, akiket később rehabilitáltak.

1945 elején *dr. Bacszinszky Ödönt* Donyeck megyében állították bíróság elé. A GULÁG-ra akarták vinni, de még az ítélet kihirdetése előtt súlyosan megbetegedett és 1945-ben meghalt.

1945. január 9. *Révai Fegyírt* Marczenko kapitány kihallgatta és vádat emelt ellene, végül bírósági eljárás nélkül a Donyeck megyei Jenakijevo NKVD-munkatáborba irányították, ahol 1945-ben meghalt. Alekszej Korszun kutatásaiból tudjuk, hogy a Szovjetunió belügyi (MDB SZRSZR) szervei 1947. augusztusi keltezésű egyik irata szerint a 4. Ukrán Front Katonai Hadbírósága a SZMERS NKVD 0016.sz. (1945. január 11.) határozatára épülő vádirata alapján 1945. január 25-én halálra ítélte és kivégzését 1945-ben elrendelte.

1945. január 13. *Bródy András* kihallgatásának folytatása.

1945 januárjában. *Fenczik Istvánt* letartóztatták, börtönbe vetették.

1945. január 16. *Bródy András* kihallgatásának folytatása.

1945. január 17-től. Ivan Turjanica e napon írta alá a kinevezéseket, többek között a Néptanács kinevezte Ivan Andrásót főügyésznek és Vaszil Mitrijukot helyettes főügyésznek. Vaszil Ruszin partizánparancsnok lett a rendkívüli bíróság elnöke. Az ítéletket Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának 1944. december 18-ai rendelete alapján vonták felelősségre. A hírhedt testület meghozta első halálos ítéleteit. Az ítéletket egy Maruszja nevű hóhér, volt partizánlány hajtotta végre Ungváron az NKVD pincéjében. A tetemet az ungvári Kapos utcai temetőkert végében, jeltelen sírokban, titokban temették el.

1945. január 20. Aláírták a magyar–szovjet fegyverszüneti egyezményt, amely az 1937. december 31-i határokat tekinti érvényeseknek, azaz *Magyarország hivatalosan lemond Kárpátaljáról.*

1945. január 20–30. Az elhurcoltak hozzátartozói levelekben ostromolták a helyhatóságokat, követelték, hogy engedjék haza a férfiakat. L. Mehlisz vezérezredes, a IV. Ukrán Front katonai tanácsának tagja, aki nem rejtette véka alá kegyetlenségét a valódi és vélt ellenséggel szemben, miután tömegesen pusztultak a hadifoglyok és az internáltak, a letartóztatottak nemzeti hovatartozása felől kezdett érdeklődni és elősegítette sokuk szabadon

bocsátását: az általa aláírt határozat értelmében a január 20-i, illetve 30-i állapot szerint hazaengedtek a légerekből 674 (907) szlovákot, 13 (23) zsidót, 1378 (1793) 45 éven felüli magyart, 425 (609) magyar rokkantat, 39 (41) aknazslatinai sóbányai szakembert, 3 (6) kommunistát, 3 (3) nagybocskói vegyipari szakembert.

1945. január 25. (mások szerint 1944. október 28-án). *Benda Kálmánt* kivégezték Ungváron. Beregszászi házáat elkobozták, családja pedig kénytelen volt elhagyni szülővárosát. A koncepciós perek áldozatát 1991-ben rehabilitálták.

1945. február 9. Megalakult Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának Elnöksége, mint a végrehajtó hatalom legfőbb szerve, és teljes amnesztiát hirdetett „*Kárpátontúli Ukrajna minden állampolgára számára, akik 1944. október 26. előtt követtek el bűncselekményt*”.

1945. április 13. Kárpát-Ukrajna különleges bírósága *Mandzuk Miklós* rahói tanító hamis vallomása alapján rövid tárgyalás után az ungvári Különleges Bíróság golyó általi halálra ítélte.

1945. április 21. Az ungvári börtönkórház ágyán fekvő, már haldokló Demjanovich Péter Pált, hogy mindenképpen érvényt szerezzenek az ítéletnek, agyonlőtték. Az ítéletet állítólag egy Maruszja nevű börtönőr hajtotta végre a cinikusan kijelölt nagypénteki napon. 1991-ben rehabilitálták.

1945. május 8. A német hadsereg feltétel nélkül letette a fegyvert.

1945. május 15. *Dr. Volosin Avgusztin* pedagógus, szerkesztő, ukranofil politikus, görögkatolikus kanonok, teológiai tanár, pápai preláthus, az autonóm Kárpátalja miniszterelnöke Karpatszka Ukraina államelnökét a szovjet állambiztonsági szervek prágai otthonából elhurcolták, vallatták.

1945. június 3. Befejezték az ungvári városi könyvtár magyar könyvtárlományának a felülvizsgálását, az ún. fasiszta szerzők műveinek kiselejtezése után a könyvtárat átadták rendeltetésének.

1945. június 12. Belicskó, Kárpát-Ukrajna állambiztonsági főnöke aláírta a *Bródy András* elleni vádemelésről szóló rendeletet.

1945. június 12. A vádemelés után újra kihallgatták *Bródy Andrást*, az Autonóm Földműves Szövetség (AFSZ) vezetőjét. A kihallgatás az ungvári NKVD-börtönben 11.30-kor kezdődött, 14.30-kor befejeződött. Kihallgatótisztek: Akszenov, a ZU állambiztonsági főosztály munkatársa, Hrisztinyenko, a ZU állambiztonsági főosztály munkatársa, rajtuk kívül a jegyzőkönyvet *Bródy* is aláírta.

1945. június 14. Az e napi kihallgatáson a nyomozó hatóság arra törekedett, hogy „leleplezze” *Bródy*nak magyar ügynök voltát.

1945. június 29. Moszkvában aláírták a Kárpátalja Szovjetunióknak való átadásáról szóló csehszlovák-szovjet szerződést, amelynek értelmében Kárpátalja a Szovjetunió, azon belül Ukrajna területévé válik.

1945. július 1–7. A Kárpátaljai Néptanács szociális osztályának körlevele értelmében záros határidőn belül kötelezték a községek vezetőit, hogy *állítsák össze a hadifogolytáborokban fogva tartott kárpátaljai illetőségűek névsorát*. E listák alapján a lágerbe hurcoltak számát 25–30 ezerben lehet megállapítani.

1945. szeptember 6. A vádemelés után újra kihallgatták *Fenczik Istvánt*, az Orosz Nemzeti-Autonóm Párt (RNAP) vezetőjét. A kihallgatás az ungvári NKVD-börtönben 11.30-kor kezdődött, 24.00-kor befejeződött. Közben 17.00-tól 20.00 óráig szünetet tartottak. Kihallgatótiszt: Marcsenko, a ZU állambiztonsági főosztály munkatársa, rajta kívül a jegyzőkönyvet *Fenczik István* is aláírta.

1945. szeptember 9. Jegyzőkönyv készült *Fenczik István*, az Orosz Nemzeti-Autonóm Párt (RNAP) vezetője személyes archívuma lefoglalásáról és átadásáról a Zakarpatzska Ukraina UNKGB munkatársainak. A két zsáknyi iratot Ungváron a Ruszkaja u. 11. szám alatt lévő Lam nyomdában Obuhov hadnagy és Kozár hatósági ügyintéző vette át.

1945 októberében. *Grigore Mojs* Kárpátzska Ukraina szojmjának képviselője az NKVD üldözői elől Romániába szökött, ott telepedett le és tevékenykedett görögkatolikus papként.

1945. október 24. Kijevben az ukrán NKVD nyomozati osztályának vezetője, Lvov őrnagy elrendelte *Bródy András* ellen a pótlólagos vádemelést, amelyet helyettese, Goron százados készített elő.

1945. november 22. A prágai Ideiglenes Nemzetgyűlés ratifikálta Kárpátalja Szovjetunióknak való átadásáról szóló csehszlovák-szovjet szerződést.

1945 novemberében. *Kocsergan Mihajlo* Kárpátzska Ukraina szojmjának titkárát a SZMERS nyomozók nacionalista tevékenység vádjával letartóztatták, Moszkvába hurcolták, majd elítélték, Komiföd egyik NKVD átnevelőtáborába szállították, 1948-tól ottani sorsa ismeretlen.

1946

1946. január 22. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége által hozott rendelet Kárpátontúli Ukrajnát Kárpátontúli területté (oblaszty) szervezte át Ungvár központtal.

1946 januárjában. *Kirilo Fedeles* görögkatolikus parochust, teológiai tanárt, Kárpátzska Ukraina szojmjának képviselőjét a SZMERS letartóztatta, az ungvári bíróság 7 évre ítélte .

1946. január 22. Hatályba lépett az *SZSZKSZ Büntető Törvénykönyve*, így az 1947-től megszüntetett Rendkívüli Bíróság helyett a Kárpánton-túli Területi Bíróság ítélezett a politikai ügyekben is. Több száz kárpát-aljai lakost ítélték el törvénytelenül az említett büntető törvénykönyv 54., 58. paragrafusai cikkelyeinek alapján, akiknek túlnyomó többségét a 90-es évektől rehabilitálták. (Megjegyzendő, hogy a Területi Bíróság ítéletei alapján összesen 48 személyt végeztek ki, a holttesteket az ungvári Kapos utcai temetőben, a régi sírok között hantolták el, éjszaka, titokban, a sírhantok megjelölése nélkül.)

1946 januárjában. *Tulik Mihajlo* pártpolitikust, az UNO helyettes vezetőjét, Kárpátszka Ukrajna szojmjának képviselőjét a Pozsony környéki ruszovci településen letartóztatták, az ukrán burzsoá nacionalizmus terjesztéséért elítélték, további sorsa ismeretlen.

1946. május közepétől: Hazairányították a munkatáborokból az életben maradt civil foglyok, azaz a Kárpátaljáról elhurcolt 18–50 (45) év közötti magyar és német férfiak (nők) első csoportjait.

1946. május 4. Folytatódott *Bródy András* pere. Jegyzőkönyv készült a megyei bíróság esti üléséről Ruszin Vaszil, Kárpátontúli Ukrajna Megyei Bíróságának elnöke, Andrásó Iván megyei ügyész részvételével.

1946. május 6. *Bródy András és társai* kirakatperében jegyzőkönyv készült a Megyei Bíróság reggeli üléséről Ruszin Vaszil, Kárpátontúli Ukrajna megyei bíróságának elnöke, Andrásó Iván megyei ügyész részvételével.

1946. május 6. *Bródy András és társai* kirakatperében Jegyzőkönyv készült a Megyei Bíróság esti üléséről Ruszin Vaszil, Kárpátontúli Ukrajna megyei bíróságának elnöke, Andrásó Iván megyei ügyész részvételével.

1946. május 7. *Bródy András és társai* kirakatperében Jegyzőkönyv készült a Megyei Bíróság reggeli üléséről Ruszin Vaszil, Kárpátontúli Ukrajna megyei bíróságának elnöke, Andrásó Iván megyei ügyész részvételével.

1946. május 7. *Bródy András és társai* kirakatperében Jegyzőkönyv készült a Megyei Bíróság reggeli üléséről Ruszin Vaszil, Kárpátontúli Ukrajna megyei bíróságának elnöke, Andrásó Iván megyei ügyész és Judkovics részvételével.

1946. május 7. *Bródy András és társai* kirakatperében Jegyzőkönyv készült a Megyei Bíróság reggeli üléséről (*Bródy András* mellett *Demkó Mihály* vádlott kihallgatásáról) Ruszin Vaszil, Kárpátontúli Ukrajna Megyei Bíróságának elnöke, Andrásó Iván megyei ügyész, Tudóvsi és Krizsanovszkij védők részvételével.

1946. május 8. *Bródy András és társai* kirakatperében Jegyzőkönyv készült a Megyei Bíróság esti üléséről (*Bródy András* mellett *Spák Iván* vádlott kihallgatásáról) Ruszin Vaszil, Kárpátontúli Ukrajna Megyei Bíróságának elnöke, Andrásró Iván megyei ügyész, Tudóvsi és Krizsanovszkij védők részvételével.

1946. május 23. A Kárpáti Igaz Szó idézte az ügyész vádbeszédét: *Bródy András, Demkó Mihály és Kricsfalussy-Hrabár Endre*, a magyar parlament képviselői „*történelmi gantzett ocsmány hordozói [...] hadd haljanak meg most a nép és a bíróság akaratóból, ocsmány árulókhöz illő szégyenteljes halállal.*”

1946. május 25 – 26. Ungváron Kárpátaljai Területi Bíróság *Bródy Andrást*, Kárpátalja (Podkarpatszka Rusz) első miniszterelnökét, magyar parlamenti képviselőt, lapszerkesztőt, a Kárpátaljai Autonómista Agrárpárt egykori vezetőjét, kormányzóit biztost a következő vád alapján: *Horthy-fasiszta bérenc, vatikáni ügynök, amerikai kém...*

1946. május 26. Bencze Györgyöt az ungvári Rendkívüli Bíróság 10 év kényszermunkára ítélte, GULÁG-raként Szibéria egyik lágerében halt meg. 1991-ben rehabilitálták.

1946. május 26. *Kricsfalussy-Hrabár Endre* nyugalmazott csendőr alezredes, a felsőház tagját a szovjet bíróság Ungváron a *Bródy-per vádlottjaként* halálra ítélte.

1946. május 4–26. *Riskó Béla* kövesligeti ügyvéd, autonómista politikus, magyar országgyűlési képviselőt a Bródy-csoport tagjaként vonták perbe. az ungvári Rendkívüli Bíróság (a Bródy-perben) 5 évre ítélte, GULÁG-raként Szibéria egyik lágerébe került. További sorsa ismeretlen. 1991-ben rehabilitálták.

1946. május 4–26. *Spák Iván* politikust, újságíró, magyar országgyűlési képviselőt a Bródy-csoport tagjaként vonták perbe. az ungvári Rendkívüli Bíróság (a Bródy-perben) 10 évre ítélte, GULÁG-raként Szibéria egyik lágerébe került, a megpróbáltatásokat csodával határos módon túlélte, 1980-ban Budapesten hunyt el. 1991-ben rehabilitálták.

1946. május 4–26. *Zsegora Ödön* vasúti tisztviselő, magyar országgyűlési képviselőt képviselőt a Bródy-csoport tagjaként vonták perbe. az ungvári Rendkívüli Bíróság (a Bródy-perben) 10 évre ítélte, GULÁG-raként Szibéria egyik lágerébe került. További sorsa ismeretlen. 1991-ben rehabilitálták.

1946. június 3-14. Jegyzőkönyvi kivonat Fenczik István, az Orosz Nemzeti-autonóm Párt vezetőjére kimért halálos ítéletből: „*a Kárpátaljai Megyei*

Bíróság az USZSZK Büntetőtörvénye 296., 297. paragrafusokból kiindulva, továbbá az 54-4., 54-11. és 54-13. paragrafusok alapján Fenczik Istvánt golyó általi halálra ítélte. 1991-ben rehabilitálták.

1946. július 19. *Dr. Volosin Avgusztin* a moszkvai (Lefortovo, Lubjanka, Butirka) börtönben halt meg. 1991. április 17-én rehabilitálták.

1946. július 25. Az USZSZK Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendelete értelmében a területen közel száz ruszin és *magyar településnek változtatták meg a nevét.*

1946. június 3–14. *Fenczik Istvánt* az ungvári Rendkívüli Bíróság golyó általi halálra ítélte, kivégzésének napjáról nincs adat. 1992-ben rehabilitálták.

1946. június 9–10. *Ilniczky Sándort* a Határőrség Kárpátmelléki Egységének hadbírósa 20 évre elítélte.

1946. július végétől: A sztálinisták Kárpátalján is beindították a *kuláklisták* összeállítását.

1946. november végétől: Megszüntették Kárpátalján a ruszin elnevezést, ukránokká nyilvánították őket.

1946. december 7. Végrehajtották Ungváron a KGB pincéjében a kárpátaljai *ruszin autonómia-mozgalom* vezéréen, *Bródy András* magyar parlamenti képviselőn és társain (*Demkó Mihályon, Kricsfalusi-Hrabár Endrén*) a halálos ítéletet. 1991-ben rehabilitálták.

1946. december 7. Valószínűleg *Demkó Mihályt* is Bródy András képviselővel együtt kivégezték, sírja ismeretlen.

1946. december 7. *Kricsfalussy-Hrabár Endrét* kivégezték. Sírja ismeretlen. 1991-ben rehabilitálták.

1946 folyamán. *Ilniczky Sándor* görögkatolikus kanonokot, a munkácsi görögkatolikus székeskáptalan nagyprépostját, pápai protonotáriust, a magyar országgyűlés felsőházának örökös tagját, a kárpátaljai kormányzati biztos főtanácsadóját a szovjet hatóságok az aposztázia (hitehagyás) megtagadása miatt letartóztatták.

1946 folyamán. *Ortutay Jenő* görögkatolikus főesperest, kanonokot, szentszéki tanácsost, Beregszász város főbíróját, magyar országgyűlési képviselőt letartóztatása után aposztáziára akarták kényszeríteni, a Bródy-csoport tagjaként vonták perbe 10 év katorgára (kényszerszermunka) ítélték.

1947

1947 folyamán. *Földesi Gyula* az NKVD szambori (ma: Szambir) légerőbörtönében “kihallgatás közben” halt meg.

1947 folyamán. *Ilniczky Sándor* GULÁG-rabként életének 58. és papi működésének 33. évében a szibériai Tomszkban „gyanús körülmények között halt meg.” 1991-ben rehabilitálták.

1947 – ben folytatódott az USZSZK Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendelete értelmében a területen a közel száz ruszin és magyar település a névének megváltoztatása.

1947-ben folytatódott a sztálinisták által Kárpátalján beindított *kuláklis*ák összeállítás.

1948

1948. év folyamán. *Az USZSZK büntető törvényének 54. paragrafusában* foglaltak alapján koholt vádak szerint ítélték el az előző korszak közhivatalnokait, tisztségviselőit stb. Úgyszintén igazságtalanul ítélték el és hurcoltak lágerekbe 23 református lelkészt és 19 római katolikus papot, a történelmi egyházak legtekintélyesebb személyiségeit, akik közül többen odavesztek.

1949

1949. február 17. A szovjet hatóságok felszámolták a kárpátaljai görögkatolikus egyházat és a pravoszlav (ortodox) egyházba olvasztották. Az erre a hitre át nem térő ruszin öntudatú görögkatolikus papokat elítélték (129 személyt), lágerekbe toloncolták, kivégezték. A magyar ajkú görögkatolikusokat a személyazonossági igazolványokban ukrán nemzetiségűnek tüntetik fel.

1949. év folyamán: Az 1927 és 1930 között született magyar és német nemzetiségű fiatalok néhány éven keresztül a bizalmatlanság folytán nem szolgálhattak a szovjet hadseregben, őket a donyecki szénbányákba irányították munkára, a dezertőröket börtönbe zárták, sokan a bujdosást választották.

1950

1950. március 7. *Kirilo Fedeles* görögkatolikus parochust, teológiai tanárt, Kárpátszka Ukrajna szojmjának képviselőjét rabságban, elhunyt a Dnyiprodzserzinszk melletti táborban. 1992-ben rehabilitálták.

1950. december 24. *Ortutay Jenő* a Komi Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság ábeszi lágerében halt meg.

1950. Az év folyamán: Módszeresen telepítették ki a német családokat Szibériába. Kitelepítési szándékkal lista készült a magyar családokról. Vég-

rehajtását a pár év múlva bekövetkező Sztálin halála akadályozta meg. A jól értesültek ennek tudatában családjukat és saját életüket féltve ukránnak, szlováknak írták be magukat és családjukat. Hasonlóképpen cselekedtek a németek is.

1953

1953. március 5. Elhunyt J. V. Sztálin, a Szovjetunió Minisztertanácsának elnöke, a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának főtitkára.

1953. március 6. A Szovjetunió Minisztertanácsának elnökévé G. M. Malenkovot, a Legfelsőbb Tanács Elnökségének elnökévé K. J. Vorosilovot választották.

1953. július 10. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának közleménye L. P. Berija, a minisztertanács első elnökhelyettesének és belügyminiszterének leváltásáról.

1953. szeptember 7. Az SZKP KB első titkárává Nyikita Szergejevics Hruscsovot választották.

1953. december 23. Közlemény Berija kivégzéséről.

1955

1955. február 14–25. A Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa Moszkvában. (Többek között feltárta és elítélte a J. V. Sztálin személye körül kialakult kultuszt s annak káros következményeit; intézkedéseket hozott a párt- és állami élet demokratizmusának helyreállítására.)

1950. szeptember 17. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendelete az 1941–1945. évi nagy honvédő háború idején a megszállókkal közreműködött szovjet állampolgárok közkegyelméről. Az amnesztiarendelet nyomán az év végéig sok száz, koholt vádak alapján elítélt kárpátaljai jogfosztott magyar is hazatérhetett a szibériai lágerekből. Még sok esztendőn keresztül a bizalmatlanság övezte őket a helyhatóság részéről. Mint volt elítélteket a „szovjet nép ellenségeinek” tartották őket.

1950. szeptember végén: A nagyszőlősi magyar középiskolában megalakult a politizáló fiatalok csoportja. Titkos összejöveteleket szerveztek, szovjetellenes röplapokat terjesztenek.

1956

1956. október 23–24. Forradalom illetve felkelés tört ki Budapesten.

1956. október 24. A magyar kormány kérésére szovjet csapatok vonultak be Budapestre.

1956. október 25. Megalakult a Nagy Imre-kormány.

1956. október–november: A budapesti népfelkeléssel kapcsolatos események lelki megrázkódtatást okoztak a kárpátaljai magyarság körében is. Röplapterjesztő csoportok alakultak Nagyszőlősen, Mezőkaszonyban, Gálocson, Ungváron.

1956. november 1. Nagy Imre bejelentette Magyarország semlegességét és kilépését a Varsói Szerződésből.

1956. november elején: Mezőkaszonyban három tizenéves, köztük egy középiskolás és két egyetemista csoportot alkotva röplapokat terjesztett fegyveres felkelésre bízta a Bereg-vidéki lakosokat.

1956. november közepén: Gálocson 56-tal szimpatizáló néhány fiatal csoportot alkotott a magyar szabadságharc mellett álltak ki, a második világháborúból visszamaradt fegyvereket rejtettek, szovjetellenes röplapokat terjesztettek.

1956. november 1–3. Kádár János Moszkvából hazatérőben A. I. Mikojannak, az SZKP Elnöksége tagjának kíséretében Munkácson állt meg, hogy előkészítsék szolnoki beszédét, illetve felhívását a magyar néphez, miszerint megalakult a magyar forradalmi munkás-paraszt kormány. A Kádár-Münnich nyilatkozatot Sándor László szerkesztő olvasta be az ungvári rádióban.

1956. november 4. A Szovjetunió fegyveres erőinek segítségével megkezdődött a magyarországi népfelkelés vérbefojtása. A késő esti órákban a Kádár-kormány táviratot intézett az Egyesült Nemzetek Szervezete főtítkárához. (Érvénytelennek nyilvánította Nagy Imrének a „magyar kérdés”-re vonatkozó jegyzékeit.)

1956. november 8. Az általános szovjet hadművelet folyamán a Magyarországon letartóztatottak közül a KGB 767 főt Csap állomásra irányított Magyarországról.

1956. november 15. Az ungvári börtönben a szovjet belügyminisztérium jelentése szerint 846 magyarországi fogoly volt összezsúfolva, közöttük 23 nő. A letartóztatottak közül 463 főt további fogva tartás céljából a sztriji és a drohobicsi börtönökbe szállítottak.

1956. december közepén: A Nemzetközi Vöröskereszt és más nemzetközi szervezetek erőteljesen tiltakoztak amiatt, hogy a magyar letartóztatottakat a KGB parancsnoksága Szibériába akarja szállítani. A szovjet ha-

tóság az ezzel kapcsolatos előkészületeket a nemzetközi nyomás hatására leállította.

1957

1957. július 24. A KGB tisztjei őrizetbe vették a nagyszőlősi politizáló csoport 4 tagját és az ungvári börtönbe hurcolták őket.

1957. augusztus 26–27. A Kárpátaljai Területi Bíróság az Ukrán Büntető Törvénykönyv 54. paragrafusának 10. és 11. bekezdése alapján ítéletet hirdetett a nagyszőlősi politizáló csoport ügyében, „*szovjetellenes propaganda, nemzeti érzések felhasználása*” stb. címen. Illés Józsefet hat év, Varga Jánost öt év, Kovács Zoltánt és Milován Sándort négy év, Dudás Istvánt három év szabadságvesztésre ítélték. (1991. november 6-án rehabilitálták őket.)

1957. november 2. A KGB tisztjei letartóztatták a mezőkaszonyi politizáló csoport tagjait.

1958

1958 folyamán. Grigore Mojs Kárpátszka Ukrajna szojmjának képviselője letartóztatták, a nagybányai bíróság 14 évre ítélte.

1958. január 24. A Kárpátaljai Területi Bíróság az Ukrán Büntető Törvénykönyv 54. paragrafusának 10. és 11. bekezdése alapján ítéletet hirdetett a mezőkaszonyi politizáló csoport ügyében „*szovjetellenes propaganda, nemzeti érzések felhasználása*” stb. címen Szécsi Sándort hat év, Ormos Istvánt és Ormos Máriát négy év szabadságvesztésre ítélték. (1991. november 11-én rehabilitálták őket.)

1958. június 17. Budapesten közzétették az igazságügyminiszter közleményét a Nagy Imre és társai ellen lefolytatott büntető eljárásról és a halálos ítéletek végrehajtásáról.

1958. december 2. Háromszori házkutatás után Gecse Endre huszti lelkészt – aki egy ideig Gálocson is lelkészkedett – a KGB tisztjei letartóztatták és ungvári börtönükbe hurcolták, ahol „ellenforradalmi tevékenységgel” vádolták.

1959

1959. január 7. Gecse Endre lelkész belehalt a vallatások során alkalmazott kínzásokba. A KGB-nyomozótiszteknek az volt a tervük, hogy központi kirakatpert konstruálnak Gecse Endre és az 56-os forradalmi eszméket bát-

ran vállaló gálócsi fiatalok ügyéből, de ez nem sikerült. A lelkészt a nyilvánosság kizárásával hantolták el az ungvári Kapos utcai temetőben.

1959. január 30–31. A Kárpátaljai Területi Bíróság megtárgyalta a gálócsi politizáló fiatalok ügyét. Pasztellák Istvánt ötévi, Perduk Tibort kétévi szabadságvesztésre ítélték. (1991. november 6-án rehabilitálták őket.)

1959. május 22. Amnesztia alapján Varga Jánost, a nagyszőlősi politizáló csoport tagját, és később diáktársait is, feltételesen szabadlábra helyezték.

1959. szeptember 18. Perduk Tibor, a gálócsi csoport tagja ezen a napon szabadult amnesztiával.

1959. év folyamán: A Szovjetunióban tartott népszámlálás szerint az országban élő magyarok száma: 154 738.

1960

1960. július 6. Az 56-os eszmék jegyében tevékenykedő kárpátaljai magyar fiatalok közül Ormos István, a kaszonyi csoport tagja a legkésőbb szabadult a Mordvin ASZSZK 11. sz. politikai lágeréből.

1961

1961. január 6. *Grigore Mojs* Kárpátszka Ukrajna szojmjának képviselője rabságban elhunyt Fizesu Gerli városkában.

1961. október 17–31. A Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusa Moszkvában. A pártfórumon többek között bírálták a személyi kultusz éveiben alkalmazott politikai módszereket.

1963

1963. január 8. A Bereg-vidéki autonómia-törekvésekkel kapcsolatosan elkészült az első olyan *Beadvány*, amely az *Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság kebelében autonómiát kérelmezett nemzetiségi autonóm körzet formájában*.

1964

1964. október 14. A Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának plénuma fölmentette N. Sz. Hruscsovot első titkári, a Legfelsőbb Tanács Elnöksége pedig október 15-én miniszterelnöki tisztségéből; utóda az első titkárságban L. I. Brezsnyev, a miniszterelnökségben A. N. Koszigin.

1965

1965. Ebben az évben jelent meg Kovács Vilmos *Holnap is élünk* c. regénye (ungvári Kárpáti Kiadó), amely nyomtatásban első ízben említette a jogfosztott magyarság tragikus eseményét, a magyar férfiak „háromnapos munkára” történt elhurcolását. Később a hatóság betiltotta a regény terjesztését, kivonták a könyvtárakból is. A fiatal magyar szakos egyetemisták független csoportja (Benedek András, Balla Gyula, Punykó Mária, Györke László) Kovács Vilmos támogatásával megindította az első kárpátaljai magyar szamizdatot, az *Együtt* című gépiratos folyóiratot.

1967

1967. június–július: Az *Együtt* című szamizdat-kiadványt, két „évfolym” után az ungvári egyetem pártbizottsága betiltotta.

1967. november elején: Az Ungváron megjelenő *Kárpátontúli Ifjúság* c. lap mellett megalakult a Forrás Irodalmi Stúdió, később: *Forrás Stúdió*, amelynek elnöke Zselicki József kisgejőci költő. (Működését – alaptalan vádak alapján – 1971-ben megszüntették.)

1968

1968. június 27. Csehszlovákiában kiadták a „2000 szó” című felhívást a kommunista párt politikája ellen.

1968. augusztus 21. A bolgár, a lengyel, a magyar, a német és a szovjet hadsereg egységei bevonultak Csehszlovákiába, hogy a csehszlovák pártvezetőknek segítséget nyújtsanak a népfelkelés veszélyének elhárításához.

1969

1969. szeptember–október: A Forrás Stúdióba csoportosuló költők *Nádpáripán* címmel antológiát állítottak össze. A kézirat lektora, Balla László nem engedélyezte az antológia kiadását.

1970

1970. október–december: A Szegeden megjelenő *Tiszatáj* (lásd: 10. és 12. szám) lehozta Kovács Vilmos és S. Benedek András *Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában* című tanulmányát, amely élénk vitát váltott ki a megyei párthatóság körében is.

1970. december 14. Súlyos zavargások a lengyelországi Gdanskban.

1970. év folyamán: A népszámlálás adatai szerint a Szovjetunióban, illetve az USZSZK területén élő magyarok száma 166 000 fő.

1971

1971. május 22. A *Kárpáti Igaz Szó* című napilap mellett Balla László főszerkesztő kezdeményezésére megalakult Ungváron a József Attila Irodalmi Stúdió. Fóruma a *Kárpáti Igaz Szó Lendület* és *Neon* irodalmi oldalai.

1971. augusztus 10. A *Kárpáti Igaz Szó*ban *Elidegenedés?!* címmel szerkesztőségi cikk jelent meg, amely szigorú bírálatban részesítette a Forrás Stúdió tagjait. A vád az volt ellenük, hogy elidegenedtek a szovjet társadalomtól, a polgári irányzatok büvkörébe kerültek, semmibe vették a szocialista realizmus eszméit, sőt a cikk szerint a nacionalizmus sem állt távol tőlük.

1971. szeptembere: A Forrás Stúdió tagjai – nagyrészt az őket ért irodalmi és ideológiai vonatkozású támadásokra válaszolva – először fogalmazták meg a területi pártbizottsághoz eljuttatott hivatalos *Beadványukban* a magyar kisebbség sérelmeit és panaszait.

1972

1972 tavasza: A kárpátaljai magyar polgárjogi aktivisták (kezdeményezők: Kovács Vilmos, S. Benedek András, Fodó Sándor) *Beadvánnyal* fordultak az SZKP KB Politikai Bizottságához, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségéhez, amelyben a *magyar sérelmeket panaszolták fel, a kollektív jogok megadását követelték*. A több száz aláírással ellátott *Beadványt* Fodó Sándor személyesen juttatta el Moszkvába. Idézet a beadványból: „... *Gondjaink és panaszaink gyökerei a múltba vezetnek. Nagyrésztük a Kárpátontúli Ukrajna népbizottságai I. kongresszusának 1944. november 26-án kelt nyílt magyarellenes határozatainak közvetlen következménye. Ezek a határozatok ugyanis kimondják, hogy mi, magyarok, a kárpátontúli ukrán nép örök ellenségei vagyunk...*”

1971

1973. június 20. Rotman Miklós *Mérges fűvek. Jegyzetek a magyar burzsoá nacionalizmusról* címmel cikket közölt a *Kárpáti Igaz Szó*ban, amelyben támadta a kárpátaljai magyar polgárjogi aktivistákat.

1973. október 10. Folytatódott a magyar nyelvű megyei lapban a Kovács Vilmos és köre ellen indított rágalomhadjárat, ennek szellemében fogalmazta meg Gajdos Béla és Szijártó Sándorné *Kit is szolgálnak a magyar burzsoá nacionalisták?* című írását (lásd: *Kárpáti Igaz Szó*).

1971

1977. november 13. Röviddel Budapestre költözése után, ötvenéves korában elhunyt Kovács Vilmos író, polgárjogi harcos.

1979

1979. év folyamán: A Szovjetunióban élő magyarok száma: 171 ezer.

1981

1981. év folyamán: Szűrös Mátyás volt az első olyan moszkvai nagykövet, aki látogatást tett Kárpátalján jelezve ezzel, hogy Magyarország foglalkozik az itt élő magyarok sorsával, és az itt élő magyarok számíthatnak az anyaország támogatására.

1985

1985. március 11. Az SZKP KB plenumának soron kívüli ülésén Mihail Gorbacsovot választották a párt főtitkárává. A Szovjetunióban kezdetét vette a peresztrojka (a társadalom gyökeres átalakítása).

1986

1986. október 1. Páldy András diplomata mint a Magyar Népköztársaság Kijevi Főkonzulátusának főkonzulja megkezdte diplomáciai szolgálatát (a diplomáciai kapcsolatok felvétele után nagykövetként dolgozott Kijevben hat évig.) Még az ősz folyamán ellátogatott Kárpátaljára és találkozott a József Attila Irodalmi Stúdió vezetőivel, Balla D. Károllyal, Balla Lászlóval, Dupka Györggyel és Dalmay Árpáddal. A találkozón megállapították, hogy Kárpátalján egy *„átfogó magyar szervezet és sajtó hiánya akadályozza leginkább a magyarság tudatának, kultúrájának emelését, összetartozásának erősítését.”*

1987

1987. július 18. A *Kárpáti Igaz Szó* lehozta Balla D. Károly *Internacionalizmus és nemzeti önismeret* című írását, amely megtörte a 80-as évek csendjét, ettől kezdve a szókimondás szellemét már nem lehetett visszazárni a palackba.

1987. december közepén: Páldy András főkonzul közbenjárásának köszönhetően Veress Gábor, a járási pártbizottság első titkára végül engedélyezte Dalmay Árpádnak, az Illyés Gyula Irodalmi Klub elnökének, hogy felavat-

hassák a Petőfi-emléktáblát az egykori beregszászi Oroszlán vendégfogadó épületének falán.

1988

1988. január 30. Ungváron a magyar alkotó értelmiség megalakította a József Attila Alkotóközösséget (JAAK), amely egyfajta magyarságintézménnyé, kisebbségi szervezőerővé vált, s már nyíltan vállalta a magyar értelmiség legjobbjainak összefogását közösségi célok érdekében. Az 57 tagú alkotóközösséget titkos szavazással megválasztott háromtagú vezetőség irányította: Balla D. Károly, Dupka György, Horváth Sándor.

1989

1989. február 26. Ungváron a Területi Ismeretterjesztő Társaság székházának nagytermében megalakult a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ).

1989. május 20–25. Paskai László bíboros, esztergomi érsek főpásztori látogatást tett először Kijevben, majd Kárpátalja városaiban és falvaiban. Történelmi jelentőségű látogatása meggyorsította a templomok visszaadását, elősegítette a görögkatolikus egyház rehabilitációját, visszaadta a helybeli magyarok bizalmát az anyaország és az egyház iránt.

1989. szeptember 6. A KMKSZ elnöksége felhívást fogadott el, amelyben arra szólította fel az alapszervezeteinek tagjait, Kárpátalja egész lakosságát, hogy minden községben állítsanak emlékművet az 1944 őszén elhurcolt áldozatoknak és a fogolytáborokban elpusztult magyar férfiaknak.

1989. szeptember 10. A KMKSZ Munkácson üléselő választmánya egyebek mellett jóváhagyta a szövetség elnökségének szeptember 6-án keltezett körlevelét, amely a sztálinizmus áldozatainak rehabilitálásával kapcsolatos akció beindítását taglalta.

1989. október 20. Megalakult a területi rehabilitációs bizottság és annak magyar munkacsoportja, amelynek vezetője Dupka György, a KMKSZ felelős titkára. A bizottság feladata, hogy tisztázza az 1944 őszén elhurcolt és munkatáborokba kényszerített magyar férfiak sorsát. A munkacsoport tagjai: Antonik Tibor, a beregszászi (berekhová) járási Lenin Kolhoz elnökhelyettese, Gerzánics Mária, a Szovjetunió népképviselője, a Nagyszőlősi (Vinohradov) Központi Járási Kórház osztályvezető orvosa, Dupka György, a Kárpáti Kiadó szerkesztője, Gajdos Béla, a Beregszászi Gazdaságközi Építővállalat mestere, Daday Árpád, a Beregszászi Járási Belügyi Osztály vezető

nyomozója, Daskevics Jurij, az USZSZK TA és Felsőfokú Oktatási Minisztériuma tudományos-kutató laboratóriumának (Ungvár) tudományos munkatársa, Szabó Béla, a Kárpáti Igaz Szó helyettes szerkesztője, Orosz József, az ungvári járási ügyészség vezető nyomozója, Váradi-Sternberg János professzor, a Hungarológiai Központ tudományos főmunkatársa.

1989. október 29. A KMKSZ írásbeli kérésére a Szolyvai Városi Tanács végrehajtó bizottsága engedélyezte a szolyvai légertemető helyén létesítendő emlékpark felépítését.

1989. november 18. A KMKSZ Beregszászban emlékkonferenciát rendezett *A sztálinizmus kárpátaljai áldozatai* címmel, ahol Alekszej Korszun, a KGB Kárpátaljai Főosztályának igazgatóhelyettese, a megyei rehabilitációs bizottság tagja tartott nagy érdeklődéssel kísért vitaindító előadást a sztálini megtorlások áldozatairól. A fórumon jelen voltak előadóként magyarországi történészek, kutatók is. A konferencia határozatot fogadott el, hogy az itt elhangzottakat és a falvakban összegyűjtendő lágerlistákat, visszaemlékezéseket Emlékkönyvben kell megjelentetni, november 26-át gyásznappá kell nyilvánítani, s hozzá kell látni a szolyvai emlékpark építéséhez.

1989. december 22. A *Bródy-család*, illetve az ifj. Bródy András eljárásának és kérésének következtében *Bródy Andrást* is rehabilitálták. Az ügyiratban olvasható rehabilitációs formula szerint Bródy Andrást „*indokolatlanul büntetett személynek*” nyilvánították. A Bródy család Ungváron élt a szovjet korszakban, majd áttelepült Magyarországra.

1989. november 26. Első gyásznapi elhurcoltak emlékére: a magyarlakta településeken emlékjeleket állítottak a sztálinizmus magyar áldozatainak. Ezt az akciót a fennálló hatalom több helyen is akadályozta.

1990

1990. június: Részlet A. J. Bondarenko, a terület ügyésze, 3. rangfokozatú állami jogtanácsos ügyészi jelentéséből: „Az Ukrán Államvédelmi Bizottság rendelkezésére álló okiratok szerint megállapítást nyert, hogy a területen tömeges kivégzésekre nem került sor. Egyes személyeket végeztek ki különböző időben, a területi bíróság ítéletei alapján (összesen 48 személyt). A kivégzések egyik szemtanújának a szavai szerint a holttesteket az ungvári Kapos utcai temetőben, a régi sírok között hantolták el (éjszaka, titokban), a sírhantok megjelölése nélkül. A megtorlások áldozatainak a temetkezési helyeit hivatalosan mindmáig nem tárták fel.”

1990. augusztus 10. Badalón a KMKSZ és a területi rehabilitációs bizottság emlékestet rendezett a falu mártírjai, a sztálini légerekben elpusztult férfiak tiszteletére, amelyen többek között képviseltette magát a megyei nemzetiségi főosztály, az állambiztonsági bizottság megyei főosztálya, a kárpátaljai református egyház és a Magyarok Világszövetsége is. Forgon Pál, a Kárpátaljai Református Egyház püspöke és Komlós Attila istentiszteletet tartott a badalói temetőben a sztálinizmus áldozatainak emlékére állított kopjafa mellett.

1990 augusztusában. A beregszászi temetőben *Ortutay Jenő* leánya sírjánál emléktáblát avattak az egykori lelkésznek, városbírónak, aki szülőföldjétől távol egy jeltelen sírban nyugszik.

1990. október 14. A KMKSZ válaszmánya Tiszapéterfalván *Nyilatkozatot* fogadott el az 1944 novemberében elhurcoltakkal kapcsolatosan, amelyben elvárta, hogy a szovjet államfő és az ukrán parlament mondja ki az 1944 őszén elhurcolt kárpátaljai magyar férfiak büntelenségét, kollektív politikai rehabilitálását és kérjen bocsánatot a kárpátaljai magyarságtól. Felhívást fogadott el arról is, hogy gyűjtés kezdődik az egykori szolyvai léger helyén létesítendő emlékpark, emlékmű finanszírozására.

1990. október 15. A KMKSZ elnöksége felhívással fordult a szövetség tagjaihoz, hogy állítsanak méltó emléket a sztálinizmus kárpátaljai áldozatainak, ítéljék el azoknak a konzervatív erőknél a mesterkedéseit – hangzott a felhívásban –, amelyek a helyhatóságok nevében a felső-Tisza-vidéki falvakban, a Rahói járásban még jelenleg is gátolták aktivistáinkat abban, hogy mártírjainknak emléktáblát vagy kopjafát állítsanak.

1990. november 24. Ezen a napon Szolyván ünnepélyes alapkövetételre került sor az egykori légertemető területéna (ma a benzinkút környéke), ahol emlékpark létesült az elhurcoltak, a mártírok tiszteletére. Az emlékhely tervezett felirata: *„Ezen a helyen 1944 őszétől 1945 tavaszáig internáló- és fogolytábor volt, amelyben magyar, német és más nemzetiségű férfiak sínylődtek. Közülük sok ezren éh- és fagyhalál, járványos betegségek áldozatai lettek, földi maradványaik az itteni tömegsírokban nyugszanak. Ugyanitt temették el az első világháború hősi halottait is.”*

1990. november 26. Gyásznapi az elhurcoltak emlékére.

1990 folyamán. *Demkó Tatjana* (Pogány Andorné) *„teljes erkölcsi és anyagi rehabilitációt”* kért kivégzett apja után. Apja politikai elveit és gyakorlatát így összegezte: *„Politikai programjának gerincét a soknemzetiségű magyar társadalom népeinek békés egymás mellett élése, nyelve és kultúrája gyakorlásának*

biztosítása, az emberi jogok nemre, fajra, politikai hovatartozásra való tekintet nélküli gyakorlása alkotta. A második világháború borzalmas éveiben az üldözötteket, magyarokat, ruszinokat, zsidókat menekítette és mentette meg a biztos haláltól... Édesapámat letartóztatták és eltűntették. Azóta sem kaptunk értesítést hollétéről.”

1991

1991. április 17. Az Ukrán SZSZK ezen a napon kiadott rehabilitációs törvénye alapján a közeli hónapokban az 56-tal kapcsolatban elítélt fiatalokat rehabilitálták, az erről szóló igazolványt mindegyikük kézhez kapta.

1991. április 17. Ukrajna Főügyészsége és Kárpátalja Megyei Ügyészsége Demkó Mihályt rehabilitálta.

1991. május 11. A KMKSZ, az ungvári Hungarológiai Központ és a budapesti Magyarágkutató Intézet közös tanácskozása a kárpátaljai történelmi magyar településnevek visszaállításának lehetőségeiről, állást foglaltak a helységnevek rehabilitálásáról.

1991. augusztus elején: Ungváron Jeszenszky Géza magyar külügyminiszter részt vett az Ungvári Magyar Konzulátus megnyitásán.

1991. augusztus 20. Állásfoglalást tett közzé a moszkvai puccsal kapcsolatban a KMKSZ elnöksége, amelyben tiltakozásának adott hangot a törvénytelen és alkotmány sértő hatalomátvétel miatt, s leszögezte, hogy a vezetést magához ragadó rendkívüli bizottság minden intézkedését alkotmányellenesnek tekinti.

1991. augusztus 23–24. Szovjetunió-szerte betiltották a kommunista párt tevékenységét.

1991. augusztus 24. A Szovjetunió széthullott, az Ukrán Legfelsőbb Tanács megszavazta az *Ukrajna függetlenségéről szóló határozatot*.

1991. szeptember 1-3. A KMKSZ elnökségének irányításával hozzálátak a Szolyvai Emlékpark építéséhez Asztalos Éva, az Ungvári Tervezőintézet építésének tervei alapján. Az emlékpark létesítésével kapcsolatos ügyek intézését Tóth Mihály, a KMKSZ alelnöke vállalta magára. A kivitelezési munkálatokat a szolyvai javító-építő vállalat és a városi kommunális vállalat végezte.

1991. szeptember 1-30. Kárpátalján is először Ungvár és más települések tereiről eltűntek a Lenin-szobrok.

* Csapon sor került a második világháború ártatlan áldozatai emlékművének az avatására. Azoknak a magyaroknak, zsidóknak állított emléket, akik a nagy világegés áldozatai voltak.

1991. október 21. A KMKSZ elnöksége először bocsátott ki memorandumot az *1956-os magyarországi felkelés és forradalom* évfordulója alkalmából. Az Ungváron megtartott megemlékezésen méltatták a kárpátaljai magyar politikai foglyok bátor tetteit.

1991. október 27. Nagyszőlős magyarsága újraavatta Perényi Zsigmond mellszobrát, amelyet annak idején a sztálinisták az egykori megyeház elől eltávolítottak.

1991. november 3. Kárpátalja legnagyobb magyarlakta községében, Nagydobronyban felavatták az 1944 őszén elhurcoltak monumentális emlékművét.

1991. november 16. Munkácson a Rákóczi-kastély udvarán felavatták a sztálinizmus áldozatainak tiszteletére Matl Péter helyi szobrászművész figurális emlékművét.

1991. november 19-26. Harmadik alkalommal ismét gyásznappá nyilvánította a KMKSZ a november 19–26. közötti napokat. Az 1944 őszén elhurcoltakra emlékezett Kárpátalja magyarsága koszorúzási ünnepségekkel, gyászszertartásokkal az újonnan létrehozott emlékjelek mellett.

1991. december 1. Az ukrainai népszavazáson az ország polgárai jóváhagyták a függetlenségről hozott parlamenti döntést. Leonyid Kravcsukot köztársasági elnökké választották. *Kárpátalja különleges önkormányzati státusát a szavazók 78 százaléka, a beregszászi magyar autonóm körzet megteremtését több mint 80 százaléka támogatta.*

1991. december 8. *Antall József* miniszterelnök Kijevben aláírta a magyar-ukrán alapszerződést.

1991. december 30. Ukrajna Főügyészségének Kárpátontúli Megyei Ügyészsége kiadta *Demkó Mihály* „rehabilitációs igazolását”: „A Kárpátontúli Megyei Bíróság Büntető Tanácsa, hivatkozva az Ukrán SzSzK BTK 54-4. és 54-11. cikkelyeire, 1946. máj. 4-25-én, mint a büntetés legfelsőbb határát, golyó általi halál és vagyonelkobzási határozatot hozott. Letartóztatva 1944. nov. 22. Az 1991. 04. 17-i Ukrán SzSzK „*Politikai megtorlások áldozatainak rehabilitálásáról Ukrajnában*” c. törvény 1. cikkelyének értelmében *Demkó M. rehabilitálásban részesül.*”.

1992

1992. március 7. A KMKSZ harmadik közgyűlésén Milován Sándornak, a szövetség itt megválasztott alelnökének Povázsai Sándor, a Magyar Köztársaság megbízott főkonzulja Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság elnöke nevében átnyújtotta az 1956-os emlékérmét.

1992. április 15. Dupka György, a területi tanács képviselője, a rehabilitációs bizottság magyar csoportjának vezetője nyílt levélben fordult Göncz Árpádhoz, a Magyar Köztársaság elnökéhez, hogy egyformán értékelje mindazok tevékenységét, akik az 1956-os eszmékkel felvértezve példamutatóan helytálltak Kárpátalján. Így az 1956-os Emlékérem adományozását kérte mindazoknak, akik a politikai légerekben raboskodtak.

1992. március 6. A kárpátaljai területi tanács jóváhagyta és Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa elé terjesztette a *kárpátaljai különleges önkormányzatra* vonatkozó törvénytervezetet. A RUH kárpátaljai szervezete azt kérte a Legfelsőbb Tanácstól, hogy ne tüsse napirendjére a tervezetet, mert annak elfogadása veszélyeztetné Ukrajna területi egységét.

1992. március 20. Az év elején bejegyzett Kárpátalja Alapítvány megtartotta első ülését, az alapítók átvállalták a KMKSZ-től a szolyvai emlékpark építésének ügyét. A KMKSZ által beindított gyűjtés kevés eredményt hozott. Elkészült az emlékpark építési munkálatainak új költségvetési terve, amelynek kivitelezője a Poljana Építőipari vállalat. Eszerint több mint 1 millió 200 ezer rubelre van szükség, hogy valóban méltó emléket állítson Kárpátalja saját halottainak. A kuratórium tagjai: Tóth Mihály elnök, Horváth Sándor igazgató, Dupka György, Asztalos Éva és Szolyva polgármestere – újílag felszólítottak mindenkit, hogy erejükhöz mérten járuljanak hozzá az emlékpark kivitelezéséhez.

1992. június 14. Bátyúban a református templom kertjében felavatták a sztálinizmus áldozatainak emlékművét.

1992. október 24–25. A KMKSZ gálócsi alapszervezete ezen a napon a templom belső falán emléktáblát avatott Gecse Endre lelkésznek. Tetemét az ungvári Kapos utcai temetőből átvitték Gálocsba és ott örök nyugalomra helyezték.

1992. novembere folyamán. Az Intermix Kiadó megjelentette az *Istenhez fohászkodva* című gyűjteményt, amely Dupka György összeállításában válogatást közölt az 1944–1957 között született légerverszekből, imákból, levelekből. A könyvért befolyt összeget az összeállító felajánlotta a Szolyvai Emlékpark építésére. Ugyancsak e kiadó jelentette meg Dupka György gondozásában az *Egyetlen bűnük magyarságuk volt* című emlékkönyvet a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól.

*Ez év november 20-a előtt már a Kárpátalja Alapítvány szervezésében zajlott le a koszorúzási ünnepség a szolyvai gyűjtőtábor helyén.

1992. december 23. A megyei tanács Tóth Mihály által vezetett magyar képviselőcsoportja megpróbálta a tanács napirendjére tűzni a törvényterveze-

tet az internált állampolgároknak járó kedvezményekről. A tanács kommunista szárnya a magyar csoport kezdeményezését leszavazta.

1993

1993. év folyamán: A Poljanai Építőipari vállalat megkezdte a parképítési terve alapján a területrendezést, összességében 6200 USD értékű munkát végeztek el. Időközben elfogyott a pénz, a munkálatok leálltak. A Kárpátalja Alapítvány tagjai újabb források után kilincseltek.

1993. március 13. A KMKSZ negyedik közgyűlésén az előző évben kitüntetett Milován Sándor után 56-os emlékéremmel tüntették ki a nagyszőlősi csoportból Varga Jánost, Illés Józsefet, Kovács Zoltánt, Dudás Istvánt (posztumusz), a mezőkaszonyi csoportból Ormos Istvánt, Ormos Máriát, Szécsi Sándort, a gálócsi csoportból Gecse Endre református tiszteletest (posztumusz), Pasztellák Istvánt, Perduk Tibort és Molnár Lászlót.

*Podkarpatszka Rusz árnyékkormánya bejelentette, hogy az ukrán kommunisták által kivégzett Bródy András kormányának jogutódjaként lép fel.

1993. augusztus 29. Beregszászban megalakult a Bródy András Történelmi–Honismereti Társaság (BATHT).

1994

1994. május folyamán: Tóth Mihály parlamenti képviselő a Szolyvai Emlékpark továbbépítése ügyében az Illyés Közalapítványhoz fordult. Erre a levélre pozitívan reagáltak a Szűrös Mátyás által vezetett kuratórium képviselői, csupán az volt a kérésük, hogy alakuljon meg a Szolyvai Emlékparkbizottság.

1994. július 9. Molnár Bertalannak, a megyei tanács első elnökhelyettesének dolgozószobájában került sor a Szolyvai Emlékparkbizottság megalakulására. Az alapítók: Tóth Mihály parlamenti képviselő, Fodó Sándor, a KMKSZ elnöke, Dupka György, a MÉKK elnöke, Horváth Sándor, a Kárpátalja Alapítvány ügyvezetője, Molnár Bertalan, a megyei tanács elnökhelyettese. Ezenkívül fölkérték tagnak Hevely Antal szolyvai római katolikus plébánost. Később tagja lett még a KMKSZ részéről: id. Sari József, Kovács Miklós. A Bizottság vállalta, hogy az emlékpark az elhurcolások 50. évfordulójára elkészül. Végül is az Illyés Közalapítvány 10 ezer dollárt ajánlott fel a park befejezésére. Megjegyzendő: a KMKSZ elnöksége passzív és agresszív magatartást tanúsított a park építésének ügyében. Ettől függetlenül a munkálatok jól haladtak.

1994 októbere. A beregszászi Vérke-parti öregdiákok emléktáblát avattak *Benda Kálmán* tiszteletére szülőháza falán a Sevcsenko utcában.

1994. november 27. A Szolyvai Emlékparkbizottság szervezésében lezajlott a beregszászi járási kultúrházban az az emlékkonferencia, amelyen a kárpátaljai magyar férfiak sztálini lágerekbe történt elhurcolásának 50. évfordulójára emlékeztek. A konferenciát Tóth Mihály nyitotta meg. Részt vett és felszólalt: Rózsa András, a Magyar Köztársaság elnökének megbízottja, Szabó Tibor, a HTMH főosztályvezetője, Dr. Nagy Ferenc államtitkár, az országos Kárpótlási és Kárrendezési Hivatal elnöke, Curkó János, a megyei tanács elnökhelyettese, Monori István ungvári főkonzul. Előadást tartott: Dupka György, Alekszej Korszun, S. Benedek András, Foltin Dezső, Perduk János és mások. Az emlékkonferencia határozatot hozott, amelyben többek között javasolta Ukrajna kormányának az elhurcolt kárpátaljai magyarság erkölcsi és anyagi kárpótlását.

1994. november 28. A Szolyvai Emlékparkban ezrek gyűltek össze, az avatóünnepségre eljöttek Kárpátalja szinte valamennyi vidékéről. Az ünnepi szónoklatok után Dupka György felolvasta azt a listát, amelyen a kárpátaljai községek neve, az onnan elhurcoltak és elpusztultak száma szerepelt. E listát Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság elnökének levelével és Szerhij Usztics, a megyei tanács elnökének nyilatkozatával egyetemben egy urnába helyezték, majd ezt az urnát az emlékpark siratófalában lévő kereszt lábánál jelképesen eltemették. A szertartást Pocsai Vince református lelkész, Úsz István nyíregyházi ortodox parochus, Hevely Antal római katolikus lelkipásztor és Mihail görögkatolikus atya vezette.

1995

1995. március 28. A Szolyvai Emlékparkbizottság a park avatását követően újra ülésezett és elhatározta, hogy véglegesen befejezi az emlékpark építését, ehhez kérte újból az Illyés Közalapítvány támogatását.

1995. április 14. A KMKSZ elnökségének gáncsoskodása ellenére az Illyés Közalapítvány a Szolyvai Emlékparkbizottságnak megszavazott 3 millió forint támogatást.

1995. május 10. A Szolyvai Emlékparkbizottság megbízta Hevely Antal, római katolikus plébánost, hogy lépjen kapcsolatba a német hivatalos és társadalmi szervezetekkel a park befejezéséhez szükséges pénz előteremtésének érdekében.

1995. július 21. A Szolyvai Emlékparkbizottság újabb tagokkal bővült: Vogel Emil, Pósháza polgármestere, Kizman Zoltán, a Német Szövetség

vezetőségének tagja, Viktor Marko, Szolyva alpolgármestere. Időközben a Szolyvai Emlékparkbizottság és a KMKSZ elnöksége között egyre mélyülő nézeteltérés alakult ki, s így a KMKSZ elnöksége júliusban úgy határozott, hogy a jövőben nem kíván részt venni a Szolyvai Emlékpark építésének befejezésében, a bizottság munkájában.

1995. szeptember A Németországi Hadisírgondozó Szövetség kuratóriuma mintegy 10 000 USD összegű támogatást nyújtott a park építéséhez. Az emlékparki munkálatok tovább folytak. Hozzákezdtek az obeliszk felépítéséhez is. Így új emlékmű-résszel gyarapodott az emlékpark.

1995. november 19. A Szolyvai Emlékparkbizottság az új emlékmű felszentelést erre a napra hirdette meg. A több száz résztvevő mellett az avatóünnepségen jelen volt és felszólalt: Tóth Mihály, parlamenti képviselő, Christian Reismüller, a Német Szövetségi Köztársaság kijevei nagykövetségének titkára, Németh János, ungvári főkonzul, Szabó Tibor, a HTMH főosztály-vezetője, Volodimir Prihogyko, a megyei adminisztráció elnökhelyettese. A rendezvény záróakkordjaként felszentelték a véglegesen felépült parkot és új emlékművét, gyászmisét tartva az elhunytak emlékére.

1996

1996. november 9–10. Beregváron megtartották a KMKSZ alapszervezeti elnökeinek hagyományos őszi konferenciáját. A testület egyebek között követelte, hogy Ukrajna parlamentje semmisítse meg a *Kárpát-Ukrajnai Néptanács 1944-es határozatának* azon részét, amelyben a magyar és német népet az ukránok örök ellenségeinek nyilvánította.

1996. november 20. Koszorúzási ünnepség a Szolyvai Emlékparkban.

1997

1997. május 9. Az UMDSZ Ungváron tartott közgyűlést, amely számos, az ukrainai magyarságot és a Szövetség további tevékenységét érintő kérdésben, valamint az *autonómia* ügyében elvi állásfoglalásokat fogadott el. Az állásfoglalások gyakorlati megvalósítása céljából munkabizottságok felállítását kezdeményezték.

1998

1998. március 29. Az ukrainai parlamenti és helyhatósági választásokon a legtöbb szavazatot (27 százalékot) az Ukrán Kommunisták Pártja kapta. A kijevei parlamentbe egyetlen magyar képviselő, Kovács Miklós,

a KMKSZ elnöke jutott be. A magyarság megosztottsága miatt kevesebb magyar képviselő kapott helyet a megyei tanácsban, mint az előző ciklusban. (Míg 1994–1998 között az 59 tagú tanácsnak 10 magyar tagja volt, most a 75 tagúra bővített tanácsba csak 6 magyar nemzetiségű képviselő jutott be.)

1999

1999. december 16–17. A kisebbségi kérdésekkel foglalkozó Ukrán–Magyar Kormányközi Vegyes Bizottság Budapesten megtartott IX. ülésén a leghevesebb vitát a KMKSZ frissen előterjesztett azon javaslata váltotta ki, hogy az ukrán törvényekkel és az Ukrajnában esedékes közigazgatási reformmal összhangban *Kárpátalján alakuljon a vidék tömbmagyarsága által lakott települések zömét magában foglaló közigazgatási egység.*

2000

2000. április 5. Kovács Miklós parlamenti képviselő, a KMKSZ elnöke felszólalt a deportált népek helyzetével foglalkozó parlamenti vitanapon.

2000. november 13. A MÉKK elnöksége nyilatkozatban üdvözölte Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának döntését több kárpátaljai magyarlakta település történelmi nevének visszaadásáról.

2001

2001. november 6. Ungváron a MÉKK és a Duhnovics Társaság kerszet állított a Kapos utcai temetőben a törvénytelenül kivégzett Bródy András, a Magyar Országgyűlés egykori képviselője és Podkarpatszka Rusz miniszterelnöke emlékére.

2001. december 1. A MÉKK a tíz évvel ezelőtt lezajlott népszavazás alkalmából Gáton *Autonómia-törekvések Kárpátalján a XX. században. Avagy belátható időn belül a kárpátaljai autonómia-törekvéseknek semmi esélyük nincs a sikerre?* címmel eszmecsere-t szervezett. Zubánics László, Fodó Sándor, Fülöp Lajos, dr. Botlik József, Gajdos István és Dupka György fejtették ki véleményüket, illetve tartották meg előadásukat. Az eszmecsere után bemutatásra került dr. Botlik József *Gát* című falumono-gráfiája. A résztvevők megkoszorúzták Kovács Vilmos költő és polgárjogi harcos emléktábláját.

2001. december 17. Megnyílt a Magyar Köztársaság Ungvári Magyar Főkonzulátusának beregszászi ügyfélfogadó konzuli irodája.

2002

2002. február 8. Patrubány Miklós, az MVSZ elnöke *Körlevelében* többek között felvetette, hogy „*Új magyar–ukrán alapszerződés kell.*” Mint írta: „*Nemzetstratégiai kérdéseknél maradva, fel szeretném hívni kedves tisztségviselő társaim figyelmét arra, hogy jövőre lejár az ukrán–magyar alapszerződés első tíz éve. Amennyiben annak lejáta előtt egyik fél sem emel kifogást, úgy automatikusan meghosszabbodik újabb tíz évre... Most idejében hallatjuk tehát hangunkat, és felkérjük a kormányt, hogy kérje az alapszerződés lejáta előtt annak újratárgyalását és módosítását. A legkevesebb, amit a magyar kormánynak el kellene érnie, az, hogy a Kárpátalján megtartott népszavazás eredményét, amely különleges, autonóm státust igényelt e térségnek, érvényesítsék. Itt az alkalom, hogy a nemzeti értékeket hirdető polgári kormány újragondolná, amit tíz évvel ezelőtt mai partnerei elhibáztak. Különösen azután, hogy az akkori MDF-kormány vezetői is mára belátták tévedésüket.*”

2003

2003. március 25. Budapesten került sor az ukrán–magyar kormányközi vegyesbizottság ülésére.

2003. május 22. Az UMDSZ országos elnöksége megbízta Kincs Gábor alelnököt és Krajnyák Zoltánt, a MÉKK Kárpótlási Ügyekkel Foglalkozó Bizottságának elnökét, hozzák létre az UMDSZ kárpótlásokkal foglalkozó bizottságát, vegyék fel az illetékes magyar hatóságokkal a kapcsolatot, hogy informálni tudják a lakosságot, az érintetteket.

2003. szeptember 29. Leonyid Kucsma e napon kelt rendeletével Gajdos Istvánt, az UMDSZ elnökét, parlamenti képviselőt nevezte ki az államfő mellett működő, az országos nemzetiségi szervezetek vezetőiből álló tanácsadó testület elnökévé.

2004–2016

2004. november 20. A Szolyvai Emlékparkban az elhurcolás 60. évfordulójának szentelt gyászszertartás keretében sor került a siratófalra felkerült 126 magyarlakta település feliratos emléktábláinak felavatására is. Ezekon a táblákon több mint 5 ezer mártír neve lett megörökítve.

2007. december. A magyar kormány Kisebbségért-díjjal tüntette ki a Szolyvai Emlékparkbizottságot.

2008. január 27. A Szolyvai Emlékparkbizottság immár hivatalosan bejegyzett társadalmi szervezetként tevékenykedik.

2008. november 22. A sztálini terror magyar és német áldozataira emlékeztek a Szolyvai Emlékparkban, ahol sor került a Mártírok Kápolnájának felszentelésére.

2010. február 26. A beregszászi Európa-Magyar Házban a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet *Nemzetiségi politikai és határ menti regionális együttműködés a Kárpát-medencében* témakörben nemzetközi tudományos konferenciát szervezett *A magyar-ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fehér foltok”* címmel. Az eszmecserén magyar és ukrán történészek vettek részt. Előadást tartott: *Ruszin vagy ukrán? Bródy András és Volosin Ágoston/Agusztin politikai pályájának összevetése* címmel Botlik József PhD., a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar docense; *Bródy András és Volosin Ágoston politikai rehabilitálásának folyamatáról* címmel Alekszej Korszun történész, a Rehabilitált Történelem Kárpátaljai Emlékkönyv szerkesztőbizottsága kiadói csoportjának vezetője; *A Rongyos Gárda harcai Kárpátalján 1938–1939* címmel Bicsák Péter, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar doktorandusza; *Szlovákia és Kárpátalja 1938–1939-ben*.

2011. november 19. Szolyván a koszorúzási megemlékezésen az elhurcoltak képviselői felavatták a Siratófalon elhelyezett magyarországi, felvidéki, erdélyi, délvidéki emléktáblákat.

2014. november 22. A Szolyvai Emlékparkban a megemlékezés keretében avatták fel Raul Wallenberg svéd diplomata, a kommunista diktatúra áldozata domborművét, Magyarország Ungvári Főkonzulátusának adományát. A dombormű alkotója az ungvári Mihajlo Kolodko szobrászművész.

2015. november 21. Többéves kimaradás után együtt emlékezett az UMDSZ és a KMKSZ a Szolyvai Emlékparkban. A megemlékezésen dr. Tóth Mihály köszöntő szavai után beszédet tartott dr. Semjén Zsolt nemzetpolitikáért felelős miniszterelnök-helyettes, Brenzovics László parlamenti képviselő, a KMKSZ elnöke, Hennagyij Moszkal, Kárpátalja kormányzója, Szél Bernadett, az LMP társelnöke, Zubánics László, az UMDSZ elnöke.

2016. április 24. Három emléktáblát és egy felújított emlékművet avattak Tiszabökényben az Árpád-házi Szt. Erzsébet és a Mártírok templomának falán és udvarán a faluból háromnapos munkára, majd a GULÁG-ra elhurcolt mártírok, Bencze György és meghurcolt képviselő társai emlékére.

A mártírok szenvedéstörténetét dr. Dupka György történész, a Tiszabökényi Római Katolikus Egyházközség elnöke ismertette.

2016. december 7. Felszentelésre került az elhurcolt és kivégzett magyar országgyűlési képviselők, felsőházi tagok emlékkeresztjének felszentelése (alkotó Mihajlo Beleny) a Szolyvai Emlékparkban. 70 évvel ezelőtt ezen a napon végezték ki Ungváron Bródy András magyar országyűlési képviselőt. Az eseményen emlékbeszédet tartott dr. Dupka György történész, az emlékpark felelős titkára, Szabó János, Magyarország Ungvári Főkonzulátusának konzulja, Filep Lajos történész, az Ungvári Duhnovics Társaság elnöke, Olekszij Korszun történész, GULÁG-GUPVI kutató. A meghívott római katolikus (Tamás atya szolyvai plébános) görögkatolikus (Marosi István atya, a Görög Kör vezetője), református (v. h. Pocsai Vince nyugalmazott beregardói református lelkész) lelkészek gyászmisét (panachidát/rekviemet) tartottak, majd együtt imádkoztak az áldozatok lelki üdvéért. A panachidát megtisztelte jelenlétével mások mellett Szalipszky Endre, a beregszászi konzulátus főkonzulja, Matl Péter szobrász.

Az emlékoszlop magyar és ukrán nyelvű felirata:

„A magyar országgyűlés 1945-1950-ben kivégzett, a Gulágon elhunyt, 1989–1992-ben rehabilitált kárpátaljai képviselők és felsőházi tagok emlékkeresztje.

Bacsinszky Ödön, dr. (1880–1945) ügyvéd, Ungvár polgármestere, szenátor, *Benda Kálmán* (1883–1945.01.25.) mérnök, *Bencze György* (1883–1947?) gazdálkodó, tímármester. *Bródy András* (1895–1946.12.07.) újságíró, miniszterelnök, *Demkó Mihály* (1894–1946.12.07.) újságíró, tanító, *Demjanovich Péter Pál* (1869–1945.04.23.) görögkatolikus pap, kanonok, *Zsegora Ödön* (1893–1947?) vasúti tisztviselő, *Ilniczky Sándor* (1889–1947) görögkatolikus pap, kanonok, nagyprépost, *Kricsfalussy-Hrabár Endre* (1890–1946.12.07.) csendőr alezredes, *Ortutay Jenő* (1889–1950.12.24.) görögkatolikus pap, főesperes, Beregszász polgármestere, *Riskó Béla* (1865–1947?) ügyvéd, *Fenczik István, dr.* (1892–1946.03.30.) görögkatolikus pap, teológiai tanár, *Földesi Gyula* (1875–1947?) könyvkiadó, *Spák Iván* (1900–1980) újságíró.

Emléküket megőrizzük!

Állíttatta: a GULÁG-GUPVI Emlékbizottság támogatásával a Szolyvai Emlékparkbizottság.”

2016. december 7. A Kárpátaljai Népművészeti és Népi Építészeti Múzeumban az egykori Gulág-rab, Dr. Ortutay Elemér görögkatolikus pap, teológus születésének 100. évfordulója alkalmából kiállítás nyílt Ungváron a

Szolyvai Emlékbizottság, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet és a Görög Kör szervezésében. A kiállítás keretében a résztvevők emlékeztek a 70 éve kivégzett, elítélt, Gulágra hurcolt görögkatolikus főpapokra, a magyar országgyűlés képviselőire.

Ugyanitt került megnyitásra a *Magyarok a Szovjetunió táboraiban 1944–1956* című kiállítás a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet szervezésében. Beszédet mondott: dr. Zubánics László, dr. Dupka György, Marosi István, Olekszij Korszun, Filep Lajos, Angyal Gabriella, Vaszil Kocan. Közreműködött a Boldog Romzsa Tódor Teológiai Akadémia kispapi kórusa.

FOTÓALBUM AZ EMLÉKKERESZT FELSZENTELÉSÉRŐL ÉS FELAVATÁSÁRÓL

2016. december 7. – 70 évvel ezelőtt ezen a napon végezték ki Bródy András magyar országgyűlési képviselőt és társait. Ennek emlékére került felszentelésre az elhurcolt és kivégzett magyar országgyűlési képviselők, felsőházi tagok emlékoszlopa (alkotó Mihajlo Beleny) a Szolyvai Emlékparkban.

A meghívott görögkatolikus atyák gyászmisét (panachida-szertartást/ requiem) tartottak, majd a jelenlévőkkel együtt imádkoztak az áldozatok lelki üdvéért. Helyszín: Szolyva, Verhovinszka u.

Az emlékoszlop magyar és ukrán nyelvű felirata:

„A magyar országgyűlés 1945–1950-ben kivégzett, a Gulágon elhunyt, 1989–1992-ben rehabilitált kárpátaljai képviselők és felsőházi tagok emlékkeresztje. Bacsinszky Ödön, dr. (1880–1945) ügyvéd, Ungvár polgármes-

tere, szenátor, Benda Kálmán (1883–1945.01.25.) mérnök, Bencze György (1883–1947?) gazdálkodó, tímármester, Bródy András (1895–1946.12.07.) újságíró, miniszterelnök, Demkó Mihály (1894–1946.12.07.) újságíró, tanító, Demjanovich Péter Pál (1869–1945.04.23.) görögkatolikus pap, kanonok, Zsegora Ödön (1893–1947?) vasúti tisztviselő, Ilniczky Sándor (1889–1947) görögkatolikus pap, kanonok, nagyprépost, Kricsfalussy-Hrabár Endre (1890–1946.12.07.) csendőr alezredes, Ortutay Jenő (1889–1950.12.24.) görögkatolikus pap, főesperes, Beregszász polgármestere, Riskó Béla (1865–1947?) ügyvéd, Fenczik István, dr. (1892–1946.03.30.) görögkatolikus pap, teológiai tanár, Földesi Gyula (1875–1947?) könyvkiadó, Spák Iván (1900–1980) újságíró.

Emléküket megőrizzük!

Állíttatta: a GULÁG-GUPVI Emlékbizottság támogatásával a Szolyvai Emlékparkbizottság.”

КОМУ ПОТРІБЕН В УЖГОРОДІ ПАМ'ЯТНИК УГОРСЬКІЙ ОКУПАЦІЇ?

В останні роки зримо відчувається посилена увага Угорщини до Закарпаття. Парадокс полягає в тому, що чим більше етнічних угорців виїжджає з краю, тим більше фінансів і опіки спрямовується на українців Закарпаття. На гроші Будапешта почала видаватися обласна газета українською мовою. В багатьох населених пунктах відкрилися курси угорської мови. Вперше у списках угорських партій на місцевих виборах фігурували не тільки угорці. Аби отримати паспорт громадянина Угорщини, достатньо мати когось із родичів, що проживали на Закарпатті до 1944 року, себто практично все місцеве населення. І «закордонними угорцями», аби отримати паспорт країни ЄС, оголошують себе десятки тисяч не угорців.

Аналітики стверджують, що Угорщина послідовно здійснює «м'яку експансію» на Закарпатті. Одним із її методів є «маркування» території. Всюди угорськими організаціями ставляться пам'ятники чи меморіальні таблиці, які засвідчують історичну тяглість угорської присутності у краї за Карпатами. Для чого це угорцям в області, де їхня меншина складає менше від 15% населення? Вочевидь, ніхто би не викидав на вітер великі суми, якби не ставив собі серйозної мети. Будапешт все ще плакає ілюзії на розширення території, в тому числі і через розіграш «русинської карти». Адже саме такий хід спрацював у 1939 році, коли Угорщина окупувала Карпатську Україну під схвальні вигуки місцевих «руських», для яких головним ворогом були українці та український уряд на чолі з Августином Волошином.

Саме це приходиться на думку після ознайомлення з ініціативою Товариства угорської інтелігенції Закарпаття, яке забажало встановити

в Ужгороді пам'ятний знак «жертвам сталінського терору» у кількості півтора десятка осіб, більшість з яких не є угорцями. Але всі вони всіляко сприяли і здійснювали угорську окупацію 1939-1944 років. Відразу після війни їх як активних прислужників окупаційного режиму було засуджено у відкритих судових процесах в Ужгороді: кількох осіб страчено, решта сиділи в таборах. (До речі, українських патріотів комуністичний режим на Закарпатті знищив значно більше, ніж мадярських колаборантів, але до цих жертв «сталінського терору» угорському товариству діла нема).

Дерьдь Дупка, голова Товариства угорської інтелігенції Закарпаття, подає згаданих «жертв» як греко-католицьких священників, службовців, депутатів угорського парламенту. Щоправда, забув вказати, що розстріляний Андрій Кричфалушій-Грабар був підполковником мадярської жандармерії, яка прославилася своєю жорстокістю. (За шість років угорської окупації було винищено понад сто тисяч населення Закарпаття. За цими показником Будапешт перевищив усі влади цього краю за всю історію).

Серед 15 поданих жертв – відомі особи. Зокрема, Андрій Бродій, якого чехословацька влада арештувала за підозрою в державній зраді на користь Угорщини у 1938 році і, як виявилось, була цілком правою. Адаже згодом Бродій всіляко підтримував угорську окупацію і публічно наголошував на спільності «угрорусского народу» та мадярської нації. Олександр Ільницький був не тільки високопоставленою духовною особою Мукачівської греко-католицької єпархії, але й головним радником усіх регентських комісарів на Закарпатті, тобто безпосередньо входив до окупаційної влади, ідеолог «угрорусизму». Ще один священник Петро Дем'янович, який був настоятелем у Рахові, виявився співробітником угорської розвідки, і саме він готував захоплення Рахова у березні 1939 року угорцями та їхніми бойовиками. Нагадаємо, що збройне захоплення Карпатської України принесло сотні жертв, катування і тюрми для великої частини інтелігенції Закарпаття. На прислужниках угорської влади теж лежить відповідальність за терор проти українських патріотів.

Ще одним священником-«жертвою» був одіозний Стефан Фенцик, якого свого часу навіть позбавили сану за поведінку, негідну духовної особи. Цей російський націоналіст проголошував себе «вождем карпаторусских фашистов», називав фашизм явищем передовим і прогресивним.

сивним. Фенцик палко вітав окупантів в Ужгороді, про що зберегли навіть кінокадри, і зі своїми «чорнорубашечниками» боровся проти Карпатської України та чехословацьких військ.

Навмисна провокація-багатоходівка

Усіх згаданих осіб Будапешт зробив депутатами угорського парламенту без жодних виборів, адже вони зраджували свою батьківщину не просто за так. І вони, як члени парламенту, несуть усю відповідальність за дії союзника Гітлерівської коаліції. Саме вони підтримали війну проти Радянському Союзу, в якій загинули мільйони українців. (Угорська армія безпосередньо здійснювала військові операції на теренах України). Саме вони голосували за антиєврейські закони, що привело згодом до небаченого геноциду на Закарпатті. Тому, коли колаборантів судили одразу після війни, закарпатці не проявляли співчуття. За сотень тисяч жертв бійні, яку влаштували тут угорці, кілька страчених осіб було зрозумілою відплатою.

Закарпатці негативно сприйняли угорську окупацію, яка не принесла краю жодного позитиву, про що згодом зізнавалися і самі Фенцик та Бродій. Адже Будапешт так і не виконав дану їм обіцянку про автономію Закарпаття. Навпаки: здійснював мадяризацію зухвало і жорстоко, переселяючи закарпатських фахівців углиб Угорщини, а на Верховину відправляючи угорців із глибинки, які не знали ні місцевої мови, ні тутешніх умов. Будь-яке невдоволення негайно придушувалося. За всіма показниками, це були найчорніші шість років в історії краю. (До прикладу, всіх репресованих за півстоліття комуністичного режиму було у рази менше).

Однак на зорі незалежності України, коли почалася повальна реабілітація, були зняті формальні обвинувачення й зі згаданих осіб. Проте для закарпатців ці імена залишаються синонімом зради.

Тепер же угорське товариство хоче поставити пам'ятний знак в Україні людям, що брали активну участь в окупаційному режимі члена Гітлерівської коаліції, боролися проти всього українського і заперечували український характер Закарпаття.

На щастя, обласній художній раді вистачило клепки відмовити у такому провокаційному намірі. Адже не важко спрогнозувати, що буде, якщо такий пам'ятник з'явиться. Це стане постійним вогнищем міжнародної напруги, про що свідчить ще один провокативний пам'ятник

– пришестю угорських племен за Карпати, який стоїть у Воловецькому районі і постійно паплюжиться самими закарпатцями.

Важко уявити навіть ідею пам'ятників румунській окупації в Одесі чи німецькій – у Києві чи Львові. Бо Бухарест та Берлін давно розпрощалися з минулим і дивляться вперед. Один Будапешт марить колишньою уявною величчю, давно поїденою міллю. І не покладаючи рук, виношує химерні плани та сіє грошима, яких не вистачає вже самим угорцям, кожен п'ятий з яких живе за межею бідності.

Олександр Гаврош – письменник, журналіст

Думки, висловлені в рубриці «Точка зору», передають погляди самих авторів і не конче відображають позицію Радіо Свобода

Forgás: [file:///H:/ Кому потрібен в Ужгороді пам'ятник угорській окупації.htm](file:///H:/Кому%20потрібен%20в%20Ужгороді%20пам'ятник%20угорській%20окупації.htm)

FELHASZNÁLT IRODALOMJEGYZÉK

A Boldogság felé (Kárpátontúl vázlatos története). Kárpáti Kiadó, Uzshorod (Ungvár), 1975.

Aprópénz a történelem színpadán. A kárpátaljai magyar nyelvű sajtó 1945–1948. Összeállította: M. Takács Lajos. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1994. Bendász István: *Öt év szögesdrót mögött. Egy kárpátaljai pap a Gulag munkatáborában.* Bp., 1991.

Balla László: *Szegény ember vízzel főz.* Életem: a Kárpáti Igaz Szó. Visszaemlékezések, 1947–1987. PoliPrint, Ungvár, 2002.

Bendász István–Bendász Dániel: *Helytállás és tanúságtétel. A munkácsig.k. egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai.* Galéria-Écriture, Ungvár–Budapest, 1994. (ISBN 963-842-406-0)

Bereg Vármegye ismertetője. Szerkesztette és összeállította Réti Béla. Miskolc, 1940.

Botlik József–Dupka György: *Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991.* Mandátum–Universum, Budapest–Szeged, 1991.

Botlik József: *Hármas kereszt alatt. Görögkatolikusok Kárpátalján az Ungvári Uniótól napjainkig (1646–1997).* Hatodik Síp Alapítvány, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1994.

Botlik József–Dupka György: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján.* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993.

Darvas János: *A felvidék húszéves küzdelme és felszabadulása.* In *Compass (1919-1939).*

Dupka György–Horváth Sándor: *„56 Kárpátalján.* Dokumentumgyűjtemény. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1994.

Dupka György–Alekszej Korszun: *A „malenykij robot” dokumentumokban.* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1997.

Uő: *Kárpátaljai magyar GULAG-lexikon.* Lefejezett értelmiség 1944–1959. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1999.

Kárpátalja magyarsága. Honismereti kézikönyv. Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Budapest, 2000.

Egyetlen bűnük magyarságuk volt (Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944–1946)). Közreadta: Dupka György. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992.

„Élő történelem” *Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből (1944–1992).* Dupka György közreadásában. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992.

Fedinec Csilla: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája, 1918–1944.* Fórum Intézet, Liliumaurum Könyvkiadó, Galánta–Dunaszerdahelyen, 2002.

Fedinec Csilla: Kárpátalja kronológia. 1938. szeptember – 1941. december. In: Kárpátalja 1938-1941. Magyar és ukrán történeti közelítés. Szerkesztette: Fedinec Csilla, Teleki László Alapítvány, Budapest, 2004., 217-275.old. Tárolt változat: http://kisebbssegkutato.tk.mta.hu/uploads/files/olvasoszoba/regiokonyvek/karpatalja_1938-1941.pdf

Gulácsy Lajos: *A kárpátaljai református egyház múltja és jelene* In: *Útközben. Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról.* Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. Ungvár, 1998.

Horváth Lajos: *Kárpátalja képvisellete a magyar országgyűlésben, 1938–1945.* Tarsoly Kiadó, Budapest, 2002.

Dr. Kaminszky József: A magyar-orosz nép (ruszin) önkormányzata (autonómiája?). In: *Compass (1919-1939).*

Kárpátalja általános bibliográfiája. Összeállították: Lelekács Miklós és Harajda János. I. rész. A Kárpátaljai Tudományos Társaság kiadása, Ungvár, 1944.

Keresztyén Balázs: *Magyar művelődési hagyományok kárpátaljai lexikona.* Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993.

Kovács Vilmos: *Holnap is élünk.* Regény. Második, átdolgozott kiadás. Gondozta M. Takács Lajos. Csokonai Kiadó – Debrecen, Kárpáti Kiadó–Ungvár, 1989.

Kovács Miklós: Kárpátalja húszéves szenvedése és felszabadulása. In: *Compass (1919-1939).*

Kulcsickij Sz.V. – Kurnoszov J.O. *Az Ukrán SZSZK története.* Kijev–Uzsgorod. Ragyanszka Skola Kiadó, 1989.

Magyar Országgyűlési Almanach. 1939-1944.

Magyar politikai és közigazgatási compass (1919-1939). Szerk.: Madarász Elemér. Bp., é. n.

Majnek Antal: *A kárpátaljai római katolikus egyház története*. In: *Ütközben. Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1998.

Marina Gyula: *Ruténsors – Kárpátalja végzete*. Patria Publishing Co. Ltd., 1977.

Mészáros Sándorné: *Elrabolt éveim a Gulagon*. Emlékirat. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2000.

Móricz Kálmán: *Kárpátalja sorsfordulói*. Hatodik Síp Alapítvány. Budapest, 2001.

Ortutay Elemér, dr.: *„...holnap is felkel a nap”* (Emlékeim), Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993.

Razgulov Valerij: A 148423-as számú ügyirat [Bródy András (1895-1946)]. In: Hatodik síp (ISSN 0865-1590) . - 7. évf. Tavasz (1995), p. 20-24.

Riskó Mariann: *Az eskü mindvégig kötelez. A kárpátaljai görögkatolikus egyház kálváriája 1944–1991*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1995.

Romzsa Tódor püspök hitvallása és vértanúhalála. Készült Puskás László atya boldoggá avatási életrajzi anyagai nyomán. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2000.

„Sötét napok jöttek” (Konceptiós perek magyar elitéltjeinek emlékkönyve 1949–1955). Dupka György közreadásában. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1992.

Tízévkönyv. Hatodik Síp antológia 1989–1999. Szerkesztette Németh István, Penckófer János. Hatodik Síp–Mandátum Kiadó, Budapest, 1999.

Tövises út az egységhez. Fejezetek a kárpátaljai görögkatolikus egyház történetéből. Szabó György atya gondozásában. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1999.

Ukrajna emlékkönyve. Kárpátontúli terület. 1. köt. Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1997.

Ütközben. Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1998.

Zorja/Hajnal. A Kárpátaljai Tudományos Társaság (1941–1944). Szerkesztette: Csatóry György. Mandátum Kiadó–Hatodik Síp Alapítvány, Beregszász–Budapest, 1995.

Zubánics László: *Beregszászi kalauz*. Beregszászi Járási Nyomda, Beregszász, 2000.

Zselicky Béla: *Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében, 1920–1945*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1998.

SZLÁV NYELVŰ FELHASZNÁLT IRODALOM

Акт про державну незалежність України 24 серпня 1991 р. ВВР УРСР. – 1991. - № 38.-Ст.502.

Боднар, В. Л. – Вегеш, М. М. : *Карпатська Україна в міжнародних відносинах (1938 --1939)*. Вид-во УжДУ, Ужгород, 1997.

Болдижар, М.: *Закарпаття між двома світовими війнами*. Ужгород, 1993.

Вегеш, М.М. – Віднянський, С.В.: Антиукраїнська і античеська діяльність угорських агентів у Карпатській Україні на прикінці 30-х років. *Сучасність*, 1998, № 6. С. 78-84.

Вегеш, М.М. – Гирия, В.І.—Король, І.Ф.: *Угорська іредента на Закарпатті між двома світовими війнами (1918—1939)*. Вид-во УжДУ, Ужгород, 1998.

Встановлення радянської влади на Закарпатті у 1919 р. ред. І. Ганчак. Ужгород, 1989.

В.Сочка-Боржавин, Л.Філіп-Радванський.:*Історія Общества им. Александра Духновича 1923-2003*. Ужгород, 2003.

ВОЗЗ'ЄДНАННЯ. “Мистецька лінія”. Ужгород, 2001.

Данилюк, Д.Д.: *Історіографія Закарпаття в новітній час (1917-1985)*. Львів, 1987.

Довганич, О. – Пашкуй, З. – Троян, М.: *Закарпаття в роки війни*. Карпати, Ужгород, 1990.

Довганич, О.: *Проблеми історії Закарпаття напередодні другої світової війни (1938—1945 рр.)*. Дис. у вигляді наук. доповіді на здобуття наук. ступення д-ра іст. наук. Ужгород, 1997.

До Історії національних меншин Австро-Угорщини (XIX—поч. XX ст.). Ужгород. Карпати—Гражда, 2001.

Дюла Крудій: *Наші добрі Русини*. З мадярського потовмачив Ігорь Керча. Felsőmagyarország-Miskolc-ПоліПрінт-Ужгород, 2002.

Декларація прав національностей України 1 листопада 1991 р. – ВВР. – 1991., -№ 53. –Ст. 799.

Закарпатська Україна. Осінь 1944 року. упор.: Задорожний В., Офіцінський Р. ВВК Патент, Ужгород, 1995.

Закарпаття під Угорщиною 1938—1944 рр. Ред.: Маркус В., Худанич В. Нью-Йорк-Чікаго-Ужгород, 1999.

Закарпаття в Енциклопедії українознавства. Ужгород. “Гражда”, 2003.

Иван Поп: *Энциклопедия Подкарпатской Руси*. Ужгород, Издательство В.Падяка, 2001.

І МИ В ЄВРОПІ! Книга перша. Відповідь опонентам. Ужгород. Видавництво В.Падяка, 2002.

КНИГИ ВИДАВНИЦТВА „КАРПАТИ” . (1946-1970). Видавництво “Карпати” . Ужгород, 1970.

Клочурак, С.: *До волі*. Ужгород, 1992.

Король, І.Ф.: Солідарність комуністів Країни Рад та Угорщини в революційній боротьбі (1918—1919 рр.). *Український історичний журнал*, 1989, № 3. 76—83.р.

Лемак, В.: *Карпатська Україна 1938—1939 років: державно—правовий аспект*. Ужгород, 1993.

Михайло Болдижар.: *Будьмо правдами до минулого*. (До 55-річчя возз'єднання Закарпаття з Україною). Ужгород, 2000.

Нариси історії Закарпаття. Т. II. (1918—1945) Ред. кол.: Гранчак, І., Балагурі, Е., Грицак, І., Ілько, В., Поп, І. Закарпаття, Ужгород, 1995.

Офіцинський, Р.: *Політичний розвиток Закарпаття у складі Угорщини (1939—1944)*. Інститут історії України НАН України, Київ, 1997.

Офіцинський, Р. – Довганич, О.: *Закарпатська молодь у роки другої світової війни*. ВВК Патент, Ужгород, 1995.

О.Д.Довганич.:*У ТЕНЕРАХ “СМЕРШУ” репресовані діячі Карпатської України*. Статті і нариси.”ПРОСВІТА”. Ужгород, 2002.

Подкарпатська Русь 1919—1936. Э. Бачинського.Ужгород, 1936.

Руснацький світ. Науко – популярний збірник. Т.2., Ужгород. Видавництво В.Падяка, 2001.

Стерчо, П.: *Карпато – українська держава*. До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919 – 1939 роках. Львів, 1994.

Трубайчук, А.: Українське питання в європейських міжнародних відносинах (1938—1945). *Київська старовина*, 1996, № 2, 3. 104—118.р.

Українські Карпати. Матеріали міжнародної конференції “Українські Карпати: етнос, історія, культура” . Ужгород, 1991. VIII. 26—IX. 1. “ Карпати”, Ужгород, 1993.

Утцюзнина. Читанка про недільні школи. ПоліПрінт. Ужгород, 2002.

ELEKTRONIKUS IRODALOM

Ablonczy Balázs [etal.]: Kárpátalja 1938-1941 <http://mek.oszk.hu/06000/06029/>
Bródy András politikus in: [https://hu.wikipedia.org/wiki/Bródy_András_\(politikus\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Bródy_András_(politikus))

Bródy András (Bródy Andrej). Szlovákiai magyar adatbank. (Hozzáférés: 2016. április 7.)

Fedinec Csilla: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*, Fórum Intézet, Galánta–Dunaszerdahely, 2002, ISBN 80-8062-117-9, pp. 289–292 (A Bródy-kormány c. fejezet)

Font Márta, Varga Beáta: Ukrajna története

<http://mek.oszk.hu/04800/04809/>

Gulag. In: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Gulag>

Horváth Lajos: *Kárpátalja képviselője a magyar országgyűlésben 1938–1945*. sulinet / Tarsoly Kiadó Budapest, 2008. (Hozzáférés: 2016. április 7.)

Magyar katolikus lexikon. (Oltal–Pneu). Főszerk. Diós István; szerk. Viczián János. Budapest: Szent István Társulat. 2005.

Kategória: Kivégzett politikusok. In: https://hu.wikipedia.org/wiki/Kategória:Kivégzett_politikusok

Kárpátalja 1919-2009

Kárpátalja évszámokban, 1867-2010. Хроніка Закарпаття, 1867-2010 (MEK)

Kárpátalja. In: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Kárpátalja>

Országgyűlési képviselők (1939-1944). In:

[https://hu.wikipedia.org/wiki/Kategória:Országgyűlési_képviselő1ők_\(1939-1944\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Kategória:Országgyűlési_képviselő1ők_(1939-1944))

Ortutay Jenő. In: https://hu.wikipedia.org/wiki/Ortutay_Jenő

Ortutay Jenő. In: <http://www.karpatinfo.net/dosszie/ortutay-jeno>

Ortutay Jenő. In: http://ortutay.org/Ortutay_Jeno

Ruszinföld. In: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Ruszinföld>

IDŐSZAKI KIADVÁNYOK

Beregi Hírlap, Bereginfo, később *KárpátInfo* évfolyamai, *Együtt* évfolyamai (2001-2003), Ungvár, *Hatodik Síp* évfolyamai, *Kárpátalja* évfolyamai, *Kárpáti Igaz Szó* évfolyamai, *Kárpáti Kalendárium* évi számai, *Kárpáti Panoráma*, *Kárpátaljai Szemle* számai.

Kárpátaljai Állami Levéltár anyagai.

Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal anyagai, adattára.

Dupka György magánarchívuma.